

DEMOKRASİ VE TÜRKİYENİN 1950 SONRASI
DEMOKRATİKLEŞME MESELESİNİN SOSYOLOJİK
TAHLİLİ

87443

ARİF ÇİÇEK

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM-ÖĞRETİM VE SINAV YÖNERGESİNİN
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI İÇİN ÖNGÖRDÜĞÜ
(BİLİM UZMANLIĞI TEZİ)
OLARAK HAZIRLANMIŞTIR

MALATYA
KASIM-1999

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

DEMOKRASİ VE TÜRKİYENİN 1950 SONRASI
DEMOKRATİKLEŞME MESELESİNİN SOSYOLOJİK
TAHLİLİ

ARİF ÇİÇEK

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Taner TATAR

Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönergesi'nin Sosyoloji Anabilim
Dalı İçin Öngördüğü
BİLİM UZMANLIĞI TEZİ
Olarak Hazırlanmıştır.

MALATYA
KASIM-1999

“Sosyal Bilimler, Enstitüsü Müdürlüğüne”

İş bu çalışma, jüriniz tarafından Sosyoloji Anabilim Dalında BİLİM UZMANLIĞI TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan :
Ünvanı, Adı ve Soyadı

Üye:
Ünvanı, Adı ve Soyadı

Üye:
Ünvanı, Adı ve Soyadı

Onay

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../...../.....
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

SAYFA
NO

GİRİŞ.....	1
------------	---

I.BÖLÜM

DEMOKRASİ VE DÜNYADAKİ TARİHİ GELİŞİMİ

I.DEMOKRASİ VE MAHİYETİ.....	5
A-DEMOKRASİNİN ANLAMI	5
1-Demokrasi Kavramının Etimolojisi	5
2 – Demokrasi Tanımları	5
B. DEMOKRASİNİN UYGULANİŞ BİÇİMLERİ	17
1 – Doğrudan Demokrasi.....	17
2 – Yarı Doğrudan Demokrasi	18
3 – Yarı Temsili Demokrasi :	19
4- Temsili Demokrasi :	19
C- DEMOKRASİNİN ÖZELLİKLERİ	22
D – DEMOKRASİNİN KENDİ İÇİNDE SINIFLANDIRILMASI	28
1-Klasik Demokrasi (Siyasal Demokrasi)	28
2- Sosyal Demokrasi.....	30
3- Ekonomik Demokrasi	31
4 - Liberal Demokrasi.....	31
5. Katılımcı Demokrasi	34
E – DEMOKRASİNİN KOŞULLARI-İLKELERİ	35
1 – Demokrasinin Var Olabilmesinin Koşulları.....	35
2 – Demokrasinin Varlığının Ölçütleri – Belirtileri	44
3 – Demokrasinin Pekişmesinin ve İstikrarının Koşulları	45
F- DEMOKRASİNİN ÜSTÜNLÜĞÜ-DEĞERİ	53
G- DEMOKRASİNİN FARKLILAŞMASI	59
H- DEMOKRASİYE ELEŞTİRİLER	62

I – DEMOKRASİ NE DEĞİLDİR?	70
J – TARİH BOYUNCA DİĞER YÖNETİM ŞEKİLLERİ	72
1- Monarşi	72
2-Oligarşi	73
3-Totalitarizm	74
4-Teokrasi	74
5-Mutlakîyet	74
6-Aristokrasi	75
7-Meşrutîyet	75
K – DEMOKRASİNİN BAZI KAVRAMLARLA İLGİSİ	76
1- Cumhuriyet Demokrasi	76
2- Din (İslam) – Demokrasi	82
3- Ekonomi - Demokrasi	85
4- Sivil Toplum - Demokrasi	88
5- Seçim - Demokrasi	90
6- Laiklik-Demokrasi	93
7- Kişilik Demokrasi	97
II- DEMOKRASİNİN TARİHİ GELİŞİMİ	99
A- ESKİ YUNANDA DEMOKRASİ	99
B- FİLOZOFLARIN DÜŞÜNCELERİNDE DEMOKRASİ	109
1- Sokrates: (İ.Ö. 449-399)	109
2- Platon: (İ.Ö. 427-347)	109
3- Aristoteles (İ.Ö. 384-322)	112
4- Herodot	114
5 – Perikles	115
C- ROMADA DEMOKRASİ	117
D- ORTAÇAĞDA DURUM	120
1- Feodal Yapı	122
2-Burjuvazi	126
E- ORTAÇAĞ SONRASI GELİŞMELER	131
F- SİYASET FİLOZOFLARININ DÜŞÜNCELERİ	134
1-Niccolo Macchiavelli (1469-1527)	134

2-Thomas More(1478-1535).....	135
3-Tommasa Campanella (1568-1639).....	135
4-Thomas Hobbes (1588-1679)	136
5-John Locke (1632-1704).....	137
6-Montesquieu (1689-1755)	138
7-Jean Jacques Rousseau (1712-1778).....	139
G-ÜLKELERDEKİ DEMOKRATİK GELİŞİM.....	142
1. Fransa.....	142
2-ABD.....	145
3-İngiltere.....	148
4- Almanya.....	152
5- İtalya.....	153
6- İsviçre	153
7- Sovyet Rusya ve Sosyalist Sistemler	154
H- DEMOKRASİNİN YENİDEN CANLANIŞI	156
I- DEMOKRATİKLEŞME DALGALARI.....	165

II.BÖLÜM

TÜRKİYEDE DEMOKRASİNİN TARİHİ GELİŞİMİ VE DEMOKRATİKLEŞME MESELESİNİN SOSYOLOJİK TAHLİLİ

I- TÜRKİYEDE DEMOKRASİNİN GELİŞİMİ.....	171
A- SENED-İ İTTİFAK	172
B- TANZİMAT DÖNEMİ.....	175
C-ISLAHAT FERMANI	182
D- I. MEŞRUTİYET DÖNEMİ VE KANUN-İ ESASİ	185
E- II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ VE İTTİHAT VE TERAKKİ	191
F- 1920-1945 DÖNEMİ.....	197
G- 1945-1950 GEÇİŞ DÖNEMİ.....	222
H- 1950-1960 DÖNEMİ.....	233
I-1960-1971 DÖNEMİ	242
J- 1971-1980 DÖNEMİ.....	250

K-1980 VE SONRASI.....	256
II. DEMOKRATİKLEŞME MESELESİ VE TÜRKİYE.....	267
A-DEMOKRATİKLEŞME.....	267
B-SİYASAL KÜLTÜR-DEMOKRATİKLEŞME.....	273
C-ÜLKEMİZDE DEMOKRASİ VE DEMOKRATİKLEŞME MESELESİNİN SOSYOLOJİK TAHLİLİ.....	278
SONUÇ.....	297
BİBLİYOGRAFYA.....	299

GİRİŞ

Demokrasi günümüzün, yaşadığımız yüzyılın en gözde yönetim biçimidir. Demokrasi kavram olarak aslı eski Yunanca daki iki kelimeye dayanır. Bunlar Demos ve Kratos'tur. Demos (Halk), Kratos (yönetim, iktidar, erk, otorite) anlamlarına gelmektedir. Bu bağlamda oluşan "demokratia" sözcüğü halk iradesi, halk yönetimi, halk iktidarı anlamlarına gelmektedir.

Günümüzün modern siyasi demokrasisi, yönetenlerin devlet işlerinde ki hareketlerinden dolayı vatandaşlar tarafından sorumlu tutuldukları ve seçimle gelmiş temsilcilerin aralarında ki rekabet ve işbirliği vasıtasıyla, dolaylı olarak hareket ettikleri bir yönetim sistemidir. Bütün rejimler gibi demokrasilerle yöneticilerin yani özel otoriteye sahip olan ve başkalarına meşru emirler verebilen kişilerin varlığına dayanır. Ancak demokratik yöneticileri demokratik olmayanlardan ayıran en önemli nokta göreve nasıl geleceklerini ve ayrılacaklarını belirleyen genel kurallar ve onları hareketlerinden sorumlu tutan uygulamalardır.

Demokrasinin başlangıcı ilkçağ Yunan şehir devletlerine kadar geri gider. Bu şehir devletlerinde yirmi yaşını aşmış erkeklerin vatandaş olarak kabul edilip, yönetime katılmaları çerçevesinde uygulanan demokrasi, günümüzdeki demokrasi uygulamalarından (herkesin eşit seçme ve seçilme hakkı, temsili demokrasi vb.) farklı bir yapıyı oluşturuyordu.

Bir yönetim biçimi olarak demokrasi yönetim biçimleri içerisinde hali hazırda "en iyi yönetim tarzı" olarak nitelendirilmektedir. Gelişmiş batı toplumları başta olmak üzere dünyadaki ülkelerin büyük bir oranında uygulanan demokrasi "halkın kendi kendini yönetmesi" tanımlamasındaki gibi sadece oy verip halkın temsilcilerini seçerek haklarını parlamentoya devretmesi değildir. Ancak ne yazık ki demokrasi denilince sadece seçim zamanında halkın temsilcilerini seçmesi olarak anlaşılmaktadır. Bu uygulama ve gelenek sürdürüğü için demokrasilerde problemler yaşanmaktadır.

Demokrasi, herkesin istediği gibi davranacağı hayat alanını da sunmaz. Toplumsal hayat başta gelenek, görenek gibi sözlü kurallar olmak üzere, asıl önemlisi yazılı kurallar olan kanunlar, kısaca hukuk normlarıyla kuşatılmıştır. Bu anlamda demokrasi ile hukuk devleti birbirini gerektirir ve içerir.

Demokrasinin bir hayat tarzı olarak yaşanması ve toplumun tüm kurumlarına yansımaları demokrasi kültürünü gerektirir. Demokrasinin uygulandığı toplum demokrasiye hazır değilse demokratik idare partizanlıklara, anarşiye dönüşür. Dolayısıyla demokratikleşme, demokrasi kültürünün toplumun tümü tarafından içselleştirilmesi ile mümkün olur. Bu anlamda demokratikleşme ile sosyal yapı arasında bire bir ilişki vardır. Bu bağlamda demokrasi, sadece belirli kurallar ile işletilen, ilkeleri olan bir siyasi yapı değildir. Bunun yanında ve bunlar kadar önemli olan diğer yapı unsurlarıyla da ilgilidir. İşte konunun sosyolojik boyutu burada karşımıza çıkmaktadır.

Ülkemiz açısından baktığımızda yıllardır, demokrasinin kurum ve kuralları asgari düzeyde oluşturulup uygulanmaya çalışılıyor. Ama ne yazık ki pek başarılı olmadığımız görülmektedir. Problemimiz demokrasiden mi yoksa onu uygulama şeklinden mi ve ondan önemlisi de onu uygulamaya çalışanlardan mı kaynaklanmaktadır. Böyle bir problemde hareket ederek bu konuyu seçtik. Çalışmamızda uygulanan yöntem, konunun mahiyetinden kaynaklanmak üzere tarihsel bir yöntemdir.

Bu bağlamda oluşturduğumuz çalışmamız iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde demokrasinin mahiyeti hakkında bilgi vermeye çalıştık. Öncelikle demokrasinin özellikler, koşulları, ilkeleri, değeri, uygulanış biçimleri ve demokrasiye yönelen eleştiriler hakkında bilgi verdik. Birinci bölümün bir diğer başlığında ise eski Yunandan başlayarak 20. yüzyıla kadar batıda demokrasinin tarihi gelişimini inceleme oluşturmuştur.

İkinci bölümde ise çalışmamızın asıl inceleme konusu olan ülkemizde demokrasinin tarihi gelişimini incelemeye çalıştık. Bu amaçla ülkemizin özellikle yirmi yedi yıllık tek parti döneminin sona erdiği 1950 yılı sonrası gelişmeleri ve günümüzü anlayabilmek için, ülkemizdeki değişimin başladığı yıllara geri gidip Sened-i İttifak ile bu bölüme başladık. Çünkü bir toplumdaki değişiklikler bir anda ortaya çıkmaz hepsi bir tarihi birikimin sonucudur.

Ülkemizde Sened-i İttifak ile başlayan padişahın yetkilerine sınır koyma, vatandaşlara bir takım demokratik haklar tanıma mücadelesi Tanzimatla devam etmiş ve ülkenin kurtuluşunun meşruti bir düzende olduğu görüşü ile önem kazanan birinci ve ikinci meşrutiyetler dönemiyle devam etmiştir. O dönemde bir takım kazanımlar

olmasına rağmen gerek iç gerekse dış şartlar dolayısıyla pek başarı sağlanamadı. Nihayet sonunda kurtuluş savaşıyla başlayıp yeni Türkiye Cumhuriyetinin ilanıyla son bulan bir dönem başladı.

Mustafa Kemal'in önderliğinde kurtuluş hareketini zaferle bitiren bir ülkede yeniden yapılanmalar başladı. Öncelikli olarak yönetimin nasıl olacağına çözüm arandı. O da "Egemenlik bila kaydu şart milletindir" şeklinde nüvelenen, 1920'de T.B.M.M'nin açılmasıyla oluşturulan fakat adı konmayan cumhuriyetin 29 Ekim 1923'de ilanı ile çözüme kavuştu. Bundan sonra ülkede cumhuriyetin niteliklerine uygun olarak sosyal, siyasal, iktisadi alanlarda değiştirmeler yapıldı.

1950 yılına gelinceye kadar ülkede çok partili bir demokratik cumhuriyetin oluşturulması için iki deneme bir takım nedenlerle sonuçsuz kaldı. Nihayet 1945 yılında özellikle dış faktörlerin etkisiyle iç siyasette nüvelenen muhalefet hareketi ile bir geçiş sürecinin başladığını görmekteyiz. Bir çokları 1945 ve 46 yıllarının ülkemizde çok partili demokrasinin başladığı yıl olarak kabul etmektedirler. Ancak biz 1945-50 arasını bir geçiş dönemi olarak kabul etmenin daha gerçekçi olacağını düşünüyoruz. Bunun nedenlerini de ilgili bölümde tartıştık.

1950 yılında demokratik usuller uygun bir şekilde yapılan seçimlerle yirmi yedi yıllık tek parti idaresine son verilerek iktidar el değişmiştir. Bu ülkemiz açısından bir dönüm noktası idi. Artık halkın iradesi ile, oyu ile iktidar ilk kez gerçek temsilcilerine verilmiş oluyordu. Çalışmamızda 1950 ve sonrasını dönemlere ayırarak inceledik. Sadece demokratikleşme açısından değil, ülkenin siyasi gündemini de teşkil eden olayları kısaca irdelemeye çalıştık. Son bölümde ise demokratikleşme meselesini tahlil etmeye çalıştık. Demokrasi ve demokratikleşme meselesinin önündeki engelleri ve problemleri ortaya koyarak çalışmamızı sonuçlandırdık.

Bu çalışmamızın oluşmasın da yardımcı olan insanlar çoktur. Öncelikle başta bölüm başkanımız sayın Doç. Dr. Abdullah KORKMAZ'ın, danışmanlarım Yrd. Doç. Dr. T. TATAR, Yrd. Doç. Dr. V. BAYHAN ve diğer bölüm hocalarımın yardım, teşvik, sabır ve iyi niyetleri olmasaydı bunu başaramazdım. Hepsine saygılarımı ve minnettarlıklarımı sunuyorum. Ayrıca bölümdeki mesai arkadaşlarıma yardımlarından dolayı tek tek teşekkür ediyorum. Tezimin düzeltme işlerini yapan, değerli zamanlarını

ayıran arkadaşım Arş. Grv. Alaattin ESEN'e teşekkürü bir borç bilirim. Son olarak da değerli eşime, bu zor günleri benimle paylaştığı ve yardımları için teşekkür ediyorum.

BİRİNCİ BÖLÜM
DEMOKRASİ VE DÜNYADAKİ
TARİHİ GELİŞİMİ

I.DEMOKRASİ VE MAHİYETİ

A-DEMOKRASİNİN ANLAMI

1-Demokrasi Kavramının Etimolojisi

Demokrasi sözcüğü eski Yunanca daki Demos (halk) ve Kratos (otorite) kelimelerinden oluşur. İkisinin birleşmesinden “demokratia” sözcüğü meydana gelmiştir. Buna göre demokrasi “halk iradesi” anlamındadır.¹

Bazı kaynaklarda kratos; yönetim, iktidar, erk, egemenlik olarak da ifade edilmektedir. Buna göre demokratia sözcüğü halk yönetimi, halk iktidarı, halk idaresi anlamlarına da gelmektedir.

Demokrasi kelimesinin müşterek ve lügat anlamı Atina’dan beri halkın idaresi veya hükümet etmesidir. Bu bir idare metodunu, idareciye veya devlette bağlayıcı güdülen siyaset kararının verilmesine işaret etmektedir. Bu bir anlamda kelimenin teknik izahıdır.² Eğer etimolojik olarak demokrasi günümüze uydurulacaksa ona “kütle yönetimi” denilmelidir.³

2 – Demokrasi Tanımları

Demokrasiyi tanımlamak kolay görülmemektedir. Sartori, demokrasiyi tanımlama konusunda, eğer demokrasiyi tanımlamak yalnız kelimenin anlamını vermek demek olsaydı, sorun kolayca çözüldü. Çünkü bütün gereken biraz Yunanca bilgisi olacaktır. Kelime olarak demokrasi halkın iktidarı, iktidarın halkta olması demektir. Burada sadece terminoloji sorununu çözmüş oluyoruz. Bunun gerçekte demokrasinin ne olduğunu anlamamıza fazla yardımı olmuyor. Demokratik bir sistemin yaşamasının esas bir şartı demokrasi fikrinin anlaşılabilirliğidir. Eğer demokrasinin prensipleri ve mekanizmaları ortalama insanın entellektüel ulaşımı dışında ise yaşayamaz. Sadece bir siyasal sisteme demokrasi denildiği için onun demokrasi olduğuna inanmak demokrasiyi kendi ismi aracılığıyla yok etmenin bir yoludur.⁴ Demokrasi, yönetenler ile yönetilenler arasındaki ilişkinin vatandaşların devletin hizmetinde değil, devletin vatandaşlarının hizmetinde olduğu ve aksinin değil de hükümetin halk için olduğu

¹ Kuzu, Burhan: “Demokrasi, Resmi -İdeoloji-Sivil Toplum” A.Ü.S.B.F Dergisi, Gündüz Ökçün Armağanı, Cilt:47 Say 1-2, Ank, 1992. S.336

² Mayo, H. B; Demokratik Teoriye Giriş (çev : Emre Kongar), Ayyıldız Matbaası, Ank. 1964, s. 19

³ Sartori , G; Demokrasi Kuramı (çev: Deniz Baykal), Siyasi İlimler Derneği yy. Ank. Tarihsiz s. 15

ilkesine uygun bir açık toplum bulunduğu ölçüde vardır. Kısacası, toplumun devletten önce geldiği, önünde yer aldığı bir yönetim.⁵

Demokrasi otoriter ve müstebit (despot) hükümetlerden kurtulmak için insanlığın buluşudur. Sözlük tanımında demokrasi, halkta bulunan üstün iktidarın, onun tarafından doğrudan yada özgür bir seçim sistemi ile seçilmiş temsilcileri aracılığıyla kullandığı yönetimdir.⁶

Demokrasi kavramının tanımlanmasındaki güçlüğü göstermek için Websters sözlüğünde demokrasi konusunda ki tanımları vermek uygun bir yol olacaktır.

a) Halk tarafından yönetim, çoğunluğun yönetimi.

b) En üst iktidarın halkta bulunduğu ve halkın belirli aralıklarla tekrarlanan özgür seçimlerde temsilcilerini seçtiği, temsil ve devretilmiş otorite yoluyla halk tarafından dolaylı olarak kullanılan bir hükümet biçimi.

c) Hükümetin halk tarafından denetlendiği devlet veya topluluk. Özellikle en üst iktidarın seçilmiş temsilcilerden daha çok halk tarafından doğrudan kullanıldığı bir devlet.

d) Özellikle hükümetin kaynağı olarak düşünüldüğünde halk tabakası.

e) Siyasal, sosyal, ekonomik eşitlik.

f) İşbirliğinin olduğu bir toplumda azınlıklara karşı, hoşgörü, ifade özgürlüğü ve asli insan onuruna saygı ve herkesin bütün yeteneklerini serbestçe geliştirebildiği eşit imkanlarla birlikte insan değeriyle nitelendirilen bir toplum durumu.

g) Özellikle endüstride olmak üzere yönetilenlerin temsil yoluyla denetimi.⁷

Meydan Larousse'da da çeşitli tanımlar verilmektedir.⁸

1) Halkın kendi kendini yönetmesi.

2) Bir yönetim düzeninde halk iradesinin ağır basması veya yönetimin halk tarafından denetlenmesi

⁴ Sartori , G : a.g.e., s. 1-6

⁵ Sartori , G : a.g.e., s. 18

⁶ Kahveci, Niyazi : Demokrasi ve islam, Türk Demokrasi Vakfı (TDV) yy. , Ank, 1994, s. 5-6

⁷ Turhan, Mehmet; "Anayasamız ve Demokratik Toplum Düzeninin Gerekleri" , Bülten, TDV, yy, sayı :

10 Nisan, 1991, s.20

⁸ Meydan Larousse, cilt : 3, s. 514

3) Siyasi kararların çoğunluk esasına göre, doğrudan doğruya şehir halkı tarafından alındığı yönetim şekli (Doğrudan Demokrasi)

4) Yurttaşların siyasi haklarını doğrudan doğruya değil de, kendilerine karşı sorumlu olan temsilciler aracılığıyla kullandıkları yönetim şekli (Temsili Demokrasi)

5) Azınlıkta kalanların kişi ve kamu haklarını (söz hürriyeti, vicdan hürriyeti, vs.) güvenlik altına alabilmek için çoğunluk iktidarının anayasa ile kısıtlanarak uygulandığı yönetim şekli (Liberal yada Anayasal Demokrasi)

6) Siyasi anlamda demokrasinin ön gördüğü ilkeler dikkate alınmaksızın sosyal ve ekonomik farkları (en önemlisi özel gelir dağılımındaki eşitsizliklerden doğan farklar) en aza indirmek amacı güden sistem. (sosyal ve ekonomik demokrasi)

Büyük Larousse, ansiklopedik sözlükte ise şu tanımlamalara yer verilmektedir.⁹

- 1) Egemenliğin halktan kaynaklandığı yönetim biçimi, siyasal sistem.
- 2) Bu yönetim biçimine sahip devlet.
- 3) Çeşitli kademelerde belirlenen görevleri yerine getirecek kişilerin görüşlerinin dikkate alındığı bir kurum, bir grup vb. içinde kurulan ilişkiler sistemi.
- 4) Bir kurum, bir topluluk içerisinde kişilerin karşılıklı hak ve özgürlüklerinin varlığına dayanan yaşam biçimi.
- 5) Doğrudan demokrasi, halkın egemenliğinin temsili bir organın aracılığı olmadan kullandığı siyasal sistem.

Demokrasi, bir bileşik sözcük olarak Demos-halk, Kratos-yönetim anlamına geliyordu. Bir arada bu iki sözcük, halkın (kendi kendini) yönetimi yada yöneten halk demek. Ama sözcüğün bu anlamı bazı soruları yanıtlamaya yetmiyor. Çağdaş kavramsal yorumlarına da bir göz atmakta yarar var. Kavramın iki geleneksel yorumu var.

1) Toplumcu görüşe göre demokrasi; yığıncıl güç anlamını korumakta öteki bir anlatımla, halk çoğunluğunun istekleri herşeyin üstünde ve bu istekler uygulamada yine çoğunlukça karşılanmakta ve denetlenmekte. Bu günün Türkiye'sinde yaygın olarak kullanılmakta olan "halk iktidarı" deyiminin temelinde, toplumcu görüşün demokrasi anlayışını açıklayan bir düşünce vardır.

⁹ Büyük Larousse, cilt: 6 , s. 3006

2) Liberal görüş ise demokrasiyi, halkı temsil edeceklerin açık seçimle saptanması ve bu seçimlerin yapılabilmesi, siyasal tartışmaya imkan verecek belirli koşulların örneğin; konuşma özgürlüğü, basın özgürlüğü gibi demokratik hakların sağlanması olarak anlıyor. Bugün bir çok ülkede liberal görüşün yorumladığı demokrasi gündemde.¹⁰

Demokrasinin birçok tanımına yer vereceğiz. Bunun nedeni Sarorinin de yukarıda verdiğimiz düşüncesi ile ilişkilidir. Bütün farklı yaklaşımları vererek tanımlamaktaki müphemliği en aza indirmeye çalışacağız.

Demokrasinin en kapsayıcı, açık tanımı Abraham Lincoln tarafından önerilmiş olan “halkın, halk tarafından, halk için yönetimidir”. Bu tanımda üç temel unsur vardır.

1) Demokrasi halkın siyasal temsiline dayanan bir biçimde hükümetin oluşturulması ve halkın rızası oldukça iktidarda kalabilmesini tek meşru ve adil yönetim biçimi olarak kabul eden bir görüş olmasıdır.

2) Demokraside halkın siyasal hayata kayıtsız ve koşulsuz olarak katılabilesinin esas olmasıdır.

3) Demokrasinin insan haklarının ve özgürlüklerinin en geniş biçimde korunduğu ve gelişmeye açık olduğu bir rejim olmasıdır.¹¹

Yukarıda verdiğimiz A. Lincoln’un tanımını eleştiren Sartori, Lincoln’un formülü demokrasiyi tanımlamak için yeterli değildir. Bundan çıkan şey demokrasinin güven belgesidir. Formülün mantıki bir anlamı olmaktan çok, güçlü bir üslubu vardır der ve demokrasiyi sözcük anlamına bağlı kullanmanın sonsuza dek sürecek normatif bir söyleme yol açacağını savunur.¹²

Demokrasi söz konusu olduğu zaman tanımlamanın en yaygın yolu kelimenin etimolojik anlamına dönmektir. Demokrasi halkın yönetimidir. İlk olarak (Demos) halkın anlamı nedir? Yunanda bile terim müphemlikten kurtulmuş değildi. M.Ö. 5. yy’da demos ekklesia da bir araya gelen Atinalı topluluğu demektir.

¹⁰ Şenyapılı, Önder : “Demokrasi ve Basın” A.Ü.S.B.F dergisi, cilt : 33 , Mart-Haziran – 1978, No: 1-2 s. 198

¹¹ Başgil, F. Ali : Demokrasi Yolunda, Yağmur yy, İst., 1961, s.45

¹² Özüerman, Tülay : “Demokrasi Anlayışında Çağdaş Gelişmeler” Gündem, TDV yy, say : 22, Ank, 1995, s. 68

Demos, modern dile çevrildiği anda müphemlik artar. Halk kavramının eğer sadece çoğunluk yönetiminin azınlık haklarıyla sınırlandırılmasını gerektiren en kaypak teknik anlamda anlaşılırsa bir demokratik sisteme uyacağı sonucuna ulaştık. Halk kavramı ile iktidar kavramı (Demos-kratos) arasındaki ilişkiyi çözümlemeye gelince güçlükler başlar. İktidar sorunu şeklen sahip olanlardan çok gerçekten kullananlar ile ilgili bir sorundur. İktidar, iktidar sahiplerine aittir. Halk nasıl iktidarın etkili kullanıcıları olabilir? Açıkça şekli iktidar hakkı, halk egemenliği sorununu çözmemektedir. Bu tanımlama bizi çok ileriye götürmezse de bir çıkış sağlar. “İktidar halka aittir” cümlesi iktidarın kaynakları ve meşruluğu ile ilgili bir ilke kurmaktır. Bu demektir ki demokraside iktidar ancak eğer aşağıdan kök salmaktaysa, halk iradesinden çıkmakta ise, diğer bir ifade ile eğer ancak serbestçe verilmişse meşrudur.¹³

Yine A. Lincoln’ün yaptığı tanıma dikkat çekilerek "bu tanımda üç kez halk sözü geçmektedir. Gerçekten demokraside ortak payda halktır. Ancak dikkatle irdelendiğinde bunun sıradan bir halk olmadığı görülmektedir. Yöneten halktır, yönetilen halktır, yönetim onun için vardır".¹⁴ denilerek halka atfedilen öneme dikkat çekilmektedir.

Demokrasiyi tanımlama amaçlı ilk yazılı verinin M.Ö. 5. yy.’da kaleme alınmış olan Herodot tarihinde bulunduğu ve bu eserde demokrasinin “halkın yönetimi, yasalar önünde eşitlik, bütün sorunların açık tartışmaya sunulması, yöneticilerin makamlarından hareketle sorumlu tutulmaları” olarak tanımlandığı belirtilmektedir.¹⁵

Bir yönetim şekli olarak demokrasi kavramı, Yunan filozoflarına kadar geri gider. Onun modern kullanımı ise, batı toplumunda 18. yy sonlarındaki devrimci değişimlerden kaynaklanır. 20. yy ortalarında, demokrasinin anlamı üzerindeki tartışmalarda üç yaklaşımı ortaya çıkarmıştır. Buna göre bir yönetim şekli olarak demokrasi;

- 1) Yönetim otoritesinin kaynaklarına
- 2) Yönetimin hizmet ettiği amaçlara

¹³ Sartari, G : a.g.e., s. 11-18

¹⁴ Selçuk, Sami ; “Halkın Yargılamaya katılması” Bülten, TDV yy, sayı : 9, Nisan 1991, s. 43

¹⁵ Aydın, Turgay ; Bilgi Toplumu ve Demokrasi, Efor yy, Trabzon, 1997, s. 39

3) Yönetimin kuruluşundaki usullere göre tanımlanmıştır. İlk iki tanım da ciddi vuzuhsuzluk ve belirsizlik sorunları ortaya çıkmaktadır. Demokraside temel yöntem, liderlerin yönetecekleri halk tarafından yarışmacı seçimler yoluyla seçilmeleridir. 20. yy dahi bir siyasal sistemi “en yetkili kollektif karar sahipleri, adayların oylar için serbestce yarıştıkları ve yetişkin nüfus hemen hemen tümünün oy hakkına sahip olduğu hakkaniyetli, dürüst, düzenli aralıklı seçimler yoluyla seçildikleri ölçüde, demokratik olarak tanımlamaktadır.” Bu şekilde tanımlama demokraside, muhalefet ve katılma söz konusudur. Tanım, siyasal tartışma ve senim kampanyalarının yürütülmesi açısından zorunlu olan, söz, yayın, toplanma ve örgütlenme gibi kamusal ve siyasal hürriyetleri de içermektedir.¹⁶

Bir başka açıdan demokrasi “Yunanca demos (halk) ve kratos (iktidar) kelimelerinden yapılmış terimdir. Halk iktidarı anlamına gelmektedir. Daha açık bir ifade ile demokrasi, halkın genel iradesine göre kurulan ve işleyen siyasal bir rejimdir. Terimin anlamından da anlaşılacağı gibi demokrasi temelde bir iktidar sorunudur. Siyasal iktidarın halka dayanması. Demokrasi, aydınlanmanın ve modernliğin temel değerlerini içselleştiren halkın genel iradesine göre kurulan ve işleyen bir siyasal mekanizmadır.¹⁷

R. Aron ise demokrasiyi “Bütün hakları ve güçleri halkın kullandığı yönetim sistemidir”, diye tanımlamaktadır. Yeterli her yurttaş oy verme ve halkın çıkarlarına hizmet edecek bir hükümet kurma hakkına sahiptir. Herkesin, medeni siyasi ve ekonomik hürriyeti güvenlik altındadır.¹⁸

Churchill demokrasiyi “en iyi idare şekli değil, ama kötü tarafları en az olan bir idare şekli olarak kabul etmek lazım gelir” diyor. Bu yüzden olsa gerek, Marxist ve diktatör idareler bile demokrasi, kelimesini kullanıp, ona atfedilen saygıdan pay çıkarmak istemektedirler.¹⁹

Lipset, demokrasiyi “yönetimin görevlilerini değiştirmek için anayasaya uygun, düzenli olanaklar sağlayan bir siyaset sistemi ve nüfusun olabildiğince geniş kısmının

¹⁶ Huntington, P. Samuel; Üçüncü dalga (çev: Ergun Özbudun) Yetkin yy, Ank, 1996, s. 4-5

¹⁷ Kızılcılık, Sezgin – Erdem, Yaşar ; Açıklamalı Sosyoloji Sözlüğü, Saray Kitabevi, (4. Baskı), İzmir 1996, s. 136

¹⁸ Aron, Raymond ; Demokrasi ve Totalitarizm (çev : Vahdi Hatay), Kültürbak. yy, İst. 1976, s.376

¹⁹ Sezal, İhsan ; Sosyal Bilimlerde Temel Kavramlar, Akçağ yy, Ank, 1991, s.45

siyasal iktidar için yarışanlar arasında bir seçme yaparak önemli kararları etkilemesine izin veren bir sosyal mekanizma” diye tanımlamaktadır.²⁰

Demokrasi “yurttaşlarından aldığı yetkiyi, yine yurttaşlık haklarının çizdiği sınırlı çerçeve içinde bir başka deyişle demokratik bir biçimde kullanma hakkına sahip tek iktidarın bulunduğu bir siyasal sistemdir.”²¹ Schumpeter de demokrasiyi “halkın (halen halk ve hükümlanlık etme terimlerinin herhangi açık anlamında) hükümlanlık etmesi demek değildir. Ve bu anlama gelmez. Demokrasi yalnız halkın kendilerini idare edecek kimseleri kabul etme yada reddetme fırsatına sahip demektir.”²²

Mayo, “demokrasinin tarifi genel olarak hükümet alemi içinde meselelerin ideal hal şeklinin veya ideale yaklaşan vasıtaların aranmasına teşebbüs edilmesi demektir. Şu hususta mutabakata varılmıştır ki, bu ideal, güdülen amme siyasetinin tespiti işine halkın büyük ölçüde katılmasını da kapsar”²³ Bu anlamda “bir demokratik siyasi sistem, güdülen amme siyasetlerinin çoğunluk esasına göre, siyasi hürriyet içinde ve siyasi eşitlik prensibine göre yapılan periyodik seçimlerle müessir bir popüler kontrole hedef olan temsilciler tarafından yaratıldığı bir sistemdir.”²⁴

Bazıları salt seçim olgusunu demokrasi için yeterli görür ve dolayısıyla demokrasiyi tarafsız bir şekilde idare edilen ve oyların dürüstçe sayıldığı düzenli seçimlerle eş tutar. Bu seçimlerin nasıl yapıldığı yada seçimleri kazananların bunu başka hangi şartlar zorlamasıyla gerçekleştirdiği önemli değildir. Bununla birlikte demokrasilerde esas olan, seçimlerin belli zamanlarda yapılması ve vatandaşların sadece, özellikle demokratik sürecin ilk dönemlerinde şaşırtıcı bir çeşitlilikte artabilen, siyasal partiler tarafından üst düzeyde bir araya getirilerek sunulmuş alternatifler arasında seçim yapılmasına izin verilmesidir.²⁵

Günümüzde de hala demokrasi konusunda henüz görüş birliği sağlanabilmiş değildir. Her toplum demokrasiyi kendi sosyo-ekonomik kültürel, politik ve hukuksal yapısına göre tanımlamakta yorumlamakta ve uygulamaktadır. Demokrasi “halkın kendi

²⁰ Lipset, S. M ; Siyasal İnsan (çev : Mete Tuncay), Teori yy, Ank, 1986, s.25

²¹ Saybaşıllı, Kemali ; “Demokrasi, Türk Demokrasisi ve Demokratikleşme” Sosyopolitik yaklaşım, sayı : 1 Şubat- Mart 1993, s. 5

²² Schumpeter, Joseph A ; Kapitalizm, Sosyalizm, Demokrasi (çev : Rasın Tınaz) varlık yy, İst, 1977, s. 243

²³ Mayo, H. B ; a.g.e., s.25

²⁴ Mayo, H. B ; a.g.e , s.58

seçtikleri yöneticiler aracılığıyla kendi kendini yönetmesi olgusudur.” Gerçek demokrasi, halkın egemenliğinin yani söz hakkının sürekli olduğu bir yönetim modelidir. Burada önemli bir nokta, halkın seçimden seçime kendisini yönetecekleri seçtikten sonra yönetime seyirci kalması, devlet ve toplum sorunlarına hiç karışmaması demokrasi değildir. Diğer önemli bir nokta da, halkın kendisini yönetecekleri (temsilcileri) seçtikten sonra da gerek kendi gerekse dolaylı olarak örgütler aracılığıyla yönetenlerin kararlarına katılarak, onları etkileyerek, yönetimi sürekli denetleyebilmesiyle egemenliğini kullanabilir.²⁶

A. Taner Kışlalı, demokrasiyi tanımlarken ele aldığı kriter azınlıklardır. Ona göre demokrasi “günümüzde azınlıkta olanların haklarına saygı gösterildiği ve onlara bir gün çoğunluğa dönüşebilme yollarının açık tutulduğu özgürlükçü bir çoğunluk yönetimi biçimidir”.²⁷

Lipson’da hürriyet ve eşitlikten hareketle, fizikçiler için uzay ve zaman ne idiyse demokrasi teorisyenleri içinde hürriyet ve eşitlik oydu ve hala da öyledir. Demokrasi, “vatandaşları için mümkün olduğunca fazla hürriyet ve eşitliği birleştiren bir devlet yönetimi şeklidir.” Demokratik devlet yönetimine can veren, onu emsalsiz bir karaktere sahip kılan ve demokrasiyi diğer sistemlerden ayıran bu seçkin değerlerdir.²⁸

Yaygın anlayışa göre, demokrasi bir devlet yönetim modelidir. Bu, çok yetersiz bir telakki olmakla beraber, arkasında yatan varsayımlar önemlidir. Bu varsayımlar ;

1) “Yönetim” beşeri bir olaydır, yani insanların yönetimi gök yüzüyle (Tanrıyla) değil, yeryüzüyle insanlarla, beşerle ilgilidir. Kısaca, yönetim bir insan işidir.

2) Yönetimin dayanacağı ilkeler, yani yönetimin normatif yapısı da insan tarafından belirlenir. Bir demokrasi felsefesi, devlet yönetiminin bu iki yönüne de verilen tutarlı cevaplardan oluşmak zorundadır.²⁹

Demokrasi, halkın yönetime aktif olarak katıldığı tek rejimdir. Halkın yönetime katılması iki anlamı içerir.

²⁵ Philippe C. Schmitter, Terrylyn KARL; “Demokrasi nedir...Ne değildir” (Çev:Levent Gönenc) Sosyal ve siyasal teori, seçme yazılar (Haz: Atilla Yayla) Siyasal Kitabevi, Ank, 1993, s.6

²⁶ Öztekin, Ali ; Siyaset Bilimine Giriş, Yeni Malatya Gaz. Basım, Malatya, 1993, s.62

²⁷ Kışlalı, A. Taner ; Siyasal Çatışma ve Uzlaşma, İmge kitabevi, (3. Basım), Ank, 1995, s. 199

²⁸ Libson, Leslie ; “Demokrasi Felsefesi” (çev : Mustafa Erdoğan) Sosyal ve Siyasal Teori, Seçme Yazılar (Haz : Atilla Yayla) Siyasal kitabevi, Ank, 1993, s.17

²⁹ Erdoğan, Mustafa ; “Demokrasi Felsefesi Üstüne birkaç not” a.g.e., s.65

İlk olarak, halkın tercihlerinin karar mekanizmalarına yansması.

İkinci olarak da halkın tercih ettiği kişilerin karar mekanizmalarına gelmesi. Eđer bunlardan birisi ihmal edilirse demokrasi anlamsızlaşır, görünüşte demokrasi gerçekte ise oligarşi işlemeye başlar. Çünkü eđer halkın tercih ettiği politikalar karar mekanizmalarına yansımıyorsa politikacıların halk tarafından sečilmesinin bir anlamı yoktur. Yok eđer halkın tercih ettiği, onların içinden gelen kişiler karar mekanizmalarına yansımıyorsa, halkın tercihlerinden bahsetmemizin zaten anlamı yoktur.³⁰

Server Tanili'ye göre demokrasi, "en kısa deyiimiyle halkın iktidarı demek" Bundan anlaşılan, siyasal iktidarın kaynağının halkta olması, devlet yetkilerini kullananların, halkın yeğlemesine ve denetimine bağlı bulunmaları. Böylece, halkın hoşuna giden ya da halka hoş davranan rejimin (kavram olarak) demokrasi ile ilgisi yok. Demokrasi aslında bir iktidar sorunudur. Siyasal iktidarda ilk söz halkın olacak,ama son söz de ³¹

Bireylerin yaşayacağı ortam açısından demokrasi insanların sadece vicdanlarının sesini dinledikleri, yönetimin kişilerin rızası ile olduğu ve zorlamanın ortadan kalktığı bir ideal ortamdır.

Yaşam tarzı olarak demokrasi, herkesin kendi hayatını yaşamakla beraber ortak bir hareket tarzı da olabileceği varsayımına dayanır.

Düşünce ve uygulama açısından demokrasi, halkın egemen olduğu, yani siyasal gücün halkın yetkisinde bulunduğu ve bu gücü sağlamak için de hürriyet, adalet, eşitlik, dayanışma ilkelerinin söz konusu olduğu sistemdir.³²

Ersin Kalaycıoğlu'da, demokrasiyi iktidar-muhalefet açısından değerlendirerek "muhalefetin ve muhalefet-iktidar çatışmasının açıkça yapıldığı ve vatandaşların katılımıyla belirtilen tercihlere göre iktidarın el değiştirdiği ve muhalefetin kaybettiği

³⁰ Bu Ülke, sayı : Kasım 1996

³¹ Tanili , Server ; Devlet ve Demokrasi, cem yy, 7. Basım, İst, 1993, s.27

³² Büyükkaragöz, Savaş ; "Düşünce Bazında Demokrasi ve İslami Nasslar" Bülten, TDV yy, sayı : 17, Mart 1994, s. 74

iktidar mücadelesi sonrasında yok edilme korkusunun mevcut olmadığı bir rejimdir”³³ diye tanımlamaktadır.

M. Erkal’da demokrasinin üstün değerlerine dikkat çekerek, demokrasi fazilet rejimidir. Haysiyetli ve faziletli insanlar tarafından yürütülebilir. Ütopycı ideolojilere, otaliter ve otoriter rejimlere karşı, demokratik hayat tarzının çoğulcu ve hoşgörölü fikri temelleri güçlendirilmeden bu insanlar yetiştirilemez. Demokrasi terbiyesi, kendi siyasi varlığının gerekçesini diğerlerinin varlığı ile bir görmekten geçer. Demokrasi, her sahada seçkinlere ve kaliteli insan gücüne ihtiyaç duyan, fakat onların tahakkümünü de kabul etmeyen bir rejimdir. Reyle değıştirilebilen iktidarlar demokrasinin faziletidir. Demokrasi ile yönetilme, siyasi gelişmişliğin bir göstergesidir ve demokrasi ile yönetilen ülkeye itibar kazandırır.³⁴

Levent Köker’de demokrasiyi “genel ve eşit oy hakkı, belirli aralıklarla (düzenli olarak) yapılan, gizli oy ve açık sayım ilkesine dayanan seçim mekanizmasıyla siyasi iktidarın değıştirilme olanağının ve dolayısıyla da muhalefetin (yani düşünce, ifade, örgütlenme, özgürlüklerinin) kurumlaştığı bir siyasi sistem”³⁵ olarak tanımlamaktadır.

Bir farklı bakış açısından demokrasi “kurumsal üst yapısının altında yatan temel değerler açısından bakıldığında aslında demokrasi, her şeyden önce siyasi toplum içinde yer alan çeşitli dünya görüşlerine mensup olan bütün kişi ve grupları, bütün farklı kimlikleri kucaklayan ama onların hiç biri ile özdeş olmayan bir ortak platformun adıdır. Bir başka deyişle demokrasi, barışçı bir toplumsal birlikte var oluş” rejiminin çerçevesini ifade eder. Bir ideolojiyi veya dünya görüşünü değil. Demokrasinin bir ideolojiyle özdeşliği yoktur, o özünde ideolojisiz olmak zorundadır.”³⁶

Ali Fuat Başgil’de kelime manasını verdikten sonra, “demokrasi ilk olarak muayyen bir hükümet ve idare sistemidir. Saniyen muayyen bir zihniyet, bir terbiye, bir cemiyet görüşü, bir hava, bir muhittir. Nihayet, insan varlığı üzerinde manevi bir değer hükmü yüksek bir hayat ve saadet temennisine uzanan bir idealdir.” açıklamasını yaparak demokrasinin yozlaşmış ve bozulmuş şekli ise bir kelime ile demogojidir. Demogojiyi de hükümeti ele geçirmiş ayak takımı şarlatanlarının idaresi olarak

³³ Kalaycıoğlu, Ersin ; "Demokratik Konsolidasyon ve Türk Siyasi Hayat" Bülten, TDV yy, sayı : Temmuz-Ekim 1989, s. 9

³⁴ Erkal, Mustafa ; İktisadi Kalkınmanın Kültür Temelleri, kuşak ofset, İst, 1992, s. 4-6

³⁵ Köker, Levent ; Modernleşme, Kemalizm, Demokrasi, İletişim yy, İst, 1990, s. 9

açıklamaktadır. Demogoji demokrasinin belasıdır. Demokrasilerde daima iğrenç bir safсата ve şarlatanlık çamuruna batmak tehlikesi ile karşı karşıyadır. Demokrasiyi bu tehlikelerden kurtarmak için tek çare olarak, hükümeti hakiki, ciddi açık bir ekseriyetin eline vermekle mümkündür.³⁷

Bir diğer bakış açısı da demokrasinin artık önceden beri varolan unsurlara bağlı kalmaksızın tanımlandığı ve yorumladığını belirterek "1960'lı yıllardan beri demokrasi, terimi ve kavramı "özgürlük" eşitlik ve siyasal katılma gibi eskiden içerdiği varsayılan unsurlarından arındıran çağdaş siyaset biçimcileri tarafından bir hükümet oluşumu süreci" olarak yeniden tanımlanmıştır. Demokrasi iki temel niteliği olan bir siyasal sistemdir.

1) Genel oy hakkı ve aktif kamuoyu.

2) İktidar ve muhalefet belirlemeyi amaçlayan ve düzen içerisinde yapılan seçimlerdir.

Demokrasi, Batı Avrupa'da Rönesans sonrasında gerçekleşen belirli ekonomik ve kültürel süreçlerin ürünüdür.³⁸

Modern siyasi demokrasi, yönetenlerin devlet işlerinde ki hareketlerinden dolayı vatandaşlar tarafından sorumlu tutuldukları ve seçimle gelmiş temsilcilerin aralarındaki rekabet ve işbirliği vasıtasıyla dolaylı olarak hareket ettikleri bir yönetim sistemidir.

Siyasi anlamda, millet işlerinin yürütülmesi için gerekli siyasi kurumları tespit etme ve bu kurumların işlemlerini sağlayan kanunları yapma yetkilerini halkın elinde bulunduran rejim. Bu anlamda demokrasi, tarih boyunca doğrudan demokrasi, yarı doğrudan demokrasi, temsili demokrasi, liberal demokrasi, sosyal ve ekonomik demokrasi ve modern demokrasi gibi muhtelif şekiller altında gelişmeler göstermiştir.³⁹

Özellikle son yıllarda demokrasi artık bir "özgürlük sorunu olarak kabul görmektedir. Esasen hem demokrasi hem de Cumhuriyet tarihsel konteksti içinde bakıldığında hiç de öyle özgürlük sorunsalı ile doğrudan ilişkiliymiş gibi gözükmemektedir. Daha çok yönetim biçimi ile ilgilidirler. Peki nasıl oluyor da bu gün

³⁶ Erdoğan, Mustafa ; "Demokrasi, Laiklik, Resmi İdeoloji" Türkiye Günlüğü, sayı : 29 s. 114

³⁷ Başgil, F. Ali ; a.g.e., s. 25-26

³⁸ Bektaş, Arsev ; "Türk siyasal Demokrasisi, Sorunlar, Nedenleri" Yeni Türkiye Cumhuriyet Özel Sayısı II sayı : 23 – 24, s. 841

³⁹ Kuzu, Burhan ; a.g.m. , s. 336

demokrasi bir yönetim biçimi olmaktan çok bir özgürlük sistemi olarak revaç bulmaktadır. Demokrasi bunu büyük ölçüde liberalizme borçlu olsa gerek.⁴⁰

Tüm bu açıklamalar göstermektedir ki demokrasiyi farklı şekillerde tanımlamak, yorumlamak mümkündür. Bunun nedeni demokrasinin olmazsa olmaz ilkelerinden, uygulanış şekillerinden ülkeden ülkeye farklılaşmasından tabi ki bu farklılık ülkelerin sosyu-kültürel, ekonomik şartlarından kaynaklanmaktadır.

Gerçekten de günümüzde demokrasi bir yönetim sistemi olmaktan çok tüm yurttaşlara tanınan hak ve özgürlükler örgütlenmesi olarak tanımlanmaktadır.

Demokrasi bir salt çoğunluk yönetimi olarak tanımlansa bile yine de demokratik bir rejimde azınlık hakların çoğunluğa karşı korunması ilkesinden vazgeçilemez.⁴¹ Denilir ki demokraside, azınlıkta kalan tek bir kişi olsa dahi çoğunluğun ona tahakkümü söz konusu değildir. Aksine onunda haklarının korunmasını sağlayacak düzenlemelerin yapılması gerekir. İşte bu anlamda demokrasi bir gün bu azınlığın da çoğunluk haline gelebilmesinin yolların açık olmasıdır.

⁴⁰ Akın, Erkan ; “Cumhuriyet mi Yoksa Demokrasi mi?” Yeni Türkiye, Cumhuriyet Özel Sayısı II sayı : 23 –24, Eylül-Aralık, 1998, s. 1131

⁴¹ Kuzu, Burhan ; a.g.m., s. 338

B. DEMOKRASİNİN UYGULANİŞ BİÇİMLERİ

Tarihi seyir içinde demokrasi farklı şekillerde uygulanmıştır. Artık ilk uygulanış olarak eski Yunan sitelerinde gördüğümüz şekilden günümüzde söz etmenin imkanı yoktur. Tarihi gelişim içinde farklı ülkelerde, farklı kültürlerde uygulanan şekillerini aşağıdaki gibi sınıflamak ve açıklamak mümkündür. Bu sınıflamalarda halk, hakimiyet hakkını çeşitli şekillerde kullanabilir.

1 – Doğrudan Demokrasi

Doğrudan demokrasi ya da saf demokrasi sistemi, kanunların yapılması ve kamu gücüne ilişkin kararların bizzat halk tarafından alınmasını ifade eder. Bu sistemde temsil ve yasama meclisi yoktur. Seçme hakkı olan yurttaşların tümü toplanarak birlikte karar verirler. Yurttaşlar arasında tam bir eşitlik vardır ve eşitlik tam olarak gerçekleşmektedir. Çünkü yöneten ve yönetilen farklılığı ortadan kalkmaktadır. Yalnızca kanunların yapılması değil, yargılama ve yürütme işleri de halka aittir.⁴²

Bu yönetim modelinde halk, doğrudan doğruya ve sürekli olarak her türlü kararlara katılır. Bunun sınırlı da olsa ilk örnekleri, antik Yunan da ve özellikle Atina sitesinde görülmüştür. Günümüz çok nüfuslu ve karmaşık yapılı toplumlarında doğrudan demokrasi yönetim modelini uygulayabilmek hemen hemen mümkün değildir çünkü bu modelde toplum sürekli karar organı olacak, yani uygulanacak tüm kararları kendisi alacak, aldığı kararları uygulayacak olan sınırlı bir yönetici kesimini de sınırlı bir süre için yine kendisi seçecek ve bu seçtiği yönetici kesimini istediği zamanda değiştirebilecektir.

Bu model belki on, on beş bin nüfuslu kültür düzeyi yüksek, demokrasi ve siyasi kültür düzeyi çok gelişmiş küçük toplumlarda ya da devletlerde uygulanabilir. Günümüzde İsviçre'nin bazı kantonlarında doğrudan demokrasinin bazı ölçütleri uygulanmaktadır.⁴³

⁴² Sezen ,Saim ; Seçim ve Demokrasi, Gündoğan yy, Ank, 1994, s. 37

⁴³ Öztekin, Ali ; Siyaset Bilimine Giriş , Yeni Malatya Gazetesi Basımı, Malatya , 1993, s.65

2 – Yarı Doğrudan Demokrasi

Temsili demokrasi ile doğrudan demokrasinin uzlaştırılmasından doğmuştur. Doğrudan demokrasi kurumlarının yanında temsili demokrasinin kurumları da katılmıştır. Halk, temsilcileri seçer, parlâmento oluşur. Yasalar parlâmento tarafından yapılır. Ancak önemli konularda kararlar bizzat seçmenler tarafından alınır. Halk onayı, referandum, veto ve kanun teklif etme yoluyla egemenliğin kullanılmasına doğrudan katılır. ⁴⁴ Temsili demokraside halk, seçtiği yöneticileri istediği zaman ve istediği gibi denetleyip kontrol edememektedir. En azından bu yolla, denetim ve kontrol yolları olarak belirlenmiştir. ⁴⁵ Referandum, veto, kanun teklif etme hakları, anayasal ve yasal kurallar olarak konmuştur.

a. Referandum :

Bu modelin en temel uygulanma yollarından birisidir. Referandum, halkın seçtiği yöneticilerin çıkardığı yasaların ya da getirilen kuralların toplumca benimsenip benimsenmediğinin belirlenmesi için halkın onayına başvurma yöntemidir. Bu da, özgür ortamlarda, dürüst ve eşit koşullarda yapılmalıdır.

b. Veto :

Veto, yönetenler ya da siyasi iktidarlarca alınan kararların uygulanmasına karşın halka verilmiş bir çeşit reddetme hakkıdır. Bu da çıkarılan bir yasaya da siyasal kararın belirli sayıdaki vatandaşların imzalarıyla itiraz ederek çıkarılan yasa ya da alınan kararın gereksiz sayılması ya da iptal edilmesidir.

c. Kanun Teklif Hakkı :

Bu uygulama, halkın belirli sayıda imzalarıyla yasama organlarına (meclislere) belirli konularda yasa teklifinde bulunabilmesidir. Bu tip teklif hakkı İsviçre'nin bazı eyaletlerinde vatandaşlara tanınmıştır. ⁴⁶

⁴⁴ Sezen, Saim ; a.g.e., s.38

⁴⁵ Öztekin, Ali ; a.g.e., s.66

⁴⁶ Öztekin, Ali ; a.g.e., s.66

3 – Yarı Temsili Demokrasi :

Yarı temsili demokrasi, temsili demokrasi ile yarı doğrudan demokrasi arasında bir yönetim biçimidir. Yarı temsili demokraside halk yasama işlemlerine katılamaz. Yarı temsili demokraside halk parlamentonun feshi ve erken seçim temsilcilerin azledilmesi, dilekçe verme, danışma referandum ve politik grevle yasama organını etkileyerek yasal düzenlemelerde etkinliğini gösterirse de doğrudan yasama işinin içinde değildir.⁴⁷

4- Temsili Demokrasi :

Bu uygulama biçimi günümüzde tatbik edilen şeklidir. Halk seçtiği mümessilleri vasıtasıyla iradesini açıklar. Bu çeşit demokraside halk hakimiyetin sahibidir. Fakat iradeyi bizzat icra etmez. Halkın sahip olduğu bütün hakları onun adına temsilcileri kullanmaktadır.⁴⁸

Duverger temsili demokrasinin doğuşunu şöyle açıklamaktadır. 18. yy den önce Amerika ve Fransız devrimleri, İngiliz geleneğinin çabalarını sürdürerek büyük ülkelerde uygulanabilecek yeni bir demokrasi biçimi oluşturdular. Yurttaşların tümü yönetime kişisel olarak katılmadıklarından, aralarında temsilciler seçerek ulusal meclise göndermeleri temsili demokrasiyi meydana getirmiştir.⁴⁹

Bu sistemde egemenliğin tek meşru kaynağı ve sahibi millettir. Klasik teoriye göre, temsili demokrasi, egemenliğin, sahibi olan milletin bunun kullanılmasını kendisini temsil eden organlara devrettiği bir yönetim biçimidir. Temsili demokrasi millet egemenliği anlayışına dayanır. Temsilciler kendilerini seçenleri değil, tüm milleti temsil ederler. Bu anlayışta vekalet her millet vekiline bireysel olarak değil, bütün olarak milletin kendisini temsil etmesini sağlamak için oluşturduğu organa yani parlamentoya verilmiştir.⁵⁰

Temsili demokraside siyasi partiler, seçim ve demokratik kitle örgütleri siyasal kurumları oluşturur. Halkın sağlıklı bir seçim yapabilmesi bu kurumların iyi işlemesine bağlıdır.⁵¹

⁴⁷ Sezen, Saim ; a.g.e., s. 38

⁴⁸ Kahveci, Niyazi ; Demokrasi ve İslam, TDV yy, Ank, 1994, s. 10-11

⁴⁹ Duverger, Mourice ; Siyasal Rejimler (çev : Teoman Tunçdoğan), sosyal yy, İst, 1986, s. 17

⁵⁰ Sezen, Saim ; a.g.e., s. 39

⁵¹ Kızılcılık, Sezgin – Erdem Yaşar ; a.g.e., s.547

Bu model bugünkü anlamda olmasa bile ilk defa İngiltere’de ortaya çıkmıştır. Kral, devletin ileri gelenleriyle mühim meselelerde meşveret (danışma) etmek için onları toplardı. Ancak onların görüşlerinin bağlayıcılığı yoktu. Kral onların görüşlerini aldıktan sonra münasip gördüğü kararı verirdi. Daha sonra bu adet gelenek halini almıştır.⁵²

Temsili demokrasi sistemi iki temel değişiklik geçirmiştir. Genel oyun kabulü ve örgütlenmiş siyasal partilerin doğuşudur. Yönetenler, yönetilenlerin belli bir bölümü genellikle de en zenginler tarafından seçildiğinden (sınırlı oy) demokrasi uzun süre kısmen uygulandı. Demokratik ilkelerin baskısıyla seçmen kitlesi giderek genişlemiştir.⁵³

Temsili demokrasi günümüz toplumlarında en çok uygulanan şekli olmasına karşın, bazı tehlikeler arz ettiği bazı mahzurlarının olduğuna dikkat çekilmektedir. Şöyle ki ;

Halk seçtiği kadroları sürekli denetleyip kontrol etmelidir. Seçilenler sadece halkın temsilcileri olup gerçek söz hakkı sürekli halkta olmalıdır. Seçilenler sürekli halka hesap vermek ve her zaman değiştirilebilir olduklarını hiçbir zaman unutmamalıdır. Aksi halde, halk temsilcilerini seçtikten sonra onların işine hiç karışmazsa halkın yine bizzat kendisinin seçerek oluşturduğu belirli dönemler için tek kişinin kesin söz sahibi olduğu biçimlerde krallıklar, bir grubun hakim olduğu biçimlerde de oligarşik yönetimleri oluşur. Yönetimlerde, toplumun etkisinden ve tepkisinden çekinmezler, topluma sürekli hesap verme durumunda olmazlarsa, bir daha iktidara gelmeme endişesi ya da korkusu ile veya sürekli iktidarda kalabilmek için en azından kendilerini seçmeyen toplum kesimlerine her türlü baskıyı uygulayabilirler.

Tüm bu nedenlerle, temsili demokrasilerde önemli bir faktör, halkın seçtiği kişileri sürekli kontrol etmesi ve denetleyebilmesi düzenin mutlaka kurulması gereklidir. ⁵⁴ Bunun için siyasal partilerin özellikle muhalefetin, mesleki ve sosyal örgütlerin (sendika, dernek), kitle iletişim araçlarının çok iyi bir şekilde teşkilatlanıp, temsil ettikleri vatandaşların haklarını iktidara ve dolayısıyla yönetime karşı

⁵² Kahveci , Niyazi ; a.g.e., s.10-11

⁵³ Duverger, Mourice ; a.g.e., s. 17

⁵⁴ Öztekin, Ali; a.g.e. s. 66

korunmalıdırlar. Demokrasinin gerçek manada işleyişi örgütsel kurumların varlığına ve işlevselliğine bağlıdır.

C- DEMOKRASİNİN ÖZELLİKLERİ

Demokrasi, aydınlanmanın ve modernliğin temel değerlerini içselleştiren, halkın genel idaresine göre kurulan ve işleyen siyasal bir mekanizma, rejimdir.

Ekonomik gelişmişlik, kentlilik, laiklik ve kuşkusuz aydınlanma hareketi ile yakından ilişkili olan demokrasinin temel özellikleri şunlardır.

1. Demokrasinin temel özelliklerinden ilki, çoğulculuktur. Yani toplumda değişik grupların, kültürlerin farklı düşüncelerin varlığının ve yaşama hakkının tanınmasıdır.

2. Çoğunluğun yönetme hakkı, iktidarın yetkilerini azınlıkçı bir elit kesim yerine çoğunluk tarafından (çoğunluğu temsil edenler yoluyla) kullanılması hakkı

3. Çoğunluğu denetleme ve uyarmakla yükümlü bilinçli ve etkin bir muhalefetin varlığının Lipset deyişiyle iktidara gelmeye çalışan bir veya birden çok önder takımının olması gerekir.

4. Katılımcılık. Sadece siyasi katılımcılıkla sınırlı değildir. Yurttaşların toplumsal yaşam sürecinin her aşamasında sahip olduğu statüye göre, toplumsal fonksiyonlarını yerine getirmesi sürecidir.

5. Seçimler. Demokrasinin önemli bir unsurudur. Herkese eşit oy hakkı, her oy eşittir anlayışına dayalı olan demokrasi de seçimlerin manası, herkese seçme ve seçilme hakkı tanımaktadır.

6. Siyasi partiler. Demokrasinin olmazsa olmaz koşuludur. Siyasi partilerin halka dayanması, çoğunluğu temsil edebilmesi gerekir. Yoksa Duverger dediği gibi, siyasal partilerin halkı temsil etmemesinden kaynaklanan “halksız demokrasi” ortaya çıkar.

7. İktidarı ele geçiren siyasal partileri denetleyen, onlara muhalefet eden diğer siyasal partilerin yanında sendikaların, baskı gruplarının gönüllü kuruluşların olması zorunluluğu demokrasinin vazgeçilmez nitelikleri arasındadır.

8. Temsilcilerin yurttaşların siyasi, sosyal ekonomik haklarını korumaları demokrasinin bir diğer özelliğidir.

9. Seçilen temsilcilerin geçici üstünlüklerini, kaybedenlerin çeşitli görevlere gelmelerini engellemeleri doğrultusunda kullanmaları demokrasinin önemli özellikleri arasında yer alır.

10. Kulluktan çıkıp insanlaşan yurttaş temel alan demokrasi yurttaşların her türlü düşüncelerini ifade etme özgürlüklerine imkan tanıyan siyasi bir anlayışı esas alır.

11. Özgürlük ve eşitliği birleştiren devlet yönetimi biçimi olmasıdır.

12. Demokrasi her şeyden önce, bir kültüre dayanır ve demokrasinin varlığı ürettiği kültürün benimsenmesi ve yurttaşlarca içselleştirilmesi ile olasıdır.⁵⁵

Erol Güngör, demokrasinin özelliklerini şöyle açıklamaktadır.

1. Gerçekten demokrasinin en belirgin özelliği hürriyet esasına dayanmasıdır. İnsan olarak sahip olduğumuz haklara başkalarının aynı haklarını  iğnememek şartıyla, istediğimiz gibi kullandığımız zaman h r z demektir. İstediği şeye inanma, istediği tahsili görme, istediği vatani  e me insanca yaşayacak bir i e ve gelir elde etme gibi hususlar bu haklar arasındandır.

2.  e me hürriyeti, demokrasinin dışardan en çok göze çarpan tarafıdır.

3. Demokrasiyi asıl ayakta tutan şey bu hürriyetlerin çiğnenmesine engel olan sağlam müesseselerinin kurulmuş olmasıdır. Anayasada kurulu  ve yetkileri belirlenen demokratik müesseseler bir taraftan rejimin h r iradeye dayanmasını garanti ederken, bir taraftan da çoğunluk iradesinin azınlıkta kalanları ezmesine engel olur.⁵⁶

Mayo, demokrasinin, demokratik sisteminin ayırıcı prensiplerini şöyle sınıflandırmaktadır.

1. Güdülen siyaset yapıların popüler kontrolü. Bu prensibin kurumsal görünüşü bütün dünya tarafından modern demokrasilerin vazgeçilmez özelliği olarak kabul edilen güdülen siyaset yaratanların (temsilcilerin) az veya çok muntazam aralıklarla  e ilmeleridir.

2. Demokrasinin ikinci prensibi siyasi e itliktir. Buda bütün yetişkin vatandaşların oy vermede eşitliği şeklinde kurumla mı tır.

3. Ya popüler kontrolün müessiriyeti (serbest) yada siyasi hürriyetler olarak belirtilebilir.

⁵⁵ Kızılçelik, Sezgin; Post Modernizm Dedikleri, Saray Kitabevi, İzmir, s. 19-21

⁵⁶ Güngör, Erol; Ahlak Psikoloğisi ve Sosyal Ahlak, Ötüken yy, İst, 1995, s. 178-179

4. Temsilciler farklı düşüncelere sahip oldukları zaman çoğunluğun kararı hakim olur. Faraziye göre, eşit oy vermeğe dayanan bir seçim sisteminde temsilcilerin çoğu, seçmenlerin çoğunluğuyla seçilir ve böylece yasama organındaki çoğunluk idaresi, alınan kararları sanki seçmenlerin çoğu tarafından alınmış gibi meşru kılar.⁵⁷

Demokrasinin özelliklerine farklı bir bakış açısı da Hasan Cemal'in sınıflamasında kendini göstermektedir.

1. İnsanların düşünce ve inançlarında özgür olabilmeleri.
2. Fikirlerini istedikleri gibi dile getirip yayabilmeleri.
3. Kendi görüşlerini birbirlerine zorla kabul ettirmekten kaçınmaları.
4. Karşıt görüşlere tahammülü ve hoşgörüyü geliştirebilmeleri.
5. Kiminin inanarak, kiminin inanmaksızın yaşayabilmesi.
6. Dindarlarla dinsizin aynı toplum çatısı altında yaşamını sürdürebilmesi.
7. Farklı düşünce ve inançlarla inançsızların, bir arada ve barış içinde yaşayıp yarışabildikleri bir ortam. Yani demokrasi, çoğunluğun geçerli olduğu bir toplum ve devlet düzeni.

8. Demokrasi öyle bir noktaya geldi ki, kendilere karşıt görüşlere, bile tartışma ortamı sağlayan bir özgüven sahip oldu, fikirde ve inançta yasakçılık anlayışın, tümüyle dışladı.⁵⁸ Bu sınıflamada dikkatimizi çeken nokta, demokrasinin yönetim özelliklerine değil, kişi hak ve özgürlüklerine dikkat çekilmiş olmasıdır. Yani bir yaşayış biçimi olarak demokrasinin niteliklerine.

Demokrasinin özelliklerinin bir başka sınıflaması da şöyledir.⁵⁹

1. Bütün demokrasiler, yurttaşların özgürce, çoğunluğun yönetimi ilkesine uygun olarak siyasal kararların aldıkları sistemlerdir. Ancak azınlıkların hakları bu çoğunluğun iyi niyetine bırakılmamaktadır.

2. Demokratik idarenin bir diğer özelliği, hukuka tabi olarak iktidarın gücünün sınırlanmasıdır. Hukukun üstünlüğü vardır. Kısaca demokrasi, aynı zamanda, yönetimin nasıl işlediğini belirleyen bir anayasal kurallar ve usuller kümesidir.

⁵⁷ Mayo, H.B; a.g.e. s. 51-57

⁵⁸ Cemal, Hasan; "Laiklik Deyince" Türk Basınında Demokrasi, TDV yy, Ank, 1991, s. 105

3. Açık, serbest ve dürüst seçimler.
4. Halk egemenliği.
5. Hükümetin yönetilenlerin rızasına dayanması.
6. Çoğunluğun yönetimi.
7. Azınlık haklarının korunması.
8. Temel insan haklarının güvence altına alınması.
9. Kanun önünde eşitlik.
10. Davaların hukuki usullere göre görülmesi.
11. Hoşgörü ve uzlaşma değerlerinin benimsenmesi.

A.D. Grazia da, demokrasinin yedi özelliği olması gerektiğini savunuyor.⁶⁰

1. Genel düşünce ve eylem özgürlüğü.
2. Halkın yaşantısını yükseltmek için şiddetli çaba.
3. Yasallık ve siyasal kontrolün yayılması.
4. Yüksek sosyal ve sınıfsal hareketlilik.
5. Siyasal önderleri gereğinde sert bir şekilde eleştirme olasılığı.
6. Kişisel olarak hep daha iyiye yöneliş.

7. Otoritenin sağlanması için güç kullanılması yerine eğitim ve gelir düzeyinin yükseltilmesinin savunulmasıdır.

Demokrasinin sadece yönetim kaynaklarına ulaşmayı amaçlayan rekabeti içerdiğini düşünmek yanıltıcıdır. Karmaşık toplumlarda demokrasi, bireylere ve toplumsal gruplara kendilerini güçlendirme ve oldukları veya olmak istedikleri gibi kabul edilme olanağını veren koşulların varlığını gerektirmektedir. Yani, toplumlarda demokrasi, bireysel ve kollektif anlamlandırma süreçlerinin kabul edilmesini ve özerkliğini gerektirmektedir.⁶¹

⁵⁹ Kahveci, Niyazi; a.g.e. s. 7-8

⁶⁰ Grazia, Alfred De; Political Behavior, (Zikreden: Toktamış Ateş; Demokrasi ümit yy 5. Baskı, Ank, 1994, s. 118-119)

⁶¹ Melucci, Alberto; "Toplumsal hareketler ve Günlük hayatın Demokratikleşmesi" (Çev: Levent Köker) Sivil top ve Devlet, ayrıntı yy, İst, 1993, s. 281

Demokrasi, sadece bir mekanizma değildir. Demokrasi aynı zamanda bir takım temel prensiplerinde adıdır. Bu prensipler özgürlük, eşitlik, adalet, dayanışmadır. Bunların içinden özgürlük kavramına ise özel bir önem atfedilmektedir. Her demokrasi bu dört temel değere sahip olmak zorundadır.

1. Seçme ve seçilme hürriyeti.
2. Fikir ve söz hürriyeti.
3. Sendika kurma hürriyeti.
4. Baskı grupları oluşturma hürriyeti.

Bunların yanında yürütmenin yasalara uygunluğu ve yargının bağımsızlığı da aynı derecede önemlidir.⁶²

Demokrasi, nasıl tanımlanırsa tanımlansın, her şeyden önce, insan haklarını temel alan bir özgürlükler rejimidir. Bunun kadar önemli ilkeleri; katılım, eşitlik, çoğulculuk düşünce ve tartışmaya açıklık, diyalog ve uzlaşma, azınlığa saygılı çoğunluk yönetimi, hukukun üstünlüğü, bağımsız yargı, genel oy ve serbest seçimdir.⁶³

Demokrasilerde en ayırdedici unsur vatandaşlardır. Her rejimde yönetenler ve bir kamusal alan vardır, ama yalnızca demokrasilerde vatandaş kavramı bir rejimin demokratik olup olmadığını belirler. Tarihsel olarak, gelişimini tamamlamış veya tamamlamakta olan demokrasilerin çoğunda yaş, cinsiyet, sınıf, ırk, okur yazarlık, mülkiyet vergi ödeme gibi kriterlere dayanılarak vatandaşlık hakkı önemli sınırlara tabi tutulmuş toplam nüfusun sadece küçük bir kısmı seçme seçilme hakkına sahip olmuştur. Uzun uğraşlardan sonra, bunlar bazen kanlı iç ayaklanmalara ve uluslararası savaşımlara neden olmuştur. Ve bu sınırlamaların çoğu kaldırılarak seçme ve seçilme konusundaki kriterler tamamen standart hale getirilmiştir.⁶⁴

Demokrasi farklılıkların birlikte yaşama biçimidir. Çoğulculuk sayıdan çok farklılıktan kaynaklanır. Bu nedenle de, çok partinin varlığı, gerçek bir demokrasi anlamına gelmeyebilir. Demokrasinin amacı, farklılıkları yok etmek değil,

⁶² Lanquith, Gerd; "Demokrasiler ve Terör" Bülten, TDV yy, sayı : 17, Ank, 1997, s. 16-17

⁶³ Özüerman, Tülay ; "Demokrasi anlayışında çağdaş gelişmeler" Gündem TDV yy, sayı : 22, 1995, s. 68

⁶⁴ Philippe C. Schmitter, Terrylyn KARL; a.g.m, s. 5

uzlaştırmaktır. Demokrasi, zıtlarının bir arada bulunması zorunluluğundan kaynaklanır. Kısaca demokrasi, bir denge ve uzlaşma rejimidir.⁶⁵

Bütün rejimler gibi demokrasilerde, yöneticilerin yani özel otoriteye sahip olan ve başkalarına meşru emirler verebilen kimselerin varlığına dayanır. Demokratik yönetimleri demokratik olmayanlardan ayıran nokta, göreve nasıl geleceklerini belirleyen genel kurallar ve onların hareketlerinden sorumlu tutan uygulamalardır.⁶⁶

Demokrasinin en temel özelliği dışarıdan ithal veya empoze ile değil bizzat bireylerce benimsenerek yaşam bulması ve gelişebilmesidir. Demokrasiyi benimsemek için büyük riskleri göze almak gerekmez. Yalnızca ilkelerinin bir yaşam biçimi olarak toplumu oluşturan bireylerin çoğunluğunca özümlemesi ve sıradan davranış biçimleri durumuna gelmesi yeterlidir.⁶⁷

⁶⁵ Kışlalı, A. Taner ; Siyasal Çatışma ve Uzlaşma, imge kitabevi, 3. Baskı, Ank, 1995, s. 204

⁶⁶ Kuzu, Burhan ; a.g.m., s. 340

⁶⁷ Aydın, Turgay ; a.g.e., s. 171

D – DEMOKRASİNİN KENDİ İÇİNDE SINIFLANDIRILMASI

Demokrasinin uzun bir suskunluk devresinden sonra Batı Avrupa ülkelerinde tekrar gelişip olgunlaştı. Bu süreç içinde çeşitli alanlarda demokrasinin değerleri uygulandı. Böyle bir sınıflamanın temelinde bu bakış açısının yattığını görmekteyiz. Bu sınıflamada ön plana çıkan çeşitli demokrasi tiplerini şöyle açıklayabiliriz.

1- Klasik Demokrasi (Siyasal Demokrasi)

Bu demokrasi tipi Batı Avrupa ülkelerinde gelişmiş ve olgunlaşmış demokrasiyi temsil etmektedir. Bu tip demokrasi şöyle doğmuştur. Avrupa da feodalitenin yıkılıp, merkezi krallıkların kurulmasından sonra, krallıkların güçlenmesi, aristokrasi, burjuvazi çekişmesine yol açmıştır. Bu deneme ilk defa İngiltere’de başlamış. Burjuvazi, krallık otoritesini sınırlamaya kalkmış ve neticede “Milli Egemenlik” teorisi ortaya atılmıştır. Bu şekilde devlete ait her türlü egemenliğin millete ait olduğu savunularak demokrasi sistemi kurulmuştur. ⁶⁸

Günümüzün demokrasi anlayışı bir bakıma parlamenter düzenle özdeş sayılmaktadır. Parlamenter düzenin esası seçime dayanan ve temsil niteliği olan parlamentoya karşı sorumlu bir hükümetin bulunması oluşturmaktadır. ⁶⁹

Klasik demokrasi, tarihsel olarak ilk ortaya çıkan demokrasi türü olup demokrasinin klasikleşmiş biçimidir. Klasik demokrasi ulus-devlet esasına ulaşmış, varmış toplumlarda ortaya çıkmıştır. Klasik demokrasi Hristiyan felsefesinin etkisinde hristiyan ülkelerde ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Klasik demokrasi çağa göre ileri sayılabilecek belli bir kültür düzeyine ulaşmış ülkelerde doğmuştur. ⁷⁰

Klasik demokrasinin ilk ve en temel ilkesi, insan hak ve özgürlüklerine bağlılıktır. Bu ilkenin kaynaklandığı anlayış, insanın salt insan olarak bazı dokunulmaz ve aktarılmaz haklara sahip olduğudur.

Klasik demokrasinin ikinci özelliği ilkinin bağı olarak formüle edilmiş olan eşitlik ilkesidir. Bu anlamda eşitlik, toplumda hiçbir kişi, aile yada gruba ayrıcalık tanınmayacağı anlayışını içermektedir.

⁶⁸ Kuzu, Burhan ; a.g.e., s. 337

⁶⁹ Şeylan, Gencay ; Çağdaş Siyasal Sistemler, Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enst, yy, Ank, 1971, s.

37

⁷⁰ Çam, Esat ; Siyaset Bilimine Giriş, Der yy, 4. Baskı, İst, 1995, s. 390-391

Klasik demokrasinin işleyişine ilişkin temel ilkeler, seçim ve temsildir. Bir diğeri de çok partili bir siyasal rejim olarak belirmiştir.⁷¹

Bahri Savcı, siyasal demokrasinin doğuşunu “bireyin yaşam, özgürlük, mülkiyet, eşitlik, güvence gibi gereksinme ihtiyaçlarını, mutlakiyet devletine karşı koruma savaşından doğmuştur” diyerek açıklamaktadır. Kişinin bu öğelerini yani bu özgürlüklerini ve mülkiyetini en iyi koruma yolu da burjuvanın iktidar olması suretiyle gerçekleşebileceğinden siyasal demokrasi aslında, işte bu burjuvanın hükümetini, devletini kurma gibi siyasal süreci işletmiştir.⁷²

Huntington, siyasal demokrasinin, seçimlerin yarışmacılık derecesi, oy verme şartları, seçime katılma, iktidarın el değiştirmesi, basın ve ifade hürriyeti gibi kriterlere göre, nisbeten kolayca ölçülebileceği görüşündedir.⁷³

Duverger’de siyasal demokrasiyi yönetenlerin özgür, dürüst seçimlerle işbaşına gelmeleri temeline dayar. Bu gerekli koşul aynı zamanda yeterlidir de, ama gerçekleşmesi için gerekli bütün zorunluluklar titizlikle yerine getirilmelidir. Bu zorunlulukları da şöyle sıralar.

1) Yönetilenlerin yaptığı seçmenin gerçek bir seçme olması için, gerekli kamu özgürlüklerinin (basın, dernek kurma, toplantı yapma, din vb. özgürlüklerinin) var olmasını içerir.

2) Muhalefet partisine, muhalif kişilere karşı eksiksiz bir saygıyı gerektirir.

3) Halk oylaması döneminde, bu yöneticilerin kendilerine hiçbir özel kolaylık sağlamamalarını ve mümkün olduğu kadar rakipleriyle eşit şartlarda seçime girmelerini gerektirir.⁷⁴

İlter Turan da siyasal demokrasiye başarılı bir geçiş yapılabilmesi için bazı koşulların yerine getirilmiş olması gerektiğini ileri sürmüştür. Bunlar,

1) Siyasal rekabete dayalı bir siyasal sisteme geçiş için ulusal bir toplum olma duygunun ve ulusal düzeyde bir siyasal yaşamın varlığının zorunluluğu.

⁷¹ Sencer, Muzaffer ; Türkiye’nin Yönetim Yapısı, Alan yy, İst, 1986, s. 25-26

⁷² Savcı, Bahri ; "Bir Çağcıl Demokrasiyi arayış", A.Ü.S.B.F Dergisi, c. 29 Yankı Mat. Ank, 1976, s. 61

⁷³ Huntington, P. S. – Dominguez I. J. ; Siyasal Gelişme (çev : Ergun Özbudun) Siyasi İlimler Derneği yy, Ank, tarihsiz s.25

⁷⁴ Duverger, Maurice ; Siyasal Rejimler (çev : Teoman Tunçdoğan) İletişim yy, cep üni. Yeni yüzyıl kitaplığı, (yer tarih yok), s. 19

2) Siyasetin toplumsal yaşamın görece özerk bir eylem alanı olarak görülmemesi de, siyasal demokrasinin işlerlik kazanmasına engel olabilir.

3) Siyasal demokrasinin işlemesi, tartışma ve uzlaşmaya bağlı olduğuna göre, uzlaşmaya elverişli olmayan konuların siyaset dışına çıkarılması zorunlu görülmektedir.

4) Son olarak laikleşme siyasal demokrasinin işlerliğini önemli ölçüde etkilemektedir.⁷⁵

Siyasi demokrasinin hatası, hürriyetin kullanılması için gereken maddi şartları kabul etmemesi ve iktisadi kuvvetlerin hakimiyeti üzerine bir şal örtüp onları görmezlikten gelmesidir. Sosyal demokrasi bu iki kusuru düzeltmeye yöneldiği nispette siyasi demokrasinin bir hürriyet rejimine doğru olan gayretini çabuklaştırır.⁷⁶

2- Sosyal Demokrasi

Sosyal demokrasi, sanayi devriminin ve onun ortaya çıkardığı güçlü bir işçi sınıfının etkisiyle oluşmuştur. Eğer işçi sınıfı olmasaydı, siyasal demokrasi, ekonomik bakımdan güçlü sınıfların gereksinimlerine yanıt veren bir azınlık demokrasisi, bir tekelci demokrasi olarak kalacaktı.⁷⁷

Sosyal demokrasi için verilen tanımlamada “Marxist öğretilerden esinlenmesine işçi hareketine dayanmasına rağmen, sosyalizme ulaşmayı evrimsel bir sürece yayan, demokrasi ve parlamenterizmi benimseyen, barışçılığı ön plana çıkarıp şiddeti reddeden, toplumun temelde işçiler olmak üzere geniş kesimlerine yönelik eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi alanlarda refah ve hizmet götürülmesini savunan siyasal düşünce”⁷⁸ olarak ifade edilmektedir.

Sosyal demokrasi, çok farklı bir temele dayanır. Sosyal demokrasi özgürlüğü egemen kılmaktan çok, eşitliği gerçekleştirmeyi amaçlar. Önemli olan, bazı kişilerin ekonomik yönden başka kişilere yük olmasına, insanın insanı sömürmesine son vermek.

Siyasal ve sosyal demokrasi özleri bakımından karşıt değil aksine birbirlerini tamamlar. Bu nedenle gerçek demokrasinin ancak siyasal demokrasiyle, sosyal demokrasinin birleşmesi sonucu oluşabileceği düşünülebilir. Demokrasinin temel

⁷⁵ Turan, İlder ; “Türkiye’de Siyasal Kültürün Oluşumu” , Türkiye’de Siyaset, (Der : Kalaycıoğlu, Ersin – Sarıbay, Y. Ali) Der yy, İst, tarihsiz, s. 441-443

⁷⁶ Aydın, Turgay ; a.g.e., s. 43

⁷⁷ Kışlalı, A. Taner ; a.g.e., s. 216

amacı, toplum yaşamında her insana mümkün olduğu kadar geniş bir özgürlük sağlamaktır. Siyasal demokrasinin yanı sıra, özgürlüğün kullanılması için gerekli maddi koşulları tanınamaması (Amerikalı işsiz bir işçinin özgürlüğünün ne olabileceğini anlamıyorum) ve ekonomik güçlerin egemenliği üzerine şal örtmesidir.⁷⁹

3- Ekonomik Demokrasi

Ekonomik demokrasi, üretim ve paylaşım ile ilgili kararları alanların toplumsal kökleri ve toplum içindeki oranları ile bağlantılı olarak değerlendirilir. Toplumsal adaletin sağlanması, sadece siyasal düzeydeki kararlarla gerçekleştirilemez. Çalışanların birlikte ekonomik iktidarı denetleyebilmeleri ölçüsünde, ekonomik demokrasi vardır.⁸⁰

Bahri Savcıya göre, sosyal demokrasi evresinde çeşitli nedenlerle işçi, çifte baskı altında kalmaya devam etmiştir. İşte, onu tekrar nefes alır duruma getirmek üzere, işe ekonomik demokrasi karışmıştır. Onu (işçiyi) bir yandan sermaye tekelinin sahibi kapitalistin önünde, bir yandan da işin beyni ve müdürü olan teknokrat ve bürokratların karşısında, yeniden ve daha şiddetli duyulan bir korumaya kavuşturmak için.⁸¹

4 - Liberal Demokrasi

Liberal demokrasi, toplumsal yönü bir kenara bırakarak, müteşebbis bireyin hak ve özgürlüklerini temel alır ve iktidarın bu birey karşısında gücünün sınırlanmasını ister. Ekonomik liberalizm felsefesine dayanan bu demokrasi anlayışında toplumsal özgürlük ve refah yoktur. Önemli olan bireyin çıkarlarıdır.

Liberal demokrasi, İkinci Dünya savaşı sonrasında batı toplumlarında var olan siyasal kurumları, bu kurumların var oluşlarını güvence altına alan hukuk kurallarını ve bu kurum ve kurallar içinde işlemekte olan siyasal süreci anlatmak üzere kullanılmaktadır.⁸²

Liberal demokrasinin temel ilkeleri ve özelliklerini ise şu şekilde sınıflandırmamız mümkündür.

- 1) Genel ve eşit oy sistemine dayalı katılım ve temsil.

⁷⁸ Kızılcılık, Sezgin – Erdem, Yaşar ; a.g.e., s. 489

⁷⁹ Duverger, Maurice ; a.g.e., s. 19-20

⁸⁰ Kışlalı A. Taner ; a.g.e., s. 206

⁸¹ Savcı, Bahri ; a.g.e., s. 62

⁸² Aydın, turgay ; a.g.e., s. 106-110

2) Siyasi partilerin sayıca çok olması ve dolayısıyla partiler arası rekabetin çok olması.

3) Çoğunluk despotizmini ortadan kaldırmak için seçim ve oylama sisteminde çoğunluk ilkesinin değil, nitelik yada kaliteli çoğunluk ilkesinin geçerli olması.

4) Parlamentonun ve siyasal iktidarın güç ve yetkilerinin anayasal normlarla çerçevenin çizilmesi ve sınırlandırılması.

5) Toplumsal uzlaşmaya dayalı olarak oluşturulmuş bir anayasa içerisinde bireylerin siyasi hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınması.

6) Özel mülkiyetin ve miras hakkının güvence altına alınması.

7) Bireylerin ekonomik hak ve özgürlüklerinin (teşebbüs, tercih) güvence altına alınması için devletin ekonomik faaliyetlerinin çerçevesinin çizilerek, sınırlandırılması ve piyasa ekonomisinin işlerlik kazandırılması.

8) Piyasada rekabete tam işlerlik kazandırılması, aksak ve haksız rekabete karşı yasal düzenlemeler yapılması.

9) Uluslar arası ticarete sınırlamaların ve engellerin kaldırılması ve serbest ticaretin gerçekleştirilmesi.

10) Devletin görev ve fonksiyonlarının sınırlandırılması, devletin piyasanın başarıyla yürüttüğü ekonomik faaliyetlerin üstlenmesi ve bu alanlardan çekilmesi.

11) Devletin kimsesizler, yaşlılar, akıl hastaları vb. kimseleri korumak ve gözetmek için hizmetler yapması, bu alanda özellikle kar amacı gütmeyen gönüllü organizasyonların kurulmasının teşvik edilmesi.

12) Ekonomik ve sosyal hakların tanımlanması ve bu hakların kapsamının açık ve net olarak belirlenmesi.⁸³

Liberal demokrasinin doğuşunda etkili olan klasik demokrasinin eşitlikçi özelliğidir. Şöyle ki, halk iktidarı bazı çıkarları tehdit etmiştir ve işte bu çıkarlar demokrasiyi radikalliğinden arındırmak amacıyla yeniden tanımlamaya başlamışlardır. Demokrasiyi muhalefet etmek Fransız devriminin son derece canlı bir biçimde

⁸³ Aktan, C. Coşkun ; “ Liberal demokrasi için değişim sancıları” Diyalog, TDV yy, sayı : 1, Ank, 1996, s. 243-244

sergilediği radikal demokratik eşitlikçilik karşısında dehşete düşmüş olan yükselen Avrupa burjuvazi tarafından üstlenilmiştir.

Sonuçta burjuvazi demokrasinin yerine bir siyasal ahlak olmaktan çok, bir ekonomik araç (piyasanın sürdürülebilirliği ve etkinliğini ve uygun hale getirmek için siyasal karşılığı) olarak liberal demokrasiyi geçirmiştir. Teorisyenler mülkiyet sahipleri olarak çıkarları konusunda duyarlı insanlar tarafından gönüllü olarak kurulacak olan siyasal birlik tipinin liberal demokrasi olduğunu göstermişlerdir. Bu belirgin bir biçimde demokratiktir, ama demokrasi değildir.⁸⁴

Batı kültürünün bir ürünü olan ve bu kültürün değerler sistemine dayanan liberal demokrasi, kapitalist pazar ekonomisinin gerek duyduğu, sosyal ve siyasal kurumlardan oluşmaktadır. Piyasa ekonomisinde kişisel girişime dayanan kapitalist ekonominin yeşermesini, güçlenmesini sağlayan ortam liberal demokrasidir. Bu tür demokrasinin özellikle genel oy, siyasal çoğulculuk ve kişi hak ve özgürlüklerinden oluşmaktadır.⁸⁵

Liberal demokrasi terimi, 2. Dünya savaşı sonrasında batı toplumlarında varolan siyasal kurumları, bu kurumların varoluşlarını güvence altına alan hukuk kurallarını ve bu kurum ve kurullar içinde işlemekte olan siyasal süreci anlatmak üzere kullanılmaktadır. Bu anlamda liberal demokrasi, genel ve eşit oy ilkelerini, düzenli aralıklarla yapılan gizli oy ve açık sayımlı seçimlerle siyasal iktidarın el değiştirilmesini, halkın temsil edildiği kurumların (parlamento gibi) varlığını, hukukun üstünlüğünü, düşünce anlatım ve örgütlenme özgürlüğünü içermektedir.⁸⁶

5.-Katılcı Demokrasi

Katılcı demokrasiden kastedilen şudur. Yurttaşların kendilerini etkileyen tüm kararların alınmasına etkin olarak çeşitli şekillerde katılmaları ve bu katılmanın toplumun tüm sektörlerinde oldukça yüksek bir ademi merkeziyetçilik aracılığıyla gerçekleşmesi. Bu bağlamda katılcı demokrasinin sahip olduğu özellikleri şöyle sıralayabiliriz.

1) Tüm bireyler kendileriyle ilgili tüm kolektif karar almaları arzuladıkları genişlikte katılmalarını sağlayacak fırsatlara tamamen sahip olmalıdırlar.

⁸⁴ Diamond, L-Plattner, F.M. ; Kapitalizm, Sosyalizm, Demokrasi, Yeni değerlendirmeler (çev : Ergun Özbudun, Levent Köker) TDV yy, Ank, 1994, s. 39-40

⁸⁵ Çam, Esat ; Siyaset Bilimine Giriş, der yy, 4. Baskı, İst, 1995, s. 390

2) Kollektif karar almaktaki sorumluluk geniş bir şekilde dağılmalıdır. Sadece resmi görevlilerle veya uzmanlarla sınırlandırılmamalı, bu kararlardan etkilenecek tüm şahısları kapsamalıdır.

3) Siyasal olmayan alanlarda kollektif kararlara katılma, bireylere siyasal hüner ve normları öğretici ve onları daha geniş siyasal meselelere katılmayı güdüleyici nitelikte olmalıdır.

4) Kollektif karar almaya katılma oy vermeyle sınırlı olmamalıdır. Çok çeşitli faaliyetleri de kapsamalıdır.⁸⁷

⁸⁶ Köker, Levent ; Demokrasi Üzerine Yazılar, İmge kitabevi, Ank, 1992, s. 29

⁸⁷ Sarıbay, Y. Ali ; Siyasal sosyoloji, Gündoğan yy, Ank, 1992, s. 90-91

E – DEMOKRASİNİN KOŞULLARI-İLKELERİ

Bir yönetim sistemi olarak demokrasiyi düşündüğümüzde bazı ilkelerinin ve koşullarının olması gerekir. Çünkü her sistem ortaya koyduğu ilkeler ve koşullarıyla işler ve yaşar. Bu koşullar ve ilkeler onun varlığının hem sebebi hem de belirtisidir. Bu bölümde bu ilkeleri ve koşulları ortaya koyacağız. Çalışmamızın ikinci bölümünde, ülkemizde demokrasinin durumunu tahlil ederken bu koşulların ne oranda gerçekleştirildiğini ortaya koyabilirsek o zaman eksiklerimizi, yanlışlarımızı buluruz. Bu bağlamda demokrasimizin sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi ve sıkıntılarımızın giderilmesi hususunda bu ilkeler ve koşulların dikkatlice ortaya konması gerekir. Çünkü problem iyice ortaya konur ve bilinirse çözümde o oranda kolaylaşır.

1 – Demokrasinin Var Olabilmesinin Koşulları

S. Neumann, “Demokratik Dekalog” adlı makalesinde, demokrasinin artık sözlüklerde yazılı olduğu gibi salt halkın yönetimi olmadığı, çeşitli koşulları olduğunu yazıyor. Bunlar şöyle sıralanabilir.⁸⁸

1) Egemenlik halka ait olmalıdır. Bu, hangi yolla kullanılırsa kullanılsın, doğrudan ya da dolaylı, parlamenter bir yolla ya da plebisit yoluyla, sonuç farketmez. Temsilcilere yetki sınırlı bir şekilde verilmiş olmalı ve her an geri alınabilmelidir.

2) Halkın katılımı kadar önemli bir husus farklı seçenekler arasından bir seçim yapma olanağının verilmesidir.

3) Önderlik, demokrasinin bir başka önemli parçasıdır.

4) Demokrasi ancak bir hukuk devletinde yaşar, yasaların üstünlüğü sağlanmalıdır.

5) Siyasal partilerin ana ödevlerinden birisi, halka vatandaş olma bilincini sağlamak olmalıdır.

6) Demokrasi salt seçimden seçime varlığını hatırlatan bir rejim değildir.

7) Demokrasinin işlevi, siyasal kurumlarla sosyal güçler arasında bir denge sağlamaktan ibaret değildir. Bu ideal bireylerin yaşantılarının her aşamasında bir ana ilke olarak göz önüne alınmalıdır.

⁸⁸ Neumann, S. ; “The Democratic Decalogue Democracy in a Chaning Society (Zikreden, Toktamış Ateş, Demokrasi, Ümit yy, 5. Baskı, Ank, 1994, s. 117-118)

8) Kişisel özgürlükler ve girişim zedelenmeden, güvenlik sağlanmalıdır.

9) Demokrasi kişiye dayanan bir rejim olduğuna göre her şeyden önce kişiler rasyonel olmalıdır.

Mayo, eğer aşağıdaki prensipler tatbik edilirse sonuç olarak bir demokratik sistem ortaya çıkar görüşündedir.

1) GÜDÜLEN siyasetler, çoğunluk prensibine göre temsilciler vasıtasıyla alınırsa

2) Temsilciler, herkesin oy hakkına sahip olduğu hür seçimlerle seçilir ve güdülen siyaset kararları almaya yetkili kılınırlarsa.

3) Seçimler ve genel olarak sistem geniş siyasi hürriyetlere sahipse

4) Neticede popüler hükümet veya güdülen siyaset kararı verenler müessir bir şekilde seçmenler tarafından kontrol edilirse Bu bağlamda bir siyasi sistem sadece prensipleri ile değerlendirilemez. Sosyal işleyişi de nazara alınmalıdır. Kurumlar daima onlar vasıtasıyla gerçekleştirilen işlere bakılarak değerlendirilir.⁸⁹

R. Dahl, modern siyasi demokrasinin varlığı için “asgari usuli şartlar adını verdiği genellikle kabul gören bir liste sunmuştur.⁹⁰

1) Devlet politikası hakkındaki hükümet kararları üzerindeki kontrol yetkisi anayasal olarak seçilmiş organlarda toplanmalıdır.

2) Seçilmiş organlar, baskının nisbeten nadir olarak görüldüğü sık sık yapılan ve dürüstçe idare edilen seçimlerle iş başına gelmelidir.

3) Pratik olarak bütün yetişkinler organların seçiminde oy hakkına sahip olmalıdır.

4) Pratik olarak bütün yetişkinler devlete seçimle belirlenen organlara seçilebilme olanağına sahip olmalıdır.

5) Vatandaşların geniş tanımlanmış siyasi meselelerle ilgili, ciddi cezaların tehdidi bulunmaksızın kendilerini ifade edebilme olanakları olmalıdır.

⁸⁹ Mayo, H. B. ; Demokratik teoriye Giriş, (çev : Emre Kongar) Ayyıldız mat, Ank, 1964, s. 181

⁹⁰ Philippe C. S-Terrilyn K ; “Demokrasi Nedir? Ne değildir?” (çev : Levent Gönenc) sosyal ve siyasal Teori, Seçme Yazılar, (Haz : Atilla Yayla) Siyasal Kitabevi, Ank, 1993, s. 8-9

6) Vatandaşlar alternatif bilgi kaynaklarına ulaşma imkanına sahip olmalıdır. Bunlardan da öte, alternatif haber kaynakları mevcut olmalı ve kanunlar tarafından korunmalıdır.

7) Vatandaşlar, aynı zamanda da bağımsız siyasi partileri ve menfaat gruplarını içine alan nisbeten bağımsız kuruluşlar ve organizasyonları şekillendirebilme hakkına sahip olmalıdır.

Bunlara ek olarak şu iki maddeyi de ekleyebiliriz.

8) Halk tarafından seçilmiş organlar, anayasal yetkilerini seçilmemiş organların (fiili olsa bile) ezici muhalefetine tabi olmadan kullanabilmelidir. Eğer ordu mensupları, yerleşik memurlar yada devlet yöneticileri seçilmiş memurların özgürce hareket edebilme kapasitelerini sınırlarsa yahut halkın temsilcileri tarafından alınan kararları veto ederse demokrasi tehlikeye girer.

9) Devlet kendi kendini yönetmelidir. Devlet diğer üstün siyasi sistemler tarafından getirilen baskılardan bağımsız olarak hareket edebilmelidir. Eğer seçilmiş organlar kendi ilkesel alanları dışındaki makamların icazeti olmadan bağlayıcı karar alamıyorsa acaba bu sistem gerçekten demokrasi sayılabilir mi?

Kışlalı, demokrasinin var olabilmesi ve yaşayabilmesi için bir ayrım yaparak nesnel ve öznel koşullar ileri sürmektedir.

Sanayileşme, kentleşme, yoksulluktan kurtulma, belirli bir eğitim düzeyi, çoğulcu, tek bir gücün egemen olmasına izin vermeyecek ölçüde güçlerin paylaşıldığı, gücün gücü dengelediği, örgütlü bir toplum. Yaygın ve etkili bir kitle iletişim ağı. Bunlar demokrasinin “nesnel” koşullarıdır. Ama bu koşulların büyük ölçüde var olması, demokrasinin de kendiliğinden varolacağı anlamına gelmez. Çünkü bir de demokrasinin “öznel” koşulu vardır. O da demokratik kültür. Hoşgörü ve uzlaşmaya dayalı olan demokratik kültür, ancak demokrasinin bir yaşam biçimine dönüşmesiyle ve uzun zamanda oluşur.⁹¹

Makul ölçüde duyarlı bir demokrasinin var olabilmesi kuramsal bazı koşullara bağlanır. Bunlar;

1) Örgüt kurma ve bunlara katılım özgürlüğü.

⁹¹ Kışlalı, A. Taner ; Kemalizm, Laiklik ve Demokrasi, İmge kitabevi, 2. Basım Ank, 1994, s. 17

- 2) İfade özgürlüğü.
- 3) Oy verme hakkı.
- 4) Kamu görevlerine getirilebilme hakkı.
- 5) Siyasal liderlerin seçmen tercihini kazanabilmek için yarışabilme hakkı.
- 6) Değişik haber alma kaynaklarının varlığı.
- 7) Serbest ve adil seçimler.

8) Hükümet politikalarını oylara ve diğer tercih belirtilerine dayandırmak için gerekli kanunların bulunmasıdır.⁹²

Demokrasi her şeyden önce, elverişli ortam arar. Tabuların hakim olduğu, bazı düşüncelerin resmi görüş haline geldiği toplamlarda demokrasiden söz etmeli mümkün değildir. Böyle ortamlarda kurulan demokratik rejimler sahneye konmuş oyunlar gibidirler. Her şey suflörlerine bağlıdır.⁹³

Demokratik bir toplumun gereklerini de şöyle belirleyebiliriz.

- 1) Temel hak ve özgürlüklerin özüne dokunulmayacağı ilkesi.
- 2) Çoğunluk, siyasal katılma, hoşgörü.
- 3) Anayasal olması.
- 4) Keyfi iktidarın önlenmesi.
- 5) Dinsel veya etnik tutkuların frenlenip bir uzlaşma ortamının oluşturulabilmesi.

6) Demokrasi, alışılmamış bir otorite anlayışını zorunlu kılar. Burada otorite kuşku duyulması gereken bir şeydir ve halka değil de iktidarda olanlara hizmet ettiği zaman denetlenmesi gerekir.

7) Demokrasi, seçkinlerin kazandıkları iktidarı gerektiğinde bırakabilmeleri arzularının olmasını gerektirir.

⁹² Özüerman, Tülay ; “Demokrasi anlayışında Çağdaş Gelişmeler” Gündem, TDV yy, sayı : 22 Ank, 1995, s. 70

⁹³ Özdemir, N. Mehmet ; “Türkiye’de Devlet Felsefesi” Tartışılan Değerler Açısından Türkiye, Türkiye Diyanet Vakfı yy, Ank, 1996, s. 81

8) Anglo Amerikan ve İskandinav ülkelerde anlaşıldığı gibi demokrasi, siyasal bir mekanizma dışında bir yaşam biçimi olduğu kabul edilmeli.⁹⁴

S. Ahmed Arvasi de demokrasinin şekli ve muhtevasını oluşturan şartlar olduğunu belirtmektedir. Bazıları demokrasi deyince hemen bir anayasa, bu anayasaya uygun hazırlanmış bir seçim kanunu, seçimle teşekkül eden bir parlamento bu parlamentonun hazırladığı kanunlar uygulayan bir hükümet, halk tarafından seçilmiş bir devlet başkanı, ve bağımsız mahkemeleri hatırlar. Bütün bunlar gerçekten demokrasi için gerekli şartlardır. Ancak, unutmamak gerekir ki, bunlar sadece demokrasinin dış görünüşü yahut şekli müesseselerdir.

Oysa, demokrasi, sadece bir şekilden ibaret değildir. Onun muhtevasını gerçekten inanmış idealist kadrolar tayin eder. Her türlü beşeri faaliyette görüldüğü üzere demokrasinin temel taşı yine “insan unsurudur” bu unsurun kalitesi, şuuru ve imanıdır. Bu bağlamda özlediğimiz ve gerçekleştirmek istediğimiz demokrasi güçlü bir vicdan eğitiminden geçirilmiş uzman kadroların hür seçimlerle tecelli edecek, milli irade yolu ile iş başına gelmesi şeklinde doğacaktır.⁹⁵

Hürriyetçi demokratik rejimin özellikleri, ülkeden ülkeye bazı değişiklikler göstermekle beraber, bu rejimin vazgeçilmez asgari şartı olarak kabul edilmesi gereken bazı unsurları da vardır. Bunların en önemlileri ;

1) Siyasi sistemdeki temel siyasi konu organların genel oya dayanan serbest seçimlerle oluşması,

2) Serbestçe örgütlenen siyasi partiler arasında eşit şartlarla yürütülen iktidar yarışması

3) Tüm vatandaşlara temel hak ve hürriyetlerinin tanınmış ve hukuki güvence altına alınmış olmasıdır. Kısaca;

1- Milli egemenlik

2- Serbest seçimler

3- Çok partili siyasi hayat

⁹⁴ Turhan, Mehmet ; “ Anayasamız ve Demokratik Toplum Düzeninin Gerekleri” Bülten, TDV yy, sayı . 10, Ank, 1991, s. 21-25

⁹⁵ Arvasi, S. Ahmed ; Türk-İslam Ülküsü, c. II, Burak yy, İst, 1994, s. 305-306

4- Hürriyet ortamı. Klasik demokrasinin asgari koşullarıdır.⁹⁶

Lipson, bir siyasal sistemin demokratik olup olmadığının ölçütlerini;

1) Her yurttaşın yalnızca bir oya sahip olduğu genel bir oy hakkı aracılığıyla iktidar halkın elinde olmalıdır.

2) En az iki büyük parti, makul aralıklarla yer alan dürüst seçimlerde, adaylarını ve programlarını halkın seçimine sunmalıdır.

3) Toplum, her üyesinin insan haklarını güvence altında almalıdır. Bunlar arasında konuşma, yayımlama ve başkalarıyla birlik olma özgürlüğü yanı sıra yasa dışı tutuklamalara ve dürüst bir yargıdan geçmeden makkum olmaya karşı korunmada yer alır.

4) Kamu politikası halkın çıkarına yönelik olmak ve herkesin toplumsal ve ekonomik gönencini yükseltmeye çalışmalıdır.

5) Devlet etkin bir önderlik ile sorumlu bir eleştiriye açıklık arasındaki dengeyi sağlamalıdır. Bu yolla, görev başındakiler sürekli olarak yasama organındaki karşıtları ile yüzleşmek zorunda kalırlar ve bütün yurttaşlar da bağımsız bir yargı organına başvurmaya olanağına sahip olurlar.

6) Yönetmel sistemin her hangi bir yönünü barışçıl yollarla ve üzerinde anlaşmaya varılmış yöntemlerle değiştirmek olanaklı olmalıdır.⁹⁷

Demokrasinin varlığı için çeşitli koşulları da şu şekilde sıralayabiliriz.

1) İktidarlar muhalefet partilerinin katıldıkları seçim mücadelesiyle seçilirler

2) Muhalefettekiler de dahil olmak üzere bütün partiler halkın desteğini alenen sağlamak için, basından yararlanmak, konuşmak toplantı düzenlemek ve keyfi tutuklamalardan masun olmak hakkına sahiptirler.

3) Seçimleri kaybeden hükümet iktidardan ayrılır ve seçimleri kaybedenler kanunları ihlal etmemişlerse cezalandırılmazlar, yürürlükteki kanunların himayesi altındadırlar.

⁹⁶ Kuzu, Burhan ; “Demokrasinin Gerekleri ve Demokrasimizin Çıkmazları” Sosyal Politik Yaklaşım, sayı : 1 Şubat-Mart 1993, s. 9

⁹⁷ Lipson, Leslie ; Demokratik Uygarlık (çev : Haldun Gülaip, Türker Alkan) Türkiye İş Bankası yy, Ank, 1984, s. 236-237

4) Seçilen hükümetler yönetimin gerçek sahibidirler ve seçilmemiş elitlerin kuklaları değildir.

5) İktidarın gücünün kurumlarla sınırlandırılması⁹⁸.

Levent Köker de, demokrasinin gerçekleşmesinin şartlarını farklı bir bakış açısıyla tespit etmiştir. Ona göre, demokrasi Batıda, Rönesansla başlayan bir dizi iktisadi ve kültürel evrimleşmenin ürünüdür. Bu evrimleşme süreci, demokratik bir siyasal sistemin yerleşme koşullarını ortaya koymuş bulunmaktadır. Dolayısıyla batılı olmayan toplumlarda demokrasinin yerleşebilmesi bakımından, hem iktisadi gelişme düzeyinin yükselmesi hem de kültür değişimi gerekmektedir. Demokrasi ancak bu en koşulların gerçekleşmesinden sonra istenebilecek veya gerçekleştirilebilecek bir siyasal sistemdir.⁹⁹

Demokrasinin koşullarını temelde üç başlık altında toplayan Öztekin, bu koşulları daha doğrusu bir ülkedeki demokrasinin varlığını özgürlük, eşitlik ve çoğunluğun yönetme hakkına sahip olması şeklinde açıklamaktadır.

Özgürlükten amaç, herkesin her yerde ve her zaman canının istediğini yapabilmesi değildir. Demokrasilerde özgürlükten amaç, herkesin anayasalar ve yasalar içinde kalmak koşulu ile başkalarının özgürlüklerini engellemeden istediğini yapabilmesidir. Bu bağlamda, eğitim, çalışma, sağlığını koruma, yaşama, haberleşme, hak arama, düşünce düşündüklerini açıklayabilme ve düşünceleri doğrultusunda örgütlenme gibi özgürlüklerden söz edilebilir.

İkinci koşul olan eşitlikten amaç, herkesin her yönden bire bir eşitliği değildir. Buradaki eşitlikten amaç, devletin (hükümetin) ve vatandaşlara götürdüğü hizmetlerde, yasalar önünde tüm vatandaşlara hiçbir ayrıma tabi tutulmadan eşit işlem görmesidir.

Üçüncü koşul çoğunluğun temsilcilerinin topluma yönetme hakkıdır. Bu da özgür, eşit koşullarda, serbest , gizli yapılan seçimlerle mümkündür. Burada çoğunluğun seçtiği temsilcilerin azınlığın haklarını gözetmemeleri anlaşılmamalıdır.¹⁰⁰ Yani demokrasi çoğunluğun tahakkümü değil, bilakis azınlığın yani muhalefetin bir gün çoğunluk olabilecekleri unutulmamalıdır.

⁹⁸ Beryer, L. P ; “Günümüz Dünyasında Demokrasi” (çev : Cevdet Aykan) Sosyal ve Siyasal Teori, Seçme Yazılar (Hz: Atilla Yayla) Siyasal kitabevi, Ank, 1993, s. 31

⁹⁹ Köker, Levent ; Modernleşme, Kemalizm, Laiklik, iletişim yy, İst, 1990, s. 9-10

Amiran Kurtkan'da hangi tip demokrasi olursa olsun, demokrasinin iki unsurundan söz etmektedir. Bunları öz ve kılıf olarak ifade etmektedir. İçinde demokratik ruhun canlanacağı, meclisler, senatolar, seçim kanunları, anayasalar demokrasinin kılıfıdır. Eğer bu kılıfın içinde, tevhidci "öz" varsa ve bu öz sadece kanunlarda ve resmi teşekküllerde değil, fakat aynı zamanda insanların zihinlerinde ve gönüllerinde işlemişle, o zaman böyle bir demokrasi, "Halk'ta HAK" rejimidir.¹⁰¹

Kıslalı demokrasinin var olabilmesi için temel iki kriter belirlemekte ve bu iki kritere göre değişik koşullar ileri sürmektedir.

A) Ekonomik koşullar ;

1) En azından bireylerin yaşamsal gereksinimlerinin (yeme ve barınma) karşılanabildiği bir üretim düzeyi.

2) Ekonomik yaşamda ki etkililikte, belirli bir sermaye emek (işçi-işveren) dengesi.

3) Toplumsal sınıflar arasında çok büyük gelir farklarının bulunmaması.

B) Toplumsal Koşullar ;

1) Ulusal bütünlüğün sağlanmış olması.

2) Hiçbir toplumsal sınıfın değerleri üzerinde kesin bir üstünlüğünün bulunmaması

3) Toplumsal sınıflar arasındaki geniş akışkanlığın yüksek olması.

4) Toplumda çoğunluğun kitle iletişim araçlarını izleyebilecek bir eğitim düzeyinin bulunması.

5) İnsanların eşitlik ve özgürlüğüne, hoşgörü ve uzlaşmaya dayalı bir değerler sisteminin, ulusal kültürde egemen olması.¹⁰²

Demokrasinin en geniş yorumunda bir ülkede var olabilmesi için dört temel koşul gerekmektedir.

1) Siyasal yaşamın ehli bir ortama kavuşması, kimsenin fikirlerinden ötürü cismani bütünlüğünün yaralama, öldürme, darp ve işkence gibi yollarla zedelenmemesi

¹⁰⁰ Öztekin, Ali ; a.g.e., s. 63-64

¹⁰¹ Bilgiseven, K. Amiran ; Sosyolojik Açıdan İslamiyet ve İslami Kavramlar Filiz kitabevi, İst, 1992, s.

47

¹⁰² Kıslalı, A. Taner ; Siyasal Çatışma ve Uzlaşma , İmge kitabevi, 3. Basım, Ank, 1995, s. 206-207

2) Belirli bir ekonomik gelişmişlik düzeyi

3) Din ve siyaset ayırımı. Hiçbir kişi veya kurumun Allah'ın iradesini temsil ettiği ve meşruiyetini Allah'tan aldığı savıyla iktidar talep etmemesi

4) Bütün bu koşulları yerine getirmeye inanmış siyasal liderlik kadrosu bulunması gerekiyor.¹⁰³

Allan .Bullock'a göre bugün demokrasi denince muhakkak ki aşağıdaki hususiyetlere sahip bir idare şeklini düşünmek lazımdır görüşündedir.

1) Seçimle iş başına gelen hükümetler.

2) Seçimlerin idari ve her türlü baskılardan uzak, belirli aralıklarla ve gizli oy, açık tasnifle yapılmış olması.

3) Partilerin, adayların ve seçim işlerinin tamamen hür bir vasat içinde fonksiyonların yerine getirmeleri.

4) Meclislerin ve dolayısıyla seçilenlerin (temsil yetkisine haiz olanların) kanun yapma yetkilerine sahip olması.

5) Muhalefet fonksiyonunun yerine getirildiği bir vasıtanın bulunması

6) Ferde her türlü hürriyetin (söz, fikir, yazma, din, eğitim, seyahat, toplantı vb.) tanınmış olması ve bunların kısıntı altında tutulmaması

7) Herhangi bir kanun karşısında eşit gören adalet müessesinin bulunması¹⁰⁴

Bu hususiyetler ve şartlar çoğaltılabilir ama azaltılamaz. Yani bir idarenin demokrasi olabilmesi için gerekli asgari şartlar bunlardır.

¹⁰³ Tarkan, Ömer ; "İbrahimi Dinler ve Demokrasi" İslam ve Demokrasi, Türkiye Diyanet Vakfı yy, Ank, 1998, s. 148

¹⁰⁴ Bullock, A ; The Funtona Diztionary of Modern Thought, (Zikreden; Sezal, İhsan, sosyal Bilimlerde Temel Kavramlar, Akçağ yy, Ank, 1991, s. 55

2 – Demokrasinin Varlığının Ölçütleri – Belirtileri

Demokrasinin ölçülebilirliğinden yola çıkan bir çok araştırmacı (ör; R.H. Fitzgibbon ve K.F. Johnson'nun Latin Amerika'da yaptıkları siyasal değişme üzerine araştırma) siyasal, kültürel, sosyal ekonomik ölçüler saptayarak bir ülkedeki demokrasiyi ölçmektedirler. Yukarıda verdiğimiz araştırmacılar on beş tane ölçek belirlemişlerdir.¹⁰⁵ Bunlar ;

- 1) Siyasal sürece güç ve yaşam verebilecek bir eğitin düzeyi.
- 2) Yeterince yüksek bir yaşam düzeyi.
- 3) Yurtiçi birlik ve ulusal beraberlik.
- 4) Toplumun kendi siyasal güç ve yeteneklerine inancı.
- 5) Dıştan bir baskı olmaması.
- 6) Basın, konuşma, toplanma, haberleşme gibi özgürlüklerin varlığı.
- 7) Serbest ve samimi seçimler.
- 8) Parti özgürlüğü, yasmada etkili ve olumlu bir parti muhalefeti, yürütmenin yasama tarafından denetimi
- 9) Bağımsız yargı
- 10) Kamu kaynaklarının kullanımı hakkında bilgi edinilebilme olanağı
- 11) Yasamaya karşı olumlu duygular beslenmesi
- 12) Askerin üzerinde sivillerin egemenliği
- 13) Siyasal yaşantının dinsel kontrol dışında özgür olması (laik toplum düzeni).
- 14) Bilimsel, dürüst, teknik bir hükümet yönetiminin gelişmesi
- 15) Bölgesel yönetimlerin uyumlu idaresi.

Bir ülkede demokrasinin varlığının ana göstergesi, kamusal sorunlar hakkındaki temel belirleyici kararları seçilmiş görevlilerin alması ve göreve geliş yöntemleri bakımından halkı temsil etmeyen atanmış sivil veya asker kamu görevlilerin seçilmiş

iktidarların denetim altında olmasıdır. Onun içindir ki, bazı demokrasi teorisyenleri seçilmişlerin atanmışlara üstünlüğünü demokrasinin ilkesi arasında sayarlar.¹⁰⁶

3 – Demokrasinin Pekişmesinin ve İstikrarının Koşulları

Huntington demokratik siyasal sistemleri geliştirip pekiştirirken ortaya çıkan sorunları üç ana başlık altında toplamıştır.

1. Geçiş Sorunları ; Bunlar doğrudan doğruya rejimin otoritarizminden demokrasiye dönüştürülmesi olgusundan kaynaklanmıştır. Bunlar arasında, yeni anayasal ve seçim sistemlerin kurulması, otoritarizen yanlısı devlet görevlilerinin ayıklanarak yerlerine demokratik görüşlülerin getirilmesi, demokrasiye uygun olmayan kanunların kaldırılması veya değiştirilmesi, gizli polis gibi otoriter kurumların kaldırılması veya kökten değiştirilmesi ve eski tek parti sisteminde parti ile devletin mallarının, fonksiyonlarının ve personelinin birbirinden yarılmaması. Burada iki önemli sorun karşımıza çıkar,

1 – İnsan haklarını açıkça çiğnemiş olan otoriter görevlilere nasıl davranılacağı.

2 - Ordunun siyasete karışmasının nasıl azaltılacağı ve profesyonel bir sivil-asker ilişkisinin örüntüsünün nasıl kurulacağı.

2) Bağlamsal Sorunlar ; Bunlar, toplumun mahiyetinden, onun ekonomisinden, kültüründen ve tarihinden kaynaklanır. Yaygın olanları arasında (özellikle 3. dalga demokrasilerinde) ayaklanmalar, cemaat çatışmaları, bölgesel düşmanlıklar, yoksulluk sosyo-ekonomik eşitsizlik, enflasyon, dış borç ve düşük ekonomik büyüme hızı yer almaktadır.

3) Sistemsel Sorunlar ; Bu sorunlar, demokrasilerin pekişip belli bir istikrar kazandıkça, demokratik sistemin işleyişinden kaynaklanır. Otoriter siyasal sistemler karar vermenin aşırı konsantrasyonu, etki-tepki mekanizmasının eksikliği, performans meşruluğuna bağımlılık gibi kendilerine özgü mahiyetlerinden doğan sorunlardan sıkıntı çekerler. Tıkanmalar, kararlara varamama, demogojinin (Ali Fuat Başgil bunu

¹⁰⁵ Russel H. F-Kenneth F.J. ; “Measurement of Latin American Political Change American Political Science Review (Zikreden ; Toktamış Ateş, Demokrasi, Ümit yy, 5. Basım, Ank, 1994, s. 125-126

¹⁰⁶ Erdoğan, Mustafa ; “Türkiye’de siyasal Sistem ve Demokrasi” Yeni Türkiye, Cum. Özel sayı II, sayı 23-24, 1998, s. 809

demokrasinin yozlaşması için bir baş neden olarak düşünmektedir.) etkisinde kalma, yerleşik ekonomik çıkarların egemenliği, demokratik sistemlere özgü sorunlardır.¹⁰⁷

Demokrasiyi kurmakta karşılaştığımız her somut sorunu yada demokrasiyi kurmak ve sürdürmekteki başarısızlığımızı gereğince ve yeterince “modern” olamayışımıza bağlamak, akademik, bilimsel söylemden ortalama zihniyet örüntüsüne kadar yaygınlık kazanmış bir düşünce biçimidir. Bu düşünce biçimine göre, demokrasinin kurulmasından önce gerçekleştirilmesi gereken bazı toplumsal koşullar vardır. Ekonomik kalkınma ile kültürel değişim gerçekleştirmeksizin demokrasinin kurulup yaşatılması imkansızdır. Kısaca toplum modernleşmeden siyasetin demokratikleşmesi mümkün değildir.¹⁰⁸

O halde modern toplumun özellikleri nelerdir. Öncelikle modernleşme kavram olarak, geleneksel toplumdan modern toplum tipine doğru verilen bir toplumsal değişim sürecini ifade etmektedir. Modern toplum ise, ekonomide serbest piyasacı, kültürde insanın birey olmak, esasında, diğerleriyle eşdeğer olduğunu kabul eden ve bireysel farklılıklara müsamaha gösteren bir normlar sisteminin benimsendiği, siyasette de sınırsız düşünce, ifade ve örgütlenme özgürlüklerinin güvencelendiği, temsili demokratik bir toplumdur.¹⁰⁹

Lipset’de demokrasinin yerleşmesine ve istikrarına bazı faktörlerin etkisinin olduğunu belirtmiştir. Bunlar;

1) Demokrasinin iktisadi gelişme seviyesiyle ilişkili olduğudur. Bir ulusun hali vakti ne kadar yerindeyse, demokrasiyi yaşatma şansıda o kadar yüksektir.

2) Şehirleşme derecesi de demokrasinin varlığıyla ilgilidir.

3) Bir ulusun eğitim seviyesi ne kadar yüksekse, demokrasiyi yaşatma şansının da o kadar çok olacağını ileri sürmüşlerdir. Eğitim herhalde, insanın görüşünü genişletmekte, hoş görü kurallarının gerekli olduğunu anlamasını sağlamakta, aşırı öğretilere kapılmaktan alıkoymakta ve rasyonel seçim tercihleri yapma yeteneğini artırmaktadır.

¹⁰⁷ Huntington, P. S. ; Üçüncü Dalga, (çev : Ergun Özbudun), Yetkin yy, Ank, 1996, s. 202-203

¹⁰⁸ Köker, Levent ; Demokrasi üzerine Yazılar, imge kitabevi, Ank, 1992, s. 150

¹⁰⁹ Köker, Levent ; a.g.e., s. 150

4) Herhangi bir demokrasinin istikrarı, sadece iktisadi gelişmeye değil, siyasi sistemin tesirliliğine ve meşruiyetine de dayanır. Tesirlilikle ifade edilen ise şudur. Sistemin gerçekteki başarıları, yani nüfusun çoğunluğu ve büyük iş çevreleriyle silahlı kuvvetler gibi güçlü gruplar neleri yönetimin görevi sayıyorlarsa bunları yerine getirme derecesidir. Meşruluk ise, sistemin mevcut siyasal kurumların topluma en uygun kurumlar oldukları inancını yaratmak ve yaşatmak kabiliyetiyle ilgilidir.

5) Yapılan araştırmalarda, aşağı sınıfların siyasi bir sistem olarak demokrasiye, şehirli orta ve yukarı sınıflardan çok daha az bağlı olduğunu göstermiştir.

6) Tüm kamuoyu araştırmalarının gösterdiği gibi, taşra nüfusunda, çiftçi olsun, işçi olsun diğer bütün meslek gruplarından daha fazla medeni hürriyetlere ve çok partili sistemlere karşıdır.

7) Demokrasi normlarının kabul edilmesi, yüksek bir olgunluk, benlik ve güvenlik seviyesi gerektirir.¹¹⁰

Huntington, yeni bir demokrasinin gelişmesine elverişli şartları şu şekilde belirtmektedir.

1) Demokrasi deneyimi ne kadar uzun süreli ve ne kadar yakın geçmişte ise, daha kısa ve daha uzak bir deneyime oranla demokrasinin pekişmesini o kadar daha kolaylaştıracağını varsaymak da akla yatkın olabileceği.

2) Ekonomik gelişme düzeyiyle demokratik rejimlerin varlığı arasında yüksek bir korelasyon mevcuttur. Daha sanayileşmiş modern bir ekonomiyle, onun doğurduğu daha karmaşık bir toplum ve daha iyi eğitim görmüş bir nüfus, bunların karşıtlarına oranla, demokratik rejimlerin kurulması için daha elverişli şartlardır. Bunlar sanayileşmemiş toplumlara oranla, yeni demokratik rejimlerin pekişmesinde daha elverişli olacakları varsaymak akla yatkın görünmektedir.

3) Demokrasiyi destekleyen bir dış ortamın, onun pekişmesini de kolaylaştırması gerektiği varsayılabilir. Burada “dış ortam” başka ülkelerde demokratik rejimlerin varlığından yana olan, yeni demokratik ülkeye yakın ilişkileri bulunan ve o ülke üzerinde etki gösterebilen yabancı devletler ve diğer aktörler anlamına gelir.

¹¹⁰ Lipset, M.S. ; Siyasi İnsan (çev : Mete Tuncay) Türk Siyasi İlimler Der. Yy, Ank, 1964, s. 28-94

4) Bir çok ülkede demokrasiye geçiş (özellikle 3. dalga demokratikleşmesinde) büyük ölçüde iç nedenlerin sonucudur. Daha sonraki dönemlerde ise dış etkiler ve çık etkisi (o dönemde gerçekleşen demokrasi dalgalarını ifade eder) demokratikleşme sebebi olarak genellikle daha önemli rol oynar.

5) Demokrasilerin gelişmesi, sadece onların karşılaştıkları bağlamsal sorunların sayısının ve ağırlığının bir sonucu değildir. İşin özü, siyasal elitlerle halkın, bu sorunlara ve yeni demokratik yönetimlerin bu sorunları çözmedeki başarısızlıkların ve yeni demokratik yönetimlerin bu sorunları çözmedeki başarısızlıklara nasıl tepki gösterdikleridir.

6) Bir ülkenin demokrasiye dönüşüm, yer değiştirme, yerine geçme yada müdahale yoluyla geçmiş olması pekişme açısından fark yaratır.¹¹¹

Demokrasinin yaşaması ve varlığını devam ettirmesi konusuna değinen Sartori, iktidar ancak aşağıdan verildiği, ancak halkın iradesinden doğduğunda ve ancak, açık temel bir anayasaya dayandığı taktirde meşru olur. Demokrasi ancak yönetenlerle yönetilenler arasındaki ilişkide, yurttaşlar devletin hizmetinde değil devlet yurttaşların hizmetindedir, halk hükümet için değil, hükümet halk için vardır ilkesine bağlı kalındığı taktirde yaşar.¹¹²

Erol Güngör'de demokrasinin yaşayabilmesi ve bunun yanında yozlaşmasına neden olan faktörleri şu şekilde dile getirmektedir.

1) Demokrasi, rejim olarak bir çeşit menfaat uzlaşmasıdır. Fertler ve sosyal gruplar birbirlerinin varlığına saygı duyarak bir arada yaşamayı öğrenirler. Bu bakımdan demokrasi her şeyden evvel bir siyasi ve ahlaki terbiye meselesidir. Bu terbiyeyi kazanmamış ülkelerde demokratik rejimin ne kadar zorluklarla yerleştiğini, hatta yozlaştırılarak diktatörlüğe dönüştürüldüğü sık sık görülmektedir. İnsanlar demokrasinin kendilerine verdiği hak ve hürriyetler rejime zarar vermeyecek şekilde kullanmayı öğrenmelidirler. Demokrasi, kendi başına bir kıymet taşımaz. O sadece hürriyet ve refah için bir vasıttan ibarettir.

¹¹¹ Huntington, P. S. ; Üçüncü dalga (çev : Ergun Özbudun) Yetkin yy, Ank, 1996, s. 263-270

¹¹² Sartori, G; Demokrasi Teorisine Geri Dönüş (Çev: Tuncer Karamustafaoğlu-Mehmet Turhan) Yetkin yy, Ank., 1996, s. 36

2) Demokrasi insan için bir vasıta olduğuna göre, demokrasi sevgisi, insan sevgisi ile bir arada gidecektir. İnsanlara saygı duymayı, onları sevmeyi öğrenenler demokrasiden başka rejim, bir hayat tarzı düşünemezler. Bu bağlamda insan sevgisini, insana duyulan saygıyı sırf bir duygu olarak bırakmayıp bunu ilmi esaslara da dayandırmak yani insanlara iyi bir fikir terbiyesi vermek gerekir. Böylece bu terbiyeyi alanlar mutlak iyi ve doğruyu hiç kimsenin bulamayacağını dolayısıyla hiç kimsenin sadece benim fikrimi doğrudur demeye hakkı olamayacağını bilirler.

3) Demokrasi bazen eşitsizlikleri ortadan kaldıran bir sistem olduğu için düşmanlık uyandırabilir. Başkalarının zararına olacak şekilde menfaat sağlayan insanlar, hak eşitliği getiren demokrasiden hoşlanmazlar ve onun aleyhinde bulunurlar.¹¹³

Yeni dünya şartlarında ülkelerin varlıklarını sürdürebilmesi öyle görünüyor ki, ekonomik gelişme ile demokrasi konusundaki hamlelerin birlikte ve dengeli bir şekilde gerçekleştirilmesine bağlıdır. Bu bağlamda dünya ülkeleri içerisinde, ekonomik ve siyasi istikrar ile sosyal huzuru, bazı dengesizliklere rağmen, en iyi şekilde sağlayan toplumlarının, bir yasama ve yönetim biçimi olarak demokrasi konusunda önemli tecrübelerin olduğu görülmektedir.

Demokrasiyi yaşatabilmenin ve var kılmanın davranış ve kültür temellerine sahip olmak gerekir. Bugünkü insanlığın oluşturduğu demokratik değerlerin temelinde “dışa açıklık” ve “farklılıkları kabullenme” kültürü yatmaktadır. Ülkelerin demokrasi kültürünün özünü, en azından kendi içlerindeki toplumsal ilişkiler bakımından başkalarına açık olma, başkalarının farklılıklarını anlayışla karşılaşma tavırları teşkil etmektedir.¹¹⁴ En azından böyle bir kültüre sahip olmayan bir toplumda demokrasinin varlığı, pekişmesi ve istikrarı konusunda pek fazla kazanımlar olmayacağı muhtemeldir.

Demokrasinin istikrarına ve yerleşmesinde etkili olan bir faktör de, dışarıdan ithal olarak alındığı yerlerde uygun sosyal, ekonomik veya kültürel koşulların bulunmaması özellikle liberal seçkin gruplar ve kalabalık halk kitleleri arasında derin bir uçurum meydana getirmiştir.¹¹⁵

¹¹³ Güngör, Erol ; Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak, ötüken yy, İst, 1995, s. 180-181

¹¹⁴ Eroğlu, Feyzullah ; “Demokrasi Kültürü ve Demokratik Zihniyet” Zaman Gazetesi, 4 Nisan 1997, s. 2

¹¹⁵ Nodia, Chia ; “Milliyetçilik ve Demokrasi” (çev : Eralp, Yalçın) , Sosyal ve Siyasal Teori, Seçme Yazılar, (haz : Atilla Yayla), Siyasal kitabevi, Ank, 1993, s. 50

Demokrasinin bir toplumda yerleşememesi ve tam işleyememesinin nedeni olarak, batı kültürünün bir eseri olarak bir kalıp bir muhteva içermesinden kaynaklandığı ileri sürülmüştür. Yine bu bağlamda Batı toplumlarında da demokrasiler arasında öz olması bile şekil farklılıkları vardır.¹¹⁶

Demokrasinin varolması ve yerleşmesi için aydın zümreye dikkatini çeken Mehmet Niyazi ; Demokratik sistem, vicdanlı, iyi yetişmiş aydın zümrelerle hayat hakkı bulur. Hakimiyetin sahibi ve kaynağı halktır, ama bu hakimiyeti aydın evlatlarının vasıtasıyla kullanır. Rejime rengini veren, iktidarın kaynağı halkın değil, aydın kadroların özelliğidir. Aydınların seviyeleri, ciddiyetleri o rejim için hayati önem taşır. Aydın zümre kadar önemli olan bir diğer konuda, halkın oylarıyla iktidara gelen, iktidarı kimseye hesap vermeden, kendi mallarıymış gibi kullanma imkanları demokratik rejimi dejenere eder. Gerektiği kadar demokratik terbiyeye sahip olmamış milletvekilleri de oylarını pazarlık konusu yapabilirler. Çünkü seçimle iş başına gelmenin müeyyidesi de siyasidir, bir daha seçilmemek, iktidardan düşmektir.¹¹⁷

Demokrasinin özelliklerinden, ilkelerinden hareketle bir demokrasinin yerleşmesinde etkili olan faktörler hakkında bilgi veren bir çalışmada, bu ilkelerin ne ölçüde sağlanırsa demokrasinin yerleşmesinde o derece sağlıklı olacağı düşünülmektedir. Bu faktörler ;

1) Demokrasi bir rekabet ortamı içermektedir. Adeta bir spor müsabakası veya serbest piyasa benzeri bir ortamın siyasal hayatta oluşturulması söz konusudur. Bunun siyasal hayata yansımaları ise, adaylar veya siyasal partiler rekabet edecek, bazıları kazanacak, bazıları kaybedecektir. Kaybetmek gurur yarası olamamalı sadece bir sonraki sefere daha iyi hazırlanmak ve kazanmak üzere, daha çok ve disiplinli çalışmak için bir motivasyon olarak kabul edilmelidir.

2) Başkalarıyla birlikte hareket edebilme yeteneği. Başkalarına güven duyulmayan ortamlarda ortaklaşa hareket edebilecek temel dürtü oluşmadıkça demokrasinin örgütleri hayatiyet kazanamayacaktır.

3) Kişilerin, demokrasinin kurum, kural ve kuruluşlarına güven duymaları gereklidir. Demokrasinin siyasetçisine, yasama meclisine, yargısına, polisine,

¹¹⁶ Sezal, İhsan ; Sosyal Bilimlerde Temel kavramlar, Akçağ yy, Ank, 1991, s. 45

¹¹⁷ Niyazi, Mehmet ; Türk Devlet Felsefesi, Ötüken yy, İst, 1995, s. 263

memuruna güvenmeyen bir vatandaşın, demokrasinin gerektirdiği siyasal hayata katılımında da bir amaç görmeyeceği ve böylece de demokrasinin işlerlik kazanmayacağı açıktır.

4) Siyasal etkinlik duygusu. Demokraside vatandaşın siyasal kararlar üzerinde etkisi olabileceği duygusuna sahip olması gereklidir.

5) Bireyin siyasal hayata ilgisi, bu konuda sürekli ve düzenli olarak olanları izlemek suretiyle edindiği siyasal bilgilerin olması beklenmelidir.¹¹⁸

Bir ülkenin kalkınması, adaletli gelir dağılımı ve genel olarak tüm sorunlarının çözümlenmesi ancak sağlıklı işleyen bir demokratik yönetim içinde gerçekleştirilebilir. Bu bağlamda bunu sağlayacak, güçlendirecek belli başlı kriterler vardır. Bunlar ;

1) Uluslararası Kurallar; Gerçek demokratik rejim, uluslararası kuruluşların (BM, Avrupa Konseyi, vb) kabul ettiği temel ilkeleri için hukuka aynen yansımaları gerektirir.

2) Kuvvetler Ayrılığı; Demokratik rejimlerde yasama, yürütme, yargı erklerin tam işlemesi, birbirlerinin yetki alanlarına tecavüz edilmemesi gerekir. Yargı bağımsızlığının tam anlamıyla gerçekleştirilmesi vatandaşların en önemli güvencesidir.

3) Hoşgörü ve Düşünce Özgürlüğü; Demokrasinin temel koşulu farklı görüş ve düşüncelere saygılı ve hoş görülmesi olmalıdır. Kalkınma ve yaratıcılığın kaynağı düşünce özgürlüğüdür.

4) Dayanışma, Uzlaşma, Katılım; Demokratik rejim uzlaşmayı, özgür tartışmayı gerektirir. Yönetilenlerle, halkın işbirliği ve görüş alış verişi yapılarak katılımcılıktan azami ölçüde yararlanmak demokratik rejimin vazgeçilmez öğeleridir.

5) Şeffaflık; Demokratik yönetim, şeffaf, saydam, açık olmayı zorunlu kılar. Kanunların oyuna açıklanması, tartışılması, olgunlaştıktan sonra kesinlik kazanması, kamu oyunun tepkilerinin değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır.¹¹⁹

Ali Fuat Başgil'de, demokrasinin karşılaşılabileceği tehlike üzerinde odaklaşmaktadır. Bu tehlike, demokrasinin varlığını ve istikrarını etkileyerek

¹¹⁸ Özbudun, Ergun,-Kalaycıoğlu, Ersin,-Köker, Levent ; Türkiye'de Siyasal Kültür, TDV yy, Ank, 1995, s. 50-51

¹¹⁹ Tortop, Nuri ; "Yeni Demokratik Yapılanmada Gözönünde Tutulması Gereken Temel İlkeler" Amme İdare dergisi, Türkiye ve Orta Doğu amme İdaresi Enst. Yy, cilt : 25 sayı : 2, Haziran 1992 s. 61-62

yıkılmasına neden olur. Bu tehlike, bütün kuvvet ve iktidarın anonim bir kütleden ibaret olan ekseriyete geçmesinde, hatta ekseriyet içinde sürü başlarının elinde temerküz (toplanma) etmesindedir. Buna göre, demokrasi idealindeki “Halkın sesi, Hakkın sesidir” yerine artık fiiliyatta ekseriyetin hatta ekseriyetin kodamanlarının sesi, Hakkın sesidir formülü kaim olacak. Demokrasinin karşılaşacağı tehlike buradadır. Yani, iktidar ve salahiyyetin, ekseriyet adı taşıyan ve masallardaki bin bir başlı devleri andıran taşsız bir hükümdarın elinde toplanmasıdır.¹²⁰

A. Tacguevile, demokrasinin getirdiği sorunların çözümü için üç önemli öge vardır.

1) Yerinden Yönetim

2) Kitle Örgütleri

3) Demokratik Kültür

Yetkiler, merkezden çevreye yayılmalı ve yerel yönetimler güçlendirilmelidir.

Siyasal, mesleksel, bilimsel yada kültürel nitelikli her türlü kitle örgütlenmeleri özendirilmelidir.

Sorumluluk duygusu ve kamu çıkarı gibi öğeler siyasal kültürde ağır basmalıdır.¹²¹

Kısaca, halk idaresi diye tarif edilen demokrasinin ilk ve asgari şartı, fikir, vicdan, konuşma, seçme ve seçilme vb. gibi ferdi hürriyetlerin hakim olduğu sosyal bir zemindir. Böyle bir zemin üzerinde sistemin işleyişi şöyledir.

1) Ülkeyi halkın hür iradesi ile seçtiği siyasi kadro yönetecektir.

2) Ülkenin idaresine yön veren en tesirli unsur halkın istek, ihtiyaç ve temayülleridir.

3) Ferdi hürriyetler hem milli menfaatler aleyhine hem de başkalarının hakları aleyhine kullanılmayacaktır.

Bu üç esastan biri ihmal edildiği takdirde, demokratik sistem işleyemez. Mutlak soysuzlaşır, çok tehlikeli ve zararlı bir hal alır.¹²²

¹²⁰ Başgil, A. Fuat ; Demokrasi Yolunda, yağmur yy, İst, 1961, s. 121

¹²¹ Kışlalı, A. Taner ; Siyasal Çatışma ve Uzlaşma, imge kitabevi, 3. Baskı, Ank, 1995, s. 77-78

F- DEMOKRASİNİN ÜSTÜNLÜĞÜ-DEĞERİ

Mayo, demokrasinin üstünlüğünü ortaya koyarken, sağladığı değerleri göz önünde tutmuştur. Başka hiçbir sistem bunu sağlamamıştır. Bunları şöyle sıralamaktadır.

1. İlk değer, tartışmaların gönüllü olarak sulhcü yollarla (kurşun yerine oy kullanılmasını ve kafaların koparılması yerine sayılmasını) hallidir. Demokrasi, uzlaştırıcı fonksiyonu vasıtasıyla çatışmaların sulhcü yollarla çözümünü, nizamın muhafazasını ve güdülen amme siyasetlerinin işlemlerini sağlar.

2. İkinci değer, değişen bir toplumda sulhcü bir değişme sağlamaktır. Bu değer bugün çok daha akla yatkın bir değerdir. Çünkü artık hızlı teknolojik değişimin normalliği hatta kaçınılmazlığı kabul edilmiştir.

3. Üçüncü değer, idarecilere bir nizam içinde halef bulunmasıdır. Demokrasi çok eski bir siyasi meseleye de cevap verir. Hali hazır idarecilere sulh içinde meşru halefler bulur.

4. Dördüncü değer, zorlamanın en az olmasıdır. İnsanları zorlayarak itaati temin etmektense, onlara bunu kendi arzularıyla yaptırmak çok daha tercihe şayandır. Vele ki yapmaya zorladığımız şey iyi ve mükemmel olsun vede tatbik ettikleri zaman sevecekleri düşünülse bile, bu anti demokratik anlayışın en belirgin ifadesidir.

5. Beşinci değer, fikir çatışmalarıdır. Buradaki iddia, farklı inanç ve hareketlerin doğurduğu geniş bir seçim alanının iyi olduğu fikrine dayanır. Bir toplumda o toplumu meydana getiren fertlerin sayısı kadar olmasa bile fikir çatışmalar vardır. Demokrasi bunun varlığını kabul eder ve çeşitli fikir ve menfaatleri meşru kılar

6. Altıncı değer, adaletin teminidir. Adalet, siyasi düşünürler tarafından her toplumda erişilmesi gereken bir değer olarak düşünülür bunun gerçekleşmesi ise siyasi ahlakın özünü teşkil eder. Bu esasa dayanarak demokrasinin savunması, adaleti en iyi temin edecek siyasi sistem olduğu söylenerek yapılır.

7. Yedinci değer, ilmi en iyi geliştiren sistem olduğudur. Demokrasinin ilmi geliştirdiği yolundaki iddia genellikle ilmin “Nazileştirilmesine” atuf yapılarak desteklenir. Bu hareket hiç şüphe yok ki Almanları bir çok alanlarda geri bırakmıştır.

¹²² Hacıeminoğlu, Necmettin ; Milliyetçilik, Ülküçülük, Aydınlar, kamer yy, 4. Baskı, İst, 1993, s. 266

Aynı şekilde siyasi baskı ve yön tayini Sovyetlerde de birçok ilmi sahanın gelişmesine mani olmuştur.

8. Sekizinci değer, bir demokraside bulunan hürriyetleri ihtiva eder. Hürriyetlerin en üst dereceye çıkarılması kanunların az olmasını gerektirmez. Hürriyetlerin korunması ve geliştirilmesi çok dikkatli hazırlanmış bir kanun sistemini icap ettirir. Hür doğan ve hürriyetlerinden mahrum edilmeyen bizler için yaşadığımız demokraside sahip olduğumuz bu mazhariyeti anlamak çok zordur.

9. Son olarak, demokrasinin lehinde ileri sürülebilecek bir değer alternatif sistemlerin eksiklikleridir. Demokrasinin her alternatifi kaçınılmaz olarak bir azınlığın karar verdiği bir sistemdir.¹²³

İnsan oğlu çeşitli rejimleri tecrübe etmiştir. Şüphesiz her rejimin ortaya çıktığı bir sosyal realite ve kendi tarihi şartları içinde görece bir haklılığı vardır. Günümüzün yükselen değeri olan demokrasiyi prensiplerinin diğer sistemlerden ayıran en önemli taraf, demokrasi prensiplerinin, toplumdaki güç ilişkilerinde belli bir kesimi temsil edecek mahiyette oluşan değer yargılarına dayalı olmamasıdır. Demokrasiler bu anlamda değer yargılarına dayalı bir ideoloji vazetmezler. Bunu sivil toplumun kendisine bırakırlar. Demokrasi dışı sistemlerin doğrudan kendilerinin tarif ettikleri bir toplum hayatı alanı öngörmeleri karşısında, demokrasinin bir sistem olarak bu alanı yine toplumun kendisine bırakması ve demokrasi prensiplerinin bu alanda sadece en geniş gerçeği çizmesi özelliğinin gözden kaçırmak, onu da sıradan bir ideoloji olarak değerlendirmeye yanılgısına düşmek demektir.¹²⁴

Demokrasi, insanlığın özlediği, ideal bir devlet rejimidir. Çünkü nerede ve ne durumda olursa olsun, her insanın hayat yolunu şeref ve haysiyetinin sahibi olarak yürümeğe ve benliğinin efendisi kalmağa müsavi surette ihtiyacı vardır. Demokrasi insan ihtiyacına ve bu gönül akışına en iyi cevap veren rejimdir. Bu rejim insanı her türlü sıfat ve etiketten soyarak sırf insan olarak alır ve onun en şerefli bir varlık olduğuna, değerler üstü bir değer taşıdığına inanır.

Demokrasi ideal bir devlet rejimidir. Çünkü insan tabiat ve tiynetine (mizan, yaratılış) en uygundur. Cemiyet içindeki her insan, inkişaf etmek, benliğinde taşıdığı

¹²³ Mayo, H.B; Demokratik Teoriye Giriş, (Çev: Emre Kongar) Ayyıldız matbaası Ank, 1964, s. 187-205

¹²⁴ Bostancı, M. Naci; Toplum, Kültür ve Siyaset, vadi yy, tarih ve yer yok, s. 31-32

kuvvet ve kabiliyetleri yolunca geliştirmek, hülâsa mesut yaşamak için üç manevi gıdaya muhtaçtır. Bunlar da hürriyet, müsavet (eşitlik), adalettir. ¹²⁵ Bu bağlamda demokrasi bunları sağladığı için ideal bir rejimdir.

Churchill'in demokrasinin yönetim biçimlerinin en az kötüsü olduğu görüşü, her şeyden evvel özellikle kuvvetler ayrımının anayasal biçimi olarak geçerliliğini korumaktadır. İktidar ve yönetim organizasyonlarının tüm çeşitleri arasında da ahlaki açıdan demokrasi en kabul edilebilir olanıdır. Demokrasinin yüksek meşruiyeti sivil özgürlüklerin tanınması ve korunması ile çeşitliliğinde yatmaktadır. Demokrasi, onsuz insanın yaşamın mümkün olmamasına rağmen, iktidarın kötülüğünü azaltır ve bu nedenle de bir çok noksanlığına rağmen demokrasi, haklı olarak, yüksek siyasi kültürün bir ifadesi niteliğinde telakki edilebilir. ¹²⁶

Demokrasinin değeri sırf inhisarsız (tekeli) ve imtiyazsız bir ekseriyete dayanmasında ve bu vasıta ile, halk menfaatlerini hedef almasında değildir. Arada asıl manevi ve ahlaki kıymet farkı vardır. Demokrasi her şeyden evvel muayyen bir hayat telakkisi ve cemiyet görüşü, bir ruh ve terbiye ve ahlak nehcidir. (yol) ve moral felsefe bakımından insan severlik ve sayarlık, başkalarını düşünürlük ve başkaları uğruna icabında kendini feda ederlik gibi yüksek insani duyguların hayat ve cemiyet için teşkilatlanmasıdır. Bir memlekette hükümet ne şekilde olursa olsun bir gaye değil, hayat ve cemiyet için sadece bir vasıta. Vasıtanın değeri ise onu kullanan ve gayesine götüren insanların terbiyesine, ilmi ve ahlaki değerine tabidir. ¹²⁷

Demokrasi gerçekten kişinin özgürlüklerini ve haklarını koruyan bir politik yapıysa, demokrasi aynı zamanda geleneksel değerleride koruyan en makul yapıyı oluşturur. Demokrasi çoğulculuğu ve toplumun geleneksel gruplarıyla, modernleşmiş grupların beraberce var olmasını teşvik eder, destekler. ¹²⁸

Demokrasi, sınır tanımayan zorba rejimlere karşı tek uygulanabilir seçenektir. Zorba yönetimler her yerde kötülenir, ancak konu zorba yönetimden nasıl korunulacağıdır. Bu sınırlamaları getirerek zorba yönetimden korunmayı sağlayan

¹²⁵ Başgil, F. Ali; a.g.e. , s. 69-70

¹²⁶ Bracher, D. Karl; "Demokrasi Ahlakı üzerine Düşünceler" (Çev: Hüseyin Bağcı) Sosyal ve Siyasal teori, seçme yazılar, (Haz: Atilla Yayla), siyasal kitabevi, Ank, 1993, s. 78

¹²⁷ Başgil, F. Ali; a.g.e. , s. 39-40

¹²⁸ Berger, L. Peter; "Günümüz Dünyasında Demokrasi" (Çev: Cevdet Aykan), Sosyal ve siyasal teori, seçme yazılar, (Haz: Atilla Yayla), siyasal kitabevi, Ank, 1993, s. 36

demokrasidir. Eğer demokrasi var olmasaydı bunun icat edilmesi gerekirdi. Kişi, sınır tanımayan zorbalığı istemiyorsa demokrasinin alternatifi yoktur.

Bu sınırlamalar batı demokrasilerinde var olan düzenlemelerdir. Bunlar;

- 1- Hükümetin gücüne kuramsal sınırlamalar getirme.
- 2- İktidarın kavgasız, kansız el değiştirmesi için usullerin varlığı.
- 3- Hükümetin hareketlerini tenkit edebilmesi için güvence.
- 4- Kanunların ve moral değerlerin bağımsız himayesi v.b. teminatlardır.¹²⁹

Demokrasinin üstünlüğü veya iyi yönü, her şeyden önce doğal anlaşılabilir bir biçim olarak gerek siyasi gerekse ahlaki bir varlığa dayanır. Demokratik devlet düzeni bu nedenle bir istisna teşkil etmektedir.¹³⁰

Demokratik yönetim biçimi;

- 1- İnsan onurunu yücelttiği

2- Sürekli bir yurttaşlık eğitimi verdiği ve böylece insanlığın daha ileri bir uygarlık düzeyine ulaşmasına en geniş anlamda katkıda bulunduğu için, bağlılığımızı hak etmiştir.

Yurttaşların onuruna saygı göstermek, demokratik yöntemin temel taşıdır. Bir demokrasi, devletin ve memurların halka hizmet etmek için varolduğunu vurgular. Bu ilkeyi uygulamak için kurumları ve yetkileri değiştirme mekanizması getirilmiştir. Bu sistemde herkesin ortak girişimli bir payı vardır. Bu nedenle de herkesin bir ağırlığı bulunur.

Belirli bir ağırlıkları olduğu ve katılımları beklendiği için demokratik bir topluluğun insanları, sürekli bir yurttaşlık öğreniminden yararlanırlar. Kamu işleri sürekli olarak dikkatlerini çeker. Görüşleri alınır, görüş verilir. Kamuoyu yoklaması ve propaganda yapılır. Çünkü bir gün verecekleri oyları vardır.

3- Demokrasi açık soruşturma, eleştiri ve araştırma, başarı ve değerlendirmeyi uyarır.

¹²⁹ Berger, L.Peter; a.g.m. s.34-35

¹³⁰ Bracher, D.Karl; a.g.m.s.71

4- Demokrasiyi eleştirenler, demokrasinin en iyi ve akılcı kişilerin yönetimi olmadığını yineler dururlar. Fakat kişiler ve denenen yönetim biçimleri içinde demokrasi en akıllıca ve en iyi olanıdır.¹³¹

Demokrasi, seçim, serbest siyasal katılım ve iktidarın şiddet kullanmaksızın devredilmesi yönüyle anti-demokratik yönetim şekillerine göre daha iyi bir rejimdir.¹³²

Demokrasiyi çoğunluğun tahakkümü olarak algılamak yanlıştır. Demokrasi, vicdan yasal anlamda hukuk ve insan haklarına dayalı olan, hem insanlar hem devletler arası platformlarda en üstün kurum olarak algılanan ekonomik sosyal ve statü farkı gözetilmeden uygulanan, adil bir seçimle halkı tamamını temsil hakkına sahip olduğu ve bilinçli insanların oylarını gerçek anlamda teftişe tabi tutmasını mümkün kılan rejimin adıdır. Ve demokrasi insanların silah, kurşun ve dillerini sıkmadan adam gibi konuşabildiği, devletin millet için varolduğu, hem ferdin ferde, hem de ferdin devlete karşı hukuki eşitliğini ön gören ne biri 99'a nede 99'u bire tercih etme hakkını kendinde görmeyen bununla uyumlu bir ekonomik ve politik alt yapıyı oluşturmuş şeklidir.¹³³

Demokrasi sıradan ve kusurlu insanların rejimidir. Demokraside yöneticiler yanlış yapar. Bu yanlışlar kamu oyunda tartışılır daha iyi ve geçerli olduğu düşünülen politikalar önerilir ve daha az kötü olduğu kabul edilen yeni politikalar uygulamaya konulur.

Demokraside mükemmel lider yoktur. Her lider kusurludur ve eleştirilir. Demokrasilerde yanlışsız politikalar yoktur her politikanın aksayan bir yanı vardır ve gösterilir. Demokrasilerde nihai kurtuluşlar ve kurtarıcılar yoktur. Her çözüm yeni bir sorun üretir. Bu bağlamda demokrasi kusurlu insanlara, diktatörlükler Tanrılara özgüdür denilir.¹³⁴

Demokrasi, memurların su istimalini, kötü idareye ve adaletsizliğe karşı en iyi müdafa yoludur. Her ne kadar bazen yanlışlar yapılırsa, çoğunluk bazen bir şahıs veya azınlık aleyhine müteceviz olabilir de açık hukuki usuller yoluyla kanunlara eşit

¹³¹ Libson, Leslie; Demokratik uygarlık (çev:Haldun Güllalp, Türker Alkan) Türkiye iş bankası yay, Ank 1984, s.511-512

¹³² Bulaç, Ali; Modern Ulus-Devlet, iz yy, İst 1995, s. 80-81

¹³³ Boşnak, Metin; "Bunun adı Memokrasi" Aksiyon, sayı: 180 s. 22

¹³⁴ Alkan, Türker; Siyasi Ahlak ve Siyasal Ahlaksızlık, Bilgi yy Ank 1993, s. 33

olarak iştirak etmek siyasi münakaşalarda sulhçü ikna yoluna gitmek gibi emniyet tedbirleri de vardır. ¹³⁵

Pratik olarak demokrasinin hükümete istikrar sağladığı iddia edilir. Çünkü buradaki itaat, arzuya ve geniş bir katılmaya dayanır. Ayrıca parti mücadeleleri diğer sistemlere göre demokraside azdır. ¹³⁶

¹³⁵ Mayo, H.B; a.g.e. s. 43

¹³⁶ Mayo, H.B; a.g.e. s. 44

G- DEMOKRASİNİN FARKLILAŞMASI

1. Konsensus : Bütün vatandaşlar politik hareketlerin temel amaçları veya devletin rolü hakkında fikir birliği içinde olmayabilir. (oldukları takdirde bu kesinlikle demokrasilerin idaresini kolaylaştırır)

2. Katılım: Bütün vatandaşlar siyasette aktif ve eşit görev almayabilirler.

3. Erişim: Yöneticiler vatandaşlık hakkı bireylere ve gruplara eğer bir tercihi varsa, tercihlerini açıklamakta eşit fırsat tanınmasına rağmen, önlerine gelen herkesin tercihi eşit olarak değerlendirmeye bilirler.

4. Duyarlılık: yöneticiler her zaman vatandaşlar tarafından tercih edilen davranış biçimini benimsemeye bilirler.

5. Çoğunluk Yönetimi: Bu prensipten sapmaların genellikle açıkça ortaya konulması ve önceden kabul edilmiş olması gerektiği halde, mevkilerin dağıtımı ve kararların alınması sadece çoğunluk oylarının bir araya gelmesi temeline dayanmaya bilir.

6. Parlemtentonun Bağımsızlığı: Yasama organı kural yapan yegane organ olmayabilir, hatta yasaların bağlayıcı olduğuna karar veren otorite de olmayabilir

7. Parti Hükümeti: Yöneticiler iyi organize olmuş, programlı ve tutarlı siyasi partiler tarafından aday gösterilmemiş, desteklenmemiş ve aktivitelerinde disipline edilmemiş olabilirler.

8. Çoğulculuk: Siyasal süreç, katmansal, gönüllü ve özerk grupların çeşitliliğine dayanmayabilir.

9. Federalizm: Gücün ülkesel ve işlevsel birimler arasındaki dağılımı bütün demokrasilerin belirleyici özelliklerinden olduğu halde, en azından siyasal metinde muhafaza edilen otoritenin ülkesel bölünümü, muhtelif düzeylerde olmayabilir ve yerel özellikleri içermeyebilir.

10. Başkanlık sistemi: Kollektif olarak kullanılırsa ve sadece dolaylı olarak seçilenlere karşı sorunlu olsa bile otoritenin türlü bileşimleri her demokraside vardır. Buna rağmen yürütme organının başı tek kişi olmayabilir ve vatandaşların tümü tarafından seçilmemiş olabilir.

11. Kuvvetler ayrılığı: Hükümetlerin meclis, idari bütünlük, yargısal hakimiyet veya hatta müstebit (despot) idare tarafından vatandaşlara karşı eninde sonunda sorumlu tutulması gerekse de devletin farklı organlarının sistematik olarak karşı karşıya gelmesi gerekmez.¹³⁷

Demokrasiye geçiş için, ayrı ayrı ülkeler tarafından bağımsız olarak uygulanan ortak bir sistematik program var mıdır sorusuna F. Fukuyama böyle bir sistematik programın var olduğunu düşünüyor ve kabaca şöyle izah ediyor. “Bilimsel rasyonelliğe ve kapitalist ekonomiye dayanan endüstriyel kalkınma bizi liberal demokrasinin vaad edilen ülkesinin kapılarına getirir, fakat tam olarak içine sokmaz. İnsanlığa bu son adımın arttıracak olan şey, tamamen gayri ve ekonomik bir girişim olan tanınma mücadelesidir ya da başka bir deyişle insanlık haysiyeti duygusudur.”¹³⁸

Demokrasinin pek çok tipi vardır ve bunların farklı uygulamaları aynı şekilde çeşitlilik gösteren bir dizi etki yaratmaktadır. Demokrasilerin aldığı kendince özgü biçim, hem bir ülkenin sosyal ekonomik şartlarına, hem de yerleşik devlet yapısı ve siyasi uygulamalarına bağlıdır.¹³⁹

Uygulandığı yada uygulanmaya çalışıldığı her ülkede farklı çıktılarla çeşitlenen demokrasinin, ülkeden ülkeye farklılaşmasının temelinde toplumların tarihsel gelişim süreci içinde birikim oluşturan kazanımları vardır. Her toplumun sosyo-ekonomik yapısı ve buna bağlı olarak kültürel birikimlerinden kaynaklanan farklılıkları uzlaştıracak bir formül ya da işlevsel bir model henüz oluşturulmadığından, her toplum türüne özgü bir siyasal rejim doğmaktadır. Nitekim demokraside uygulandığı ülkelerin sosyo ekonomik yapısının elverdiği düzeyde kurumsallaşabilmekte ve ülkeye özgü bir yönetim tarzına dönüşmektedir.¹⁴⁰

Demokrasinin zaman, zemin ve kültür açısından ne kadar geniş kapsamlı olduğu dikkate alınırsa, hiçbir demokrasinin bir diğerinin tıpatıp aynısı olmayacağı gerçeği kolaylıkla görülebilir. Hükümet yapısının çerçevesi, parti sisteminin işleyişi, yürürlükteki ideallere verilen farklı anlam ve öncelikler, yurttaşlarla yöneticiler

¹³⁷ Schmitter C, P, - Karl, T; “Demokrasi nedir... ne değildir.” Sosyal ve siyasal teori, seçme yazılar, (haz: Atilla Yayla), siyasal kitabevi, Ank, 1993, s. 11

¹³⁸ Nodia, Chia; “Milliyetçilik ve Demokrasi” (Çev: Eralp Yalçın), sosyal ve siyasal teori, seçme yazılar, (Haz: Atilla Yayla), Siyasal kitabevi, Ank, 1993, s. 49

¹³⁹ Schmitter, C.P-Karl, T; a.g.m, s. 4

¹⁴⁰ Özüerman, Tülay; “Demokrasi Anlayışında Çağdaş Gelişmeler” Gündem, sayı:, 22 1995, s. 68

arasındaki ilişkiler, siyasal düzen ile iç içe geçen toplumsal düzenin niteliği gibi temel konularda demokrasiler birbirlerinden belirgin bir biçimde farklıdır. Bazıları özgürlük üzerinde dururken kimileri de eşitliği vurgulaya bilmektedir. Yine demokrasiyi bireycilik ile bir tutarken kimileri de kamu yararı, azınlık hakları ya da çoğunluk yönetimi ile bir tutmaktadır. Kısaca demokrasinin doğasını öğrenmenin yolu, çok sayıdaki demokratik yorumun ve demokratik bir devlet aygıtının inşasına yarayacak yine çok sayıda projenin gözlenmesi ve değerlendirilmesidir.¹⁴¹

¹⁴¹ Lipson, Leslie; Demokratik uygarlık, (Çev: Haldun Gülalp, Türker, Alkan) Türkiye İş Bankası yy, Ank, 1984, s. 4

H- DEMOKRASIYE ELEŞTİRİLER

Demokrasi tenkitleri, ayrılmaları pek kolay olmayan iki şekil gösterir.

1. İşleyen sistemin tenkitleri

2. Teorinin tenkitleri. Bu tenkitler ya izah edici prensiplere yönelir. Örneğin, sistemin iddia edilen prensiplere göre işlemediğini belirtir. Yahut değerlendirici prensiplere yönelir. Örneğin, siyasi eşitliğin geçerliğini veya sistem vasıtasıyla gerçekleştirilen diğer değerleri inkar eden yahut bu değerleri iyi olarak kabul eder.

Demokrasinin değerlendirilmesi, bir demokrasinin şartları olarak yöneldiği siyasetlere ve gayelerin geliştirilmesinde kullanılan siyasetlere dayanılarak yapılır.¹⁴²

Demokrasinin tarih boyunca muhaliflerine baktığımızda, ilk başta doğduğu dönemden günümüze kadar çeşitli kesimlerden bir hücumla uğramıştır. Antik dünyanın oligarşileri ve soyluları, ortaçağ soyluları ve onların mirascıları, 16. ve 17. yüzyılın mutlakiyetçi hükümdarları, halkın gücü servetlerini tehdit ettiğinden beri hemen hemen tüm dönemlerin tüccar-prensleri, örgütlü dinlerin başların çoğunluğu, geçmişteki hemen her ordunun komutanları ve şimdikilerinde çoğunluğu ve gerek faşist gerekse komünist, 20. yy diktatörleri yer almıştır.¹⁴³

Genel olarak demokrasiye yöneltelen itirazların bir kısmının demokrasinin ilkesine yöneltildiğini görüyoruz. Bu ilke, halk egemenliği veya halka kendi kendisini yönetmenindeki yeterliliği ilkesidir. Bu ilkeye itiraz üç farklı kanattan gelir.

1. Teokrasi taraftarlarından yapılan itiraz. Bunlara göre, insanın çıkarlarını onu yaratan Tanrı'nın daha iyi bildiği dolayısıyla insanlar için onların yaratıcılarının koyduğu kuralların daha doğru kurallar olduğu görüşündedir.

2. Demokrasiye karşı bir başka eleştiri perspektifini zamanımızda Platoncu seçkinliğin bakış açısını devam ettirenler temsil etmektedir. Modern dünyada sanayinin ve genel olarak tekniklerin baş döndürücü gelişmesinin klasik demokrasinin çözmekten aciz olduğu yeni ve teknik bir takım problemler ortaya koyduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda akılsal ve bilimsel yöntemlerin her tarafa yayıldığı bir çağda devlet adamları genel oy sistemi ile seçmek ne kadar makul ve meşrudur. Siyasal eşitlik ilkeleri,

¹⁴² Mayo, H. B; a.g.e. s. 236

¹⁴³ Lipson, Leslie; a.g.e. s. 4

yönetimi kamuoyuna, yani devlet işlerinden anlamayan kolayca manüpile edilebilir bir kitleye teslim etmektedir. Bu durumda demokrasi bilgisizliğin zorbalığı haline dönüşmektedir.

3. Üçüncü itiraz, bireyle devlet arasındaki ilişkileri bir başka tarzda tasarlayan ve siyasetin öznesi taşıyıcısı olarak bireyler yerine başka bireyleri ve bireyleri aşan varlıkları kabul eden kişilerden gelmektedir. Bu görüşlerin en belirgin siyasi kuramı olarak faşizmi ve onun felsefi temelini temsil eden Hegel'i verebiliriz.¹⁴⁴

4. Demokrasiye yapılan eleştirilerin başında “ iktidarsızlık iddiası” gelmektedir. Bu iddia, istikrarsız iç ve dış siyasetten dolayı demokrasilerin önemli ekonomik problemleri halletmek ve harbe hazırlanmakta iktidarsız ve kabiliyetsiz olduğunu ileri sürüyordu. Bu iktidarsızlık iddiası birkaç esasa göre izah edilir.

1. Demokrasinin kaçınılmaz olarak çok ağır işlemesidir meselelerin sonu gelmez münakaşalara sürüklenmesi, çabuk karar alınması icap eden ani durumlara uygun değildir. Harp durumları hariç, demokrasi yüzünden herhangi bir şey yapmak kabil değildir.

2. Demokrasinin modern alemdeki karmaşıklığa uygun olmadığıdır. Hükümetin yapması gereken işleri çok değilken daha basit çağlarda idari ünite daha küçükken bu sistem iyi olabilirdi. Bir hükümet az şey yaparken hatalar pek önemli olmaz. Fakat çok şey yapılırken hatalar ciddi sonuçlar doğurur ve bazen felaketlere sebep olurlar.

3. Demokrasinin liderliği değerlendirme bakımından da başarısız olduğu söylenmiştir. Oy toplama kabiliyeti ile idare etme kabiliyeti farklı şeylerdir.

4. Demokraside ki uzlaşma prensibinin de müessiriyet, uygunluk ve iyi hükümet aleyhine işlediği söylenir. Uzlaşma aynı zamanda demokrasinin prensipsiz olduğu hakkındaki iddiaya da mesnet (dayanak) teşkil eder.

5. Uzlaşma ayrıca bölgeciliğe, baskılara ve grup menfaatlerine son derece müsaittir. Demokrasi bazende riyakar ve hilekar olmakla suçlandırılır. Kamu menfaatine olduğu iddia edilen bir çok prensipler ileri sürer, fakat sonra siyasi uzlaşmalar yoluyla daima bunlardan sapar. Bu sebeple siyasetçiler önemli şeyler

¹⁴⁴ Arslan, Ahmet; Felsefeye Giriş, vadi yy, Ank, 1994, s. 189-191

yapmaya muktedir olmadıklarından başardıkları küçük ve saçma işleri önemli gibi göstermeye çalışırlar.

6. Demokrasi ayrıca işleyiş tarzına ve güdülen siyaset kararlarının alınma metodunu karışık olmalarından dolayı anlayamayan vatandaşlarda da bir çok tereddütlere sebep olur.

7. Siyasi hürriyetlerden dolayı, her demokrasi, gerek sistemin gerekse ana prensiplerin tenkit edilmelerine müsaade eder.

8. Bir diğer tenkit siyasi eşitlik prensibine yöneltilmişti ve siyasetin bünyesi hakkında özel bir görüşe dayanmaktadır. Siyasi eşitliğin bütün vatandaşların eşit siyasi akıllılığına ve bununda saçma olduğu söylenir. Bu tenkit temsili demokraside pek geçerli değildir. Asıl tenkit liderlerin (siyasetçilerin) seçimindeki demokratik metoda yöneltilmelidir. Demokrasi uygun liderlerini yaratmalıdır. Bu bağlamda demokrasinin lider seçimindeki metodu ile yaşayacağı veya çökeceği aşıkardır.¹⁴⁵

Batı demokrasisi batı kültürünün bir ürünüdür. Batı alemi ise fert ve cemiyet, madde ve mana, hukuk ve ahlak arasında en mükemmel ahengi kurabilen kültüre, yani ideal kültüre sahip değildir. Böyle bir kültüre fiilen sahip olmadığı gibi sahip olmasına imkan verecek manevi değerlerden de yoksundur. Çünkü hiçbir batı ülkesinin kültürü, “Tevhiçî” kültür değildir. Batı kültür değerlerinde insan hakları, ferdi gayretle statü elde etme sistemi, milletler arası eşitlik, adalet prensipleri hala gereken ölçüde yerleşebilmiş değildir. Sömürgecilik kılık değiştirmesine rağmen devam etmekte ve milletlerarası sahada “kuvvet hak” dır prensibi hala geçerliliğini yer yer sürdürebilmektedir. Çünkü bütün ülkelerde kültürün değer hükümlerinin temelinde büyük ölçüde inanç vardır ve batının inancı mesaj getirmeyen bir inanç olan Hristiyanlıktır.¹⁴⁶

Demokrasiye yönelik eleştiriler, demokrasinin özellikle batı tarihinde ortaya çıkan değerlerinin, çok farklı gelişmelere ve çok farklı değerlerin geçerli olduğu toplumlara uygulanabileceği düşüncesinde kaynaklanmaktadır. Burada iki farklı görüş bulunmaktadır. Bunların her ikisi de Amerikan tarihinin ilk dönemlerinden

¹⁴⁵ Mayo, H.B; a.g.e. s. 238-241

¹⁴⁶ Bilgiseven, K. Amiran; Sosyolojik Açıdan İslamiyet ve İslami Kavramlar, Filiz Kitabevi, İst, 1992, s. 45-46

kaynaklanmaktadır ve her iki görüşte Amerikan politik idealleri adına meşruiyet iddiasında bulunmaktadır.

1. Birinci görüşe göre; Demokrasinin ideali evrenseldir ve bu nedenle ABD bu idealleri her yerde desteklemelidir. Buna taraftar olanlar, insanın aziz saydığı değerlerin her zaman evrensel olduğu inancını ifade ederek sağlam bir anlayış yansıtmaktadırlar.

2. İkinci görüşe göre; Amerikan demokratik idealleri Amerika'ya özgü değerlere dayanmaktadır ve bunlar evrensel değildir. Bu nedenle ABD demokrasiyi herhangi bir ayırım yapmadan dünyanın her yerine yayamaz ve yaymayı da denememelidir. Yayamaz çünkü bu gerçekçi değildir. Yaymamalıdır, çünkü bunu yapması Amerikanın kendisini üstün görmesinin bir ifadesi olur. Bu görüşte gerçekçi bir anlayıştan kaynaklanmaktadır. Kültürler temel gerçekleri yönünden farklılıklar arz ederler ve Batı demokrasileri oldukça farklı bir kültür tarihinde gelişmiştir.

İki görüşü de benimseyenler birbirlerini açık yada gizli bir şekilde ırkçılıkla suçlamaktadırlar. Şöyle ki, bizim (ABD) demokratik ideallerimizin, Afrikalılara uymaz derken onların ikinci sınıf insan olduğunu mu söylemek istiyorsunuz ya da, Afrika toplumlarına batı ya da Anglo-Sakson değerlerini ne hakla empoze etmek istiyorsunuz.¹⁴⁷

Yine Amiran Kurtkan batı demokrasisinin bazı mahzurlarını göstererek bir eleştiri getirmektedir. Buna göre;

1. İşbaşına getirilen kişilerin belli bir dönem için seçilmiş olmaları durumu vardır. Bu durum seçmen kitlesinin bir süre için elin, kolunu bağlar ve onu iktidarın bazı hatalı uygulamalarına katlanmak zorunda bırakır.

2. İktidar partisi vaatlerine ve programına son derece sadık kaldığı hallerde dahi, bu programa dayalı olan icraat ancak onu iktidara getiren çoğunluğun beğeneceği bir icraattır. Bu icraatın oy vermeyen azınlığın tatmin edememesi ihtimali vardır.

3. İktidar partisine oy vermiş çoğunluğa dahil bulunan fakat kendileri تنها bir seçmen kitlesi oluşturabilen bazı mahallelerde yaşayan oy vermiş olmalarına rağmen iktidar partisince artık dikkate alınmamaya başlamaları ihtimali vardır.

¹⁴⁷ Berger, L. Peter; "Günümüz Dünyasında Demokrasi" (Çev: Cevdet Aykan), sosyal ve siyasal teori, seçme yazılar (Haz: Atilla Yayla), siyasal kitabevi, Ank, 1993, s. 32

4. Seçkin aydınların uzman ve müşavir olma işini bir tarafa bırakıp bizzat siyasetin içine atılmalarından doğan mahzurdur. Aydının siyasete atılması cemiyetin gören gözü sızlayan vicdanı olmayı bir ölçüde arka plana atarak, parti menfaatlerinin öne geçirme alışkanlığını edinmesine ve objektiflikten uzaklaşmasına yol açabilir.

5. Bazı ülkelerde özellikle gelişmemiş ilimler sahasında (bu ilimlerde ihtisas eğitimi görmemiş olmalarına rağmen) her siyasinin fikir yürütme hakkını kendinde görebilir hala gelmesidir.

6. Özellikle halk oylaması ile cumhurbaşkanlığına gelen kimselerin sonradan diktatörleşme eğilimi haline gelmeleri tehlikesi de vardır.

7. Etnik bakımdan eklektik bir yapıya sahip olan ülkelerde mahzur ortaya çıkmaktadır. Bu mahzur belki etnik grupların dış siyasette ülke menfaatinden kendi grup menfaatlerini ön plana aldırma oy mekanizmasını bir menfaat çarkı olarak döndürmeleri tehlikesidir.¹⁴⁸

Demokrasiye yapılan bir diğer tenkitten Marxist tenkittir. Bir sınıf toplumunun siyasi sistemi olarak demokrasi ancak burjuvaların ve hakim sınıfın arzu ve menfaatlerinin aksettirir. Bu sınıfların menfaatleri ile istihsal vasıtalarının özel mülkiyetine dayanır. Sınıf toplumu (yani kapitalizm) devam ettiği müddetçe demokrasi proleterlerin gerçek çoğunluğunun bir aleti haline gelmez. Çünkü güdülen siyaset kararları gerek alenen gerekse perde arkasından burjuvalar tarafından alınmaktadır.

Marxizm kapitalist demokrasinin zenginler için gerçek bir demokrasi olduğunu fakat fakirler için düzme bir sistemde başka bir şey olmadığını iddia eder. Yinede demokrasi, marxist partilerin çalışabildikleri en iyi sistem olduğundan diğer rejimlerden daha iyidir.¹⁴⁹

Modern demokratik toplumlarda vatandaşlarının karşısına çıkan sorunlar gittikçe daha teknik ve karmaşık bir nitelik kazanmaktadır. Zaten artık onlarda bilgi ve kavrayışlarını aşan bu sorular üzerinde doğrudan doğruya karar almaya çağrılmamakta, sadece karar alacak olanları seçmekle yetinmektedirler. Günümüzün “partiler demokrasisinde” ise seçmen kitlesinin parti adaylarının ve programlarının

¹⁴⁸ Bilgiseven, K. Amiran; Sosyolojik Açıdan İslamiyet ve İslami Kavramlar, Filiz kitabevi, İst, 1992, s.43-44

¹⁴⁹ Mayo, H.B; a.g.e. s. 236-237

saptanmasında söz sahibi oldukları ileri sürülemez. Bu durumda seçmenlerin rolü, partilerce karar alıp kendilerine sunulan aday kitlesi arasından bir tercih yapmaktan ibaret kalmaktadır.¹⁵⁰

Bugün çağdaş batı demokrasilerinde uygulanmakta olan temsili demokrasi yada yarı doğrudan demokrasi gerçek demokrasi değildir. Gerçek demokrasinin etimolojik kökeni halk (demos) ve egemenlik (kratos) kelimelerine dayalıdır. Gerçek demokrasi kısaca halkın egemenliği demektir. Oysa bugün modern demokrasiler de halk gerçek anlamda bir siyasal egemenlik imkanından yoksundur. Yani demokrasi denilen şey maalesef halksız işlemektedir.

Çoğunlukçu demokrasi, siyasal ilgisizlik ve bilgisizlik adı verilen faktörler dolayısıyla da gerçek demokrasi olmaktan fazlasıyla uzaktır. Çünkü ilk olarak, toplumda herkes siyasal karar ve uygulamalara ilgi göstermeyebilir. İkinci olarak, seçmenlerin eğitim ve kültür seviyesinin düşük olması, kamu yönetiminin şeffaf olmaması ve bilgi edinme maliyetinin yüksek olması gibi nedenlerle vatandaşlar doğru tercih ve kararlarda bulunamayabilirler.

Çağdaş demokrasiler bugünkü haliyle aynı zamanda çıkar ve başka gruplarının egemenliğine dönüştürülmüştür. Bu gruplar kendi çıkarlarına en uygun bir parti için seçim kampanyalarına parasal destek sağlayarak veya seçim sonrasında lobicilik yaparak demokrasiyi yozlaştırabilmektedirler.¹⁵¹

Demokrasi sözcüğünün günümüzde adeta sihirli bir anlam taşıdığı, siyasal sisteme ilişkin en yüce insan idealini temsil ettiği ileri sürülebilir. Bununla beraber, günümüzün dünyasında “demokrasi” kavramının tanımında bir birlik olduğu söylenemez. Bir takım düşünür ve siyaset adamlarına göre gerçek demokrasi, günümüzün gelişmiş batı ülkelerinde uygulanan siyasal rejimdir. Buna karşı bir takım düşünür ve siyasal bilimciler batı ülkelerinde uygulanan demokrasinin gerçek olmadığını, çünkü sonunda yine bir sınıf diktasına dayandığını ileri sürmektedirler.

¹⁵⁰ Kapani, Münci; Politika Bilimine Giriş, Bilgi yy, 6. baskı İst, 1992, s. 38

¹⁵¹ Aktan, C. Coşkun; “Çoğunlukçu Temsili Demokrasi Bir fazilet Rejimi değildir.” Gündem, sayı: 18, TDV yy, s. 69-70

Asya Afrika ve Latin Amerikanın bazı gelişmekte olan ülkelerin siyasal önderleri, otoriter rejimleri o ülkelere özgü demokrasi olarak tanımlamaktadırlar.¹⁵²

İstisnasız her sistem, hem kendi şeklini hem de muhtevasını bir arada görmek ister. Devlet idaresinde “dış” ve “iç nizam” arasında ahenk ve uygunluk esastır. Şekli başka, muhtevası başka olan bir devlet idaresi, büyük kusurlar ve zaafırlar ile doludur. Bugün yeryüzünde şeklen demokratik olmakla birlikte nice diktatöryalara rahmet okutan idare biçimleri az değildir. Pek az istisna dışında hemen hemen her ülkenin parlâmentosu, anayasası, bu anayasaya uygun seçim kanunları ve usulleri, buna göre seçilmiş temsilcileri, hükümetleri ve devlet başkanları vardır. Bunun yanında hukukun üstünlüğü ilkesine sadakatle bağlı yüksek mahkemelerin teminatı altında hak ve hürriyetlerini kullanıldığını iddia ederler. Bütün bu dış görünüşe rağmen yine tahakkümden, istismardan, zulumden, kanunsuzlardan, baskılardan, işkencelerden, sürgünlerden, hırsızlıklardan, rüşvet ve iltimastan, imtiyazlardan adaletsizliklerden, esaretten, güvensizlikten şikayet eden milyonların feryadı gelmektedir. Bütün bunlara rağmen, o ülkenin yönetimini ele geçiren demogoglar ve yandaşları, yağmaladıkları devlet imkanlarından, elde ettikleri güçlerden istifade ederek, muhaliflerini susturarak ülkede her gün biraz daha demokratik gelişme sağlandığını, halka dayanan insani bir düzenin temellerin güçlenmekte olduğunu mutlu günlerin yakın olduğunu ısrarla belirtmektedirler.¹⁵³

Demokratik yönetim biçimine karşı yöneltilen üç temel eleştiri daha vardır.

1. Demokrasi çoğunluğun tiranlığına yol açar. Bunu, bir azınlığın kendi hakkı olduğuna inandığı şeyler konusunda, bir çoğunluk tarafından acımasızca muamele edilmesi olarak anlamak gerekir.

2. Bilgisizliği taçlandırır. Eğer yönetimin bilgi ve uzmanlaşmış beceri gerektiren bir sanat olduğunu ileri sürerseniz çok az kişinin akıllıca yönetecek yeterlilik ve nitelikte olduğu sonucuna varılabilir. Bu nedenle, eğitimsiz çoğunluk egemen olduğu zaman, bilgi bilgisizliğe boyun eğmektedir. (Bu bağlamda ülkemiz açısından baktığımızda milletvekili olmak için ilkokul mezunu olmak yeterli iken, ehliyet alabilmek için şimdilik en az ortaokul mezunu olma şartı aranmaktadır.

¹⁵² Şeylan, Gencay; Çağdaş siyasal sistemler, Türkiye ve orta Doğu Amme idaresi Enst yy, Ank, 1971, s. 36

¹⁵³ Arvasi, S. Ahmed; Türk İslam Ülküsü, cilt II Burak yy, İst, 1994, s. 304

3. Aslında bir oligarşinin yönetimine sahte bir görüntü kazandırır. Bu görüşe göre, halk egemenliği bir peri masalıdır. Sıradan insan ise saf yada budaladır. Aslında halk yönetimi yoktur. Hatta çoğunluk da hüküm sürmez. Çünkü bunu başaramazlar. Kuram ne olursa olsun her türlü yönetimin karakteri oligarşidir. Gerçekçi bir başka açıdan bakılacak olursa yönetim az sayıda kişinin yerine getirdiği bir işlevdir. Sadece az sayıda kişi iktidarı kullanabilir. Demokrasi bu havaları bırakmak ve gerçek yüzüyle ortaya çıkmalıdır.¹⁵⁴

Demokrasi insanın icat ettiği en iyi rejimdir. Fakat vicdanın üst sınır olmadığı hiçbir yer ve zamanda demokrasiden söz edilemez. Nitekim ne teoride ne de pratikte, eski Yunan'da olsun günümüzün devletlerinde olsun mutlak anlamda her şart ve durumda geçerli bir demokrasi olmamıştır. ABD ve bazı Batı ülkelerinde (temelleri kan ve sömürü üzerine kurulmuş olsa da) demokratik bağlamda imrenilecek hususlar elbette ki mevcuttur, fakat buralarda da halk hem medya ve kapital hem de devletlerin iç-dış çıkar ve denge hesapları yüzünden demos'u mutlak anlamda kratos'a yansıtmaktan mahrumdur.¹⁵⁵

Demokrasi bireycilik, vekalet ve çoğunluk rejimi olarak üç ana zaaf noktası içerir.¹⁵⁶

Hem demokrasiyi savunanlar hemde ona karşı olanlar demokrasinin başka herhangi bir rejim türünden farklı bir biçimde özgürlükle bağlantılı olduğunu uzunca bir süredir fark etmiş bulunmaktadırlar. Belirli haklar, özgürlükler, fırsatlar demokratik sürecin vazgeçilmez öğeleri olduğu için bu süreç var olduğu sürece bu hakların özgürlüklerin ve fırsatlarında zorunlu olarak var olmaları gerekmektedir. Bunlar özgür ifade, siyasal örgütlenme, muhalefet, adil ve serbest seçimler v.b hakları içermektedir.

Demokrasi başka herhangi bir rejim türünün vaad edebileceğinden daha kapsamlı bir kişisel özgürlük alanını sağlama eğilimine de sahip bulunmaktadır.¹⁵⁷

¹⁵⁴ Lipson, Leslie; Demokratik uygarlık (Çev:Haldun Güllalp, Türker Alkan) Türkiye İş Bankası yy. Ank. 1984 ss.508-510

¹⁵⁵ Boşnak, Metin; "Bunun adı memokrazi" Aksiyon, sayı:180, s.22

¹⁵⁶ Bulaç, Ali; Modern Ulus-Devlet, iz yy. İst. 1995, s.80-81

¹⁵⁷ Dahl, A.Robert; Demokrasi ve Eleştirileri (Çev: L.Köker) yetkin yy, Ank 1996, s.110-111

I – DEMOKRASİ NE DEĞİLDİR?

Demokrasiye ulaşmakla bir toplumun bütün siyasal, sosyal, ekonomik idari ve kültürel problemlerini çözeceğini hayal etmek anlaşılabilir bir özlemdir. Ama ne yazık ki, bütün iyi şeylerin bir arada bulunması gerekmez. Demokrasi ne değildir veya neyi yapamayacağı meselesi karşımıza çıkar. Buna göre;

1) İlk olarak demokrasilerin diğer devlet şekillerine oranla daha etkin bir ekonomik yapıya sahip olmaları gerekmez. Toplam büyüme, tasarruf ve yatırım hacimleri demokratik olmayan ülkelerinkinden daha iyi olmayabilir. Ama zaman içinde demokrasi, tiplerine bağlı olarak gelir dağılımı, toplam talep, eğitim, verimlilik, yaratıcılık üzerindeki uzun vadeli yararlı etkileri eninde sonunda ekonomik ve sosyal performansın gelişimini sağlamak üzere bir araya gelebilme ihtimali vardır, ama bu ilerlemenin hemen olmasını beklemek iyimserlik olur.

2) İkinci olarak, demokrasilerin idari yönden etkin olması gerekmez. Daha fazla danışılmak zorunda kalındığı içindir ki, karar alma kapasiteleri yerine geldikleri rejimlerden daha yavaş olabilmektedir.

3) Üçüncü olarak, muhtemelen demokrasiler, yerine geldikleri otokrasilerden daha fazla uzlaşmış, istikrarlı ya da yönetme kabiliyetine sahip bir görünüm arz etmeyebilir.

4) Son olarak, demokrasiler yerine geldikleri otokrasilerden daha açık toplumlara ve devletlere sahip olacaktır, ama daha açık ekonomilere sahip olası gerekmeyecektir.

Bir kumar olan demokrasi öyle bir rejimdir ki, sadece başlangıçtaki sınırlı şartlar çerçevesinde kendini yenileyerek ayakta kalmaz ama sonunda onları aşarak genişler, otoriter rejimlerin tersine, demokrasiler kurallarını ve kurumlarını konsensuscu bir biçimde değişen durumlara cevap vermek için değiştirme kapasitesine sahiptir.¹⁵⁸ Bunun anlamı her halde şu sözde kendisini gösterir. Demokrasilerde çare tükenmez.

Demokrasi her şeyden önce çoğunluğun baskısı değildir. Yani önce hangi düşüncenin çoğunluk tarafından benimsendiğine bakıp, sonra tüm öteki düşüncelerin

¹⁵⁸ Schmitter, C. P. – KARL, T ; “Demokrasi Nedir... Ne Değildir” (çev : Levent Gönenç), , Sosyal Siyasal Teori, Seçme Yazılar (Haz: Atilla Yayla), siyasal kitabevi, Ank, 1993, s. 12-14

baskı altına alınmasının, demokrasi ile hiçbir ilişkisi yoktur. İstibdatların (baskı) en kötü çoğunluğun istibdatıdır. Çünkü hem onda kaçacak yer yoktur hem de onu yapanlar haklılıklarına inandıklarından çok acımasız olurlar.

Demokrasi azınlıkta kalan düşüncelerin baskısı demek hiç değildir. Yani çeşitli mekanizmalar yoluyla belirlenen çoğunluk karşısında, dışarıda kalan düşünceler bilimsel doğruluklarını, tarihsel haklılıklarını ya da başka benzer gerekleri ileri sürerek, çoğunluğun yerine geçme iddiasında bulunamazlar.¹⁵⁹

¹⁵⁹ Kongar, Emre ; Demokrasi ve Kültür, Remzi kitabevi, İst, 1992, s. 13

J – TARİH BOYUNCA DİĞER YÖNETİM ŞEKİLLERİ

Siyasal sistem, toplumların kollektif amaçlarını belirlemek ve gerçekleştirmek üzere geliştirdikleri bir örgütler dizisidir. ¹⁶⁰

Siyasi sistemler, siyasi davranışlarına göre sınırlandırılmakta ve etüt edilmektedir. Her siyasi sistem kendisine uyacak bir teoriye, uygulayacağı prensiplere ve dayanacağı normatif bir yapıya sahiptir. Tam bir siyasi teori, bir siyasi sistemi izah eder ve bu sistemin dayanağını teşkil eder. ¹⁶¹

Toplumların siyasal sistemleri (devlet, hükümet şekilleri) ve yönetim biçimlerinin toplumun temel örgütlenme biçimine ya da toplumsal ve ekonomik yapısına göre değiştiği bilinen bir gerçektir. Bu nedenle, insan toplumlarının tarihsel evrimine bağlı olarak değişik siyasal ve yönetsel sistemlere rastlanmaktadır. Sürekli bir değişme ve evrimleşme içinde olan bu sistemlerin, tarihsel süreç içinde izlediği en genel doğrultu çeşitli güç merkezleri arasında dağılmış, olan siyasal otoritenin halkın temsilcisi olan organlar elinde giderek merkezileşmesidir. ¹⁶²

Siyasal rejimlerin çeşitli biçimlerini birbirinden ayıran en büyük fark yönetenlerin genel ve dürüst seçimlerle iş başına gelip gelmedikleri olgusuna dayanır. Temelde iki sınıflama vardır.

- 1) Yönetenlerin seçilmesini yönetilenlere bırakan demokratik yöntemler
- 2) Yönetenlerin seçilmesi işlemine yönetilenleri hiç karıştırmayan otokratik (totaliter) yöntemler. ¹⁶³

1- Monarşi

Monarşi, Yunanca monos-yalnız, arkhein-emretmek anlamında ki kelimelerden oluşur. Çeşitli tanımlar şöyledir.

1) Aristograsi, demokrasi, oligarşiye karşılık, siyasi otoritenin, bir kişi ve adamları tarafından yürütüldüğü rejim.

2) Cumhuriyet rejiminin tersine, devlet başkanı olan kral yada imparatorun miras yoluyla iktidara geçtiği rejim.

¹⁶⁰ Turan, İlter ; Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış, Der yy, 3. Basım, İst, 1986, s. 16

¹⁶¹ Mayo, H. B. ; a.g.e., s. 8

¹⁶² Sencer, Muzaffer ; Türkiye'nin Yönetim Yapısı, alan yy, İst, 1986, s. 9

3) Mutlak Monarşi ; Monark (kral, hükümdar) için iktidar hakkının sadece krallığın temel yasalarıyla sınırlandığı rejim.

4) Meşruti Monarşi ; Hükümdar yetkililerinin anayasayla belirlendiği rejim.¹⁶⁴

5) İlahi hukuka dayanan Monarşi ; Hükümdar yetkilerinin Tanrı iradesine dayandığı rejim

6) Seçime dayanan Monarşi; Seçimle gelen hükümdarın belli bir süre veya ömür boyu iktidarda kaldığı rejim

Siyasal otoritenin genellikle miras yoluyla bir kişinin üzerinde toplanacağı devlet düzeni veya rejim. Monarşi, siyasal bir sistem olarak tek bir otoriteyi kabul eder. Bu otorite kral yada hükümdardır. Bu otorite aynı zamanda tanrısal gücü de kendinde toplar. Hükümdara göre topluluklar bir sürü o ise bir çobandır. Her sözü kanundur kişiliği kutsaldır.¹⁶⁵

2-Oligarşi

Oligarşi, Yunanca terim olarak oligos-az, tek arkhe-egemenlik anlamındadır.

İktidarın bir zümrenin yada bir sosyal sınıfın elinde bulunduğu bir azınlığın yönetimi olan siyasal düzen.¹⁶⁶

Gerçek iktidarın birkaç kişilik küçük bir grubun veya bir aileler grubunun veya bir sosyal sınıfın elinde bulunduğu siyasi rejim.

Oligarşi, aristokratik yönetimin daraltılmış bir biçimidir. İktidardaki kimseler, bütün aristokrat sınıfını değil bu iktidarı kıskançlıkla elde tutan paylaşmak istemeyen ve kendi çıkarları yolunda kullanan bir ailenin temsilcileridir.¹⁶⁷

Küçük bir grubun büyük bir toplum üzerinde baskı kurarak yönettiği bir hükümet biçimidir.¹⁶⁸

¹⁶³ Duverger, Maurice ; Siyasal Rejimler (çev : Teoman Tunçdoğan), sosyal yy, İst, 1986, s. 12-13

¹⁶⁴ Meydan Larousse, cilt 8 , s. 887

¹⁶⁵ Kızılcıkelik, Sezgin – Erdem, Yaşar; Açıklamalı Sosyoloji Sözlüğü, Saray kitabevi, 4. Baskı, İzmir, 1996 , s. 386-387

¹⁶⁶ Büyük Sözlük, cilt 9, s. 1615

¹⁶⁷ Meydan Larousse ; cilt 9, s. 514

¹⁶⁸ Kızılcıkelik, Sezgin – Erdem, Yaşar ; a.g.e., s. 404

3-Totalitarizm

Totalitarizm, “halkın yaşayışını yakından denetleyen, onlara medeni, sosyal, siyasi ve ekonomik hürlük tanımayan, diktacı, zalim bir yönetim şeklidir.” Komünizm ve Faşizm totaliter yönetimin örnekleridir.¹⁶⁹

Totalitarizm terimi 1930’ların sonu ve 1940’ların başında siyaset bilimi sözlüğüne girişinden bu yana, yaygın olarak “reel sosyalist rejimlerle, Hitler rejimini ve Nazileri eş saymanın bir aracı olarak kullanılmıştır.”¹⁷⁰

4-Teokrasi

Teokrasi, “Tanrıdan çıktığına ve onun memur ettiği kimseler (ruhbanlar) tarafından yönetildiğine inanılan bir idare şeklidir.”¹⁷¹

Siyasal örgütlenme ve siyasi ilişkilerin din adamları sınıfının tekeli altında olduğu yönetim biçimine teokrasi denir. Tarihsel süreç içinde çeşitli toplumlarda egemen yönetim biçimi olan teokrasinin temel amacı, siyasi iktidarı, Tanrının temsilcileri olduklarına göre sosyal yaşamın her alanı din tarafından düzenlemek, yönetici kadrolarında din adamları olmalıdır.¹⁷²

5-Mutlakiyet

Arapça mutlakten türemiştir. Hiçbir kayıt ve şarta bağlı olmayan, her türlü denetimin dışında kalan, sınır tanımayan, salt, tek anlamına gelir.

Mutlakiyet ise, hükümdarın siyasi iktidarı kayıtsız elinde bulundurduğu hükümet şekli.

Hukuki açıdan Mutlakiyet, devlet içindeki bütün kudret ve otoritenin devletin başında bulunan hükümdarda toplanmasından doğan siyasi rejim.¹⁷³

¹⁶⁹ Aron, Raymond ; Demokrasi ve Totalitarizm, (çev : Vahdi Hatay) , Kültür bak. yy, İst, 1976, s. 379

¹⁷⁰ Tormey, Simon ; Totalitarizm (çev : Abdullah Yılmaz, Osman Akınbey) Ayrıntı yy, İst. 1992, s. 7

¹⁷¹ Erkal, E. Mustafa ; EtnikTuzak, Turan Kultur Vakfı yy, İst, 1993, s.75

¹⁷² Kızılçelik, Sezgin – Erdem, Yaşar ; a.g.e., s. 547

¹⁷³ Meydan Larousse ; cilt 9, s. 108

6-Aristokrasi

Yunanca aristos-mükemmel, kratos-iktidar. İktidarın imtiyazlı ve genellikle soya bağlı bir toplum sınıfının elinde bulunduğu siyasi hükümet şekli. Etimolojik olarak en iyilerin idaresi demektir.¹⁷⁴

Aristokrasi, üstün, soylu ve eşit üst bir sınıfın egemenliğine dayanan yönetim biçimi. Aristokrasi de bir soylular zümresi vardır. Soyluluk ise babadan evlada miras yoluyla geçer. Asil ve soylu insanların bir toplumu daha iyi yöneteceği ve halkın yönetiminden anlamayacağı aristokrasinin ideolojisinin özünü oluşturur.¹⁷⁵

7-Meşrutiyet

Meşrutiyet “yetkilerin anayasa hükümleri içinde çeşitli organ ve kuruluşlar arasında düzenlenmesini ve halkın bu rejimi ve siyasal sistemi benimsemesini, meşruiyeti kabul etmesi hususunu kapsar”.¹⁷⁶

Hükümdarın başında bulunduğu bir yürütme organına karşılık, seçilmiş bir parlamentonun yasama yetkisinin kullanıldığı ve hiç değilse nazari olarak kuvvetler ayrılığı sistemine dayanan hükümet şekli.¹⁷⁷

¹⁷⁴ Meydan Larousse ; cilt : 1, s. 654

¹⁷⁵ Kızılçelik, Sezgin – Erdem Yaşar ; a.g.e., s. 45

¹⁷⁶ Kili, Suna ; "1876 Anayasasının Çağdaşlaşma Sorunları Açısından Değerlendirilmesi" Türkiye de Siyaset (Der : Kalaycıoğlu, Ersin – Sarıbay Y. Ali) Der yy, İst, tarihsiz, s. 104 vd.

K – DEMOKRASİNİN BAZI KAVRAMLARLA İLGİSİ

1- Cumhuriyet-Demokrasi

Cumhuriyet (respublic) kelimesi kökeni itibariyle Latince respublica'nın karşılığı olup, insanların aile hayatlarının dışında kalan ve halkın ortak işleriyle ilgili bulunan "kamusal olan" demektir.

Cumhuriyet (respublica) ortak iyilik olarak tanımlanıyordu. Terim aynı zamanda kamu hayatının kurumsal yapıları veya kurumsal olarak örgütlenmiş kamu alanında kullanılıyordu. 18.yy kadar ki siyaset teorilerinde genel olarak korunmuş bir anlamdı.¹⁷⁸

Siyasi bir sitem olan Cumhuriyet'in meşruiyet senedi Cumhur dur. Latince de Publicus ibaresinin karşılığı olan Cumhur bir ülkenin özgür vatandaşlarını ifade eder. Buradan türetilen "Res Publica" ise Publicus'a yani Cumhur'a ait olan şeyler demektir ki, bunun karşılığı da Cumhuriyettir.

Cumhuriyet bir felsefi terim olarak, Cumhur'un kendi iradesiyle kendisini idare etmesi demek olup açık anlamı şudur. Meşruiyetini başka hiçbir yerden, kişiden veya merciden değil, doğrudan doğruya Cumhur'dan alan toplum yönetimi sistemine Cumhuriyet denir.¹⁷⁹

Cumhuriyet kelimesi dilimize Arapça "Cumhur" kelimesinden gelmiştir. Arapça Cumhur kelimesi, halk, ahali, büyük kalabalık anlamına gelir. Cumhur, toplu halde bulunan kavim yahut millet demektir. Cumhuri devlet veya sadece Cumhuriyet, iktidarın millet topluluğuna, umuma ait olduğunu öngören devlet şekli demektir.¹⁸⁰

Cumhuriyet, en uzaktan algılanabildiği haliyle, toplumu ve bireyi inşa eden, bundan da öncelikli olarak, siyasal toplumu mantıksal ve matematiksel limitine kadar, yani bütün insanları kapsayacak şekilde genişletmeye yönelen, ideoloji dışı bir oluşturma ve oluşum sürecinin adıdır.¹⁸¹

¹⁷⁷ Meydan Larousse ; cilt 8 s. 667

¹⁷⁸ Erdoğan, Mustafa ; "Cumhuriyet ve Demokrasi Arasında Türkiye" Yeni Türkiye, Cumhuriyet Özel Sayısı, II. Sayı : 23-24, Eylül-Aralık 1998, s. 1043-1044

¹⁷⁹ Hocaoglu, Durmuş ; "Cumhuriyetin Meşruiyet Kaynağı; Cumhur" Aksiyon, sayı : 203, s. 27

¹⁸⁰ Eroğlu, Hamza ; Türk İnkılap Tarihi, savaş yy, Ank, 1990, s. 371

¹⁸¹ Kılıçbay, M. Ali ; "Cumhuriyet ve Demokrasi" zaman gazetesi, 6.11. 1998

Ulusun egemenliğini kendi elinde tuttuğu ve bu hakkını belirli süreler için seçtiği vekilleri aracılığıyla kullandığı devlet biçimi.¹⁸²

Cumhuriyetçilik düşüncesinin ilham kaynakları eski Yunan demokrasileri ve onlar etrafında gelişen siyaset felsefesi ile Roma cumhuriyetinden etkilenen düşünürlerin geliştirdikleri teorilerdir.

Antik demokrasilerde insanlar homo politicus olarak tanılanıyordu. Ne var ki, ortaçağlarda bunun yerini Hristiyanlığın inanan insanı (homo credens) aldı.

Cumhuriyetçilik 11. yüzyılın sonlarına doğru, Papa ve İmparatorluğun otoritesine karşı çıkarak hukuki işlerinin idaresini kendi oluşturdukları konsüllere veren ve zamanla geniş yetkili yönetim meclisleri oluşturan bazı kuzey İtalya şehir devletlerinde yeniden ortaya çıkmaya başladı.

Rönesans cumhuriyetçiliğin özü; siyasi bir topluluğun özgürlüğünün o topluluğun kendisinden başka bir otoriteye karşı sorumlu olmaması düşüncesi idi. Bunlar demokratik olmaktan çok aristokratik cumhuriyetlerdi.¹⁸³

Cumhuriyet rejiminin özelliklerine de kısaca bakacak olursak;

1) Yönetim fiilen seçkinlerin elindedir. Ama egemenlik hukuken halka aittir.

2) Ortak çıkar halkın geçmişini ve geleceğini kapsar, ama ortak çıkarın ne olduğunu halkın kendisi bilmez. Ortak çıkarın ne olduğunu seçkinler belirler. Bu anlamda cumhuriyet, seçkinlerin halka rağmen halk için yönetimidir.

3) Cumhuriyet asla keyfi bir yönetim değildir. Gücünü anayasalardan alan yasal bir sistemdir. Bir hukuk devletidir.¹⁸⁴

Cumhuriyet rejimleri dünya üzerinde farklı şekillerde görüntüler çizmektedir. Bunları genel olarak dört şekilde görmekteyiz.

1- Oligarşik Cumhuriyetler: Temel özelliği, yönetimin bir aile, kabile veya ordu gibi sınırlı bir gruba dayanmasıdır. Yönetimin meşruiyeti ya diktatörlerin manevi

¹⁸² Büyük Sözlük, cilt 3, s. 416

¹⁸³ Erdoğan, Mustafa; "Cumhuriyet ve Demokrasi Arasında Türkiye" Yeni Türkiye, Cumhuriyet özel sayısı II, sayı : 23-24, Eylül-Aralık-1998, s. 1045

¹⁸⁴ Akın, Erkan ; "Cumhuriyet mi Yoksa Demokrasi mi?" Yeni Türkiye, Cumhuriyet özel sayısı II, sayı : 23-24, Eylül-Aralık-1998, s. 1131-1132

şahsiyetine ya da bir ideolojiye dayandırılmaktadır. Orta Doğu, Latin Amerika, Afrika gibi bölgelerde yaygın olarak karşımıza çıkar.

2- Sosyalist Cumhuriyetler: Bir zamanlar, Doğu Avrupa başta olmak üzere dünyanın çeşitli bölgelerinde boy gösteren ancak bugün sadece bazı Latin Amerika ve Asya ülkelerinde bulunan şeklidir. Yönetimi genel olarak bir parti üstlenmiş durumdadır. Siyasal meşruiyet tamamen bir ideolojiye dayanmaktadır.

3- Dinsel Cumhuriyet: İran'da görmekteyiz. Temel özellikleri farklıdır. Yürütme organı, seçimle iş başına gelen yöneticilerden oluşurken, meşruiyetin kaynağı tamamen dinsel değerlere dayanmaktadır.

4- Demokratik Cumhuriyet: Bu tür cumhuriyetlerde yönetim serbest ortamda yapılan seçimlerde rekabet yoluyla gelen gruplar tarafından üstlenilir. Siyasal iktidarın meşruiyet kaynağı da toplumun kendisidir.¹⁸⁵

Burada şunu da açıklığa kavuşturmamız gerekir. Cumhuriyetin bir devlet biçimi, yoksa hükümet biçimini olduğu öteden beri tartışıla gelmiştir.

Ülkemiz açısından baktığımızda, 1924-1960-1982- anayasalarının 1. Maddesi “Türkiye devleti bir cumhuriyettir.” ifadesiyle cumhuriyet bir devlet biçimi olarak kabul edilmektedir. Ancak, Türkiye Cumhuriyetinin ilanına ilişkin 29 Ekim 1923 tarihli yasa, “Türkiye devletinin şekli hükümeti cumhuriyettir.” ifadesiyle cumhuriyeti bir hükümet biçimi olarak öngörüyordu.

Türkiye’de 1924 anayasasında da cumhuriyet bir devlet biçimi olarak yer alması, saltanatın ve hilafetin kaldırılmasından sonra geriye dönüş özlemleri olan çevrelere karşı bir önlem niteliğindedir. Bu durum hukuksal olmaktan çok siyasaldır.

Fransız anayasaları da cumhuriyeti bir hükümet biçimi olarak kabul etmiştir.¹⁸⁶

Bugün demokratik dünyada asıl vurgu cumhuriyete değil, demokrasiye yapılmaktadır. Dünyadaki cumhuriyetlerin birkaç istisna dışında çoğu otoriter birer rejim görünümündedir.

¹⁸⁵ Çaha, Ömer; “Cumhuriyet ve Demokrasi” Yeni Türkiye, Cumhuriyet özel sayısı II, sayı : 23-24, Eylül-Aralık-1998, s. 1070

¹⁸⁶ Ana Britannica, cilt 6, s. 251, (Tunaya, Z. Tarık ; “Türkiye’de siyasal Rejimin Meşruluğunun Dayandığı Temeller” Türkiye’de Siyaset (der: Ersin Kalaycıoğlu, Ali Y. Sarıbay) der yy, İst, tarihsiz, s. 226)

Demokrasi olmadan cumhuriyetin tek başına bir anlamı yoktur. Dolayısıyla bugünün temel vurgusu bir rejim olan cumhuriyetten çok, devleti bir hukuk devleti yapmayı zorunlu kılan, güçler ayrımı prensibine dayanan, temel hak ve özgürlüklerindeki devlet tekeline son veren, toplumsal inisiyatif, devlet inisiyatifine önceleyen demokrasiye yapılmaktadır.¹⁸⁷

Demokrasi ile cumhuriyet kavramları birbirine karıştırılmamalıdır. Çünkü, cumhuriyet bir biçimi, demokrasi ise içeriği ifade eder.

Yine ülkemiz açısından bakacak olursak, Türkiye Cumhuriyetinin 1982 anayasasında “Türkiye devleti bir cumhuriyettir” ifadesiyle yetinilmemiş, cumhuriyetin nitelikleri başlığı adı altında Türkiye Cumhuriyeti demokratik, laik, sosyal, hukuk devletidir ifadesi yer alarak cumhuriyetin içeriği de belirtilmiştir. Böyle olmasının nedeni İngiltere’de ki gibi monarşik bir yönetimin demokratik olabilmesine karşılık, cumhuriyet yönetimi de anti-demokratik olabilir.¹⁸⁸

Çoğu zaman demokrasiden bahsederken cumhuriyetin, cumhuriyetten bahsederken demokrasinin kastedildiğini görmekteyiz. Cumhuriyet, iktidarın yetkisini toplumun verdiği vekaletle dayanarak kullandığı, siyasal örgütlenme biçimidir. Bu anlamıyla cumhuriyet, monarşinin karşıtı olmakla beraber demokrasi anlamını ifade etmeyebilir. Örneğin oy hakkının ve geniş anlamda halkın idareye katılımının olmadığı cumhuriyetlerde durum böyledir.

Bir diğer husus, cumhuriyet kelimesinin ideolojik kökeni farklı olan diğer idari yapılanma şekilleriyle terkip halinde kullanılıyor olmasıdır. Mesela; eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, İran İslam Cumhuriyeti, Çin Halk Cumhuriyeti gibi.¹⁸⁹

Cumhuriyet ve demokrasi birlikte varoldukları sürece çağdaşlığın iki temel kriteridir. Bunlardan sadece cumhuriyetle idare etmeye kalkmak, 18. yy koşulları altında anlamlı olabilir. Bugün ise, olsa olsa kaba bir devlet tahakkümünün meşruiyetini sağlar. Cumhuriyet her zaman sevilir. Ama demokratik boyutu olmayan bir cumhuriyetin yüceltilmesine her zaman kuşkuyla bakılır.¹⁹⁰

¹⁸⁷ Çaha, Ömer ; “1980 Sonrası Türkiye’de sivil Toplum Arayışları” Yeni Türkiye, Cumhuriyet özel sayısı II, sayı : 23-24, Eylül-Aralık 1998, s. 873

¹⁸⁸ Ana Britannica ; cilt 6 , s. 251

¹⁸⁹ Boşnak, Metin ; “Bunun Adı Memokrasi” Aksiyon, sayı : 180, s. 21

¹⁹⁰ Bayramoğlu, Ali ; “Cumhuriyet Fikri” Yeni Yüzyıl, 29. 10. 1998, s. 5

Bir sistemin ismen değil de hakikaten cumhuriyet olup olmadığına dikkat edilmesi gerektiğini ve sistemin gerçek manada cumhuriyet olmasının biricik kriterinin demokrasi olduğunu vurgulayarak belirtmek gerekir. Yani cumhuriyet, tam ve hakiki manasına ancak demokraside ulaşabilmektedir. Dünyada uygulananlar arasında bakacak olursak, örneğin ; İngiltere'deki siyasi sistem meşruti krallıktır. Yani ismen cumhuriyet değildir. Ama gerçek olarak cumhuriyettir. Zira sistem demokratiktir. Buna karşılık Libya ismen cumhuriyettir, cismen değildir. Zira cumhura itaat eden ve hesap veren demokratik bir sistem değil, cumhuru itaat altına alan ve onu kendisine hesap verdiren otokratik bir sistemle yönetilmektedir.¹⁹¹

Demokrasi, tıpkı monarşi, aristokrasi, diktatörlük vb. gibi, bir toplum siyasal portrelerinden birinin adıdır.

Cumhuriyeti halkın kendi kendini yönetmesi olarak tanımlarlar. (Monarşinin zıddı olarak) Eğer bu tanım geçerliyse, demokrasinin cumhuriyetten nerede farklılaştığını belirlemek ve aynı durumu belirtmek üzere neden iki aynı kavramın bulunduğunu açıklamak imkansız hale gelmektedir. Ama işin aslına bakılırsa bu tanımın doğru olmadığı ve cumhuriyetin yönetim tarzıyla ilişkisinin son derece zayıf olduğu görülecektir. Yani, cumhuriyet tüm oluşum tarihi boyunca ve şimdi çeşitli örnekleri itibariyle bütün mümkün siyasal rejimlerle evlenmiştir ve evlenebilmektedir.

O halde cumhuriyet ile demokrasi arasındaki ilişki bir zorunluluk olmayıp, ancak cumhuriyetin tüm felsefi önermelerini hayata geçirebilmesi ölçüsünde ve süreç içinde ortaya çıkabilen ideal bir beraberliktir. Yani her cumhuriyet bu kimliği hak edebilmek için demokratikleşmek zorundadır. Çünkü hiçbir cumhuriyet hayat gözlerini demokrasiyi de içeren bir şekilde açmaz, ama varlığını sürdürmesi ve kendini inşa etmesi için tutması gereken yol mutlaka demokrasidir.

Diğer taraftan, demokrasinin yegane yeşerme zeminin cumhuriyet olduğudur. Yani demokrasi ancak cumhuriyetin içinde ve onun siyasal toplumu genişletebilmesi ölçüsünde gelişebilir. Demokrasi, ancak cumhuriyeti geliştirdiği ölçüde mesafe kazanabilir. Eğer demokrasi eksikse, cumhuriyete katkıda bulunmadığı için eksiktir. Yani, bireyin oluşmadığı, pekişmediği, siyasal topluma bireysel yurttaş kimliğiyle eşit hakkı olarak katılmasının önündeki engellerin hepsinin temizlenmediği bir toplumda,

¹⁹¹ Hocaoglu, Durmuş ; a.g.m., s.27

cemaat ayrıcalıklarının sürdürülmesi veya tanınması için yapılan girişimler sahte demokratik olup, demokrasinin vazgeçilmez ilkesi olan haklar sisteminin yerine imtiyazları da atmaya ve bir kısmılığı totaliter olarak göstermeye yönelik hareketlerdir.¹⁹²

Hakimiyetin sahibi kitle, muayyen bir sınıf ise, bu türlü cumhuriyetlere aristokratik cumhuriyet, yani seçkinler cumhuriyeti denilir. Kitle halk dediğimiz geniş bir topluluktan ibaret ise buna demokratik cumhuriyet adı verilir. Bu anlamda cumhuriyet demokrasinin en gelişmiş şeklidir. Böylece demokrasi ile cumhuriyetin yakın ilgisi oluşmaktadır. Demokrasi devletin en yüksek organından en aşağı basamaklarına kadar halk idaresinin egemenliği ilkesine dayanır.¹⁹³

Cumhuriyeti saltanat rejiminin tersi olarak görmekle yetinenler ve demokrasiyi belli aralıklarla yapılan seçimlerde ortaya çıkan rastlantısal çoğunluk diktalarının her türlü azınlığı marjinalleştirmeleri yönünde hareket eden bir rejim olarak gördükleri halde görmezden gelmelerinin bu iki kurumun birbirlerinin yapıcı zeminleri olduklarını kavramaları imkansızdır ve maalesef Türkiye’de durum esasen budur.¹⁹⁴

Cumhuriyet rejiminin farklı şekillerde oluşmuş dünya üzerindeki uygulamalarını belirledikten sonra, demokratik olmayan cumhuriyetlerin özelliklerini, demokratik cumhuriyetlerin özellikleri ile başka bir ifadeyle demokrasi ile karşılaştırmalarını yapmalıyız.

1) Demokratik olmayan cumhuriyetler soyut bir kaynağa dayanır. Bunlarda egemenlik ideolojik veya dinsel kaynaklara dayanmakta ve bunun gerçekleştirilmesi devlet eliyle olmaktadır.

Ancak demokratik rejimlerde egemenlik mutlak anlamında somut olan topluma dayanmaktadır.

2) Demokratik olmayan cumhuriyetlerin ikinci özelliği, toplumsal homojenliği ön plana çıkarmaktır.

Buna karşılık, demokratik rejimlerin temel özelliklerinden biri, toplumsal farklılaşmadır. Farklılaşma demokrasinin olmazsa olmaz kuralını teşkil eder.

¹⁹² Kılıçbay, M. Ali ; a.g.y.

¹⁹³ Eroğlu, Hamza ; a.g.e., s. 372-373

¹⁹⁴ Kılıçbay, M. Ali ; a.g.y.

3) Cumhuriyetlerin diğer özelliği, bahşedilmiş bir hukuk sistemine dayanmaktadır. Demokratik rejimlerde rızaya dayalı bir hukuk sistemi esastır.

4) Bu tür cumhuriyetlerin bir diğer özelliği, devrimci olmalarıdır. Çoğu devrim yada ihtilal sonucunda ortaya çıkmışlardır. Oysa demokratik toplumlarda rejim gibi bir sorun yoktur. Demokraside rejim değil, yönetim ön planda tutulur.¹⁹⁵

2- Din (İslam) – Demokrasi

İslam ile demokrasi arasında benzerliklerin kurulmaya çalışıldığı kısım, fonksiyonlar kısmıdır. Demokrasinin bir çok fonksiyonları vardır. Bunlar, hürriyet, adalet, eşitlik, danışma, karar verme, hoşgörü vb. gibi.¹⁹⁶

Bu görüşün tam zıddını Amiran K. Bilgiseven’de görmekteyiz. Ona göre “Demokrasinin bir siyasi sistem olarak tam manasıyla ortaya çıkmasından çok evvel insan hakları, hürriyet, adalet, eşitlik kavramları (hiç biri insan yapısı olan basit bir kültürden kaynaklanmaksızın) dini yani İslami bir köke sahip olan kıymet hükümleri halinde ortaya çıkmışlardır.¹⁹⁷

Demokrasi bu global kavramları hakiki manada yerine getiremedi şeklindeki yaklaşım tarzıyla toplumumuzdan eleştiri aldı. Belkide demokrasinin uygulama tarzında aksaklıklar yaşandı. Demokrasi araç-amaç ikileminde med-ceziri yaşadı. Demokrasiler bütün bunlara rağmen;

İslam şeriatı, adalet, hürriyet, eşitlik, danışma gibi kavramları sistemli olarak uygulama fırsatı buldu. İlk halife döneminde model olarak bu kavramlar incelendi. Bilhassa Hz. Ömer devri çok incelendi. Birçok araştırma yapıldı ve kitaplar yazıldı. Ama gözle görülür bir aksaklık bulunamadı. Hz. Ömer adaleti ile asra damgasını vurdu. Buna ilaveten tarihe ikinci Ömer olarak geçen Emeviler döneminde Ömer B. Abdülaziz de vardır.¹⁹⁸

¹⁹⁵ Çaha, Ömer ; “Cumhuriyet ve Demokrasi” Yeni Türkiye, Cumhuriyet özel sayısı II, sayı : 23-24, Eylül-Aralık,1998, s. 1070-1073

¹⁹⁶ Büyükkaragöz, Savaş ; “Düşünce Bazında Demokrasi ve İslami Nasslar” Bülten TDV yy, sayı : 17 Mart, 1994 s. 75

¹⁹⁷ Bilgiseven, K. Amiran ; “Manevi Kültürümüz ve Batı Kültürü I” Türk Edebiyatı der. Sayı: Mayıs-1989, s.32

¹⁹⁸ Büyükkaragöz, Savaş ; a.g.m., s. 75-76

Mayo, herkesin kendi dinine göre yaşayabileceği hakkında dini bir müsamaha olmadıkça, demokrasilerin farklı dinlerle birlikte işlemeyeceği görüşündedir.

Ona göre, müsamaha dini bir fazilet değil, siyasi bir davranıştır. Demokrasinin sosyal ve siyasi kullanışa müsait olduğu için dine ihtiyacı olduğudur. Din, davranışları ve adaletleri vasıtasıyla demokrasi lehine bir sadakat ve heyecan yaratabilir.

Devletin muhtaç olduğu insan hayatını etkileyecek ahlaki dinamizm için dine bakmalıyız. Bu iddiaya göre, demokratik sistemin başarısızlık sebebi ahlaki boşluğudur. Din zayıfladığı zaman bu boşluk meydana gelir. Dinsizlik diktatörlüğe müsaittir. Ancak din istibdada karşı koyar.

Dine, dini gayeler için değil de siyasi gayeler için başvurmak oldukça tehlikelidir. Çünkü devlet, dini kolaylıkla kendi gayelerine alet etmeye başlar.¹⁹⁹

Burada Mayo'nun ortaya koyduğu dini özelliklerin son din olarak yüce İslam da olduğunu görmekteyiz. Hiç tereddüt etmeden İslamiyet'in ortaya koyduğu prensip ve ilkeler, insanlara verdiği mesajların demokrasinin, ta kendisi olduğunu apaçık söyleyebiliriz. Belki de insanlığın demokrasi adını verdikleri şeyin ta insanın yaratılışından itibaren İslam da (İslam kelimesi ilk peygamberden beri aynıdır. Son din İslamiyet diye şaşırmayalım) var olduğunun bilinmesidir.

Eşitlikçilik ve iradecilik (gönüllülük) İslamiyet'te temel temalardır. E. Gellner'in ileri sürdüğü gibi, İslamiyetin yüksek kültür biçimi tek tanrıcılık, yönetim ahlakı, bireyselcilik, kutsal metinlere bağlılık, puritenizm, aracılık ve hiyerarşiye karşı eşitlikçi, büyü unsurunun nisbeten önemsizliği gibi modernlik ve modernleşmenin gerekleriyle uyumlu oldukları varsayılabilir bir çok özelliğe sahiptir. Bunlar, demokrasinin gerekleriyle de genellikle uyumludur. Öte yandan İslamiyet, dinsel cemaat, siyasal topluluk arasında herhangi bir ayrımı reddetmemektedir.

Yönetimin meşruluğu ve politika, dinsel doktrin ve dinsel uzmanlıktan kaynaklandığı ölçüde, İslamiyetin siyaset anlayışları, demokratik siyasetin öncülerinden ayrılır ve onlarla çelişir. Kısaca, İslami doktrin, demokrasiye elverişli olabilecek ve olmayabilecek unsurların her ikisini de ihtiva etmektedir.²⁰⁰

¹⁹⁹ Mayo, H. B. ; Demokratik Teoriye Giriş, (çev : Emre Kongar), Ayyıldız matbaası, Ank, 1964, s. 256-260

²⁰⁰ Huntington, P. Samuel ; Üçüncü Dalga (çev : Ergun Özbudun), yetkin yy, Ank, 1996, s. 301

Yüce kitabımızın ortaya koyduğu sistemde ne idare edenlerin ne de idare edilenlerin tahakküm etme hakkı vardır. Öte yandan hakimiyet hakkı ne fertlerin, ne sınıfların ve ne de cemiyetlerindir. İslamda, Allah adına hükmetmeye kalkışacak bir ruhban veya seçkinler sınıfı mevcut değildir. Müminler, inandıkları yüce prensibin ışığında o prensipleri yüceltmek ve yaşamak isteği ile kendi idarecilerini bizzat kendi iradeleri ile seçeceklerdir. İdareciler bu yüce mukaddes prensiplere sadakatle bağlı kaldıkları sürece müminler de onlara itaat etmekle mükellef (sorumlu) olacaklardır. İslamda müminlerin (inanmış halkın) reyine ve düşüncesine çok büyük önem verilir. Bütün bu ölçüler, İslamın “Cumhuri” bir karakter taşıdığını ortaya koymaktadır.²⁰¹

İslamın önerdiği gerçek demokrasinin “Halk’ta hak” rejimi görüşünde olan Amiran K. Bilgiseven bunu şöyle açıklamaktadır.

Batıda “kuvvet hak” dır prensibine karşılık, kendi kültürel değer hükümlerimizden biride “hak kuvvet”tir değer hükmü olup bizim demokrasimizin temel taşıdır ve Hak’ta Hakk’ın tecelli etmesi gereğine dayanır. Fakat, İslam ülkelerinden hiç birinde Halk’ta Hak rejimi olarak isimlendirebileceğimiz gerçek demokrasi yoktur. Buna şunuda ekleyebilirim ki, İslam ülkelerinde böyle bir yönetimin olmamasını, İslamın kendinde değil, onu uygulamayan yöneticilerde aramak daha gerçekçi olur. Böylece İslam-demokrasi bir arada, uygulamada olamaz eleştirilerine cevap vermiş oluruz. Ayrıca bunu uygulamaya çalışan, birlikte yürütmeye uğraşan, bir süre aksaklıklarına (uygulayıcılarından kaynaklanan) rağmen iyi bir örnek olarak tüm dünyanın dikkatini çekmiştir.

Bilgiseven, Halk’ta Hak rejimin batı tipi demokrasilerden üstünlüklerini de belirtmiştir. Bunlar;

1- Menfaatlerin ve hakların parsellenemeyeceği gerçeğine dayalı olmasıdır. Senin menfaatin, benim menfaatim gibi menfaat farklılıklarının yanı sıra, müşterek menfaatlerinde dikkate alınması gerekmektedir.

2- Mutlaka çoğunluğa dayanan bir demokrasi olmayışıdır.

3- İdare edenlerle, edilenlerin bitişik kaplardaki su gibi aynı ve tek bir bütün olduklarını idrak etmeleri zorunluluğudur.

²⁰¹ Arvasi, S. Ahmed ; Türk-İslam Ülküsü II, Burak yy, İst, 1994, s. 280-281

4- Yalnız devlet idaresinde değil, sosyal hayatın her vechesinde, halk edilmiş her mazharda hak varlığını görme tatbikatının yapısını gerektirmesidir. O halde, bu anlamda demokrasi sadece bir siyasi idare rejimi değildir. Ailede, işletme ve sosyal hayatın her biriminde göze çarpan ilişkilerde halk kavramının mana muhtevasını taşımaya en ziyade layık, olanın, layık olmayana karşı müdafa edilmesi prensibini ihtiva eden bir demokrasidir.

5- Batı tipi demokrasi bir fazilet rejimi olarak kabul edilir. Böylece bu rejim insanların, belli değerler etrafında iyi ahlak sahibi kişiler olarak davranmalarını şart koşar. Fakat insanların her zaman faziletli olmalarını sağlayacak bir garanti, bir yaptırım, batı tipi demokraside mevcut değildir.²⁰²

3- Ekonomi - Demokrasi

Bazıları 19. yy daki büyük ekonomik gelişmeyi demokrasinin esas sebebi olarak ileri sürerler. Onlara göre bu gelişme, yüksek bir hayat seviyesi sağlamış, gelişmeye karşı bir iman doğmuş ve bunlar oy hakkının gelişmesine, siyasi hürriyetlerin büyümesine yol açmıştır.

Pek çok düşünürlerde, Amerikan toplumunun özelliğinin istihsalinin yüksekliğinde ve zenginliğinde olduğuna, bunların da zamanla toplum hürriyetlerini ve demokratik sistemini yarattığına inanılır. Kısaca modern demokrasinin ancak bir bolluk ekonomisinde olabileceği tezini ileri sürmüşlerdir.²⁰³

Sosyal, ekonomik, politik fenomenler arasındaki az sayıda ilişki, ekonomik gelişme seviyeleriyle demokratik politikaların varlığı arasındaki ilişkiden daha yüksektir. Çoğu zengin ülke demokratiktir ve çoğu demokratik ülke zengindir. Zenginlikle demokrasi arasındaki ilişki, demokrasiye olan geçişlerin temel olarak, ekonomik gelişmenin orta seviyelerinde bulunan ülkelerde ortaya çıkması gerektiğini göstermektedir.

Ülkeler, ekonomik olarak geliştikçe ve geçiş bölgesine girdikçe, demokratizasyon için olumlu görüntüler haline geleceklerdir. Yoksulluk, demokratik gelişmenin temel bir engelidir. Demokrasinin geleceği ekonomik gelişmenin geleceğine

²⁰² Bilgiseven, K. Amiran ; Sosyolojik Açıdan İslamiyet ve İslami Kavramlar, Filiz kitabevi, İst,1992, s. 46-52

²⁰³ Mayo, H. B. ; a.g.e., s.246

bağlıdır. Ekonomik gelişmeye olan engeller demokrasinin yayılmasına olan engellerdir.²⁰⁴

Eğer ekonomik gelişmeler başarılı olursa, demokrasi yönünde baskıların oluşacağı ileri sürülebilir. Şunu da unutmamak gerekir ki demokrasi, kendiliğinden bir değerdir ve iyiliklerini kendi içinde taşır.

Demokrasinin arzu edildiği, onu fakir için çok anlam taşımadığı söylenerek zayıflatılamaz. İddia edildiği gibi demokrasi “zenginlerin lüksü” değildir. Zenginler zaten demokrasi olsun veya olmasın kendi işlerini genellikle yürütebilecek durumdadırlar.²⁰⁵

Huntington’a göre ekonomik gelişme, sosyal yapıda ve değerlerde neticede demokratlaşmayı teşvik eden değişikliklere yol açmış görünmektedir, düşüncesindedir. Bunları şöyle sıralar.

1) Bir toplumda refah düzeyinin kendisi, vatandaşlarının değerlerine ve tutumlarına şekil vermekte, kişiler arası güven, hayattan tatmin olma ve yetenek duygularını güçlendirmekte, bunlarda demokratik kurumların varlığıyla kuvvetli bir korelasyon göstermektedir.

2) Ekonomik gelişme toplumdaki eğitim düzeyini yükseltir. Daha iyi eğitilmiş insanlar, demokrasiyle paralel yürüyen güven, tatmin ve yetenek özelliklerini geliştirme eğilimindedirler.

3) Ekonomik gelişme, daha büyük kaynakların sosyal gruplar arasında dağıtılmasına imkan verir ve böylece anlaşma ve uzlaşmayı kolaylaştırır.

4) Ekonomik gelişme, orta sınıfın gelişmesine yol açar. Hemen her ülkede demokratlaşmanın aktif destekçileri şehrsel orta sınıftan gelmiştir.

5) 1960-70’lerdeki ekonomik gelişme, toplumların dış ticarete, yatırıma, teknolojiye, turizme ve haberleşmeye açılmasını hem zorunlu kılmış, hem geliştirmiştir. Bir ülkenin dünya ekonomisiyle ilişkilenmesi, devlet-dışı zenginlik ve etki kaynakları

²⁰⁴ Huntington, P. S. ; “Üçüncü Demokrasi Dalgası” (çev : Eralp Yalçın), Sosyal ve siyasal Teori, seçme yazılar (Haz : Atilla Yayla) siyasal kitabevi, Ank, 1993, s. 95-96

²⁰⁵ Berger, L. Peter ; “Günümüz Dünyasında Demokrasi” (çev : Cevdet Aykan) (haz: Atilla Yayla) a.g.e., s.35

doğurmuş ve toplumu, sanayileşmiş dünyada hüküm süren demokratik düşüncelerin etkisine açmıştır.²⁰⁶

Ekonomik olarak ferdiliğe ve özel mülkiyete önem verilen liberal serbest piyasa ekonomisi içinde insanlar ellerinde olanların değerlerini ve kıymetlerini bilirler. Kendileri için neyin daha iyi neyin daha güzel olabileceğini tahmin eder ve o yönde hareket edebilirler. Bu sebeple demokrasinin serbest piyasa ekonomisini içinde gelişmeleri daha mümkün ve kolaydır.²⁰⁷

Kalkınma ve demokrasi arasında güçlü bir ampirik ilişki olduğu bir hayli kesindir. Bunun örnekleri pek çoktur. Fakat bazı anormalliklerde yok değildir. Örneğin; Orta Doğuda, Avrupa ve K. Amerika ile eşit düzeyde kişi başına gelire sahip bazı ülkelerde vardır, ama demokratik değildirler. Ancak bu anormallik bu ülkelerin dünyanın en büyük hem petrol rezervlerine sahip olmasıyla kolayca açıklanabilir.

Demokrasiler, sosyal eşitlik uğruna, refahı zenginden fakire transfer etme başarısız endüstrileri koruma veya sübvans etme, yatırımdan ziyade sosyal hizmetlere harcama yapma vb. eğilimler içindedir.²⁰⁸

Ticarileşme ve sanayileşme, demokrasiyle uyumlu bir alt yapının oluşmasına katkıda bulunabilir. İlk önce, bu süreçler toplumda fonksiyonel ya da iktisadi iş bölümüne bağlı çıkar gruplarının çoğalmasına yol açar. Demokrasinin gelişmesi ve yerleşmesinde, toplumsal farklılaşmada iktisadi çıkarların ön plana geçmesinde önemli katkısı vardır. İnsanlar din, etkin kimlik gibi konular üzerinde müzakereye ve uzlaşmaya rıza göstermezken, iktisadi çıkarlarını pazarlık konusu yapmakta bir sakınca görmemektedir.

İkinci olarak, özellikle piyasa ekonomisini dışlamayan bir ticarileşme ve sanayileşme bireyi özgürleştirmektedir. Toplumda refahın artması, bireylerin gönüllü kuruluşlara yöneltecek ve böylece siyaseti etkileyecek bir düzeye varmalarını sağlar.²⁰⁹

²⁰⁶ Huntington, P. Samuel ; Üçüncü Dalga (çev : Ergun Özbudun), yetkin yy, Ank, 1996, s. 63-64

²⁰⁷ Boyacı, A. Hamdi ; “Türk Demokrasisine Giriş” Zaman Gazetesi, 16.8. 1995, s. 17

²⁰⁸ Fukuyama, Francis ; “Kapitalizm ve Demokrasi Gözden kaçırılan Bağlantı” (çev : Doğan Nadi leblebici) (haz : Atilla Yayla), a.g.e., s. 60-61

²⁰⁹ Turan, İlter ; “Cumhuriyetin 75. Yılında Türkiye’de Siyasal Kültür” Yeni Türkiye, Cumhuriyet özel sayısı II, sayı : 23-24, Eylül-Aralık, 1998, s. 829

Ekonomik gelişme demokrasiyi mümkün kılar, siyasal liderlik ise, onu gerçek kılar. Demokrasinin doğuşu için gelecekteki siyasi elitlerin, en azından demokrasinin kendileri ve toplumları için en az kötü yönetim şekli olduğuna inanmaları gerekir. Bu elitlerin aynı zamanda, varlıklarından kaçınılamayacak ve onların çabalarını ısrarla boşa çıkarmaya olan gerek radikallere gerek tutuculara karşı, demokrasiye geçişi gerçekleştirecek becerilere de sahip olmaları gerekir. Kısaca, demokrasi, dünyada ve tek tek ülkelerde, iktidarı elinde bulunduranların onun yayılmasını istedikleri ölçüde dünyada yaygınlaşacaktır.²¹⁰

Sonuç olarak şunu söyleyebilirim ki, ekonomik gelişme düzeyi ile demokrasi arasında genel anlamda bir korelasyon bulunmakla birlikte, hiçbir ekonomik gelişme düzeyi ya da görüntüsü, tek başına demokratlaşmayı doğurma açısından zorunlu veya yeterli değildir. Bununla beraber ekonomik gelişme oldukça yardımcıdır. Gelişme belki de sadece, demokratik normların ve ideolojilerin kabul edilmesine yardımcı olan şartları oluşturur.

4- Sivil Toplum - Demokrasi

Sivil toplum, devletin etkinlik alanının, denetimin ve baskısının toplum öğeleri üzerinde belirleyici olmadığı ve toplum üyelerinin militarizm ve devletin zorbalığını hissetmedikleri toplum tipine denir.²¹¹

Çağdaş siyasi söylemde, özerk grup faaliyetleri aracılığıyla gerçekleştirilen işbirliği ve fikir alış veriş “sivil toplum” başlığı altında toplanır.

Sivil toplum, idarede, birey ve devlet arasındaki uyumsuzlukları çözmeye ve öğelerinin davranışlarını devletin yaptırım gücü olmaksızın kontrol etmeye muktedir olan bir ara tabakanın oluşmasını sağlar.²¹²

Sivil toplum, Batıdan aldığımız siyasetle ilgili kavramlar arasında ülkemizde en çok yanlış yaratanlardan birisidir. Kavramların karşıtı, bir çok kez zannedildiği gibi, askeri toplum değildir. Terimin vurgusu, şehir adabıdır, karşıtı olsa olsa gayri-medeni

²¹⁰ Huntington, P. S. ; a.g.e., s. 311

²¹¹ Kızılcılık, Sezgin, Erdem, Yaşar ; Açıklamalı Sosyoloji sözlüğü, Saray kitabevi, (4. Baskı) İzmir, 1996, s. 476

²¹² Schmitter, C.P. – Karl, T. ; “Demokrasi Nedir Ne Değildir?” (çev : Levent Gönenç) (Haz : Atilla Yayla) a.g.e., s. 7

olabilir. Sivil toplumdaki sivil'in kökü şehir hayatının beraberinde getirdiği hakları ve yükümlülükleri ifade eder.²¹³

Sivil toplumun ön koşullarını belirleyecek olursak, beş özellik ortak özellikler olarak kabul edilmektedir.

1- Toplumsal Farklılaşma: Sivil toplumun gelişmesi öncelikle, toplumsal düzeydeki farklılaşma ile sağlanabilir. Toplum yaşamındaki etnik, kültürel, dinsel, ideolojik, siyasi, ekonomik veya cinsiyet konusundaki farklılaşmalar sivil toplum gelişimi için zorunludur.

2- Toplumsal Örgütlenme: Sivil toplum için bu farklılaşma yeterli değil, farklılaşmış alanlarda politika üretebilecek sosyal örgütlenmelerinde olması gerekir.

3- Gönüllü Birliktelik: Bireyin kendi rızasıyla kendisi için meşru bir hak olarak gördüğü her tür örgütlülük bu bağlamda bir sivil toplum oluşumudur.

4- Toplumsal Düzeyde Otonomileşme: Siyasal yapının örgütlü toplumun denetimi ve etkisine açık olması gerekir. Sosyal örgütlerin sivil toplum niteliği taşımaları için, mutlak surette devletten bağımsız, otonom bir varlık geliştirmeleri gerekir.

5- Baskı Mekanizmaları Oluşturma: Sivil toplum örgütlerinin baskı grubu niteliği göstererek demokratik yoldan baskı mekanizmasına yönelmesidir. Ancak bu baskının hukuk ve siyaset kuralları çerçevesinde şiddetten uzak bir şekilde seyretmesi gerekir.²¹⁴

Günümüzün çağdaş toplumları için örgütlü toplum ifadesi kullanılmaktadır. Bunun da karşılığı sivil toplum örgütleridir. Bu manada demokrasi, her şeyden önce, bilinçli halkların sahip çıktıkları haklar, özgürlükler ve sorumluluklar yönetimidir. Bir başka ifade ile demokrasi, insan haklarının ve bu haklarla bir bütün olan sendikal hakların en geniş biçimde yaşamı olduğu bir toplumsal örgütlenmedir.

Demokrasi, toplumun örgütlenmesidir ve örgütsel işleyişler organlar ve çok daha önemlisi bireylerin özgür iradelerinin geçerliliği vardır. Demokrasinin temeli, toplumun

²¹³ Mardin, Şerif ; Türkiye'de Toplum ve Siyaset, İletişim yy, (3. Baskı) , İst, 1992, s. 9

²¹⁴ Çaha, Ömer ; "1980 Sonrası Türkiye'sinde Sivil Toplum arayışları" Yeni Türkiye, Cumhuriyet özel sayısı II, sayı : 23-24, Eylül-Aralık, 1998, s. 862-863

tüm bireylerinin örgütlü olması ve kendilerini ancak bu yolla güvenceye alabilmeleridir.²¹⁵

Canlı, dinamik, renkli, katılımcı, araştırmacı ve politik mekanizmayı etkileyici bir sivil toplum bugün artık demokrasinin sine qua non (olmazsa olmaz şartı)'nın oluşturmuş durumdadır.

Demokrasinin lütuf şeklinde verilen bir yönetim biçimi olmadığını, tersine bir siyasi çaba sonucunda alınan bir yönetim biçimi olduğunu düşündüğümüzde sivil toplum unsurlarının demokratik hakları elde etmek konusunda ne kadar gerekli olduğu daha açık bir şekilde görebiliriz. Sivil toplum demokrasiyle ilişkisi çerçevesinde en önemli işlevi devleti teknik bir örgüt haline getirmesinde kendini göstermektedir.²¹⁶

5- Seçim - Demokrasi

Seçim, halkın ülke yönetimine katılmasının ilk ve vazgeçilmez koşuludur. Demokratik seçimin ilk iki önemli koşulu ise, farklı şeyler arasında seçim yapabilme hakkı ile genel ve eşit oy hakkıdır. Sadece benzerler arasında seçim yapma bilmeye imkan tanıyan bir rejim demokratik olmadığı gibi, bazılarının oylarına daha çok, bazılarının oylarına daha çok, bazılarının oylarına daha az temsil hakkın tanıyan, toplumun bazı kesimlerinin çıkar ve düşüncelerini temsiline imkan bırakmayan bir rejimin demokratikliği de tartışmalıdır.

Seçimin, demokrasi demek olmadığını, çağdaş diktatörlüklerin hemen tümünde seçimlere rastlandığını biliyoruz. Ancak seçimin varlığının o rejimin demokratikliğini kanıtı olmadığı ne ölçüde gerçekse, seçimsiz bir demokrasinin düşünülmemeyeceği de o ölçüde açıktır.²¹⁷

Seçimler demokrasinin işleyiş yoludur. Seçimler demokratlaşmanın amacı olduğu kadar, aracı olmuşlardır. Demokratlaşmayı şu veya bu nedenle seçim yapma cesaretini gösteren otoriter yöneticilerle, seçimler için bastıran ve bunlara katılan muhalefet grupları gerçekleştirmişlerdir.²¹⁸

²¹⁵ Erol, Ahmet; Demokrasi, Örgütlenme Özgürlüğü ve İsveç Örneği, kültür bakanlığı yy, Ank, 1995, s.1

²¹⁶ Çaha, Ömer ; "1980 Sonrasında Türkiye'de Sivil Toplum Arayışları" Yeni Türkiye, Cumhuriyet özel sayısı II, sayı : 23-24, Eylül-aralık, 1998, s. 862

²¹⁷ Kışlalı, A. Taner ; Siyasal Çatışma ve Uzlaşma, imge kitabevi, (3. Baskı), Ank, 1995, s. 203

²¹⁸ Huntington, P. Samuel ; a.g.e., s.169

Mayo, başarılı bir demokrasi, siyasete karşı duyarlı geniş ilgiye ve katılmaya bağlıdır, görüşündedir. Oy verme ise bunun esasını teşkil eder. Böyle bir ilgiden ve oy vermekten kasten kaçınmak anarşi yaratmaktır. Bu tür bir toplumun nimetlerinden faydalanan insanın siyasi sorumluluğu reddetmesi demektir. Oy vermeme hakkı geniş bir şekilde tatbik edilirse demokratik hükümetin sonunu çabuklaştırır.

Rousseau, insanlar devlet hakkında bana ne, söylemeye başladıkları zaman bu devlet artık yok olmuş demektir.²¹⁹

Seçim bir siyasi katılma aracı olarak ifade edilmektedir. Ancak siyasal katılma sadece oy vermeye katılmaktan ibaret olmayıp, siyasal kararlara katılmayı da içerir. Demokrasilerde, halk sadece belli sürelerde oy kullanıp sonra köşesinde oturmaz, oturmamalı.

Siyasal katılma sürekli olarak cereyan eden bir olaydır. Halk, dilekçe, toplu dilekçe, millet vekillerine mektup yazma, telefon etme, yüz yüze görüşme, kamu bürokrasisine aynı yollarla fikir, itiraz, düşünce, istek, talep belirtmek, grev yapmak, boykot yapmak, yürüyüş yapmak, gösteri düzenlemek gibi faaliyetlerde bulunarak siyasal kararları, seçimler arasındaki dönemlerde de etkilerler.²²⁰

Demokrasinin temel kaidelerinden biri olan seçim mekanizmasını bizim aydınlarımızca hor görülmektedir. Onlar, Türk milleti ancak kendilerinin beğendiği şahıs ve partilere oy verdiği taktirde seçim neticelerine razı olmaktadır. Aksi halde, okuma yazma bilmeyen, cahil ve gerici halkın rey verme hakkını elinden almak gerekir. Çünkü halk kendi çıkarının bilincine varmamıştır. Kolayca aldanmakta ve daima değersiz kimseleri seçmektedir.²²¹

Hükümeti popüler kontrole tabi kılan ve onu kamuoyuna karşı hassas yapan husus seçimlerdir. Seçmenler kolektif olarak, temsilcileri, demokratların en büyük silahı olan oy pusulası ile popüler kontrole tabi kılarlar. Bu açıdan bakıldığında seçimler bir nevi hesap sormadır.

Mecburi oy verme pek çok demokrasilerde rağbet görmemiştir. Yinede bazı ülkelerde kullanılmış ve kaldırılmış, ülkemizde de oy kullanmayanlara ceza

²¹⁹ Mayo, H.B. ; a.g.e., s. 101-102

²²⁰ Özbudun, Ergun-Kalaycıoğlu, Ersin-Köker, Levent ; Türkiye’de Demokratik siyasal Kültür, TDV yy, Ank, 1995, s.46

uygulanmasıyla zorlayıcı niteliği devam etmektedir. Herhangi bir tarafı tutmayan seçmenlerin oy vermeğe zorlanırsa atılan oylar irrasyonel olur.²²²

Seçme hakkının demokratik ilkeleri olarak karşımıza şu ilkeler çıkmaktadır.

1- Eşitlik İlkesi: Kişilerin ekonomik durumları ve toplumsal konumları ne olursa olsun, herkesin bir tek oy kullanma hakkına sahip olması.

2- Genellik İlkesi: Seçmenler arasında öğrenim, servet, meslek, gelir, statü, dil, ırk, cinsiyet, yaş gibi ayrımlar gözetilmeden belirli yaşı doldurmuş herkesin oy kullanabilmesi hakkıdır.

3- Bireysellik İlkesi: Bundan da seçme hakkının kişiye özgü olduğu ve bu hakkın başkalarına devredilmeyeceği anlaşılmalıdır.

4- Gizlilik İlkesi: Bu ilke, seçmen vatandaşların seçme haklarını hiçbir etki ya da baskı altında kalmadan, sadece kendi istekleri ve inançları doğrultusunda kullanabilme özelliğini içerir.

5- Serbestlik İlkesi: Seçimlerin, gerçekten halkın özgür iradesini yansıtır yansıtmadığı, yapılan seçimlerin her türlü siyasal, ekonomik ve toplumsal baskı ve korkulardan uzak olarak gerçekleştirilmesine bağlıdır.²²³ —

Dünyada uygulanan yönetim sistemlerinin hemen hemen hepsinde seçimler vardır. Ancak yukarıda verdiğimiz belli başlı ilkelere uyulmadan yapılan seçimlerin hiçbir anlamı yoktur. Örneğin ülkemizde 1946 genel seçimlerinde uygulanan açık oy, gizli sayımın demokratik seçimle hiçbir alakası yoktur. Bir başka örnekte Irak'tan verebiliriz. Seçimin temeli farklı bir takım şeylerden seçimin yapılmasıdır. Irak'ta ise seçim Saddam Hüseyin'in yönetimini onaylamaktan ibarettir. Yani iki seçeneğiniz var Evet-Hayır. Ancak burada bir sorun daha var. Kullandığınız oy pusulasının arkasına bütün kimlik bilgilerinizi, adresinizi yazmak zorundasınız. Bu şartlarda Hayır verebilmenin imkanı yoktur. Çünkü böyle yaparsanız karşılığını bulursunuz.

Açıklanması gereken bir soru da, seçimlerin ne kadar bir süre aralıklarla yapılacağıdır. Buna cevap vermek zordur. Bazılarının en sıkı popüler kontrolü sağlamak gayesiyle sık seçim yapma iddiası vardır. Ancak, amme işleri kısa zamanda

²²¹ Hacıeminoğlu, Necmettin ; Milliyetçilik, Ülkücülük, Aydınlar, Kamer yy, (4. Baskı), İst, 1993, s. 268

²²² Mayo, H. B. ; a.g.e., s. 65-69

öğrenilmeyecek kadar karışıktır. Ayrıca yasama organı üyesi çok yakındaki seçimi düşünmekten işine bütün kalbiyle bağlanamaz. Seçimler masraflıdır ve çok sık yapılırsa herkesi rahatsız ederler.

Seçimlerin süresi 2-5 yıl arasında bir devre genel kaide olarak kabul edilir. Genel eğilim, bir kaide olarak devrenin kısılması değil, uzaması yönündedir.²²⁴

Tarih boyunca seçimlerde sınırlı oy hakkının kullanıldığını görüyoruz. Zamanla sınırlı oy hakkını kısıtlayan engeller bir bir kaldırılarak belki de kazanılarak bugünkü aşamaya gelinmiştir. Tarih boyunca seçmenlerin önüne, servet ve vergi, yetenek (eğitim-öğretim), cinsiyet, ırk ayrımı gibi engeller konarak seçme ve seçilme hakları ellerinden alınmıştır.²²⁵

6- Laiklik-Demokrasi

Laicisme sözcüğü Katolik Hristiyanlığın yayıldığı halkların dilinde, özellikle Fransızca da kullanılır ve kökenine bakılırsa haksallaştırmak demektir. Çünkü kaynağı olan Hristiyanlık öncesi Grekçedeki Laos (halk) Laikos (halksal) sözcükleri Hristiyanlık döneminde Clericus, yani din adamları dışında kalanlar için kullanılırdı.

Modern Fransızca da laicisme din adamlarından, rahiplerinden başka kişilere kurallara, yetkililere dünya işlerinde hatta din işlerinde üstün bir yer verme anlamını taşır.²²⁶

“Laigue” latince “laicus” aslından alınmış Fransızca bir kelimedir. Ve lüğat manası ile, ruhani olmayan kimse, dini olmayan şey, fikir, müessese, sistem prensip demektir.²²⁷

Laigue, Laicu-Ladini, kavram olarak ruhban sınıfına ve ruhaniyete ait olmayan düşünce ve yaşam biçimini ifade de kullanılan bir deyimdir.

Laiklik, tüm toplumsal sınıflar için aynı hukuki mevzuatın uygulanması, hiç kimseye dinsel ayrıcalık ve üstünlük tanımayan bir toplum düzenidir.²²⁸

²²³ Öztekin, Ali ; Siyaset Bilimine Giriş, Yeni Malatya Gazetesi Basımı, Malatya, 1993, s.143-146

²²⁴ Mayo, H. B. ; a.g.e., s. 86-87

²²⁵ Öztekin, Ali ; a.g.e., s. 137-141

²²⁶ Berkes, Niyazi; “Türkiyede Çağdaşlaşma olgusu” Türkiye de siyaset (Der: Ersin Kalaycıoğlu-Ali Yaşar Sarıbay) Der yy, İst, tarihsiz, s. 152

²²⁷ Başgil, F. Ali; Din ve Laiklik, yağmur yy, İst, 1962, s. 147

²²⁸ Ortaylı, İlber; “Osmanlı Devletinde Laiklik Hareketleri Üzerine” Türkiyede Siyaset (Der: Ersin Kalaycıoğlu, Ali Y. Sarıbay) Der yy, İst tarihsiz, s. 173-175

Laiklik, din ile devletin ayrılması ve devletin din, dininde devlet işlerine karışmaması, memlekette mevcut ve maruf din ve mezheplere karşı devletin tarafsız bir vaziyet alması, bunlardan hiçbirini diğeri aleyhine olarak, hususi surette imtiyazlandırılmaması, bunun mukabil, dininde devlete karşı nisbi de olsa, bir muhtariyet içinde ahlaki ve manevi hayatın nizamı olarak hüküm sürmesidir.²²⁹

Batılı anlamda laiklik, inanç farklılıklarından ileri gelen davranışların artık bir vicdan meselesi olmaktan çıkıp da davranış haline geldiği andan itibaren laik hukuka tabi olması demektir. Başka bir ifadeyle de batılı anlamda laiklik, yaptırım gücünün devletin elinde olması.

Bizim laikliğimiz bağımlı bağımsızlıktır. Yani dinin ilimlerle tam uyum halinde olan ve islami inancı ilimle sınanmaya ve ispata açık hale getiren mesajı sayesinde ki, dinimizin özü, dinden bağımsız düşünsek yine de mesajın ilme uygunluğu yüzünden bizi ona bağımlı hale getirebilme gücüne sahiptir.²³⁰

Laikliğe sadece din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması olarak tanımlayacak olursak, bu olgunun ne toplumsal önemi, nede siyasal ahlak bağlamındaki yerini tam olarak saptayabiliriz. Laiklikte, din ve devlet işlerini birbirinden ayırma çabası vardır. Fakat devlet işlerini yürüten kişilerin dinsel inancı bulunduğunu, ayrıca devletin aldığı pek çok kararla dinsel uygulamaları etkilemekten kaçmayacağını herkes görebilir. Belki de devletten ayrı bir hiyerarşik yapı içinde örgütlendiği Hristiyanlık uyulamasın da, devlet ve din kurumlarını birbirinden ayrılması deyimi belki Hristiyanlığa daha fazla uymaktadır.²³¹

Birinci gruba giren tariflerde laikliğin vasfı, din ve dünya işlerinin ayrılığı almaktadır.

İkinci gruba giren tariflerde ise, tam aksine olmak üzere, din hürriyeti, laikliğin vasfı olarak ele alınmakta ve devlete vatandaşın bu hürriyetini koruma vazifesi yükletilmektedir.²³²

²²⁹ Başgil, F. Ali; Din ve Laiklik, yağmur yy, İst 1962, s. 157

²³⁰ Bilgiseven, K. Amiran; Sosyolojik açıdan İslamiyet ve İslami Kavramlar” Filiz kitabevi, İst, 1992, s.

54

²³¹ Alkan, Türker; Siyasal Ahlak ve Siyasal Ahıksızlık, Bilgi yy, Ank, 1993, s. 123

²³² Bilgiseven, K. Amiran; a.g.e.s. 56

Laiklik, tarihsel gelişimi içinde Avrupa'da doğdu. Feodal düzen yıkılmış, tanrısal iradenin ürünü olduğuna ve dolayısıyla sonsuza kadar yaşayacağına inanılan toplumsal ve siyasal kurumlar sona ermişti. Hristiyan kilisesinin yüzyıllardır yaydığı doğmaların geçersizliği yaşanarak görünmüştü. Peşinen sınanmada doğru oldukları var sayılan doğmaların yerini, bilimsel nitelikli bilgiler almaya başlamıştı.

M. Luther hareketi, din ile devlet işlevini ayıran bir tutuma yöneldi. Bu ortamda laiklik, farklı inançlara sahip toplum kesimlerinin barış içinde yaşayabilmelerinin (çünkü Avrupa'da bu dönemde Katoliklerle Protestanlar arasında kanlı mezhep savaşları var) bir ön koşulu olarak da gündeme geldi.²³³

Gerçekten laiklik, yönetenlerin yönetme yetkilerini Tanrıdan, ya da dinden değil, halktan aldıkları, yönetim biçimidir.

Laiklik yönetme yetki ve haklarını Tanrıdan aldıklarını iddia eden, monarklara karşı egemenliğe sahip çıkmak isteyen halkın bu talebiyle birlikte ortaya çıkmış bir anlayıştır. Tanrı egemenliğine karşı, halk egemenliğini kozunun ileri sürülmesinin bir sonucudur. Ve bu nedenle her laik düzen bir demokrasi olmasa bile, her demokrasi laiktir. Laik olmak zorundadır. Aksi düşünülemez.²³⁴

Laik bir devlette hükümet ve idare işleri ve bunları tanzim eden kanun ve kaideler, prensiplerini dini mülâhazalardan değil, sırf ihtiyaçlardan ve hayat realitelerinden alır. Bunun yanında laik olmayan devlette kaide ve kanunlar dini esaslara dayanır. Şu halde laiklik ne münkirlik ne de din düşmanlığı demektir. Sadece devlet hayatında ve amme münasebetlerinde dini kaide ve esasların dindarlar muhitine ve ferdi vicdanlara bırakarak sırf hayatın akışına ve münasebetlerin mantığına uymaktır. Kısaca, laiklik sırf devlet hayatına ait bir hareket ve faaliyet prensibidir. Ferdin hususi ve manevi hayatı ve ailesi içindeki vaziyeti ile tenakuz (çelişme) girmez ve dindarlığı asla nefyetmez. Laiklikliği dinsizlik saymak onu yanlış anlamaktır. İnsan iş ve münasebetler hayatında laik olur, yani işinde ve münasebetlerinde devletce vazedilen kanunlara göre hareket eder, diğer taraftan, ferdi ve hususi hayatında dindar olarak yaşar.²³⁵

Halkı, insanları ve toplumu ele alan laik anlayış, siyasal meşruluğu tanrısal kaynaklarda arayan meşruluk ilkesi yerine kurulmuştur. Bu nedenle, halk çoğunluğun

²³³ Kışlalı, A., Taner; a.ge., s. 62-63

²³⁴ Ateş Toktamış; Laiklik ümit yy, (7. baskı), Ank, 1995, s. 162

görüşünü meşruluğun temeli sayan demokrasi, ancak laik bir düzende gelişebilir. Laikliğin demokrasinin temeli oluşu, son derece evrensel bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Laiklik, bireyin dinsel seçimlerinde özgür olması, baskı altında tutulmamamsı fikrinden hareket etmektedir. Birey, istediği inancı özgürce seçer, bu seçime kimse karışamaz devlet, insanların dinsel inançlarına da karışmamalıdır. Devlet dinsel inançlara karıştığı anda, insanların en temel haklarından birisini, vicdan özgürlüğünü ihlal etmiş olacaktır.²³⁶

Laiklik olmaksızın demokrasi olabilir mi? Sorusuna hayır cevabı veren Hasan Cemal bu nedeni şöyle açıklamaktadır. Demokrasinin temel koşulları arasında şu ikisi vardır.

1. Demokrasilerde siyasal iktidarın kaynağı gökte değil, yerdedir. Yani egemenlik Tanrıdan değil, halktan gelen oydan kaynaklanır.

2. Demokrasi, insanın özgürleştiği ve eleştirel aklın düşüncenin damgasını bastığı toplumlara özgüdür.

Bunlar olmaksızın demokrasi olmaz. Onun için laiklikle demokrasi iç içedirler, birbirlerinden ayıramazlar.²³⁷

Laiklik, dini devre dışı bırakmak anlamına gelmez. Din adına baskı yapmak, zor kullanmak isteyenleri devre dışı bırakmak anlamına gelir. Bu nedenle de, laiklik, özgürlük ve demokrasinin ön koşulu olarak ortaya çıkar.

Demokrasinin, ancak birbirlerini dengeleyen güçlerin varlığı oranında gerçekleşebileceğini biliyoruz. Din ve devlet işlerinin tek elde toplanması, yeni din gücü ile siyasal iktidarın birleşmesi demokrasiyi zorlaştıran bir etken olarak ortaya çıkmaktadır.

Bir din devletinde değişmez tek doğrular söz konusudur. Dolayısıyla düşünce özgürlüğüne ve demokrasiye yer olmaması doğaldır. Hatta aynı din içindeki farklı yorumlara bile, genellikle hoşgörü gösterilmez. Öyleyse laiklik, demokrasinin ve farklı

²³⁵ Başgil, F. Ali; Din ve Laiklik, yağmur yy, İst 1962, s. 157-158

²³⁶ Alkan, Türker; Siyasi Ahlak ve Siyasal Ahlaksızlık, Bilgi yy, Ank, 1993, s. 125

²³⁷ Cemal, Hasan; "Demokrasi, Laiklik, Türban vs." Türk Basınında Demokrasi, TDV yy Ank, 1991, s. 128

inançta olanların barış içinde bir arada yaşayabilmesinin ön koşuludur. Demokrasi ve laiklik, insanların inançlarına göre yaşamalarına gereğini yerine getirmelerine engel değildir.²³⁸

Laikliğin yıkılması, cumhuriyetten, demokrasiden bilimsel ve akılcı yaklaşımlardan yana olanlar kadar, hatta onlardan daha çok, gerçek dindarlar için büyük bir tehlikedir. Çünkü laikliğin yıkılışı demek, mezhepler ve tarikatler üstü bir islami anlayışın değil, bir mezhebin ve o mezhep içinde bir tarikatin resmi ideoloji olması, diğerleri üzerinde baskı aracı olarak kullanılması, devleti kendine ve kendi insanlarına göre biçimlendirmesi demektir. Böyle bir yaklaşım, kişisel inançlarıyla yaşayışları arasında belli bir denge kurmuş ve bu dengeyi vicdanında saklamayı tercih etmiş insanlar için katlanılmaz huzursuzlukların başlaması demektir.

Bu bakımdan laiklik inanan, inanmayan değişik inançlarda olan herkes için güvencedir.²³⁹

7- Kişilik-Demokrasi

Mayo, demokrasisinin gerektirdiği kişiliğin karakteristik özelliklerini belirlemiştir. Demokrasi bir yönetim sistemidir. Ama bunun yanında belki de onun kadar önemli olan yanı bir yaşayış biçimi olmasıdır. Demokraside insan unsuru her zaman önemlidir. Çünkü demokrasi faziletli insanların yönetimidir. Bu bağlamda demokrasinin gerektirdiği bir demokrat insan tipi olmalıdır. İşte Mayo bu insanın özelliklerini şöyle açıklamıştır.

1. Birinci ve en belirli arzu, kendini idare etmedir.
2. Aktif bir demokrat araştırmacı, bağımsız ve akıllı bir davranışa sahiptir.
3. Siyasi bir sistem ve onun güdülen siyasetleri içinde kendisini emin hissetmelidir.
4. Az bir “kudret arzusu” veya “idare arzusu” ile başkalarının taleplerine karşıda sempatik olmalıdır.
5. Genellikle, heyecan ve fikirlerini baskı altına almak yerine ifade etmek temayülündedir.
6. Güdülen bir siyaset üzerinde ulaşmaya istekli olmalıdır.

²³⁸ Kışlalı, A, Taner; a.g.e., s. 65-70

7. Uzlaşma özelliğine eş veya belki de onun yerine bir özellik olarak, siyasi hürriyetlerle gerçekleştirilen sulhe ve nizama da büyük değer vermelidir. Bu davranış hukuka saygı sözüyle ifade edilen fikirle aynıdır.

8. Müfrit (aşırı) kötümserliğe veya müfrit iyimserliğe mütemayil (yönelen, istekli görünen) olmamalıdır. Demokrasi her derde deva bir siyasi sistem ortaya koymamaktadır. Bu fikir, demokrasiye karşı, insanın mükemmelliğine dayanan bir doktrin ileri sürdüğünü iddia ederek, yöneltilen tenkitlere de cevap teşkil eder.²⁴⁰

Huntington'da demokratik sisteme karşı oluşan hayal kırıklığı, davranışsal açıda dört şekilde kendi göstereceği düşüncesindedir.

1. Çoğu zaman boyun eğmeye, şüpheciliğe, siyasetten uzaklaşmaya yol açtı. Çünkü katılım ilk zamanlar yüksek, daha sonra az.

2. Hayal kırıklığı, iktidarda, bulunanlara karşı bir tepki biçiminde kendini gösterdi. Yani seçmenler iktidardaki partiyi düşürerek onun yerine alternatif bir yönetici grubunu iktidara getirmek şeklinde.

3. Demokrasiden duyulan hayal kırıklığı bazen kurulu düzene karşı bir tepki doğurmuştur. Bu durumda seçmenler sadece iktidardaki partiyi reddetmekle kalmamışlar, kurulu siyasal düzenin içerisindeki başlıca alternatif parti ya da grubu da redderek desteklerini politikaların dışında gelen bir kişiye vermişlerdir.

4. Hoşnutsuzluğun en aşırı siyasal ifadesi, iktidardaki gruplara ya da genel olarak kurulu düzene değil, demokratik sistemin kendisine verilecek bir tepkidir.²⁴¹

²³⁹ Sosyal, Mümtaz; "Gerçek Tehlike" Türk Basınında Demokrasi, TDV yy, Ank, 1991, s. 145

²⁴⁰ Mayo, H.B; Demokratik Teoriye Giriş (Çev: Emre Kongar) Ayyıldız Mut, Ank, 1964, s. 224-227

²⁴¹ Huntington, P. Samuel; Üçüncü dalga (Çev: Ergun Özbudun) yetkin yy, Ank, 1996, s. 258-261

II- DEMOKRASİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

A- ESKİ YUNANDA DEMOKRASİ

Atina'dan önce bazı demokratik öğeler taşıyan başka devletler elbette var olmuştur. Çünkü siyasal açıdan tümüyle yeni olan hiçbir şey bir anda ve bir yerde ortaya çıkmaz. Ancak bunlar için ya haklarında ayrıntılı bir betimlemeye imkan verecek kadar bilgi yoktur ya bunlar demokratik öğeler yanında çok fazla demokratik olmayan öğelerde taşımışlardır ya da bunlar küçük ve göreceli olarak önemsiz oldukları için gözden kaçmışlardır. Atina demokrasinin doğum yeri olma şerefini hak etmektedir. Solon zamanında Demostenes'e kadar demokrasiyi ortaya koyanlar Atinalılardır. Bu 2.5 yüzyıl boyunca bunların demokratik bir yönetim aygıtını kurmak ve işletmek için yaptıkları, 17. yy kadar başka herhangi bir yerde yapılandan daha fazladır.²⁴²

Demokratik düşüncenin ilk kaynaklarının eski Yunanda doğması bir rastlantı sayılamaz. Mezopotamya da kısa ömürlü olan kent devleti dağlarla bölünmüş deniz ticaretine açık Mora yarımadasının koşullarında uzun ömürlü olurken, doğrudan demokrasiye elverişli bir ortam yaratmıştı.²⁴³

Eski Yunan'da demokrasi özellikle M.Ö. V. yy da yaygınlaştı. Bu dönemin siyasi tarihi, Atina'nın temsil ettiği demokratik ve Isparta'nın temsil ettiği oligarşik devletlerin çatışmalarıyla doludur. Zaten Sonuçta Peloponnesos savaşları sonunda demokratik imparatorluk denemesi böylece Isparta'nın zaferiyle başarısızlığa uğradı.²⁴⁴

Burada dikkatimizi çeken, bir siyasi sistemin nasıl organize edileceği meselesine ilk demokratik cevabı verenler eski Yunanlılardır.

Antik çağ Yunanlıları kendileriyle çağdaş çeşitli milletlerin tanrı-kral görüşlerini ve teokratik rejimlerini tanımalarına rağmen hiçbir zaman benzeri bir siyasal kuruma sahip olmamışlardır. Onların yakından bildikleri şey aristokratlarla geniş tabakaları, yani tüccarlar, zanaatkarlar ve köylüler arasındaki kronik siyasi mücadeleler ve mücadele sonucunda ortaya çıkan ve adına demokrasi denilen siyasal yönetim biçimidir. Yunanlılar, kendilerine özgü olan ve dünyaya hediye ettikleri bu yeni kavram ve

²⁴² Lipson, Leslie; Demokratik Uygarlık (Çev: Haldun Gülaip- Türker Alkan), Türkiye İş Bank. Yy, Ank., 1984, s. 16

²⁴³ Kışlalı A. Taner; Siyasal Çatışma ve Uzlaşma, imge kitabevi, 3. baskı, Ank, 1995, s. 200

²⁴⁴ Meydan Larousse, Cilt 3, s. 515

uygulamayı yine büyük ölçüde kendilerine özgü olan site devleti (polis) içinde gerçekleştirmişlerdir²⁴⁵

Demokrasi, aralarında hiç bir ayrıcalık gözetmeksizin bütün vatandaşların katılacağı, hükümet biçimi olarak tamamlanabilir. Bu anlamda demokrasi, ilkin İ.Ö VIII yy da Atina da gerçekleşmiştir. Atina tüccarları halkın çeşitli sınıflarıyla birleşerek toprak soylularına başkaldırdılar ve yönetime katılma hakkı elde ettiler.²⁴⁶ Belirgin bir şekilde ise M.Ö 6 ve 4. yüzyıllar arasında gelişip olgunlaşmıştır.²⁴⁷

Yunan demokrasisini incelemekten önce kısaca antik kentleri incelemekte yarar vardır.

Antik kentler, devletin ilk biçimlerinden birisini oluştururlar. Kent cumhuriyetleri özellikle Yunanistan da, İtalya da tüm Akdeniz çevresinde, İ. Ö. 10 yy boyunca ve Ortaçağ ve Rönesans Avrupası da görülmüşlerdir.

Yunanistan ve Roma da kent cumhuriyetinin siyasal sistemleri az çok ekonomik, toplumsal ve ideolojik temeller üzerine kurulmuştur. Küçük ve orta boy mülkiyet temelinde yapılan tarımsal üretimle düşümdedir. Üretim, halkı beslemeye yöneliktir. Genel yaşam düzeyi sadedir. Büyük mülk sahipleri ve büyük tüccarlar vardır. Esas kitleyi oluşturanlar, çiftçi, tüccar ve zanaatçılardır. Aşağı işleri gören köleler vardır.

Kentlerin en belirgin özelliği, görece bir eşitlik ve üyelerin sahip olduğu görece özerklidir. Bununla birlikte yurttaşlık faaliyetlerinin bir vergi mekanizması yardımıyla yalnızca zenginlere ayrılmış olduğu, aristokratik kentler de vardır.²⁴⁸

Tarihte ilk defa M.Ö. 522 yılında bir Meda (iran) lının imparatorluk tahtına el koyması üzerine yedi İranlı soylu ayaklanır. İsyancılar Medialıyı öldürür ve devleti yeniden örgütlemek için hangi yönetim biçiminin uygun olacağı aralarında tartışırlar. Bu tartışma teknikle ilk, en ciddi ve geniş kapsamlı demokrasi tartışmasıdır.²⁴⁹

²⁴⁵ Arslan, Ahmet; Felsefeye Giriş, Vadi yy. Ank. 1994, s. 167-168

²⁴⁶ Narlı, Nilüfer; "Demokrasinin Batı Avrupa ve ABD'de doğuş ve Gelişme süreci" İslam ve Demokrasi, Türkiye Diyanet Vakfı yy, Ank 1998, s. 128

²⁴⁷ Binici, Ali; "Eski Yunanda Demokrasi Anlayışı ve uygulamaları" Bülten, TDV yy, sayı; 12, s. 37

²⁴⁸ Duveger, Mourice; Siyaset Sosyolojisi (Çev: Şirin Tekeli) Varlık yy, 4. baskı, İst, 1995 s. 285-286

²⁴⁹ Binici, Ali; a.g.m, s. 37

Yunan siyasal düşüncesinde demokrasiye yatkın ilk düşünce İ.Ö 700 lerde Hesiodasla görülmektedir. Hesiodas çalışma ve kol işçiliğini ayıp sayan aristokratik ön yargılara karşı çıkmış ve çalışmayı yüceltmıştır.

Hesiodastan bir yüzyıl sonra Solon, yazılı kanunlara bağlı, keyfi olmayan yönetim tarzını savunmuştur. Solon salt belirli bir sınıfın değil, tüm vatandaşların zeki ve temyiz gücüne sahip olduklarını savunmuştur. Bu anlayış da demokrasi açısından ileri bir adım olmaktadır.

Demokrasinin ilk kaynaklarından biri Heredot tarihinde bulunmaktadır. Bununda M.Ö 490- 420 tarihleri arasında yazılmış olduğuna göre, bu tartışma demokrasi konusunda yazılan ilk tartışma olmaktadır.

Demokrasiyle ilgili en önemli belge Periklesin (İ.Ö. 495-429) ünlü “Cenaze Töreni söylevi” olmaktadır. Bu söylev Atina demokrasisinin hem savunusu hem de yüceltilmesidir.

Periklesten sonra Yunan siyasal düşüncesinde sofistler ilginizi çekiyor. Sofizm Yunan aydınlanma çağının başlangıcı olmuştur. Bu gelişim sonunda, yüksek, soylu sınıf üyeleriyle, eşit hak olanaklara ulaşmış olan vatandaşlardan, fikren yükselmiş olanlar, halkını aydınlatmak ve siyasal yaşamda kitlelere önderlik etmek dileği ile bilgi ve hikmeti (saphia) bir meslek haline getirmişlerdir.²⁵⁰

Antik Yunanda küçük, bağımsız şehir devletleri içinde soylularla, ticaret ve sanayinin gelişmesi sonucu ortaya çıkan burjuva sınıfı arasındaki siyasi iktidar mücadelesi M.Ö. VIII yy dan itibaren başlamış ve aşağı yukarı üç yüzyıl sonra başta Atina olmak üzere bir çok Yunan şehir devletin de geniş halk kitlelerinin siyasal egemenliği eline geçirmesiyle sonuçlanmıştır.²⁵¹

Yunan demokrasisi Herodot ve Thukydides’in tarihlerinde, Aeschylus, Sofokles ve Oripides’in oyunlarında, Aristofenes’in hiciv komedilerinde, Demostences ve Isokretes’in söylevlerinde, Sokrates Eflatun ve Aristonun felsefelerinde yer almıştır.²⁵²

²⁵⁰ Ateş Toktamış; Demokrasi, ümit yy, 5. baskı, Ank, 1994, s. 38-42

²⁵¹ Arslan, Ahmet; a.g.e., s. 168

²⁵² Lipton, Leslie; a.g.e., s. 16

Antik Kentlerin Siyasal Sistemleri:

Antik kentlerin siyasal sistemleri açık seçik olarak belirlenmiş bir modele uygun olarak kurulmaktaydı. Tabanda ilke olarak tüm yurttaşların katılmasıyla oluşan bir halk genel meclisiyle dile getirilen dolaysız demokrasi yer almaktadır. Antik kentler genel olarak temsil mekanizmasını ve seçilmiş meclisleri bilmezlerdi.²⁵³

Halk Meclisi

Bu meclis sitedeki 20 yaşını dolduran bütün erkek yurttaşların bir araya gelmesinden kurulan bir kurumdur. Meclis yılda normal olarak on kez toplanırdı. Olağanüstü (deprem, savaş vb.) durumlarda kendiliğinde toplanırdı. Çekilen bir bayrakla halka ilan edilirdi. Toplantıda siteyi ilgilendiren her türlü kararlar alınır siyasal tartışmalar yapılırdı. Atina'daki egemenlik, son söz ve en yüksek yetki bu meclisindi.²⁵⁴

20 yaşını bitiren erkek Atina vatandaşı, "Eklesia" adı verilen şehir meclisinin kendiliğinden üyesi oluyordu. Atina vatandaşları siyasal partiler şeklinde örgütlenmemişlerdir. Bunun yerine oligarklar ve demokratlar olarak iki gruba ayrılmışlardı. Ayrıca her iki grup içinde hetoireiai adı verilen birlikler vardır. Bu birlikler çeşitli toplumsal sınıfların sözcüleri durumundaydılar. Ulaşım imkanlarının kısıtlılığı yüzünden oturmaçılara çoğu zaman vatandaşların 2-3 bini katılırdı.²⁵⁵

Yurttaşlar halk meclisinde basamaklarda oturur ve eşitlikçi bir biçimde, tek tek oy verirlerdi. Toplantılar sık sık yapılırdı ve meclisin yetkileri genişti.²⁵⁶

Bule:

Atina demokrasisinde yürütme "Bule" adı verilen 500'ler Meclisinde idi. Meclisi, Atina'yı oluşturan on kabilenin gönderdiği 50'şer kişi sırayla seçilirdi ve her Atina vatandaşı hayatı boyunca en az bir kez bir yıl için "bule" sıfatı kazanırdı. Bu meclisin yasama, kontrol, yargı yetkileri de vardır.²⁵⁷

Beş yüzler kuruluda denilen Bule otuz yaşını doldurmuş olan ve en az iki kuşak hür yaşayan ailelerin erkeklerinden ad çekme ile kurulurdu Atina sitesinin hükümeti

²⁵³ Duverger, Mourice; a.g.e., s. 286

²⁵⁴ Binici Ali; a.g.m., s. 40

²⁵⁵ Ateş, Toktamış; a.g.e. s. 36

²⁵⁶ Duverger, Mourice; a.g.e. s. 286

²⁵⁷ Ateş, Toktamış; a.g.e. s. 36-37

sıfatıyla sitenin işlerini yaparlardı. Bu kurul ayrıca halk meclislerinde tartışılacak kanun taslaklarını hazırlar, yürütme işlerini denetlerdi. Kurul yaptığı işlerden halk meclisine karşı sorumluydu.²⁵⁸

Atina demokrasisinde yürütme gücü Bule'nin yanı sıra eklesia tarafından seçilen on generalde idi. Bunlara "stategoi" adı verilir ve kura ile değil, seçimle işbaşına gelirlerdi. Bunların esas görevleri ordu ve donanmayı yönetmek iken zaman içinde Atina'nın uluslar arası ilişkileri genişlettikçe sivil yönetimde de söz sahibi olmuşlardır.

Konsey:

Konsey birkaç yüz üyeli bir kurul olup yargıçları denetlerdi. Çok geniş yetkilere sahip olan halk genel meclisine oranla konseyin önemi sınırlıydı.²⁵⁹

Yargı:

Atina da yargılama gücü aslında halk jürilerinde toplanmış idi. Jüriler Atina da ki on sekiz yaşını bitirmiş bütün erkek vatandaşların kayıtlı oldukları muhtarlıklardan (deme) otuz yaşını bitirmiş erkek vatandaşlar arasından kura ile seçilirdi. Toplam sayıları 6000 idi.²⁶⁰

Bugün bizleri şaşırtacak bu husus, yargı görevinin de vatandaşlar tarafından yürütülmesiydi. Bu iş bazen mahkemeyi yöneten meclis, bazende (daha sık olarak) jüri üyesi ve yargıç olan yüzlerce vatandaşın meydana getirdiği mahkemeler tarafından yapılırdı. Bu zamanda ne profesyonel hakimler ne de avukatlar vardı. Bununla beraber meşhur hatipler genel olarak iddia ve savunmada bu her iki işi de görürlerdi. Herkes dava açabilirdi.²⁶¹

Yasama ve yargı fonksiyonu modern anlamdaki farkı yoktu ve jüriler hem hadiseler hem de kanunlar hakkında karar verirlerdi.

Yargıçlar ya da halk jürileri idarenin ve hükümetin yönetimini sağlarlardı. Görevleri kısa süreliydi, genellikle ortak biçimde işleri yürütürlerdi. Yani aynı görev için birden fazla yargıç bulunurdu ve kararları birlikte alırlardı.

²⁵⁸ Binici, Ali; a.g.m, s. 40

²⁵⁹ Duverger, Maurice; a.g.e, s. 287

²⁶⁰ Ateş, Toktamış; a.g.e, s. 37

²⁶¹ Mayo, H.B; Demokratik Teoriye Giriş, (Çev: Emre Kongar) Ayyıldız matbaası, Ank, 1964, s. 32

Jüriler mahkemelerin olabileceğinden çok daha fazla siyasi idiler. Şüpheli kanunların mahiyetleri ve teferruatları hakkında pek çok şey biliyorlardı. Adaletleri ve her türlü baskıdan uzak oluşları fevkalade idi. Her toplantı en çok bir gün sürer ve oylama gizli yapılırdı. Daha yüksek bir mahkeme ve dolayısıyla temyiz yoktur.²⁶²

Toplumsal Yapı:

Eski Yunan site devletinde üç farklı sınıf vardı.

- Köleler
- Yabancılar (Metekler)
- Site vatandaşları

İçlerinde her türlü siyasal hakka sahip olan sınıf site vatandaşlardır. Bunlar genel toplantılarda söz sahibidirler ve hem de her türlü kamu görevlerine seçilebilirler.²⁶³ Bu bağlamda vatandaş kimdi ve kimlerden oluşmaktaydı. Bunun belirlenmesi gerekir.

Atina demokrasisinde kadınların, kölelerin, yabancıların ve 20 yaşını doldurmamış erkeklerin siyasi hakları yoktu. İ.Ö 5 yy Atina'sında yaşayan 400 bin kişiden 40 bininin meclise katılma hakkı vardı ve en kalabalık çalışmalara katılan vatandaş sayısı da 3-4 bin civarlarındaydı.²⁶⁴

Atinalıların vatandaşlığı bizim bugün anladığımızdan daha değişik anlamdadır. Vatandaşlık bir doğum meselesiydi ve çok nadiren elde edilirdi. En önemli işareti hadiseler ve hadiselerin kontrollerine iştirak etmektir. Günümüzün vatandaşlık haklarını ihtiva eden hukuki bir garanti değildi. İki vatandaşlık arasında benzerlik, her ikisi de siyasi eşitliği, oy hakkını ve siyasete iştirak hakkını tanıması olabilir.²⁶⁵

Yunan Demokrasisinin Ölçütleri

Toplumsal Bağlam:

1. Yoksullar tarafından yönetim
2. Zenginlerin sömürülmesi

²⁶² Mayo, H.B; a.g.e., s.32-33

²⁶³ Binici, Ali a.g.m. s. 40

²⁶⁴ Duverger, Mourice; Siyasal Rejimler (Çev: Teoman Tunçdoğan) sosyal yy, İst, 1986 s. 16

²⁶⁵ Mayo, H.B; a.g.e. s. 36

3. Borçlanmaya bağlı köleliğin ve kamu görevi için mülkiyet gereğinin ortadan kaldırılması

4. Ailevi durum ve servetten bağımsız olarak bireysel yeteneğe fırsat tanınması

Yönetim Sistemi

1. Çoğunluğun yönetimiyle sonuçlanacak biçimde, tüm yurttaşlar tarafından açık görüşme ile karar alınması.

2. Kamu görevlerinin çoğunluğuna kura ile atama

3. Tüm kamu görevlerinin sorumlu tutulması

4. Yurttaşlardan oluşan büyük jüriler

Felsefi İdealler

1. Eşitlik

2. Yasaların ve kamu görevlilerin yetkisine boyun eğme

3. Kamu etkinliklerine sürekli katılım ²⁶⁶

Özellikleri:

Atina demokrasisi, bunun özelliği, temel çerçevesinin kent-devleti (polis) ile sınırlı oluşudur. Bu polis demokrasisinin temelini de kent devletinin yurttaşları oluşturmaktadır. Yurttaş olmak polis çevresinde, öncelikle belirli bir dinsel inançlar sistemini benimsemek ve kişi kimliğinin bu bazda belirlenmesi anlamına gelmektedir. Kısaca polis demokrasisi, terim yerindeyse bir cemaat demokrasisidir ve burada birey yoktur. ²⁶⁷

Yunan demokrasisi kısmi demokrasisidir. Gerçekte bir azınlık demokrasisidir. Halkın ancak bir bölümü demokratik hak ve özgürlüklerden yararlanabiliyordu. Sitelerdeki metek denilen yabancılarla kadın ve köleler bu haklardan yararlanamıyorlardı. ²⁶⁸ Bu dönemde demokrasiinin en ortak karakteri, halkın şu veya bu şekilde, yapılacak idari işlere fikir planında katılması olmuştur. ²⁶⁹

²⁶⁶ Binici, Ali; a.g.m. s. 41

²⁶⁷ Köker, Levent; Demokrasi üzerine yazılar, imge kitabevi, Ank, 1992, s.162

²⁶⁸ Kızılcıkel, Sezgin-Erdem Yaşar; Açıklamalı sosyoloji sözlüğü, saray kitabevi, 4. baskı, İzmir, 1996, s.

136

²⁶⁹ Sezel, İhsan; Sosyal Bilimlerde Temel kavramlar, Akçağ yy, Ank, 1991, s. 44

Belli başlıklar altında bu özellikleri şu şekilde de sıralayabiliriz.

1. Vatandaşlar bazı siyasi kararları doğrudan doğruya alıyorlar diğerlerini ise kontrol ediyorlardı.
2. GÜDÜLEN siyasetlerin bir azınlık veya tek kişi tarafından yaratıldığı ve kontrol edildiği diğer şehir devletlerinden farklı idi. Perikles'in dediği gibi, "Bizim sistemimiz demokrasidir. Çünkü azınlığın değil çoğunluğun elindedir."
3. Günümüzde olduğu gibi Atina da kamuoyunun tesirini kabul eder ve ona önem verir.
4. Bütün vatandaşlar meseleler hakkında oy vermekte genel münakaşalara katılmakta ve memur olabilmekte aynı siyasi ve hukuki haklara sahiptirler.
5. Atina demokrasisi özel mülkiyet hakkını kesin olarak savunmuştur. Bir vatandaş çok fakir de olsa, haysiyetini muhafaza eder.
6. Fakir vatandaşlar memuriyetten men edilmemiş ve bu konuda suçluların dışında herkese tam bir eşitlik tanınmıştır. Pek çok memuriyetler paralı idi. Mecliste bulunanlara sonralardan para ödenmiştir.
7. Dairelerin iyi işlemesi içinde, bir daire bir yıl için bir kişi tarafından bir defadan fazla idare edilmiyordu.
8. Son olarak geniş hürriyetler (adaylık koyabilme, konuşma, toplanma ve teşkilatlanma) vardır.²⁷⁰

Atinalılar ne yaptıklarını tümüyle farkındaydılar. Sanatçıları, aydınları, siyasi önderleri ve yaratıcı insanları, iyi bir toplumun ilkeleri ve bunların uygulanması konusunda canlı bir tartışmaya bilinçli bir şekilde katılmışlardır. Tartışmaların anlaşma ile sonuçlandığı anlamına gelmemektedir. Tam tersine Atinalı aydınlar ve devlet adamları demokrasinin erdemleri konusunda şiddetle ikiye ayrılmışlardır. Bu tartışma ortamı öyle ki zaman zaman Fransa da olduğu gibi mantıksal olma isteği politikaları felce öğretmiş ve salt akıla dayanma kaygısı sağduyuya dayalı kararlara engel olmuştur.

271

²⁷⁰ Mayo H.B; a.g.e. s. 30-54

²⁷¹ Lipson, Leslie; a.g.e. s. 16

Atina şehir devletleri içinde rakip sınıflar arasındaki kronik mücadelede bu mücadelelerin yarattığı gerginlik ve sürekli iç savaş durumu bunların yarattığı istikrarsızlık toplam hayatı için hayati değere sahip mevkilere yeteneksiz insanların seçilmesi kitlelerin güzel konuşan bir takım şarlatanların peşinden bilinçsiz sürüklenmesi vb. olgular başta Sokrates, Platon olması üzere bir çok Yunan düşünürünü halkın kendi kendini yönetebileceği görüşünü şüphe ile karşılamaya ve demokrasiye karşı seçkinlerin, uzmanların, teknokratların yönetimi almasını gerektirmeye itmiştir.²⁷²

Sokrates yaşarken Yunan dünyası önemli bir değişim süresine girmiştir. Yunan sitesi kültürel üstünlüğünü yitiriyor ve Avrupa kültürünün geleceğini saptayacak olan Yunan Asya kültürleri karışımı ortaya çıkıyordu. Yunan polisi önce İskender İmparatorluğu ve sonrada Roma içinde yok olurken yeni bir felsefe okulu ve buna bağlı olarak yeni bir siyasal anlayış ortaya çıkardı.²⁷³

Periklesten sonra Atina'nın önderliği doruktan daha az yetenek ve nicelik taşıyan ellere düşmüştür. Yirmi beş yıl süren savaşın baskısı altında Atinalılar yozlaşmışlardır. Sonuçta yıkıma uğramaları düşmanların gücü ve becerilerinden çok kendi şeytanlıkları ve aşırılıklarından ileri gelmiştir. Persleri kovarak denizler üzerinde yiğitliklerinin hakkıyla adalardan ve sahil kentlerden vergi toplayan bir imparatorluğuna dönüşmüşlerdir.

Bir ölüm kalım savaşının baskısı altında aşırılıklara sürüklenirken her türlü sakınmayı elden bırakıp güçlülüğün kibirine kapılmışlardı. Atinalılar ihtirasların kurbanı olarak egemenliklerinin manevi temellerini kendi elleriyle yok etmişlerdir.²⁷⁴

Eski Yunan demokrasisi vatandaşlar arasındaki eşitliği tanımış fakat insanlar arasındaki eşitliği tanıyan bir merhaleye varamamıştır.

Eski Yunanlıların temsili demokrasi sistemini kavramamış olmaları geniş demokratik devletler meydana getirmelerini engelledi. Buna karşılık polislerin küçük oluşu, siyasi hayatın son derece uygun bir biçimde gelişmesine yol açmıştır. Bütün yurttaşlar toplum olaylarıyla yakından ilgilenmek, olup bitenler hakkında doğrudan doğruya bilgi edinmesi imkanını buldular.²⁷⁵

²⁷² Arslan, Ahmet; a.g.e. s. 168

²⁷³ Ateş, Toktamış; a.g.e. s. 45

²⁷⁴ Binici, Ali; a.g.m. s. 41

²⁷⁵ Meydan Larousse Cilt 3, s. 515

Atina rejiminin en bariz vasfı ve değeri her vatandaşın doğrudan doğruya faal olarak ve zevkle müşterek hizmetlere katılması ve bunun yaparken kişisel düşünme ve hareket hürriyetini zedeleyememesidir.

Atina demokrasinin tenkitçileri bile sistemin diğer şehir devletinden farklı bir yaşayış şekli olan bir fert-devlet münasebeti yarattığı hususunda birleşmişlerdir.²⁷⁶

Gerçekten de demokrasilerin bir gözden geçirilmesi taşıdığı ölçütlerin bir çok ayrıntısı ile her hangi bir 20. yy tanımlanmasına uyduğunu gösterecektir. Bundan antik çağın gerçekten ileri olduğu yada çağdaşlığın çok az şey kattığı veya belki de çağlar boyunca demokrasinin ana sorunun nasıl kavramlaştırılacağı konusunda değil nasıl uygulanacağı konusunda ortaya çıkardığı sonucuna varılabilir.²⁷⁷

Bu olumlu görüşe karşın Atina demokrasisi modern demokrasilere benzemez. Ne leyhteki nede aleyhteki iddialar modern demokrasimize uygulanılabilir. Eski Atina demokrasisi çağdaş demokrasilerin bir örneği değildir. Müesseseleri herhangi bir modern devlet tarafından kopya edilemez. Mayo getirdiği bu eleştiriye rağmen iki demokrasi arasında belli bir benzerlik olduğu düşüncesindedir. Eğer mümkün olsa da Atinalı bir demokrat birden bire 20 yy temsili demokrasisi içine girer ve hayal gücünü biraz zorlayarak seçimlerde, siyasi faaliyet ve hürriyetlerde, vatandaşların siyasi hukuki, eşitliklerinde kendi zamanının prensipleri az bir benzeyiş bulabilir²⁷⁸ görüşündedir.

²⁷⁶ Mayo, H.B; a.g.e. s. 41-42

²⁷⁷ Lipson Leslie; a.g.e. s. 16

²⁷⁸ Mayo, H.B; a.g.e. s. 45-46

B- FİLOZOFLARIN DÜŞÜNCELERİNDE DEMOKRASİ

1- Sokrates: (İ.Ö. 449-399)

Sokrates ne zamanın demokratik toplumunu nede demokratik yönetimini beğeniyordu. Ona göre Atina vatandaşları kişisel çıkarları ardında koşarlarken, kamunun çıkarlarını hiç düşünmüyorlardı. Yöneticiler de böyle davranıyordu. Çünkü demokrasi düzeninde yönetim vatandaşların elindeydi. Üstelik ne vatandaşların nede içlerinde yöneticilik görevini üstlenmişlerin kamu işleri, politika hakkında yeterli bilgileri, doğru dürüst görüşleri vardı.

Sokrates'in Atina toplumunda eksik olduğunu düşündüğü şey erdem idi. Erdem, iyiyi kötünden ayırt edebilme yeteneği, neyin iyi neyin kötü, neyin doğru, neyin yanlış olduğunu bilmektir. Bu bağlamda vatandaşların kendilerini erdemli insanlar olarak yetiştirmelerini ister. Toplumu yönetecek kişilerinde üstelik çok daha fazla erdemli kimseler olmaları gerektiğini söyler. Onun zamanında Atina da durum, demokrasi yönetiminden dolayı herhangi bir vatandaş seçimle ya da kura ile kamu görevlerine, yönetim makamlarına getirilmekteydi. İşte bu durumu bir türlü kabullenemiyordu.

Sokrates'in toplumu, halkın çoğunluğun değil, bilgili, erdemli bir azlığın yönetmesini istemesi, aristokratların görüşünü benzese de bu azınlığın toplumu yönetme hakkını soyluluklarından değil, bilgeliklerinde alacağı noktasında onlardan ayrılır.²⁷⁹

2- Platon: (İ.Ö. 427-347)

Platon “demokrasiye, inanmıyorum, ama onun insanlar tarafından katlanılan hükümetler içinde tek gerçek zevk verici hükümet şekli olduğunu kabul etmek istiyorum”²⁸⁰ düşüncesindedir.

Ünlü yapıtı “Devlet” te demokrasinin ölçütlerini sunuşuna ilişkin olarak iki noktaya değinmek gerekir.

1. Değerlendirmesi tümüyle bir kınama niteliğindedir.
2. Özgün görüşler de içermektedir.

²⁷⁹ Şenel Alaeddin; Siyasal Düşünceler Tarihi, Bilim ve Sanat yy, 6. baskı, Ank, 1996 s. 134-135

²⁸⁰ Mayo, H.B; Demokratik Teoriye Giriş, (Çev: Emre Kongar), Ayyıldız matbaası Ank, 1964, s. 22

Onun sisteminin merkezinde özgürlükler vardır. Bu özgürlükler yüzünden her türlü kişilik ve yaşam biçimleri gelişecektir. Aynı derecede demokrasi, eşitlik hastalığını da taşımaktadır. Ona göre demokrasi, fakirle zenginlerin bir kısmını öldürüp diğerlerini de kovduklarında ortaya çıkar. Demokrasi, erdemi bilgi ve yetenek açısından farklı olanlar arasında bir ayrım yapmaz.

Platon, demokrasinin savunulmasına, övülen ideallerinin idealden bile sayılamayacağını söyleyerek köklerinin yanlış toprağa dikildiğini ve yine yanlış besleme sonucunda hastalıklı bir şekilde büyüdüğünü öne sürerek karşı çıkmaktadır.²⁸¹

Eleştirdiği demokrasinin getirdiği sistem, yağma ve soygun ile sağladıktan sonra özgürlüklerde de aşırıya kaçarak kendi kendini yıkıma sürükler. Bundan böyle bir monarşi doğar ki diğer bir tiranın kurduğu düzene sarılırlar.²⁸²

Yönetimin filozoflarca yürütülmesini dileyen Platon (aralarında hiçbir ayrıcalık gözetmeksizin bütün vatandaşların katılacağı hükümet biçimi) bu anlamdaki demokrasiye karşı çıkar.

Tasvir ettiği ideal devlette herkes kendine en uygun işlevi yürütür. Toplumun en altında işçi, zanaatkar ve tüccarlar gibi ekonomik işlevi olanlar, onların üstünde savunma işlevinden sorumlu kişiler ve en üstte devlet yönetimini yürütecek yüksek eğitim almış filozoflar bulunur. Platonun ideal devleti belli sınıfların yönetimine katılmasını uygun görmese de, keyfi bir yönetime karşı çıkar. Fazilet sahibi bilge kişilerin adaletli bir yönetim gerçekleştireceğine inanır. Onun demokrasiye katkısı, insanların temelde iyi ve rasyonel bireyler ve iyi vatandaşlar olduğu görüşüdür. Bireyin öne çıkması ve tabi hakların savunulmasında önemli olan bu görüş demokratik fikirlerinin gelişmesine katkıda bulunmuştur.²⁸³

Kısaca Platon kim yönetmelidir sorusunu rahatlıkla “aydınlar” diye cevaplandırır. Neden aydınlar, çünkü aydınlar yönetim bilimi denen bilimi, yönetim uzmanlığı denen uzmanlığı bilen, bilme kabiliyetine sahip olan insanlardır. Herkes

²⁸¹ Lipson, Leslie; Demokratik Uygarlık, (Çev: Haldun Güllalp-Türker Alkan) Türkiye İş Bankası yy, Ank 1984, s. 22-23

²⁸² Binici, Ali; “Eski Yunanda Demokrasi Anlayışı ve Uygulamaları” Bülten, TDV yy, sayı: 12, s. 38

²⁸³ Narlı, Nilüfer; “Demokrasinin Batı Avrupa ve A.B.D.’de Doğuş ve Gelişme Süreci” İslam ve Demokrasi, Türkiye Diyanet Vakfı yy, Ank, 1998, s. 128

doğuştan bu kabiliyetlere sahip değildir. Platon bu yönetici sınıfın nasıl yetişeceğinden ne yiyeceğine, ne okuyacağına kadar belirlemiştir.²⁸⁴

Bir çok düşünürün cevap aradığı soruya yani devletin ortaya çıkış nedenine Platon, devleti kurduran doğal neden, hiçbir insanın kendi kendine yetememesi. Bu yüzden de bir süre ihtiyaçlarını gidermek için başkalarının yardımına muhtaç olmasıdır. Onun için devletin her yerde ödevi, insanların ortaklaşa yaşamalarını, bunlara mutluluk sağlayacak şekilde düzenlemek olmalıdır.

Onun ideal devletin yasası tam bir aristokrasidir. En iyilerin, yani bilgililerin, erdemlilerin başta bulunmasını isteyen bir devlet biçimidir. Bu devlette kanunların konulması, topluluk hayatının düzenlenmesi işi, filozoflara, bilge kişilere verilmiştir. Başa filozoflar geçmez yada baştakiler felsefe yapmazsa, insanlığın acıları sona ermeyecektir.²⁸⁵

Platonun düşüncesine günümüz demokrasisi açısından bakacak olursak , şu eleştirilerle karşılaşırız.

1. Onun sistemi demokratik olmayan, otoriteci özellikleri vurgulamıştır.
2. Yöneticilere evlenmeyi, aileyi, özel mülk edinmeyi yasaklayan düşüncelerinin ne kadar gerçekçi olduğu
3. En önemli eleştiri, yönetimin bir bilim olduğu görüşüne yapılmaktadır.
4. Yöneticilerin, herkesin çıkarını kendilerinden iyi bildikleri iddiasındadır.
5. Yöneticilerin mutlak otoriteye sahip olmaları gerektiğini söylemektedir. Oysa tarih ve deneyim, denetlenemeyen iktidarın kabileştiği ve zalimleştiğini göstermektedir.
6. Yöneticilerin yanılmaz olacağını da düşünmektedir.²⁸⁶

Mayo'da Platonun düşüncelerinin yanlışlığını gösterir. Platonun, kitle toplantıları heyecanlı olurlar ve avamın küçük ve dar görüşlü menfaatleriyle çabuklaştırılan kararlara ve demogojiye yok açarlardı. Bu sebepten meclis, hükümet kararsızdır, zıt kararlar alır. Neticede güdülen siyasette bir devamlılık sağlanamaz. Mesuliyet çok geniş

²⁸⁴ Arslan, Ahmet; Felsefeye Giriş, Vadi yy, Ank, 1994, s. 169

²⁸⁵ Gökberk, Macit; Felsefe Tarihi, Remzi kitabevi, 8. basım, İst, 1996, s. 67

²⁸⁶ Arslan, Ahmet; a.g.e. s. 170-171

olarak dağıtıldığı için hiç kimse herhangi bir özel karardan veya tümüyle devletten mesul olmaz. Bu belki o zaman ve sonraki devirler için doğru olabilir. Fakat bugünün demokrasilerinde kararlar, kitle halinde ki vatandaşlar tarafından değil de, yasama, yürütme ve saygı organları tarafından alındığı için pek uygun bir görüş değildir.²⁸⁷

3- Aristoteles (İ.Ö. 384-322)

Platonun öğrencisi, Aristo'da insanların temelde iyi, ahlaklı ve rasyonel olduğuna inanır. En gelişmiş organizasyon olan devletin işlevi vatandaşlara iyi hayat sağlamaktır. İyi bir devlet yapısının gerçekleşmesinde ekonomik koşulların öneminin altını çizer. Aristoya göre, aşırı zenginlik ve fakirlik siyasi istikrarsızlık getirir. Onun düşündüğü iyi bir toplumun oluşmasında, güçlü bir orta sınıfın varlığı çok önemli bir rol oynar.²⁸⁸

Aristo ünlü eseri Politika'da yönetim biçimlerini egemenliğin kullanılışı bakımında sınıflandırmaktadır.

1. Ortak iyiliği amaçlayan bir kişinin yönetimi-Krallık
2. Bir kişiden çoğunun, ama bir azlığın yönetimi-Aristokrasi
3. Bütün toplumun iyiliği yurttaşların hepsinin uygulandığı yönetim-siyasal yönetim.

Bunlara karşılık olan sapmalarda şunlardır.

Krallıktan-tiranlık

Aristokrasiden-oligarşi

Siyasal yönetim yada çokluğun anayasal egemenliğinden-demokrasi

Bu bağlamda demokrasiyi siyasal yönetimin bir sapması bozulmuş şekli olarak görmektedir.

Tiranlık-tek yöneticinin çıkarı için tekin yönetimidir.

Oligarşi-varlıklı adamların çıkarı için

Demokrasi-yoksulların çıkarı için

²⁸⁷ Mayo, H.B; a.g.e, s. 44

²⁸⁸ Narlı, Nilüfer;a.g.m. s. 128-129

Bunların hiç biri topluluğun yararını amaçlamaz. Çoğunluk varlıklıdır ve devlette egemen erki elinde bulundurmaktadır. O zaman bir demokrasimiz var diyeceğiz. Çünkü halk kitlesi egemendir.²⁸⁹

Aristonun en iyi bilinen fikirlerinden biri, vatandaşların yahut çoğunluğun büyük ihtimalle doğruyu bulması gibi basit bir iddiadır. Böyle çoğunlukla alınmış bir kararda tabii olarak bir hikmet vardır. Çünkü bu herkesin serbestçe fikir katabileceği kolektif bir karardır. Kısaca bu, herkesin bildiği, çoğunluğun tek kişiden daha akıllı olduğu ve insanların grup halinde, fert halinde bulunduğundan daha iyi olduğu iddiasıdır.²⁹⁰

Aristo, çıkış noktasında eşitsizlikçi bir düşünceye sahip olduğu halde, çoğunluk yönetiminin azınlık bir seçkinler grubunun yönetiminden daha iyi olacağı sonucuna varmıştır. Aristo halktan kişilerin teker teker “yüksek adamlar” dan daha az niteliklere sahip bulunduklarına inanıyordu. Ama hepsi bir araya geldiklerinde, azınlık olan bu seçkinlerden dahi iyi olmaları mümkündü. Üstelik, çokluk bozulmaya azlıktan daha az elverişli idi. Aristo halkın yönetici olmasından değil, yasaların yapılmasında ve çok sayıda üyeden oluşan yargı organlarında ağırlık taşımasından yanaydı. Çünkü halkı oluşturan bireyler tek tek değil, bir araya geldikleri seçkinlere üstündürler.²⁹¹

Aristoya göre demokrasinin özellikleri, ilkeleri şöyledir.

1. Seçimler: Bütün yurttaşların, bütün devlet görevlerine seçilme yeterliliğinin olması
2. Yönetme: Her bireyi herkesin ve her bireyin herkesi yönetmesi
3. Görevlere atamaların kurayla yapılması. (Ya bütün görevlere ya da hiç değilse deney yahut eğitim gerektirmeyenlere)
4. Hiçbir kamu görevi için mülkiyet sahibi olma koşulunun aranmaması ya da düşük bir düzeyde aranması
5. Bir adamın aynı göreve (üst üste) iki defa getirilmemesi yada bunun çok ender olması. İzin verilecek birkaç ayrık, özellikle savaş sanatına ilişkin görevlerdir.

²⁸⁹ Aristoteles; Politika, (İng, Çev: Mete Tuncay) Remzi kitabevi, 3. basım, İst, 1990, s. 81-82

²⁹⁰ Mayo, H.B; a.g.e. s. 42

²⁹¹ Kışlalı, A. Taner; Siyasal Çatışma ve Uzlaşma, imge kitabevi, 3. baskı Ank, 1995, s. 199

6. Bütün mahkemeler yada mümkün olduğu kadar çok makam için kısa görev süreleri.

7. Üyelerin hepsi bütün yurttaşlar arasında seçilen ve bütün ya da çoğu sorunlar üstünde ve mutlaka anayasa, soruşturmalara bireyler arasındaki sözleşmelere ilişkin davalar gibi önemli ve derinliğine etkili olanlar üstünde karar vermeye hakkı olan jürili mahkemeler.

8. Herşeyde egemen yetkinin Ekklesia'nın yani meclis olması, kamu görevlilerinin küçük işler dışındaki hiçbir şeyde egemen eklerin bulunmaması yahut en önemli sorunlara kurula bırakılması.

9. Mecliste mahkemeler de, devlet görevlerinde herkese düzenli ücret ödenmesi

10. İyi doğum servet ve kültürün azlık egemenliğinin ayırt edici özellikleri olması gibi, bunların karşıtları, aşağı doğum, düşük gelir ve bayağı zevk de halkın egemenliği için tipik sayılır.

11. Görevlerin sürekli olmasını demokrasi pek tutmaz.²⁹²

4- Herodot

Herodot, üç hükümet biçiminin değerlendirmesini yaptığı ünlü pasajında, tarihçiliği siyaset bilimine yakınlaştırmaktadır. Sözü edilen olay, M.Ö. 522 yılında imparatorluk tahtına el koyan bir Medialıya karşı yedi İranlı soylunun ayaklanması ile başlamaktadır. İsyancılar imparatoru öldürdükten sonra, devleti yeniden örgütlemek için hangi biçimin uygun olacağını aralarında tartışır. Savlar üç ayrı siyasal sistemi kapsar. Bu ünlü sınıflama Herodot'un buluşu değildir. Fakat buna geniş bir biçimde ve düzenli olarak ilk kez açıklayan odur.

İktidar bir kişiye, birkaç kişiye, yada birçok kişiye ait olabilir. Bunlara uygun sistemlerde sırasıyla, Monarşi, Aristokrasi, Demokrasi olarak tanımlanmaktadır. Demokrasiyi savunan şöyle der. "Çoğunluk yönetimde olduğundan, herşeyden önce adı güzeldir. Yasalar karşısında eşitlik. Bir hükümdarın yaptığı şeyleri yapamaz. Çoğunluk, görevleri kura ile dağıtır, yöneticileri sorumlu kılar ve her kararı ortak olarak alır."²⁹³

²⁹² Aristoteles; a.g.e. s. 181

²⁹³ Lipson, Leslie; a.g.e., s. 17

Herodot demokrasiyi yücelttiği kadar onun eleştirisini de yapar. Aristokrasiyi savunan bir karşıtını gördüğü biçimiyle demokrasinin ölçütleri şöyledir. Kendisinden hiçbir şey beklenemeyecek, bir kalabalık bundan daha budala daha küstah bir şey olamaz. Bir tiranın küstahlığından kaçayım derken dizginsiz bir halkın küstahlığına teslim olmak hiçbir zaman kabul edilemez. Bir tiran bir şey yaptığı zaman ne yaptığını bilir, ama yığın bunu bile bilemez. Nereden bilsin, kendisine bir şey öğretilmemiştir. Hiçbir zaman kendi kendine iyi bir şey öğrenemez. Böylece demokrasinin kara lekesi cahillik ve dizginsiz küstahlıktır.²⁹⁴

5 – Perikles

Perikles, Atinalılarla yaptığı konuşmasında demokrasiden bahsederken, gururla konuşmuş ve dinleyicileri tarafından alkışlanmıştır. Belki dünyada siyasi bir idealin ruhunu bundan daha iyi belirten bir konuşma yoktur.²⁹⁵

Perikles, demokrasinin birkaç seçkin yurttaşın değil tüm yurttaşların katkılarıyla var olan bir rejim olduğunu vurgular. Herkesin eşit hak ve yükümlülöklere sahip bulunduğunu, soylu oluşuna göre değil yeteneklerine ve kazandığı üne göre devletteki yerini alabileceğini söyler:²⁹⁶

Perikles'in yukarıda verdiğimiz konuşması, demokrasinin esaslarının olumlu bir yorumunun yer aldığı klasik pasajı, savaş sırasında seferberliğin ilk yıllarında ölenler için düzenlenen devlet cenaze töreninde yaptığı konuşmadır.

“Sistemimize azınlık değil çoğunluk tarafından yürütüldüğü için demokrasi deniyor. Özel anlaşmazlıklarımız olduğu zaman, yasalar, herkes için haklarda eşitliği sağlar. Fakat kamu alanında bir bireye verdiğimiz değer statüsünden değil, becerililiğinden kaynaklanır. Yoksul bir kimse de devlete verebileceği bir hizmet varsa itibarı yoktur diye hizmetten alı konulmaz. Ortak konularımızı özgür insanlara yakışan bir biçimde yönetiriz. Özel işlemlerimizde de birbirimizi incitmeden bir araya geliriz. Kamu yaşamımızda yasalara uymamazlık etmeyiz. Çünkü biz hem yöneticilerimize hem de yasalara kaşı saygılıyızdır. Özellikle bizi haksızlıklardan koruyan ve yazılı olmadığı halde uyulmaması ayıp olarak kabul edilen yasalara. Güzelliği sevmemiz bizi

²⁹⁴ Binici, Ali ; a.g.m., s. 38

²⁹⁵ Mayo, H.B ; a.g.e., s.20

²⁹⁶ Kışlalı, A. Taner ; a.g.e., s.199

savurgan kılmaz. Bilgeliği sevmemiz bizi gevşetmez. Zenginliği övmek için değil, daha iyi işler gerçekleştirmek için kullanırız. Yoksulluğumuzu itiraf etmek ayıp değildir. Daha ayıp olanı yoksulluktan kurtulmak için çalışmaktan kaçınmaktır. Yalnız biz, yönetime katılmayan bir kimseyi kendi işine baktığı için övmek yerine, yararsız bir insan olarak kınarız.”²⁹⁷

²⁹⁷ Lipson, Leslie; a.g.e., s.20

C- ROMADA DEMOKRASİ

Roma tarihi belli dönemlere ayrılır.²⁹⁸

- a. Krallık öncesi Dönem (İ.Ö. 753 öncesi)
- b. Krallık dönemi (İ.Ö. 753-509 arası)
- c. Cumhuriyet dönemi (İ.Ö. 509-27 arası)
- d. İmparatorluk dönemi (İ.Ö. 27—İ.S. 476)

Aslında Roma'da hiçbir zaman Atina tipinde bir demokrasi gerçekleşmemiştir. Ama yine de Roma rejimini aristokratik bir cumhuriyet diye tanımlamak veya halk meclisi demokrasisi, senata aristokrasisi ve komsüller monarşisi arasında bir denge sistemi saymak da yanlış olur. Zaten fark edilmesi çok güç olan bir denge M.Ö II yy ortasında Roma devletinin gelişmesi içinde kısa bir süre görülmüştür.²⁹⁹

Roma toplumunun cumhuriyet döneminde ve daha sonraları şu sınıflarda oluştuğunu görüyoruz.³⁰⁰

- 1- Köleler
- 2- Sığıntılar (Vatandaşlık hakkı olmayan özgürler)
- 3- Vatandaşlar
 - a. Patriciler (aristokratlar)
 - b. Plebler (avam halkı)
- 1. Yoksullar
- 2. Zenginler

Etrüsk monarşinin devrilmesi halkı yani Roma gens (aynı atadan türemiş aileler grubu) lerinin hepsini iktidara ulaştırmış ve ilke olarak bir demokrasi meydana getirmiştir. Fakat Romanın yayılması ve topraklarını dolduran insanların sayıca

²⁹⁸ Şenel, Alaeddin; Siyasal Düşünceler Tarihi, Bilim ve Sanat yy, 6. basım, Ank , 1996, s. 186

²⁹⁹ Meydan Larousse, cilt 3, s. 187

³⁰⁰ Şenel, Alaeddin; a.g.e. s. 187

çoğalmasa bu gensleri, plebeis'ler sınıfı yavaş yavaş hak eşitliği kazanmış, ayrıca Roma şehrinin sınırları genişletilince vatandaşların sayısı artmıştır.³⁰¹

Fakat bir takım yasalar bu demokrasiyi demokrasi olmaktan çıkardı. Cenhuiate sisteminin kurulması ile birlikte zengin, orta halli ve yoksul yurttaşlar arasında ayırım yapan, gerçekte de iktidarı zenginelere veren bir rejim ortaya çıktı. Roma demokrasisinin özü yüzyıllara göre değişen bir aristokrasi rejimine bağlı kalmıştır. Hatta imparatorluk kurulduğu zamanda durum değişmedi.³⁰²

Cumhuriyeti bir devlet şekli olarak ortaya koyan Romalılardır. Romalılar devletin pozitif gelişmesi bakımından, Monarşi, Cumhuriyet Principatus ve Dominatus dönemlerinde güçlü bir idari ve siyasi teşkilat meydana getirmişlerdir. Roma'da devlet karşısında ferde değer verilmiş halkın çoğunluğu uzun süre devlet işlerinde uzak tutulmasına rağmen bazı siyasi haklar tanınmış ve kurulan siyasi teşkilat içinde ferdin haklarını koruyacak prensiplerin üstünlüğü sağlanmıştır.

Romalı düşünürler, devleti sitenin dar çerçevesi içinde değil sitenin dar kadrosunu aşan bir devlet görüşü olarak savunmuşlardır. Devlet Roma'da hukuki ve siyasi bir düzenin ve teşkilatın ifadesi olmuştur. Devlet idareside daha çok hukuki esaslara bağlanmaya çalışılmıştır.³⁰³

Roma imparatorluğu döneminde, devlet tarafından kapitalist çiftçilere kiralanan topraklarda ve özel mülk olan büyük topraklarda, kapitalist çiftçilerin çok sayıda köle çalıştırarak kente, pazara dönük üretim yaptıkları bir ekonomik düzen vardır. Bu düzen içinde çiftçilere verilen "latifundia"lar, "coloni" denen kiracı çiftçiler ve "magnate" (şef) denen büyük toprak sahipleri vardı.³⁰⁴

Roma döneminde kim yönetmeli ve meşruluk düşüncesine kısaca göz atacak olursak

Meşruluk ilkesi Avrupa tarihinde önemli rol oynamıştır. Roma alaylarının güçlü olduğu dönemde Sezarların gücü, yöneticiyi ordunun meşrulaştıracağı ilkesine

³⁰¹ Aydın, Tugay.; Bilgi Toplumu ve Demokrasi, Efor yy, Trabzon, 1997, s. 47

³⁰² Meydan Larousse, Cilt 3, s. 515

³⁰³ Eroğlu, Hamza; Türk İnkılap Tarihi, Savaş yy Ank 1990, s. 373

³⁰⁴ Şenel Alaeddin; a.g.e., s. 209

dayanıyordu. İmparatorluğun kuvvetten düşmesiyle beraber, meşruluk problemi önemli bir mesele haline geldi.³⁰⁵

³⁰⁵ Popper, K.R; “Açık Toplum ve Düşmanlarına Yeniden Bakış” (Çev: ihsan Duran DAĞI) Sosyal ve Siyasal Teori, Seçme Yazılar (Haz: Atilla Yayla), Siyasal kitabevi Ank, 1993, s. 24

D- ORTAÇAĞDA DURUM

Eski antik Yunan kent devletlerinin (sitelerinin) yıkılmasından sonra, toplumsal çatışmalar ve gelişmeler sürmüş, Hristiyanlığın doğuşu, gelişmesi ve yayılması “siyasal temsil” kavramını da beraberinde getirmiştir. Ancak zamanla büyük devletlerin ve imparatorlukların ortaya çıkışı, vatandaşların doğrudan devlet yönetimine katılımını imkansızlaştırmıştır. Orta çağın feodal düzeni, temsil seçme ve temsil etme hakkını toprak zenginlerinin ve soyluların (Aristokrat) tekeline bırakmıştı.³⁰⁶

Ortaçağın devlet anlayışı, geniş ölçüde Yunan ve Roma düşüncelerinin üstün devlet anlayışından esinlenerek, bu anlayışı Hristiyanlığın dinsel nitelikleriyle kaynaştırdılar. Tanrı kurallarının üstünlüğü ve hukuk kuralların bunlara uygunluğu zorunluluğu, ortaçağ düşünürlerinin benimsedikleri görüşlerdi.

Din, tüm insan yaşamına egemen bir değer olarak belirince, devlet de dinsel ve tanrısal bir irade, görünün olarak kabul edilmiştir. Böylece kilise, devlet yanında hatta onun üstünde bir iktidar olarak belirmiş. Bu gelişim, devletin kendine özgü bir iktidar bütünü olarak gücünü kırmış.

Kilise ortaçağda Avrupa'ya bütünüyle hakim olarak, tüm yaşamda etken bir kudrete sahip olmuş ve belirli bir düzenin oluşmasını da sağlamıştır. Bu düzende dini dogmalar insan aklının üstünde kabul edilmiş, dini dogmaları, sorgulayan beyinler, kilise tarafından dinden sapma suçundan yargılanmış, bireyin hakları göz ardı edilmiş ve insanlar dinsel iktidardan güç alan mutlak monarşi tarafından yönetilmiştir.³⁰⁷

Ortaçağda Romanın kapitalist çiftçilere kiraya verilen latifundiaların manor'a (malikananeye) dönüştüğünü, coloni denen kiracı çiftçilerle kölelerin, serflere dönüştüğünü, magnate (şef) denen büyük toprak sahiplerinin yerini feodal beylerin aldığını görüyoruz.

Malikanelerin kendilerine yeterli üretim birimleri olmaları, kır yaşamından çok kent yaşamı üzerinde olumsuz etkiler yarattı. Kır-kent alış verişi sönünce kentlerdeki ticaret ve zanaatlar geriledi, ticaretle ve zanaatlarla uğraşan kimselerden oluşan orta sınıflarda küçüldü. Kentlerin canlılığı, nüfusu azaldı. Bu durum ortaçağda bir kültürel

³⁰⁶ Öztekin, Ali; Siyaset Bilimine Giriş, Yeni Malatya Gazetesi Basımı, Malatya, 1993, s. 135

³⁰⁷ Narlı, Nilüfer; “Demokrasinin Batı Avrupa ve A.B.D’de Doğuşu ve Gelişmesi” İslam ve Demokrasi, TDV yy, Ank 1998, s. 129-132

gerilemeye yol açtı. Eskiçağ toplumlarında kent kültürünün egemen olmasına karşılık, ortaçağda kırım kente egemen oluşuna bağlı olarak, kırsal kültürün ağır bastığı görülür³⁰⁸

Ortaçağın Kentleri

Ortaçağın özellikle İtalya kentleri, antik kentlerden köklü biçimde farklıydılar. Bunlar feodalitenin egemen olduğu ve meşruluğun ana kaynağının da soyluluk (aristokratik yada monarşik) olduğu bir evrede ortaya çıkmışlardır. Bu evrenin bazı değerleri ve kurumlarıyla, modern batılı sistemlerin bazı değer ve kurumlarını birbirleriyle kaynaştırmaktaydılar. Temel özelliği, servaja dayanan büyük mülkiyeti olan ortaçağ topluluğuyla, günümüzün sanayi ve ticaret toplumları arasındaki geçiş aşamasında yer alıyorlardı.³⁰⁹

Ortaçağda siyasal düşünüşün, kaynağı meselesinde iki farklı kuram göze çarpmaktadır.

1. Erkin halktan çıkış kuramı: Bu kuram siyasal erkin kaynağının halk olduğunu, siyasal erkin halktan çıktığını, yöneticilerin iktidarlarını halktan aldıklarını belirtir. 9. yy kadar ileri sürülen bazı siyasal görüşlerin temelinde olan bu kuram, bu yüzyıldan sonra, iktidarın Tanrıdan indiği yolundaki kuramın egemenliği üzerine görünmez olmuş, fakat 13. yy da burjuvazinin demokratik düşünceler geliştiren bir sınıf olarak belirmesiyle yeniden ortaya atılıp, gittikçe daha fazla önem kazanmıştır.

2. Erkin Tanrıdan iniş kuramı: Bu kuramda, yasaların ve siyasal erkin kaynağının Tanrı olduğu, yasaların ve siyasal erkin Tanrıdan indiği yolundaki düşüncelerden oluşur. Bu kuram ile, Tanrının yeryüzündeki adamı olarak, imparatorun iktidarının evrensel olacağı söylenebilir. Bu bağlamda, göklerde tek bir Tanrı bulunduğu gibi, yeryüzünde de Tanrının bir tek adamının olduğu, dolayısıyla ancak bir tek imparatorun bulunabileceği öne sürülebilir.³¹⁰

Hristiyanlıkla (tek tanrıcılık) ortaçağda kim yönetmeli sorusunun cevabı bulunmuş oldu. Böylelikle Bizans'a kim yönetmeli problemini çözme fırsatı doğdu. Artık yönetici, evrenin tek Tanrısının inayetiyle ülkeyi yönetiyordu. Bu yeni meşruluk

³⁰⁸ Şenel, Alaeddin; a.g.e. s. 210-211

³⁰⁹ Duverger, Maurice; Siyaset Sosyolojisi, (Çev: Şirin Tekeli) Varlık yy, (4, baskı) İst, 1995, s. 287

³¹⁰ Şenel, Alaeddin; a.g.e. s. 231-232

ideolojisinin tam başarısı, bir birine hem bağılı hem de rakip olan ruhani ve dünyevi iktidarlar arasında bütün ortaçağ boyunca devam eden bağlantılar ve gerginlikleri açıklar. Kısaca, yönetici olan Tanrıdır ama o yeryüzünü, meşru insan temsilcileri aracılığıyla yönetir.³¹¹

Roma toplumsal ve siyasal düzeni yıkılınca kilise kendini, Avrupa toplumunun ayakta kalan tek örgütlü kurumu olarak buldu. Bu nedenle ister istemez Roma imparatorluğunun görevlerini elinden geldiğince üstlenmek, Hristiyan toplumlar arasında birleştirici bir rol oynamak bu yolda gerekirse dünya işlerine karışmak zorunda kaldı. Böylece imparatorun yerini Papa, eyalet valilerinin yerlerini Piskoposlar almıştı.

Kilisenin başlangıçtaki yalın, eşitlikçi durumundan ayrılıp hiyeraşik, eşitsizlikçi bir kurum durumuna gelişine, büyük zenginliklere sahip cazibeli bir yaşam eğilimi göstermesine kısaca devletleşmesine karşı tepkiler doğdu. Bu tepkilerden bazıları papalıkça dinden sapma olarak lanetlendi. Bazıları ise kiise tarafından tanınarak satın alındı. Böylece kiliselerin yanında manastırlar, papazların yanında manastırların din adamları olan keşişler belirdi.³¹² Şimdi de ortaçağa damgasını vuran iki önemli toplumsal yapıyı inceleyelim.

1- Feodal Yapı

M.S. 5. yy dan başlayarak ilk belirtili görülen feodal örgütleniş, barbar saldırıların yol açtığı kargaşa çağından (karanlık çağdan) dolayı, ancak M.S. 9. yy'a kesin olarak ortaya çıkmış, feodal kurumlar klasik biçimlerini ancak bu yy'da alabilmişlerdir.³¹³

Feodal toplum, Germen topluluklarının Roma imparatorluğunu yıkararak antik toplumu çözüp dağıtmaları sonucu bu toplumun yıkıntıları üzerinde oluşan yeni bir biçimlenme ve ileri bir aşamadır.

Bu aşamada siterlerden, kırlara çekilen yaşam ilkece gelişmiş bir tarım temeli üzerinde biçimlenmiş ve üretim güçlerinin Germenlik sistemine göre yeniden biçimlenmesiyle özgü nitelikler geliştirmiştir.³¹⁴

³¹¹ Popper, K.R; a.g.m. s. 24-25

³¹² Şenel, Alaeddin; a.g.e. s. 219-222

³¹³ Şenel, Alaeddin; a.g.e. s. 212

³¹⁴ Sencer, Muzaffer; Türkiye'nin Yönetim Yapısı, Alan yy, İst, 1986, s. 18

Derebeylik (feodalizm) düzeninin oluşmasında iki etken ana faktöre çeken Kışlalı, bu faktörleri şu şekilde izah etmektedir.

1. Doğu ticaret yollarının kapanması
2. Kentlerin güvenliğinin azalması

Doğu ticaret yollarının kapanmasının nedeni, geçiş bölgelerinin İslam toplumlarının egemenliğine geçmesiydi. Kentlerde güvenliğin azalmasının nedeni ise, Barbar istilaları olarak bilinen Norman ve Macar istilalarıydı.

5. yy den 9. yy kadar uzanan bir süreç içinde bu iki etkenin bir araya gelmesiyle, kentler önemini yitirdi, ticaret yaşamı söndü, kentsel ekonomi geriledi, yoksullaşma başladı. İş ve güvence arayan insanlar, kentten köye akın ettiler. Derebeyler onlara bir yandan şatoları ve askerleriyle güvenlik sağlarken, diğer yandan işlemek için toprak verdiler. Serf adıyla derebeyine ekonomik açıdan olduğu kadar, hukuksal açıdan da tam bağımlı bir sınıf doğdu.³¹⁵

Bu toplum tipinin modeli, Roma imparatorluğunun yıkılışından sonraki dönemde Avrupa’da görülen gelişme göz önüne alınarak kurulmuştur.

Kentler gerilemeye başlar ve İtalya’nın birkaç bölgesi dışında temel uğraş yeniden kırsal bir nitelik kazanır. Toprak büyük malikane sahiplerinin elindedir ve kendilerine gayet ağır kiralar ödeyen toprağa bağlı serfler aracılığıyla ekerler. Bu büyük toprak sahipleri aynı zamanda, malikanelerine bağlı olan insan, ev ve ürünü koruyan birer askeri şef ve yine aynı ülke üzerinde asayiş sağlayan ve adaleti dağıtan birer siyasal şef durumundadır.³¹⁶

Feodal örgütleniş kesin bir kararlı biçimini alışının üretim ve savaş teknolojilerine ilişkin iki ana nedeni vardır.

1. Üretim teknolojisine ağır sabanın ve
2. Savaş teknolojisine ağır süvarinin (zırhlı atlı) girmesi³¹⁷

Bu iki nedeni Kışlalı ise, kendisinin yukarıda verdiğimiz iki faktörü kolaylaştırıcı gelişmeler olarak görmektedir.³¹⁸

³¹⁵ Kışlalı, A. Taner; Siyasal çatışma ve Uzlaşma, İmge kitabevi, (3, baskı), Ank, 1995 s. 208

³¹⁶ Duverger, Maurice; a.g.e. s. 32

³¹⁷ Şenel, Alaeddin; a.g.e., s. 213

Barbar saldırılarını izleyen karanlık çağda, merkezi hükümetin can güvenliğini sağlayamaması, zamanla bu soruna çözüm arayan kurumların geliştirilmesine yol açtı. Güçlü bir merkezi otoritenin bulunmayışının bir sonucu olarak, güçlü olanların kişisel egemenliklerini kurmak, zayıf olanların mal ve can güvenliğini sağlamak için güçlü kimselerin himayelerine girmek eğilimleri birlikte feodal örgütlenişi ortaya çıkarttı.³¹⁹

Feodal dönemin toplum yapısı, tarıma dayalı bir ekonomi de toprak sahipleriyle bu topraklar üzerinde çalışarak üretim yapan insanlar arasındaki ilişkilere dayalı bir toplum düzenidir.

Feodal toplum düzeninde servet ve bu servetin kaynağı olan toprağın sahibi olmak ekonomik ve siyasal gücünde sahibi olmak demektir. Belli büyüklükte toprağı olmayan insanlar devlet ve toplum yönetiminde söz sahibi olamadıkları gibi, kamu görevlerine girme hakları da yoktu. Haklar ve özgürlükler kişilere değil, ekonomik yönden güçlü olanlara ve soylulara tanınmıştır. Seçme hakkı büyük ölçüde toprak sahipleri ile din adamlarına tanınmıştı.³²⁰

Ortaçağda şefler ve soylular (feodal beyler) iki ana zümre olarak (kent soyluları hesaba katmazsak) karşımıza çıkar. Feodal bağlılık ilişkisi, genellikle yazılı veya sözlü olarak yapılan bir sözleşme ile (fief sözleşmesi) doğuyordu.

Feodal düzen, alttan üste bağlılıklar, üstten alta himaye sistemi ile kurulmuş piramite benzer bir düzendir. Piramidin tepesinde kral yada imparator, bunun altında kralın vasalları (senyöre bağlı soylu), feodal beyler, küçük beyler, piramidin geniş tabanında toprakları işleyen serfler yer alır.

Feodalleşme yalnız toprakta değil, toplumun tüm yönlerinde görülür. Toplumun tüm kurumlarına sinmiştir. Hiyeraşik feodal örgütlenişe dayanan güvenlik sisteminin dışında kalmamak için manastırlar, kiliseler, kasabalar, hatta kentlerde feodal beylerin himayesine girmeyi yararlı bulmuşlardır.³²¹

³¹⁸ Kışlalı, A. Taner; a.g.e. s. 208

³¹⁹ Şenel, Alaeddin; a.g.e. s. 214-215

³²⁰ Öztekin, Ali; a.g.e., s. 135-136

³²¹ Şenel, Alaeddin; a.g.e. s. 214-216

Feodalitenin siyasal açıdan getirdiği en büyük özellik devlet iktidarın parçalanmış olması ve halkın doğrudan doğruya devlete değil, toprakların sahibi olan senyörlere bağlı durumda olmalarıdır.³²²

Derebeylik ideolojisinin bir başka önemli yanı da sistemin daha büyük bir siyasal bütünle olan bağlılığını sağlayan bir öge meydana getirir. Bu işlevi din yerine getirir.

Kilise batının birliği düşüncesinin yaşatır. Feodallere bir disiplin, kurallar ve yükümlülükler kabul ettirmeye çalışır. Ezilen sınıflara, ölümden sonraki sonsuz yaşamda, hak edenlerin eşit olacağını vaad ederek, bu dünyadaki kaderlerine razı olmalarını telkin eden kilise, egemen sınıfın hizmetindedir. Egemen sınıfta kendi sınıf çıkarlarını aşan bir ahlak kabul ettirerek gücünü kurmaya ve hırslarına gem vurmaya çalışır.³²³

Siyasal birlikten ve merkezi otoriteden yoksun olan feodal toplumda krallık ve imparatorluk biçimindeki geniş toplumsal birlikler ilkece dinsel bağlılık temeli üzerinde gelişmiştir. Bu birliklerde bağlayıcı ve üstün gözetici olarak rol oynayan din ve kilise, ortaçağın en etkin ve egemen kurumu olmuştur.

Feodal toplum, hiyerarşik ve katı sınıf ayrımlarıyla belirlenmiştir. Bu nedenle siyasal iktidar, soyaçekimsel krallar, feodal senyörler, kilise otoriteleri arasında paylaşılmış ve geniş halk yığınları siyasal iktidara sahip olmak şöyle dursun onu etkilemek gücünden bile yoksun kalmıştır.³²⁴

Feodalite ve krallık birbirine bağlıdır. Feodallerin egemen olduğu dönemde bir kral vardır ve feodalitelerde türemiş olan aristokrasi de, merkezi krallıklarda önemli bir rol oynamıştır. Çoğu ülkede feodal krallıktan mutlak krallığa doğru bir evrimleşme görülmüştür. Bazı ülkelerde de feodal krallıktan sınırlı krallığa ve oradan da parlamenter rejime geçilmiştir. Derebeylik ve krallık sistemlerinin ortak yanı, siyasal iktidarın soydan devir üzerine kurulmuş olmasıdır.³²⁵

³²² Kızılastik, Sezgin-Erdem Yaşar; Açıklamalı Sosyoloji Sözlüğü Saray kitabevi (4, baskı), İzmir, 1996, s. 210

³²³ Duver, Mavrice; a.g.e., s. 293

³²⁴ Sencer, Muzaffer; a.g.e. s. 19

³²⁵ Duverger, Maurice; a.g.e., s. 290

Bir yandan haclı seferleri, öte yandan İskandinav halklarının Rusya üzerinden geliştirdikleri ilişkiler doğu ticaret yollarının yeniden açılmasını sağladı ve kentlerde ticaret hayatı canlandı. (Bu canlanma ilk önce liman kentlerinde olduğundan, ilk cumhuriyetler de oralarda kuruldu.) Doğunun ipeği ve baharatı Avrupaya gelirken, Avrupanın yünlü kumaşlarına da doğuda önemli bir pazar doğdu.

Derebeylik düzeninin yıkılmasına, ticaretin gelişmesinin büyük katkı yaptığını görmekteyiz. Kendi kendine yeten kapalı tarım ekonomileri bu süreç içinde çözülmeye yüz tuttular. Ekonominin çerçevesi genişledi. Bölgeler arası ilişkiler arttı ve bölgesel dillerle Latincenin birleşmesi ile ulusal diller doğdu. Feodal devletlerin yerine ulusal devletler aldı.³²⁶

Feodalizmin XI. ve XIII. yy içerisinde ağırlığı daha çok etkiliydi. Daha sonra yavaş yavaş çözülmeye başladı. Kent orta sınıflarının yükselmesiyle büyüyen kentleşme ticarete dayalı ekonomik hayatın gelişmesi ve merkezileşmiş monarşilerin güçlerinin artmasıyla feodalizm çöktü.³²⁷

Ticaret ve sanayi ile gelişen yeni toplumsal sınıfların çıkarları ile toprak soyluların sahip oldukları ayrıcalıklar derebeylik düzeninin özellikleri ile çatışıyordu. Böyle bir değişimin sonucunda;

Birinci aşamada, kentsoylular kralı, toprak soylulara karşı destekleyerek mutlak krallığın kurulmasını sağladılar. Daha sonraki aşamada bu kez kralın yetkilerinin sınırlanması diye adlandırılan anayasal krallık doğdu. Son aşama da ise kentsoylular (burjuvazi) yeterince güçlendiklerinde ya doğrudan cumhuriyet rejimi kuruldu yada krallık (İngilterede olduğu gibi) bir süs olarak korunarak, siyasi iktidarın gerçekte halkın oyları ile belirlendiği rejimlere geçildi.³²⁸

2-Burjuvazi

Burjuvazi terimi orijinal olarak Ortaçağ'ın sonlarında Avrupa'da soyluluk ve köylülükten ayrı olan iş adamları sınıfı olarak ortaya çıkan kent orta sınıfını tanımlamak için kullanıldı.³²⁹

³²⁶ Kışlalı, A. Taner; a.g.e.,s.208-209

³²⁷ Kızılçelik, Sezgin-Erdem, Yaşar; a.g.e., s.210

³²⁸ Kışlalı, A. Taner; a.g.e., s.209

³²⁹ Kızılçelik, Sezgin-Erdem, Yaşar; a.g.e., s.88

Uygarlık XII.yy dan itibaren, sayıları hızla artan kentlere doğru kayar. Kentlerin hemen hemen hepsinde, yarı oligarşik, yarı demokratik özerk bir örgütlenme görülüyordu. Kentlerin yönetimini burjuvazilerin seçtikleri konseyler sağlardı. Burjuvalarsa genellikle meslek korporasyonlarının (loncalar) üyesidirler. Böylece kurulan komünler genellikle, toprakları üzerinde yerleştikleri krala yada senyöre bağlıydılar ve söz konusu kral ya da senyör onlara bir topluluk yasası, bir ayrıcalık belgesi verirdi.³³⁰

13.yy dan itibaren Avrupa'da ticaretin ön ayak olduğu liman şehirleri ve bu şehirlerde yeni bir sosyal ve siyasi örgütlenme ortaya çıktığını söyledik. Buralarda zenginliği, hayat tarzı, dünya görüşü itibariyle senyörlerden ve serflerden farklı toplum kategorileri belirmeye başlar. Burjuvazi olarak adlandırılan bu yeni sosyal sınıflar aristokratlar kadar zengin (hatta daha fazla) fakat serfler kadar da soyluluğu uzaktır. Ancak ticaretin tarıma göre toplumsal yapıyı, gelir, meslek, işbölümü, uzmanlaşma vb. bakımlardan farklılaşmaya yöneltmesi ve burjuvazinin içinde doğduğu bu toplumsal şartlar iyi değerlendirerek gelişimine destek vermesi, ortaçağ sivil toplumlarının yerini, dinamik, hızla değişen farklı unsurları içinde barındıran yeni bir toplumsal örgütlenmenin alması sonucunu doğurur.³³¹

Haçlı seferlerinin başlattığı büyük ticaret ile topraktan elde edilen servet yanında ticaretten elde edilen servet, aristokratların yanında ticaret ile zengin olmuş tacirler yaratılmış oldu. Giderek imalat yani sanayi yoluyla zenginleşen sanayiciler belirecekti. Bu yeni sınıflara kentli anlamında burjuva (kentsoylu) denir. Topraklar sınırlı olduğu halde ticaretin böyle bir sınırı, dolayısıyla ticaretten edinilece servetinde bir sınırı yoktu.

Ekonomik gücü eline geçiren bu sınıfın, siyasal gücüde ele geçirmek isteyeceği ortada kentli zenginler artık kırım kente yönetmesine, feodal beyin (bir zamanlar güvenlikleri için sığındıkları) egemenliğine boyun eğmek istemeyecekler, kentlerini kendileri yönetmeye başlayacaklardır.³³²

Nüfus artışı ve tarım tekniklerindeki ilerleme 12. ve 13.yy'dan itibaren üretim düzeyini yükseltir. Bu ise zanaatlerin, atölyelerin ve ticaretin gelişmesine yeniden bir

³³⁰ Duverger, Maurice; a.g.e., s.287

³³¹ Bostancı, M.Naci; Toplum, Kültür, Siyaset, Vadi yy, (tarih, yer yok) s.33-34

³³² Şenel, Alaeddin; a.g.e., s.275-279

güç verir. Pazarların sanayi ve ticaret loncalarının çevresinde kentler yeniden doğmaya başlar. Haberleşme canlanır, alış verişler çeşitlenir para ve kredi yeniden önemli bir rol oynamaya başlar. Böylece yeni bir sınıf burjuvalar yada kent (baurg) sakinleri, kentliler sınıfı ortaya çıkar.

Üretim koşullarında görülen bu dönüşüm derebeylik sistemini alt üst eder ve onu dönüştürmek zorunda bırakır. Zanaat ve ticaretin büyümesi, alış verişlerin çeşitlenmesi, haberleşmenin gelişmesi, beyliklerin kapalılığını çözecek ve onları ulusal bütün içinde eritmeye başlayacaktır.

Burjuvalar henüz, egemen durumunu koruyan tarımsal üretim kitlesi içinde kaybolmuş gibidirler. Ancak maddi ilerlemenin vurucu gücü artık onlarındır. İyi eğitilmiş ve zengindirler. Büyüyen bir ekonomik güçleri vardır. Siyasal bir rol oynamaya da çalışacaklardır.³³³

Ticaretin gelişmesiyle yeni bir ticaret sınıfı burjuva oluşmaya başlamıştır. Burjuva sınıfı için temel sorun ve ilk önemli engel, toprak soyluları ve din adamlarının tekelinde olan toplumu yönetme haklarının genişletilmesi ve kendilerine de tanınmasıdır. Bu engelin kaldırılması ve toplumu yönetme hakkının kendilerine verilmesi için eşitlik, özgürlük sloganları ile yola çıkan yeni ticaret sınıfının temel amacı, siyasi iktidarların oluşumuna ortak olmak, zamanla da siyasi iktidarı ele geçirmektir. Nitekim önce ekonomik gücü ele geçiren burjuva sınıfı bir müddet sonra, aristokrat sınıf ile din adamları sınıfından siyasi iktidarı da almışlardır.³³⁴

16. ve 17. yy. da burjuvazinin amacı, yeni üretici güçlerin gelişmesine elverişli olmayan feodal biçimlerin ortadan kaldırılmaları, ekonomik ilişkilerini yürüttüğü topraklar üzerinde tek bir siyasal birimin kurulması, ülkenin her yerinde aynı alış veriş yasaların bulunması idi.

Bu yolda yapabileceği şey, bölücü güçlere cephe alıp, bütünleyici güçleri desteklemektir. Güçlü prensleri destekleyerek onların feodal küçük siyasal birimleri ortadan kaldırıp, ulusal devleti kurmalarına yardımcı olmaktır. Bunun için de 16. 17. yy da mutlak monarşi yönündeki eylemleri desteklediler.

³³³ Duverger, Maurice; a.g.e., s.294

³³⁴ Öztekin, Ali ; a.g.e., s. 136

Mutlak monarşiler kurulup burjuvazinin isteklerini yerine getirdikten sonra, artık burjuva ekonomisinin yeni gelişmelerini yavaşlatarak ayak bağı olmalarına yol açtı. Burjuvazi mutlak monarkların iktidarını sınırlamaya kalkınca da, mutlak monarklar feodal aristokratik güçlerle iş birliği yaptılar. Böylece 18. yy da roller değişti. Burjuvazi mutlak monarşiyi sınırlamak amacıyla özgürlük ve eşitlik bayrağı çekmişken aristokraside krallığın geleneksel haklarından yana oldu.³³⁵

Burjuvazinin Avrupa tarihinde sesini duyurmaya başladığı 15. yy dan itibaren değişik toplum yapıları beraberinde yeni siyasi formüller getirir.

Burjuvazi önce aristokrasiye karşı kralın safında yer alarak merkezi krallıkların kurulmasında etkin rol oynar. Daha sonra ise, şehir hayatının çeşitliliği içinde çeşitli alt kümelere bölünmüş olan halkı yaşama hakkı hürriyet ve mülkiyet hakkı gibi doğal haklara dayandırdığı ilkeler etrafından bütünleştirerek ulus devletlerin temellerine atar.

17. 18. yy burjuva ideologlarının devlete halkın iradesine dayanma gibi pozitif bir temel kazandırarak yurttaşlık bilincini güçlendirmişler bu çerçevede yurttaş devlet karşısında teba olmaktan hak ve ödevlere sahip bir varlık durumuna getiren çeşitli mekanizmalar geliştirmeye çalışmışlardır.³³⁶

Burjuvazi yeni üretici güçleri temsil eden sınıf olarak ekonomik gücü eline geçirip, bu güce dayanarak siyasal gücü de ele geçirmeye aday olduğu zaman önce “eşitlik” sloganı ile aristokratların sahip olduğu siyasal haklara sahip olmak istedi. Böyle bir girişim parlamentoların doğuşunun serüvenini başlatmış oluyordu.

Prensler, Krallar savaşlarda ve öteki bazı olağan üstü harcamaları gerektiren işlerde kendilerinden para istemek için, aristokratları toplantıya çağırıyorlar onları geleneksel feodal meclislerde topluyorlardı. Aristokratlar da bu sayede (parayı veren düdüğü çalar) siyasal görüşlerini ve dileklerini krala ulaştırıyor, kralın bazı yetkilerini sınırlıyor, isteklerini yerine getirmezse krala istediği parayı vermeyeceklerini belirterek isteklerini krala yaptırabiliyorlardı. Bu meclisler zamanla kralın vergi vb. parasal önerilerini kabul ederek yasallaştırılan yasama meclisleri durumunu aldılar.

Krallar, özellikle ulusal monarşileri kurma yolundaki savaşlarında yaptıkları büyük harcamalara kaynak bulmak amacıyla soylu olmayan ama zengin olan kent

³³⁵ Şenel, Alaeddin; a.g.e. s. 283-285

³³⁶ Bostancı, M. Naci; Toplum , Kültür ve Siyaset, Vadi yy, (tarih ve yer yok), s. 34

temsilcilerini de meclislerine ama aristokratlardan ayrı oturdukları bir yapıda toplamak üzere çağırmaya başladılar. İngiltere'deki Lordlar Kamarası yanında Avam Kamarasında olduğu gibi.³³⁷

Batı dünyasının bugünün temelinde burjuva vardır. Onun temel ilkelinden yola çıkmıştır. Bunlar liberal ve felsefi içerik olarak ; özgürlük, eşitlik, mülkiyet, güvence, adilliktir. Bu ilkeler siyasal ve yönetsel olarak da seçimle iktidar ve muhalefet teşkili, kararın serbest resmi ve gayri resmi tartışmadan çıkması, kararın ve uygulanmasının hukuk ile çevrilmesi gibi ilkelerdir.³³⁸

³³⁷ Şenel, Alaeddin ; a.g.e., s. 285

³³⁸ Savcı, Bahri ; “Bir Çağcıl Demokrasiyi Arayış” A.Ü.S.B.F. Dergisi, cilt 29, yankı mat. Ank, 1976, s.

E- ORTAÇAĞ SONRASI GELİŞMELER

1- Mutlak Krallık Dönemi

Mutlak krallık dönemi Avrupa'da feodal beyliklerle, liberal-kapitalist devlet arasında ortaya çıkan ve mutlak krallığı yaratan toplum tipidir. Aynı bir tip olarak ele alınmasını haklı çıkartacak kadar uzun süre yaşamıştır. Bu, bir hayli geniş ülke çapında (ulus) ortaya çıkar ve toplum yaşantısında güçlü ve yaygın bir kesimi içine alan sanayi, ticaret ve kentlerin yeniden uyandığı aşamaya tekabül eder. Oysa ekonomiye hala, derebeylerin elinde tuttuğu tarım kesimi hakimdir ve kültürel çerçevenin özünü de hala feodal değerler meydana getirir. Kralın durumu da bu ikiliği yansıtır. Ülkenin tümü üzerinde sahip olduğu otorite yol gösterici ve düzenleştirici rolü, toplumun yeni kazanmakta olduğu yönleri yansıtırken kutsal ve soydan geçimli niteliği ile en üstün derebeyi oluşu, onu ortaçağ geleneğine bağlar.³³⁹

2- Ulus Devletlerin Ortaya Çıkışı

Ulus-devletle başka bir global toplum tipi ortaya çıkmıştır. Bu toplum çok kalabalık bir nüfusu geniş bir ülke üzerinde bir araya getirir ve gerek kente ve gerekse feodal beylikten çok daha kapsamlı bir topluluk oluşturur. Sanayi ve ticaret gelişmesi ve kentsel bir uygarlığın yeniden doğuşu ile ortaya çıkar. Başlıca üretim araçlarına sahip olan burjuvazi egemen sınıf haline gelir ve aşağı bir durumda tutulan kalabalık bir işçi sınıfını çalıştırır. Kar elde etmek en yüce değerdir.

Aynı zamanda devlet liberalizm ilkelerine dayandırılır. Yöneticileri yurttaşlar seçer, kamu özgürlükleri tanınır. Ancak kapitalistlerin elinde bulunan ekonomik güç onlara seçimleri, temsilcileri bakanları, haber alma araçlarını denetleme imkanını verir. Kısaca siyasal demokrasi biçimseldir. Yine de batılılara göre liberal kapitalist devlet, maddi yaşam düzeyi ile kamu özgürlüklerinin büyük bir ilerleme kaydettiği, dengeli bir devlettir.³⁴⁰

³³⁹ Duverger, Maurice; a.g.e. s. 33

³⁴⁰ Duverger, Maurice; a.g.e. s. 32

3- Rönesans

Fransızca bir sözcük olan Renaissance deyimi yeniden doğuş demektir. Rönesans deyimi dar anlamda antik çağ üzerindeki incelemelerin yenilenmesi , yeniden doğması demektir. Çok daha geniş, çok temeli olan ilkçağ ile ortaçağın vardığı sonuçların büsbütün yeni bir biçimde görülmesi bundan önceki çağların tanımadığı yepyeni bir insanın tarih sahnesine çıkmasıdır.

Rönesans bir geçit dönemidir. Ortaçağ düzeninin çözülüp yeniçağ oluşturacak ilkeler ile düşüncelerin artık belirlemeye başladıkları dönemdir.

Rönesans ne zaman başlamıştır? Buna kesin olarak tarih vermek zordur. Çünkü tarihi herhangi bir dönem bir anda ortaya çıkmaz. Belli bir oluşum sürecini gerektirir. Bu yüzden Rönesans'ı hazırlayan gelişmenin gözle görülür bir hale geldiği bir döneme inecek olursak, bunu da 14. yy da bulabiliriz.³⁴¹

4- Reform (Reformation)

İnsanın kendi iç dünyasında yeniyi arayan Rönesans felsefesi yeni bir insan anlayışı yanında yeni bir hukuk ve devlet anlayışı da getirmiştir. Yani din anlayışı da en başta Reform denilen büyük din akımında kendini gerçekleştirmiştir. Reformda, ortaçağ kilisesine bu kilisenin resmi felsefesi olan skolastiğe karşı bir tepki var. Eski kiliseyi aşp yeni kilise getirmek ister. İlk Hristiyanlığa dönmek isteyişini buluruz. Bunun içinde ortaçağ kilisesinin bozup değiştirdiği Hristiyan inançlarını orijinal biçimleriyle yeniden kurmaya çalışır.³⁴²

5- Yeniçağın Başlaması

Yeniçağ siyasal düşüncü ortaçağın dinsel siyasal düşüncü biçiminden kurtulup çağımızın bilimsel siyasal düşüncüne ulaşmak yolunda atılmış adımlardan oluşur. Bu anlamda dinsel siyasal düşüncüden bilimsel siyasal düşüncüye geçiş döneminin düşüncüdür. Bu nedenle de onda dinsel öğelerle bilimsel öğelerin yan yana bulunduğunu görüyoruz.³⁴³

16. yy da başlayan modern çağın veya yeni çağın özelliklerinden birisi de bireyin yaşamın her alanında yükselişidir.

³⁴¹ Gökberk, Macit; a.g.e. s. 181-182

³⁴² Gökberk, Macit; Felsefe Tarihi, Remzi kitabevi, (8. basım), İst, 1996, s. 200

Yeniçağın diğer bir özelliği de bireysel girişim ve başarılı olanlara maddi mükafat vaad eden kapitalizmin yükselişidir.³⁴⁴

Modernliğin siyasal düzeyde ortaya çıkışını işaretleyen 1789 Fransız Devrimi ise, felsefi düzeyde yaratıcısı da Descartes'dir. Descartes'ten itibaren ki, kendi ayakları üzerinde durabilen bir akıl tasarımı yaygın kabul görmüş ve aklın kendi dışındaki kaynaklara (din, Tanrı, gelenek vb.) başvurmadan salt kendi yetenekleri ile kendisini Tanrıyı, sonrada çevresini tanımlayabileceği, buradan yola çıkarak dünyayı kurgulayabileceği anlayışı yerleşmiştir.³⁴⁵

18. yy da siyasi iktidarın kullanılması ve temsil edilmesi gibi konularda birbirinden farklı iki temel kuram ortaya çıkmış ve günümüze kadar gelmiştir.

1- Ulusal Egemenlik: Halk kendisini yönetecek olanları belli bir süre için seçip yönetime getirir ve ikinci bir seçime kadar da onların işlerine karışmaz. Halk seçerek yönetime getirdiği kişilere inandığı güvendiği için onlardan yaptığı işlerle ilgili olarak hesap sorması denetlemesi söz konusu olmamalıdır. Halk eğer yönetime getirdiği ekibe karşı güvenini yitirdi, yada uygulamalarında hoşnut değilse, yetki verdiği süreyi beklemek durumundadır.

2- Halk Egemenliği: Siyasi iktidarın kaynağı halktır. Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir. Bu teoriye göre, halk ülkeyi yönetmek üzere seçtiği kişilere egemenlik haklarını hiçbir şekilde ve herhangi bir süre için kesinlikle devretmemiş, egemenliğini süre belirtmeksizin kullanma hakkını vermiştir. Halk kendisine ait olan bu hakkı istediği zaman alır ve bir başka gruba yada partiye kullanması için verebilir.³⁴⁶

³⁴³ Şenel Alaeddin; a.g.e. . 275

³⁴⁴ Narlı, Nilüfer; a.g.m. s. 132

³⁴⁵ Armağan, Mustafa; Gelenek, ağaç yy, İst, 1992, s. 73

³⁴⁶ Öztekin, Ali; a.g.e. s. 136-137

F- SİYASET FİLOZOFLARININ DÜŞÜNCELERİ

Ortaçağ sonlarına doğru bir çok düşünür ve siyaset filozofu, öncelikle kendi ülkelerindeki yönetimlerden hareketle siyaset konusunda çeşitli fikirlerle ve eserlerle boy gösterdiklerini görmekteyiz. Birbirlerinden farklı olarak herkes kendince hangi yönetimin iyi olduğunu tespit etmiş. Bu yönetimin iyi yönlerini, diğerlerinde üstünlüğünü ve farklılığını belirtmişlerdir. Bazıları da farklı yaklaşımlar içinde olup, zihinlerinde tasarladıkları devlet ve yönetimleri edebi eserlere dökerek bunu göstermeye çalıştılar.

Bu dönemde ortaya çıkan düşüncelerin başında sözleşmeye dayalı devlet oluşumu fikridir. Sözleşme fikri için söylenen farklı grupların bir araya gelerek oluşturdukları bir durumdur. Bununda demokratik düşünceyle alakalı olması düşünülebilir. Çünkü günümüzde demokrasi farklılıkların en iyi uzlaştığı rejim değil midir?

Burada şunu da belirtmeliyiz ki bu düşünürlerin fikirleri ülke yönetimine talip olanlara yön vermiş olması, düşüncelerinin anayasalarda, ülke yönetimlerinde yer almış olmasıdır.

1-Niccolo Macchiavelli (1469-1527)

Antikçağın devlet görüşünü Rönesans eğilimleriyle birleştiren ilk düşünür Floransalı N.Macchiavellidir. Onun önemi yeniçağ tarihinin ana düşüncelerinden biri olan "ulusal devlet" idaresinin temsilcisi olmasıdır.³⁴⁷

Onun siyasal düşüncesinin odak noktası İtalyan birliğinin sağlanmasıdır. Bunun için gereken araç olarak gördüğü mutlak monarşidir. Yani yetkisi sınırsız olan bir prenstir.

O, siyasal erkin Tanrıdan değil, kuvvetten doğduğunu gözlemleyip bunu kabul etmiştir. Böylece o siyasal düşüncü, dinsel düşünüşten arındırarak laikleştirirken, aynı zamanda siyasal düşüncü bilimselleştirme girişiminde de bulunmuştur.³⁴⁸

Ona göre, bir devlet bir ulusa dayanıyorsa yeter bir gücü var demektir. Devlet bütün gücünü bu kökten almalı, karşısında ve üstünde kiliseyi bulmamalıdır.

³⁴⁷ Gökberk, Macit; a.g.e., s.208

³⁴⁸ Şenel, Alaeddin; a.g.e., s.302-308

Devlet adamı devletin gücü ile mutluluğunu, kendi gücü ve kendi mutluluğu olarak duymalıdır. Devletin başındakilerin biricik amacı, devleti yaşatmak, gücünü boyuna artırmaktır. Bu amaca varmak için kullanılacak her araçta meşrudur.³⁴⁹

2-Thomas More(1478-1535)

1516 yılında yazdığı “Utopia” adlı eserinde ideal devlet düzeni üzerinde yoğunlaşmıştır.

İngiliz olması nedeniyle önce İngiltere’nin o zamanki sosyal durumunu eleştirir. Ona göre, İngiltere’nin en kötü yönü, mal ve mülkün sayıca az zengin, işsiz güçsüz bir sınıfın elinde toplanmış olmasıdır. Bu yüzden halkın büyük kısmı hem maddi hem de ahlaki bir yoksulluk içine düşmüştür. Bundan kurtulmanın tek yolu özel mülkiyetin kaldırılmasıdır. Çünkü nerede özel mülkiyet varsa orada sosyal adaletin sözü olamaz. Bütünün mutluluğunu gerçekleştirmenin tek çaresi eşitlik ilkesini kullanmaktır. İşte bu ideal durum utopia adlı bir adada bulunan devlette gerçekleşmiştir.

Utopia devleti, mülkiyet ortaklığına dayanır. Burada para yoktur. Bunun yerine düzenli bir eşya değiş tokuşu vardır. Özel mülkiyetin yasak olduğu bu adada aileler vardır. Bunlara ihtiyaçları parasız olarak dağıtılır.³⁵⁰

3-Tommasa Campanella (1568-1639)

T.More’dan yüzyıl sonra yaşamış olan İtalyan filozofu da “Güneş Devleti” adlı eserinde ideal bildiği bir devletin tablosunu çizmiştir. Onun içinde örnek Platon’un devletidir.

Onun devletinde bilim ve felsefe egemendir. Devleti yönetecekler teorik bakımdan da, pratik bakımdan en iyi yetişmiş olan kimselerdir. Devletin başında hem filozof hem rahip olan bir hükümdar bulunmaktadır.

Bu adada bütün yurttaşlar devletin sıkı denetlenmesi altında yetişirler. Devletin sürekli ve sağlam olması için burada tam bir ortaklık uygulanır. Her şey ortaklaşadır. Güneş devletinde rastlantıya hiç yer verilmiyor. Üremede olsun, iş tutmada, dağıtımda olsun hep bütünün iyiliği yararı ölçü oluyor.³⁵¹

³⁴⁹ Gökberk, Macit; a.g.e, s.209

³⁵⁰ Gökberk, Macit; a.g.e, s.213-214

³⁵¹ Gökberk, Macit; a.g.e, s.214

4-Thomas Hobbes (1588-1679)

Yeniçağın en büyük siyaset filozoflarından biri olan Hobbes, mutlakiyetçiliğin en kararlı savunucularından birisidir.

Hobbes, insan hakkında belirli bir psikolojiden hareket eder. Ona göre insan, doğası gereği bencil bir varlıktır. Bir yandan maddi ihtiyaçlarının doyurulması peşinden koşarken diğer yandan başkalarına hükmetmek, başkaları tarafından kabul edilmek, arzusunu tatmin etmek ister. Ancak, insanların bu arzuları, eğilimleri doğal olarak birbirlerine ters veya uzlaşmaz olduğu için bu durum onlar arasında çatışmalara yol açar.³⁵²

T. Hobbes, bireylerin sosyal sözleşme ile devleti yarattığı tezi ile bireyciliği öne çıkarmıştır. Ona göre, hayatın acımasız, güvensiz fakir olduğu toplum öncesi yaşayışta bireyler hayatlarını kolaylaştırmak için özgür iradeleri ile devleti oluşturdular, sözleşme ile siyasi gücü devlete verdiler.³⁵³ Bu sözleşmeye uyulması için bir güç olarak devlete veya bir egemene ihtiyaç bu noktada ortaya çıkar. Devlet, insanların kendi aralarında uymayı kabul ettikleri sözleşmenin şartlarına onları zorla uydurma gücüne sahip olan kurumdur. İnsanlar, egemeni kendi aralarında oluştururlar ve ona iktidar ve yetki verirler. Egemenin tek kişi olması ve egemenliğin mutlak olması hem gerekli hem doğaldır. Bunun nedenini şöyle temellendirir. Eğer egemen bir grup olursa, bu kez bu grubun kendi içinde görüş ayrılıkları ve çatışmalar çıkabilir. Böylece egemenin gücü bölünmüş olur ve yine eski problemler ortaya çıkar.³⁵⁴

Devleti sözleşmeye dayandıran öteki düşünürlerden farklı olarak Hobbes, toplum sözleşmesini başta da belirttiğimiz gibi monarşik hatta mutlak monarşik görüşlerine kanıtlar sağlayacak çıkarımlar yapmaya elverecek bir biçimde düzenlemiştir.

a) Toplum sözleşmesinin varlık nedeni can ve mal güvenliğinin sağlamasıdır. Can güvenliği sağlandığı sürece uyruklar egemene boyun eğer

b) Sözleşme uyruklar arasında yapılmış bir sözleşme olup, egemen sözleşmeye taraf olmadığından uyruklara karşı hiçbir yükümlülük altına girmemiştir. Uyruklar ise,

³⁵² Arslan, Ahmet; Felsefeye Giriş, Vadi yy, Ank., 1994, s.174

³⁵³ Narlı, Nilüfer; a.g.m., s.133

³⁵⁴ Arslan, Ahmet; a.g.e, s.175

kendilerini yönetme haklarını tümüyle egemene devrettiklerinden, egemenin buyruklarına mutlak bir boyun eğme yükümlülüğü altına girmişlerdir.

c) Uyrukların kendilerini yönetme haklarını devrettikleri egemen bir kişi yada kuruldur. Egemen bir kurul ise, oy çokluğu bu kurulun iradesini tek bir iradeye dönüştürür. Böylece egemenlik yine mutlak ve bölünmemiş kalır.³⁵⁵

5-John Locke (1632-1704)

Locke'da Hobbes ve Rousseau gibi toplumu bir sözleşme üzerine dayandırır. Locke'un bugün batı dünyasında özellikle Anglo-Sakson kesiminde mevcut olduğu şekilde demokrasinin mimarı olduğunu söyleyebiliriz.

Bütün insanların eşit doğdukları, herkesin yasa önünde eşit muamele görme hakkı olduğu, insanların yaşama, çalışma, mülk edinme, özgürce düşünme, din ve vicdan özgürlüğüne sahip olma gibi anayasalar tarafından garanti edilen ve yasalarla elinden alınamayacak olan bir takım dokunulmaz, vazgeçilmez terk edilmez haklara sahip olduğu, egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu, halkın bu egemenliğini seçmiş olduğu organlar vasıtasıyla kullandığı, yöneticilere sınırlı bir süre ve belli koşul ve amaçlarla tahsis etmiş olduğu egemenliğini her zaman için ondan geri alma hakkı olduğu, halkın devlet için değil, devletin halk için var olduğu modern demokrasinin temelinde bulunan fikirlerin veya prensiplerin onun tarafından ortaya atılmış veya formüle edilmiştir.³⁵⁶

Locke, insanlar bir toplum sözleşmesi ile özgürlüğün ve mülkiyetin iyi korunmadığı doğa durumuna son verip, yargılama ve cezalandırma haklarını topluma devrederek, doğal toplumdan uygar toplum aşamasına geçmişlerdir. Böylece çatışmalarda ve hakların çiğnenmesi olaylarında topluluğu hakem yapmışlar, taraf tutmayan ayırım gözetmeyen yasalar koyup, bazı kimselere de bu yasaları uygulama yetkileri vermişlerdir.³⁵⁷

J. Locke "Yönetim Üzerine İki Deneme" adlı yapıtında toplumun bir sözleşme temeline dayanması gerektiğini öne sürer. Hobbes'un sözleşme kuramına, tabi haklar teorisini ekleyerek, bireylerin yaşam, özgürlük ve mülkiyet gibi tabii haklarını korumak

³⁵⁵ Şenel, Alaeddin; a.g.e., s.325-327

³⁵⁶ Arslan, Ahmet; a.g.e., s.187-188

³⁵⁷ Şenel, Alaeddin; a.g.e., s.343

için devleti kuracak sözleşmeyi yaptıklarını iddia eder. Devletin görevi bireylerin tabi haklarını korumaktır. Mutlakiyetçiliğe karşı çıkararak meşruti bir monarşinin yanındadır. Ayrıca hükümdar haklarını aştığı zaman ayaklanmanın yasal sayılacağı görüşündedir. Sistemdeki kararlar halkı temsil eden, seçimlerden oluşan yasama organınca alınır. Bu görüşü ile liberal demokrasinin temel ilkelerinden biri olan temsiliyet ilkesini dile getirmiştir.³⁵⁸

Locke üzerinde durduğu ilkelerden biride kuvvetlerin ayrımı ilkesidir. Ona göre en üstün politik güç yasama gücüdür. Ancak insanların kudrete olan zaafından dolayı bu güce aynı zamanda kendisi tarafından çıkarılacak yasaları uygulama gücü verilmesi tehlikeli olur. Bundan dolayı Locke, yasama organının yasaları çıkarıp çıkarmaz dağılmasını ve onların yürütülmesini kendisinden aşağıda olan ve sürekli görev başında bulunacak olan bir yürütme gücüne verilmesini uygun bulur.

Önemli bir fikride, yönetimin temelinde güç değil, yasanın bulunduğu bulunması gerektiği fikridir. Demokrasi, yasalarla yönetimdir.³⁵⁹

6-Montesquieu (1689-1755)

Montesquieu'nun siyasal düşünceler tarihi içindeki yerini belirlerken aristokrasinin geleneksel ayrıcalıklarını mutlak monarşiye karşı savunmak için parlamentarizmden yana ve özgürlükçü düşünceler öne sürdüğünü, burjuvazinin bu yüzyılda monarşiye karşı, parlamentarist ve özgürlükçü bir siyasal tutumu benimsediği için, onun düşüncelerinden yararlandığını söyleyebiliriz. Tüm ülkeler için geçerli en iyi yönetim biçimi olamayacağına inanmakla birlikte, bir ülkeye en uygun yönetim biçiminin olabileceği görüşündedir.

Başlıca üç yönetim biçimi olduğunu söyler;

- 1) Cumhuriyet
- 2) Monarşi
- 3) Despotluk³⁶⁰

Yine Montesquieu her tip yönetimin ayırıcı bir prensibi olduğunu söyler.

³⁵⁸ Narlı, Nilüfer; a.g.m., s.133-134

³⁵⁹ Arslan, Ahmet; a.g.e., s.184-186

³⁶⁰ Şenel, Alaeddin; a.g.e., s.349-355

- Despotizmin “korku”
- Monarşinin “şeref”
- Cumhuriyetin “medeni fazilet veya demokratik ruh” tur.³⁶¹

Montesquieu kuvvetler ayrımı düşüncesini geliştirdi ve O’nun etkisiyle 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesinde şu ifade yer aldı.

“Kuvvetler ayrılmadığı ve özgürlüklerin güvence altına alınmadığı yerde anayasa yoktur.” Ona göre, önünde kendisine engel olabilecek başka bir güç bulunmayan her yönetici, özgürlükleri çiğneyebilir, yetkilerini aşabilir. Kuvvet kuvveti durduramazsa özgürlük olmaz.³⁶²

Montesquieu’ya göre demokrasi, halkın hem yöneten hem de yönetilen durumunda olduğu bir yönetim biçimidir. Oyu ile iradesini açıklayan halk yönetendir. Her yönetim biçiminin varlığı belirli ilkelere dayanır. Demokrasinin temel ilkesi siyasal erdeme dayanır. Siyasal erdemde yurt ve millet sevgisidir. Ülke ve ulus çıkarlarını bireysel ve grup çıkarlarına üstün tutabilme gücüdür. Ayrıca siyasal erdem her şeyden önce, yönetenin başta anayasa olmak üzere yasalara ve öteki toplumsal kurallara saygı göstermesidir. Yasalara saygının bittiği yerde demokrasi bozulmuş, devlet tükenmiş demektir.³⁶³

7-Jean Jacques Rousseau (1712-1778)

J. J. Rousseau, 18. yy ünlü Fransız siyaset filozofu ve büyük Fransız devriminin fikri plandaki hazırlayıcılardan biri ve “Toplumsal sözleşme” adlı ünlü eseri ile demokrasinin en büyük kuramcılarının biri kabul edilir.

O, aydınlanma çağının temel fikirleri olan insan aklının üstünlüğünü ve sosyal sorunları çözebileceği gibi bir çok temel fikirlerini paylaşmakla birlikte, duyguların akla olan üstünlüğünü savunmakla farklı bir görüş ortaya atar.³⁶⁴

18.yy da yaşamış olan J.J. Rousseau, her alanda eşitliği ve tam bir demokrasiyi savundu. Ona göre en iyi çözüm halkın iktidarını doğrudan kullanmasıydı. Ama mutlaka temsilci kullanmak gerekirse halk bu temsilcilerini dilediği zaman görevinden

³⁶¹ Mayo, H.B; Demokratik Teoriye Giriş, (Çev: Emre Kongar), Ayyıldız Matbaası, Ank, 1964, s.183

³⁶² Kışlalı, A.Taner; a.g.e., s.200-201

³⁶³ Öztekin, Ali; a.g.e., s.63

³⁶⁴ Narlı, Nilüfer; a.g.e., s.134

alabilmeliydi. O, ulusun vekilleri için halkın temsilcileri değil olsa olsa memurları olabilirler demektir.³⁶⁵

Rosseau tek bir kişinin egemenliğini değil, bütün olarak halkın egemenliğini savunmaktadır. Genel iradenin tezahür ettiği yer halk meclisleridir. Halkın egemenliğini hiçbir kuruma, hiçbir şahsa gerçek anlamda teslim ve terkedemeyeceği üzerinde ısrar eder. Egemenlik bir bütündür, bölünemez, devredilemez. Halkın mutlak, kayıtsız, şartsız, sınırsız egemenliğini koruma üzerinde o kadar ısrarlı ve kıskançlıktır ki halkın temsilcileri tarafından alınan kararların çıkarılan yasaların ancak halkın referandumundan geçtikten sonra geçerli olabileceklerini kabul eder.

Kuvvetler ayrılığı ilkesini kabul etmez ve halkın elinde olmasından yanadır. Ayrıca sivil toplum örgütlerinin halkın iradesini yansıtacaklarını da kabul etmez. Bu düşüncelerinden dolayı onun demokrasi düşüncesini totaliter demokrasi adıyla adlandırırlar.³⁶⁶

İnsanların toplum öncesi doğal durumu bir savaş durumu olmaktan çok herkesin eşit ve özgür bir biçimde yaşadığı genel bir mutluluk durumuydu. Bununla birlikte bu durumdan zamanla bir değişme olmuş, özellikle mülkiyetin ortaya çıkmasıyla bu saf mutluluk durumu bozulmuştur. Bunu tekrar sağlamak için önerdiği toplumsal sözleşmedir. Bu toplumsal sözleşme aracılığıyla öyle bir toplum biçimi kurulacaktır ki burada her üyenin kişiliği yani özgürlük ve çıkarları ortak bir güç tarafından savunulacak ve korunacaktır.³⁶⁷

İnsanların kavga durumuna son verebilmek ve kuvvete dayanmayan bir düzeni kurabilmek için aralarında bir sözleşme yapmalarında iki amaç vardır.

- 1) Doğa durumundaki özgürlüklerini korumak
- 2) Doğa durumunda ortaya çıkan kavgalara son verecek bir egemenin yönetimi altına girmek.³⁶⁸

Toplum sözleşmesi adlı eserinde doğal özgürlüklerden vazgeçerek herkese idare edilme ve idare etme veren meşru bir sivil toplum yaratarak özgürlüklerini yeniden

³⁶⁵ Kışlalı, A.Taner; a.g.e., s.201

³⁶⁶ Arslan, Ahmet; a.g.e., s.180-181

³⁶⁷ Arslan, Ahmet; a.g.e., s.179

³⁶⁸ Şenel, Alaeddin; a.g.e., s.361

kazandıkları tezini, ortaya atar. Yani insanlar kendi özgür iradeleri ile herkes için iyi olanı temsil eden genel iradeye tabi olur. Buda hükümetlerin milleti oluşturanlardan, bireylerin iradesince ve rızasına dayanma ilkesini getirir ki onun en büyük katkılarından biridir. Temsiliyetin milletin iradesini zedeleyeceğini, dolayısıyla doğrudan demokrasinin en iyi yöntem olduğunu savunur.³⁶⁹

³⁶⁹ Narlı, Nilüfer; a.g.e., s.134

G-ÜLKELERDEKİ DEMOKRATİK GELİŞİM

Toplumların gelişim süreçleri içinde geçirdikleri değişikliklerin yarattığı sorunlar doğaldır. Siyasal ve sosyal gelişiminde sorunlarla karşılaşmayan tek bir dünya devleti gösterilemez. Günümüzde demokrasileri ve yönetim uygulamaları örnek alınan belli başlı bazı ülkelerin geçirdikleri aşamaları inceleyeceğiz. Hemen her ülke için yüzyıllar direniş, eylem, iç savaş ve devrimlerle geçmiş ve bugünlere gelinmiştir. Batı kültürünün ve düşüncesinin mahsulü olmasına rağmen demokrasi Batıda hile külfetsiz ve kolayca yerleşmemiştir. Bazı ülkelerde gerçekleşen demokrasi hareketlerinin değerlendirmesinde şunu söyleyebiliriz. “İngiliz devrimi zamana yayıldığı için, Amerikan devrimi çok uzaklarda ve farklı koşullarda gerçekleştiği için, Fransız devrimi kadar evrensel bir etki yapamamışlardır.”³⁷⁰

1. Fransa

Fransız devrimi insanlık tarihinin en önemli olaylarından birdir. 16.yy da oluşmaya başlayan, 17.yy da felsefi temellerini kuran, gelişen ve gelişmesini 18.yy boyunca sürdüren yeni bir sınıf burjuvazi, mutlakiyetini kraldan ve aristokrasiden iktidarı zorla alıyordu.³⁷¹ İşte bu belirleyici olay devrimin asli karakterini yansıtır.

Fransa XVI.yy dan beri mutlakiyetle idare edilen bir ülkeydi. Devrimleri etkileyen yeni dünya görüşü insan hakları konusunu radikal ve yeni bir açıdan değerlendiren aydınlanma felsefi oldu. Aydınlanma “insanın düşünme ve değerlendirmede din ve geleneklere bağlı kalmaktan kurtulup kendi aklı kendi görgüleri ile hayatını aydınlatmağa girişmesidir.”³⁷²

Aydınlanmanın getirdiği reformları gerçekleştirmesi şartıyla reformcuların mutlak krallık düzenine bir itirazları yoktu. Ancak bu umut ortadan kalktıktan sonra, reformcular dikkatlerini halka çevirdiler ve halk hakimiyeti ilkesini desteklemeye başladılar. Devrimciler hürriyet, kardeşlik, eşitlik istiyorlar fakat bunu gerçekleştirecek siyasi araçların niteliği üzerinde durmuyorlardı. Bunun neticesinde 1789-1804 yılları arasında 15 yıl içinde Fransa’da mutlakiyet, meşrutiyet imparatorluk rejimlerinin hepsi denendi.³⁷³

³⁷⁰ Kışlalı, A.Taner; a.g.e., s.213

³⁷¹ Ateş, Toktamış; a.g.e., s.70

³⁷² Gökberk, Macit; a.g.e., s.325

³⁷³ Meydan Larousse, Cilt 3, s.517

Fransa, merkezi mutlak monarşinin klasik örneğini oluşturacak bir yönde gelişti. Mutlak monarşi yönündeki gelişmelere aristokrasinin tepkisi, kendini din savaşları kılıfları altında ortaya koydu. Ancak din savaşlarının uzayıp gitmesi, hangi mezhepten olursa olsun herkesin Fransa kralına boyun eğmesinin uzayıp giden iç kargaşaya son vereceği yolundaki, burjuvazinin işine yarayan görüşe ağırlık kazandı. Fransa kralı XIV. Louis'in merkezi monarşisinin mutlaklaşma eğilimine karşı, geleneksel ayrıcalıkları bırakmama yolunda aristokratların son çabası olan Fronde ayaklanmasının (1648-1653) bastırılması ve kral XIV. Louis'in mutlak monarşi anlayışını simgeleştiren "devlet benim" sözü ile doruğa ulaştı. Burjuvazi XVIII. yy da özgürlük bayrağı ile mutlak monarşinin karşısına çıktı.³⁷⁴

Fransız devrimi tipik aristokrasi (toprak soyluları), burjuvazi (kent soylular) çatışmasının ürünüdür. 1713-1789 yılları arasında Fransa'nın dış ticareti beş katı artmış ve sadece bu gösterge bile, Fransız burjuvasının gelişmişlik düzeyini gösteriyordu. Ekonomik bakımdan bu ölçüde güçlenen bir toplumsal sınıfı, uzun süre ülke yönetiminin uzak tutmanın imkansızlığı 1789'da çarpıcı bir biçimde ortaya çıktı. Kral bir takım gelişmelerden sonra 4 Ağustos 1789 da derebeylerin feodal düzende sahip oldukları tüm hukuksal ayrıcalıkları kaldırıldı. Tüm Fransızların yasalar önünden eşitliği kabul edildi. Toprak mülkiyeti sınırlandırılıp (toprak reformu), kamu görevlilerinin parayla alınıp satılması yasaklandı. 26 Ağustos 1789 da ise ünlü "İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi" yayınlandı.³⁷⁵

Fransa'da 1830, 1848, 1871 ve 1947 denemeleri başarısızlıkla sonuçlanmış diktatörlükler ve büyük çalkalanmalardan sonra nihayet 1953'de DE GAULLE'ün yaptığı yeni anayasa ile Fransız demokrasisi bugünkü rayına oturabilmiştir.³⁷⁶

Fransız devrimi sonrası gelişmelerde en az devrim kadar ilgi çekicidir. Şimdi bu olayları kısaca irdelemeye çalışalım.

Fransa'da 1789 devrimi ile eski rejim yani mutlak monarşi sona ermiş ve yeni rejime dönük gelişmeler başlamıştır. Bugün hala geçerli olan IV. Cumhuriyetin 1958 anayasasına belirli aşamalardan sonra gelinebilmiştir.

³⁷⁴ Şenel, Alaeddin; a.g.e., s.286-287

³⁷⁵ Kışlalı, A.Taner; a.g.e., s.213

³⁷⁶ Sezal, İhsan; Sosyal Bilimlerden Temel Kavramlar, Akçağ yy, Ank., 1991, s.46

1789 meclisi tarafından kabul edilen 1791 anayasasıyla ulusal egemenlik temsili rejim ve kuvvetler ayrılığı ilkeleri kabul edilmiştir. Yasama organı yasaları yapma, kralda yürütme ile görevlendirilmişti. Yeni 1791 anayasası sınırlı monarşi sisteminin esaslarını öngörmekteydi. 10 Ağustos 1792 tarihindeki ayaklanma sonucunda kralın bütün yetkileri elinden alınmış ve bütün gücü elinde toplayan meclis ile 1.Cumhuriyet başlamıştır.

Bu durumda çeşitli darbeler karşısında 7 yıl dayanabilmiş ve 1799 Napolyon'un diktatörlüğü ile imparatorluk dönemi başlamıştır.

1814 teki Restorasyon da kralın yetkileri temsili bir rejim içinde tekrar verilirken 1848 ihtilalleri Fransada sonucunu vermiş ve 4 Kasım 1848 de anayasa ile II. Cumhuriyet ilan edilmiştir.

Napolyon'un yeğeni Louis Napolyon önce Cumhurbaşkanı sonra 1852'de imparatorluk payesi almıştır. İmparatorluk, Almanların "Sedan" savaşında Fransa'yı ağır bir yenilgiye uğratması sonucu son bulmuş ve 1870 Eylülünde III. Cumhuriyet ilan edilmiştir.

III. Cumhuriyet 1941'de sona ermiş ve 1946 Anayasasıyla da IV. Cumhuriyet başlamıştır.

Cezayir'deki olaylar sonucu Mayıs 1958'de yayılan askeri darbe etkisiyle IV. Cumhuriyetin parlamentosu Haziran 1958'de DE GAULLE'ün başkanlığındaki bir hükümete rejimi değiştirme görevini verme zorunda kalmış ve ona üstün kudretler verilmiştir.

DE GAULLE'ün 3 ay içinde hazırladığı anayasa tasarısı halkın büyük çoğunluğu tarafından benimsenmiş ve böylece resmen V. Cumhuriyet Anayasası yürürlüğe girmiştir. DE GAULLE'ün 1969 referandum yenilgisinden dolayı istifa etmesine rağmen V. Cumhuriyet anayasası geçirdiği bazı değişikliklerle beraber halen Fransız siyasi sisteminin temelini oluşturmaktadır.³⁷⁷

Fransa'da uygulanan başkanlık sistemine de bir göz atmak gerekirse;

Fransa'da V. Cumhuriyet anayasası ile oluşturulan siyasi sistem de yasama organı karşısında güçlü bir görünüm kazanan yürütme organı, cumhurbaşkanı ile

³⁷⁷ Arı, Tayyar; Uluslararası İlişkiler, Alfa yy. (2.Baskı), İst, 1997, s.204-206

hükümeti oluşturan Bakanlar konseyinden oluşmaktadır. Ancak uygulamada yürütme ile yetkilerin bütünü cumhurbaşkanında toplanmış ve rejimin görüntüsü başkanlık sistemine yakın bir durum arz etmesiyle adına yarı başkanlık sistemi denilmiştir.

Cumhurbaşkanı, başbakanı tayin eder. Bakanlar konseyine başkanlık eder. Olağanüstü durumlarda yasama, yürütme, hatta yargısal yetkileri tek başına kullanabilmektedir.³⁷⁸

Son olarak da Fransa devriminin etkisine kısaca temas etmek gerekir.

Bu devrim, modern demokrasilerin gelişmesini çeşitli yönlerden etkiledi. Devrim eski rejim geleneklerini yıkmakta, hürriyet, kardeşlik, eşitlik üzerine kurulacak bir toplum ülküsünü yaymakta başarılı oldu.

Devrimcilerin pek çoğu yasalar önünde ve sosyal alanda eşitliği varılacak en son nokta olarak görmüşler ve bu eşitliği sağlayacak bütün siyasi araçları haklı saymışlardır. Fransız devriminin en sağlam ve kalıcı mirası budur.³⁷⁹

2-ABD

Amerika'daki siyasal demokrasi, Avrupa'daki gibi bir aristokrasi burjuvazi çatışmasının ürünü olarak doğmadı. Avrupa'nın katı rejimlerinden kaçarak, özgürlük düşünceleriyle birlikte bu ülkeye gelenlerin, İngiliz sömürgeciliğine karşı baş kaldırmasıyla gerçekleşti. Bir yandan Tanrı önünde eşitlik nedeniyle doğuştan özgür olduklarına inanan puritenler (Amerika'ya göç eden İngilizlerin içinde büyük bir kısmı temsil eden puritenler, Hristiyanlıkta her türlü yeniliğe karşı, katı ahlakçı ama Tanrı önünde eşitlik ilkesi nedeniyle eşitliğe bağlı bir tarikat idi. Zenginliği seçkinlik belirtisi saydıkları için İngiltere'de burjuvazinin gelişmesine ve parlamentonun güçlenmesine katkıda bulunmuşlardır. Krala bağlı İngiliz kilisesine karşı oldukları ve görüşlerini İngiltere'de uygulayamayacaklarını anlayınca Amerika'ya göç etmişlerdi.) öte yandan kralın ve soylunun bulunmadığı, her gelene kucağını açan uçsuz bucaksız topraklar, ticaret ve sanayinin daha sonraları geliştirdiği bir tarım toplumunda, liberal ideolojinin temel taşlarını oluşturuyorlardı.³⁸⁰

³⁷⁸ Arı, Tayyar; Uluslararası İlişkiler, Alfa yy. (2.Baskı), İst, 1997, s. 206-207

³⁷⁹ Meydan Larousse, Cilt 3, s.517

³⁸⁰ Kışlalı, A.Taner; a.g.e., s.211-212

Amerika'nın keşfinden sonra, bu ülke tüm Avrupa uluslarının ilgisinin bu kıta üzerinde toplanmasına yol açtı.

16.yy sonlarında Avrupa'nın diğer ulusların göçmenleri ve İngilizlerce Amerika'da ilk sürekli yerleşim merkezleri kuruldu ve 30 Temmuz 1619 da burada seçimle iş başına gelen ilk yasama meclisi oluştu.

Göçler kesintisiz devam ediyor, Avrupa ve İngiltere'deki mutlakiyet rejiminden kaçan göçmenler kafalarında umutları ve Avrupa'nın özgürlük düşünceleri ile oralara gittiler. Hızla artan nüfus tarım yanında sanayiye de yönelmiş, ticaret yaşamı da canlanmaya başlamıştı. Bu gelişmeler anayurt İngiltere'yi huzursuzlaşmaya başlamıştı. İngiltere'den giden valilerle koloni meclisleri arasındaki yetki çekişmeleri vb. nedenler kolonileri eyleme geçirdi. Sonunda 4 Temmuz 1776 Bağımsızlık Bildirisi yayınlandı.³⁸¹

A.B.D'deki gözlemlerine dayanarak yazdığı "Amerika'da Demokrasi" kitabında A.Tacqueville Amerika'da demokrasinin gelişmesini kolaylaştıran en önemli öğelerden birisi, Avrupa'daki gibi eski ayrıcalıklı bir sınıfın (aristokrasi) var olmayışdır. Güçlü bir orta sınıf bu sayede oluşabilmiştir.³⁸²

Anayasaya dayanan demokrasi deneyi A.B.D'de Amerikan devriminin bir sonucu olarak gerçekleşti.

Sömürgeler, önceleri mütavazi isteklerde bulunurken giderek işi yasama ve maliye konularında yetkili parlamentolar istemeye kadar vardırıdılar. Krallığın valileri bu istekleri red edip İngiliz parlamentosunun aldığı kararları uygulamaya, bu oranda zorla gümrük resmi almaya kalkışınca durum bir anayasa buhranı yarattı. Amerikalılar parlamentoda temsil edilmedikleri halde kendilerinden vergi alınmasını hoş karşılamadıkları açıktır.

İngiltere'nin denetimi ortada kalkınca, Amerika'daki demokratik güçler düşüncelerini hür bir şekilde ortaya koyma imkanına kavuştular. Amerikalıların çoğu da uzun vadeli olarak yalnız anayasaya dayanan bir düzen değil fakat aynı zamanda demokratik bir yönetimden yanaydılar. Nitekim Amerikan devriminde asıl gerçekleştirdiği de bu oldu.³⁸³

³⁸¹ Ateş, Toktamış; Demokrasi, Ümit yy. (5.Baskı), Ank, 1994, s.64-67

³⁸² Kışlalı, A.Taner; a.g.e., s.202

³⁸³ Meydan Larousse, Cilt 3, s. 516

Anayasacılığın gerçek anlamda başlangıcını 18.yy olarak kabul edebiliriz. Bu anlamda ilk büyük hareket Amerika'da görülmüştür. 4 Temmuz 1776 günü Amerika'daki 13 İngiliz sömürgesi bağımsızlıklarını ilan etmişler, aralarında birleşerek kurdukları devletin temel işleyiş kurallarını resmi bir belgede toplamışlardır. Bir yıl sonra Mayıs 1777'de anayasa kongresini toplayıp federal anayasayı kabul etmişlerdir. 17 Eylül 1777 de yürürlüğe giren anayasa dünyadaki eski ve ilk yazılı anayasa olarak kabul edilen Amerikan anayasası bugün bile çok büyük değişikliklere uğramadan yürürlüktedir.³⁸⁴

Amerika'daki siyasal yapı, güçler ayrımı, kontrol ve denge ve federalizm gibi üç önemli ilkeye dayanmaktadır.

Yetkiler önce federal düzeyde, yasama, yürütme ve yargı organları arasında, sonra da federal hükümet ile eyaletler arasında paylaşılmıştır.

Güçler ayrımına göre kongre yasaları yapmakta, başkan bu yasaları uygulamakta, federal anayasa mahkemesi ise uygulamanın yasalara uygunluğunu denetlemektedir.

Kongre iki meclisli (Temsilciler meclisi, senato) dir. Başkana icranın başı olma gibi önemli bir yetki tanınmıştır.

Kongreden geçen bir yasa, başkan tarafından veto edilebilirken, antlaşmalar ve üst düzey bürokratların atamaları senatonun onayını gerektirmektedir. Başkana ulusal güvenlikle ilgili esas sorumluluk verilmiştir.³⁸⁵

ABD'deki demokrasinin kuruluşu ve işleyişinin diğer ülkeler üzerindeki etkisi büyük çoğunlukla ABD'nin sahip olduğu güçle orantılı olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim yapacağı maddi yardımlarda kendi belirlediği kriterlere uygunluk aramaktadır.

1980'ler deki demokratikleşme hareketine ABD'nin yardımı Amerikan gücünün ve etkisinin bilinçli bir direk uygulamasından daha da öte bir şeydi Dünyada ki demokratik hareketler Amerikan örneğinden esinlenmiştir ve ondan örnek alınmıştır. Bununla beraber eğer Amerikan modeli güç ve başarı elde etmeye devam edemezse ve artık kazanan bir model olarak görünmekten çıkarsa ne olacaktı? 1980 lerin sonunda bir çok kimse Amerikan düşünün gerçek olduğunu ileri sürüyordu. Eğer dünyadaki insanlar

³⁸⁴ Öztekin, Ali; a.g.e., s.51

A.B.D’yi siyasi durgunluk, ekonomik yetersizlik toplumsal kaos tarafından kuşatılmış, solan bir güç olarak görmeye başlarsa, onun fark edilen başarısızlıkları kaçınılmaz olarak demokrasinin başarısızlıkları olarak görülecek ve dünyada demokrasinin çekiciliği azalacaktır.³⁸⁶ Bu bir bakıma Şovyet Rusya’da yıkılan sosyalist sistemin ardından Doğu Avrupa ülkelerinde görülen çözülmeye muhtemelen benzeyebilecektir.

3-İngiltere

Siyasal demokrasi, tarihsel evrim içinde büyük ölçüde toprak soylular (aristokrasi) ile kentsoyluları (burjuvazi) arasındaki savaşımın ürünüdür. Bu iki güç arasındaki göreceli denge, ilk kez İngiltere’de ortaya çıktığı için siyasal demokrasiyle sonuçlanan evrimde ilk kez bu ülkede 13.yy da belirginleşmiştir.³⁸⁷

Siyasi haklar açısından ilk büyük uyanış İngiltere’de başladı. Norman hakimiyetinin başlangıcında başlıca anayasa meselesi, kralın keyfi ve despotça hareketlerini önlemektir. Sonunda memleketin asilleri kralın karşısına yeter derecede bir kuvvetle çıkmayı başardılar. Böylece 1215 yılında Magnacarta ilan edildi ve büyük fermanla John daha, yetkilerini bazı bakımlardan sınırlayacağını ve başkalarına saygı göstereceğini vaad etti. Asillerin hakları yanında halkı da ilgilendiren haklar alınmıştı. Örneğin; herkes işlediği suçla ölçülü olarak cezalandırılacaktı, adalet satın alınmayacaktı. Bu gelişmelerin sonunda 1295 yılında I. Edvard “Model Parlamento” topladı. Şövalyeleri vatandaşları ve eşrafı da içine alan bu parlamento seçimle değil, kralın emri veya seçimi ile belli olmuştu.³⁸⁸

İngiltere’nin bir ada ülkesi olması nedeniyle savunmanın kolaylığı kralın emrinde güçlü ve sürekli bir ordunun bulunması zorunluluğunu yaratmamıştır. Bu durum, krala derebeyler arasında belirli bir dengenin oluşumunu kolaylaştırmıştır. Kralın vergi koyabilmek için toprak soylularının rızasını alması zorunluluğunu getiren 1215 tarihli Büyük Ferman Magnacarta işte böyle bir dengenin ürünüdür.

Parlamento çıkış noktasında, krala danışmanlık yapan soylulart ve yaşlılardan oluşan bir kuruldu. Magnacarta ile birlikte bu kurul süreklilik ve temsil niteliği

³⁸⁵ Arı, Tayyar; Uluslararası İlişkiler, Alfa yy (2.Baskı), İst, 1997, s.162-163

³⁸⁶ Huntington, P.Samuel; “Üçüncü Demokrasi Dalgası” (Çev: Eralp Yalçın), Sosyal ve Siyasal Teori, Seçme yazılar (Haz:Atila Yayla), Siyasal Kitabevi, Ank, 1993, s.83

³⁸⁷ Kışlalı, A.Taner; a.g.e., s.207

³⁸⁸ Baysan, M.Galip; Milli Mücadele Dönemi ve Sonrasında Atatürk ve Demokrasi, TDV yy, Ank, 1997, s.19-20

kazanarak danışmanlığın ötesine geçti. Bir yandan toprak soylularının öte yandan da, ticaret ve esnafın temsilcilerini barındırmaya başladı. Zamanla da tamamen sınıfsal nitelikli iki meclise ayrıldı. Toprak soyluları temsil eden Lordlar Meclisi, kentsoylularını temsil eden Avam Meclisi.³⁸⁹

Magnacarta, başlangıçta Baronların kendi çıkarlarını korumak amacıyla krala imzalattıkları bir belge olmakla beraber daha sonra halkın lehine işleyen bir mekanizma haline dönüşmüş ve demokratik ilkelerin ilk kaynağı olmuştur.³⁹⁰

Magnacarta, siyasi iradeyi temsil eden kralın vergi koyma tekelinin sona erişini, bu hakkın artık soylularla beraber kullanılacağını karar altına alır. 1215 yılında imzalanan Büyük fermanla vergi alınacağı zaman soyluların temsil edildiği parlamentonun onayı şart koşulmuştur.³⁹¹

Bu fermanla tarihte ilk olarak bir kral yetkilerini kısıtlıyordu. Bu sınırlama kuşkusuz kral John'un kendi isteğiyle olmamıştır. Bu ferman, İngiliz asillerinin, aristokrat (toprak soyluları) sınıfının güçlenmeleri sonucu kral John'a kabul ettirdikleri belgedir.

Büyük ferman ile Britanya asillerinin bazı hakları güvence altına alınıyor, bu arada sade vatandaşlarda bazı haklar elde ediyordu. Bu hakların önemlileri şunlardır.

- Herkes işlediği suçla orantılı olarak cezalandırılacak
- Adalet satın alınmayacak
- Yasalar öngörmedikçe ve haklarında kendi lordları tarafından yasal bir hüküm verilmedikçe kimse tutuklanmayacak, hapsedilemeyecek, yasa dışı ilan edilemeyecek, sürgüne gönderilemeyecektir.³⁹²

İngilterenin bir ada ülkesi oluşu, onun tüm toplumsal siyasal gelişimine damgasını vurduğunu söylemiştik. Özellikle ulaşım ve savaş teknolojisinin geri olduğu dönemlerde, adayı çevreleyen denizler, doğal ve önemli bir savunma silahı oluşturuyordu. Bu ise krala bağlı büyük ve sürekli bir ordu besleme gereğini ortadan kaldırmaktaydı. Bu doğal savunma ortamının sonucu olarak, İngiliz kralları derebeyler

³⁸⁹ Kışlalı, A.Taner; a.g.e., s.207-208

³⁹⁰ Arı, Tayyar; Uluslar arası İlişkiler, Alfa yy, İst, 1997, s.209

³⁹¹ Bostancı, M.Naci; Toplum, Kültür ve Siyaset, Vadi yy, (tarih ve yer yok), s.33

³⁹² Öztekin, Ali; a.g.e., s.50-51

üzerinde tam bir egemenlik kurmakta zorlanmışlardır. Derebeyler bir araya geldikleri zaman, kral karşısında bir güç dengesi oluşturabilmişlerdir.

Büyük ve sürekli bir ordunun yokluğu, askerlerin siyasal yaşamda önem kazanmasını da önlemiş, sivil otoriteye saygı geleneği daha çabuk oluşabilmiştir. Tüm bu etkenlerle, İngiltere'deki siyasal yapı değişikliğinin, geniş bir zamana yayılarak, kıta Avrupa'sına göre daha yumuşak bir biçimde gerçekleşmesini sağlamış olabilir. İngiliz deneyinin bir başka önemli yanı da din etkisinin çok daha az oluşudur.³⁹³

İngiltere'de, küçük ve orta boy soylulardan bir kısmı, kapitalistleşme hareketine katılarak, topraklarını kazanç amacıyla işletmeye başlarlar. Onlar için toprak artık, feodal hizmet ve saygınlığın temeli olmaktan çıkmıştır. Soylular burjuvalarla yakınlaşır ve büyük senyörler tarafından desteklenen krala karşı, oranla bir çeşit kader ortaklığı yaparlar.³⁹⁴

İngiltere, zenginliğini deniz ticaretinden edinen, gücü deniz gücüne dayanan bir ülke durumuna geldiği için Fransa gibi güçlü bir merkezi otoriteye ihtiyaç duymadı. Kalıtsal aristokratların üye olduğu Lordlar Kamarasının yanı sıra küçük aristokratlarla kentli burjuvaların seçim ile geldikleri Avam Kamarasının oluşmasıyla, aristokrasiyle burjuvazinin çıkarlarının uzlaştırılmaya çalışıldığı bir siyasal düzen ortaya çıktı.³⁹⁵

17.yy da Kral I.Charles, Avrupa benzeri bir merkezi yönetim kurmayı denedi. Parlamente'ye danışmadan İspanya ve Fransa'ya savaş ilan etti. Savaş masraflarını karşılamak içinde vergileri artırdı. Bunun üzerine 1628 yılında parlamento Haklar Bildirisini yayınladı. Bu bildiri ile kralın yetkileri sınırlandırılıyor, kralın yasalara uygun olmadan kimseyi suçlayıp cezalandırmayacağı ve halka karşı orduyu kullanmayacağı hükme bağlanıyordu.

Kralın buna karşı sürdürdüğü savaşın, 1649 yılında krala idam edilmeyi doğurdu. Bu hareketin lideri O.Cromwell önderliğinde İngiltere 1658 yılına kadar diktatörlük dönemi yaşadı. Daha sonra öldürülen kralın oğlu II.James'in "mutlak kral" denemesi başarısızlıkla sonuçlandı ve ülkeden kaçtı. Bu olayın etkisiyle 1689 yılında parlamento ünlü "Haklar Yasasını" yayınladı. Bundan böyle kral hiçbir yasayı yürürlükten kaldıramayacak, parlamentonun izni olmadan vergi ve asker

³⁹³ Kışlalı, A.Taner; a.g.e., s.209-210

³⁹⁴ Duverger, Maurice; a.g.e., s.294

toplayamayacak, yasal kurallara uymadan hiç kimse tutuklanmayacaktı. Böylece krallar yetkilerini teker teker yitirdiler, tacını koruyan ama yönetmeyen bir hükümdar durumuna düştüler.³⁹⁶

18.yy'ın başına gelindiğinde İngiliz devlet sisteminin bütün kurumları oluşmuş bulunuyordu. Buna göre;

Lord kamarası ile yasama gücünü elinde bulunduran ve seçimle oluşan Avem Kamarasının bir araya gelmesinden meydana gelen parlamento.

Ulusal birliği temsil etmekle beraber, siyasi sorumluluğu olmayan ve gerçek gücü giderek azalan bir kral.

Parlamente siyasi rejimin bütün kurumlarına Avrupa'nın diğer ülkelerinden önce sahip olan İngiltere, bu kurumlarını 19. Ve 20.yy'da daha da geliştirmiştir.³⁹⁷

İngiltere'de, parlamento iki meclisten oluşmaktadır. Görev ve işleyişlerine bir bakacak olursak;

Lordlar Kamarası; Farklı kategorilerden gelen kişileri kapsamaktadır. Birinci grup, kral tarafından verilmiş olan ırsi lordluktan oluşmaktadır. 799 Lord'dan oluşur. İskoçyanın 16, İrlandanın 6, toplam 821 olmaktadır. Yetkisi mali içerikli yasalarda hiç olmamakla birlikte, diğer yasalarda da yasayı incelemeye alma şeklinde olmakta ve geciktirici bir etkiye sahip bulunmaktadır. Lordlar kamarası işçi partisi iktidar da ise muhalefet işlevi görürken, muhafazakar parti iktidarda ise işbirliği halindedir.

Avam Kamarası; Yasama gücünü elinde bulunduran beş yıllık süreyle kral tarafından seçilen 625 milletvekilinden oluşur. Avam kamarası yasama gücü ile hükümetin faaliyetini denetleme yetkisini teorik olarak elinde bulundurmaktadır. Yasa tasarılarının burada onaylanması sonra yasalaşması mutlaklıdır.³⁹⁸

İngiltere'de demokrasi, ideolojik kaynağı asırlar boyunca devam eden kademeli bir gelişime dayanan teamüllerden almaktadır. Kralın, parlamentosuz idare etme haklarının kaldırılması ile mutlak monarşiden meşruti monarşiye geçmeyi gerçekleştiren ve parlamente bir rejime doğru yürüyüşün başlangıç noktası olan 1688

³⁹⁵ Şenel, Alaeddin; a.g.e., s.288

³⁹⁶ Kışlalı, A.Taner; a.g.e., s.210-211

³⁹⁷ Arı, Tayyar; Uluslar arası İlişkiler, Alfa yy (2.Baskı), İst, 1997, s.210

³⁹⁸ Arı, Tayyar; Uluslar arası İlişkiler, Alfa yy, (2.Baskı), İst, 1997, s.213-215

ihtilali teamüllerden üzerinde büyük bir değişiklik icra etmiştir. Batı ideolojisi üzerinde bu tarihi olayın tesiri büyük olmuştur.³⁹⁹

Demokratik gelişme İngiltere’de 18.yy Fransa’nın aksine öteden beri var olan kurumlarda ifadesini buldu. Şöyle ki parlamentonun üstünlüğü ilkesi çoktan kabul edilmişti. 1832’de reform kanunları çıkarıldı. Ancak, parlamenter temsil sistemini daha mantıklı bir temele oturtmak ve seçmenlik haklarını biraz daha geniş tutmakla yetinmişti. Oy hakkı herkese tanınmadıkça ve iktidar bütünüyle Avam kamarasında toplanmadıkça, demokratlaşma eylemi sona ermiş sayılmazdı. Bu değişiklikler XX.yy’da da devam etti. Seçme hakkı, 1867 ve 1884’te büyük çapta genişletildiyse de, ergin erkeklere oy hakkı 1918, kadınlara ise 1928’de tanındı. Bazı oyların birden fazla sayılması gibi gariplikler 1948’e kadar sürdü.⁴⁰⁰

4- Almanya

Almanya’daki ticaret ve sanayi alanındaki gelişmeler, İngiltere, Fransa, İtalya vb. gerisinde kalmıştı. Almanya feodal öğelerin en güçlü olduğu ülke idi.

17. yy da Almanya iki bini aşkın siyasal birim vardır. Bunların yanında da, yedi elektör (seçici) prens ve din adamı tarafından seçilen bir imparator bulunuyordu. İmparator egemen olabilecek sözü dinletebilecek, ekonomik ve askeri güçten yoksundu.

Almanya’da ulusal birlik hareketi protestenlik mezhebi örtüsü altında gelişti. Bazı kiliseler Roma Katolik kilisesine baş kaldırdı. Almanya’da ulusal birlik ve mutlak monarşi eğilimlerini M. Luther dinsel söylem içinde dile geçirdi. Din savaşları Almanya’nın bu geri kalmışlığı ve siyasal bakımdan parçalı durumu güçlü bir merkezi otoriteye gereksinme yarattı. Prusya militarizmi bu ihtiyacı karşılamaya aday oldu.⁴⁰¹

Demokrasi pek çok milletlerin mutluluk kaynağı olurken, merkezîyetçi, otoriter Kayzer rejimine alışkın Almanlara cazibeli görünmemişti. I. Dünya savaşında Almanların yenilmeleri otoriter Kayzer rejimine sempatilerini azaltmamış, ardından gelen geniş hürriyetli Weimar Cumhuriyeti böylece ölü doğmuştu.

Yukarıdan gelen emirlere itaat etmeye otoriteye saygı göstermeye alışkın Almanlar, gevşek demokratik düzende şaşkına döndüler, kendilerini anarşinin içinde

³⁹⁹ Çam, Esat; Batı demokrasisinde siyasi iktidar ve iktisadi iktidar, İ.Ü.İ.F.yy, İst, 1966, s.39

⁴⁰⁰ Meydan Larousse, Cilt 3, s.518

⁴⁰¹ Şenel, Alaeddin; a.g.e., s. 287

buldular. Bu keşmekeşlik müdahaleci otoriter, parlak gelecek vaat eden 3. Reich'i doğurdu. Değişik milletler hürriyetin nimetlerini tercih ederken, Alman milleti ise, 3. Reich'in müdahaleciliğinde, disiplininde umduklarını aradılar.⁴⁰²

5- İtalya

İtalya'da gelişmeler erken başlamış ve hızlı olmuştu. Kent devletleri cumhuriyetleri meclisleri ilk önce, İtalya'da boy göstermişti. Ancak 16. ve 17.yy da İtalya'nın komşuları güçlü merkezi mutlak monarşiler kurduklarında kent devletlerine papalığa ve feodal prensliklere bölünmüş olan İtalya, İspanya, Fransa, Avusturya, İsviçrelilerin istilalarına uğrayınca siyasal bütünleşme yolunda gerilerde kalmış olduğunu farkına vardı. Dolayısıyla 16. yy da İtalya'nın ana siyasal sorunu ulusal birliğini sağlamak oldu.⁴⁰³

6- İsviçre

Avrupa'da demokrasinin yerleşmesini sağlayan başlıca güç Fransız devriminin yaydığı fikirler ve bu devrim sonucu ortaya çıkan milliyetçi hareketler oldu. Devrimcilerin kendilerine has bir siyasi gelenek yaratamamaları üzerine, Avrupa'da demokratik kurumlar meydana getirmek isteyen güçler genellikle İngiliz anayasasını örnek aldılar. Bu örneğin dışında kalan tek ülke İsviçre oldu. İsviçre Fransız devriminden önce küçük cumhuriyetlerden meydana gelen gevşek bir konfederasyon tarafından yönetiliyordu.

19. yy da ortaya çıkan demokrasi ve milliyetçilik akımları karşısında İsviçre'nin tutumu daha çok merkeze bağlı bir federal devlet kurmak oldu. Bu devletteki kanton-birlik arası ilişkiler, Amerikan örneğini hatırlatmakla birlikte, yaşama yürütme arasındaki ilişkiler bütünüyle İsviçre'ye has bir anlayışla çözümlendi. Ortaya çıkan devlet, anayasaya dayanan, çağdaş demokrasilerin en dengeli ve etkililerinden biri oldu. Birçoklarınınca fazlasıyla beğenildiği halde, İsviçre örneği hemen hemen hiç taklit edilmedi.⁴⁰⁴

⁴⁰² Niyazi, Mehmet; Türk Devlet Felsefesi, ötüken yy, İst, 1995, s. 258

⁴⁰³ Şenel, Alaeddin; a.g.e. s. 286

⁴⁰⁴ Meydan Larousse, cilt 3 s. 518

7- Sovyet Rusya ve Sosyalist Sistemler

Demokrasi, Sovyet Rusya da bile çok kullanılan makbul ve heyecan verici bir kelimedir. Burada üç türlü demokrasi bahis konusu idi.

1. Kapitalist dünyanın burjuva veya “düzme demokrasisi”
2. Kendilerinin proleter veya “gerçek demokrasi”
3. Doğu Avrupadaki peyklerin ve Çin’in “halk demokrasisi”

Sovyet komünistlerin lehde pek çok hislere sebep olduğu için demokrasi kelimesini kullanırlar. Fakat kurnazca bir davranışla ona başka anlamlar atfederler.⁴⁰⁵

Sosyalist sistemlerde demokrasi tanımı oldukça farklıdır. Batı ölçütlerin geçerli olmadığı halk demokrasileri yada halk cumhuriyetlerinde yöneticiler genellikle partiler arası yarışma olmaksızın tek bir partinin aday listesinden seçilirler.

Bu sistemler, üretim araçlarındaki ortak mülkiyetin halk iradesinin gerçekleşmesi için yeterli temeli oluşturduğu görüşüne dayanır.⁴⁰⁶

Sosyalist demokrasiler, Marksit ve Leninist doktrin temel alınarak ve bir toplumsal örgütlenme olarak geliştirildi. Sosyalist demokrasilerde sınıf çelişkilerinin üretim araçlarının özel mülkiyetlerine son verilerek işçi sınıfı lehine çözülmesi ve böylece sınıfsız topluma ulaşılması artı değer sömürüsünün ortadan kaldırılması ve toplumda sınıf hakimiyetlerinin giderek yok edilmesiyle de gerçek demokrasinin getirilmesi öngörüldü.

Ancak işlerlikte, uygulamada geçici olarak baş vurulduğu ileri sürülen, proletarya diktatörlüğü ve devletçilik ağırlık kazandı. Daha sonra sosyalist ülkelerdeki rejimlere komünist partilerinin işçi sınıfı ve tabandan koptuğu, bürokrasiye boğulduğu katılımcılıktan uzaklaştığı, demokrasinin doktrinlerde ileri sürüldüğü biçimiyle geliştirilmediği yönünde eleştiriler dile getirildi.⁴⁰⁷

Batı Avrupa’daki ve Kuzey Amerika’daki “orjinal” demokrasilerde, hür ve halkçı yönetimlerin meydana getirdiği kurumlar kademeli olarak kültür, toplum, düşünce hayatı ve ekonomide yüz yıllar boyunca meydana gelen gelişmeler neticesinde

⁴⁰⁵ Mayo, H.B; a.g.e. , s. 21

⁴⁰⁶ Ana Britannica, cilt 7, s. 107

⁴⁰⁷ Aydın, Turgay; Bilgi Toplumu ve Demokrasi, Efor yy, Trabzon, 1997, s. 107-108

ortaya çıkmıştır. Liberal fikirler ve bu fikirlerin sosyo-ekonomik ve kültürel bağıntıları, siyasi demokrasiden önce meydana gelmiştir. Ve bu siyasi demokrasi kendi başına bir hedef olmaktan çok iktidarı sınırlayacak bir araç olarak görülmüştür.⁴⁰⁸

⁴⁰⁸ Nodia Ghia; “Milliyetçilik ve Demokrasi” (Çev: Eralp Yalçın), Sosyal ve Siyasal Teori, Seçme yazılar, (Haz: Atilla Yayla), Siyasal kitabevi, Ank, 1993, s. 49

H- DEMOKRASİNİN YENİDEN CANLANIŞI

Eski Yunan kültüründen sonra demokrasi uzun asırlar unutulmuş, yerini krallık tarzındaki idarelere bırakmıştır. Bu uzun unutuluş döneminden sonra, demokrasinin tekrar canlanması Rodos adalarında 1641’lerde olmuştur.

Roymond Williams’a göre modern demokrasinin başlangıcını Rodos adalarında 1641 yılında yazılan ilk siyasi anayasa (esas teşkilat kanunu) da görmek mümkündür. Çünkü bu anayasa ilk defa kanunları hazırlayacak bir meclisten ve bu kanunları uygulayacak bir hükümet heyetinden bahsetmiştir.⁴⁰⁹

Demokrasi yöntemleriyle kuruldu. Bunun başka yolu yoktu. Demokrasiler, pazarlıklarla, ödünleşmelerle ve anlaşmalarla kuruldu. Gösterilerle, kampanyalarla, seçimlerle ve anlaşmazlıkların şiddet dışı yollarda çözümüyle kuruldu. Hem statükoya meydan okuyacak hem kendi taraflarının yakın çıkarlarını demokrasinin uzun vadeli ihtiyaçlarının gerisinde tutacak cesarete sahip, iktidar ve muhalefetteki siyasal liderler tarafından kuruldu. Muhalefetteki radikallerle, iktidardaki tutucuların şiddet tahriklerine kapılmayan, iktidar ve muhalefet liderleri tarafından kuruldu. Siyasette kimsenin gerçek ya da erdem üzerinde tekele sahip olmadığını idrak edecek akla sahip, iktidar ve muhalefet liderleri tarafından kuruldu.⁴¹⁰

Demokrasi, kuramcıların, politika bilimcilerinin, hukukçuların masa başında kotardıkları yapay bir kurum, bir inşa değildir. İnsanlık bu dengeye bir çırpıda gelmemiştir. Nice keskin dönemeçlerden geçerek gittikçe bilinçlenen halkların politik yaşama ağırlıklarını koymak için savaşım vermeleriyle kısaca yönetime katılım paylarının katsayısını olabildiğince yükseltmeleriyle ulaşılmıştır. Çünkü demokratik rejimde en etkin öge halktır.⁴¹¹

Demokratik sistemin çok gelişmiş liberal ülkelerde yaygınlaşması daha çok 1945’ten sonra meydana gelmiş yeni bir olaydır. Fakat sistem olarak ortaya çıkması daha eski bir tarihe dayanır. A.B.D’de demokrasi 1787 anayasası ile doğdu. Büyük Britanya’da 19. yy da değişik bir biçimde yerleşti. 1799’da ise Napoleon onu Fransa’ya öyle bir üslupla benimsetmiştir ki 5. Cumhuriyette de izlerine rastlamak mümkündür.⁴¹²

⁴⁰⁹ Sezal, İhsan; Sosyal Bilimlerde Temel kavramlar, Akçağ yy, Ank, 1991, s. 44

⁴¹⁰ Huntington, S. P; a.g.e. s. 159-160

⁴¹¹ Selçuk, Sami; Temsili ve Katılımcı Demokrasinin Kökeni, Çağdaş yy, İst, 1987, s. 11

⁴¹² Duverger, Maurice; Seçimle Gelen Krallar, (Çev: Necati Erkurt), Kelebek yy İst, 1986, s. 12

Klasik demokrasinin ortaya çıkmasında etkili olan bir çok faktör bulunmaktadır. Bunları şu başlıklar altında açıklamak mümkündür.

1-Siyasal Kültür: Her siyasi sistemde kişilerin eylemlerine anlam veren kurumlara saygıyı sağlayan ve siyasetin meşruluğunu kanıtlayan bir siyasi kültür vardır. Siyasi kültür kişinin siyasi davranışlarını belirlediği gibi toplumun değer ve normlarından oluşan siyasi sistem yapısını da biçimlendirir. Burada şu soru akla gelebilir. Demokrasiye uygun siyasi kültür nedir, nasıl olmalıdır? Demokrasinin işlemesi için kusursuz bir ana yasa ve kurumlar yeterli değildir. Demokratik siyasi sistemin işlemesi için demokrasiye uygun bir siyasi kültüründe toplum içerisinde egemen durumda olması gerekir. Demokrasi rejiminin biçimsel çerçevesi yanında yurttaşlarında otorite anlayışları demokratik fikirler doğrultusunda olmalıdır.

2-Teknik Çevre: demokrasinin oluşum ve gelişmesi teknik ilerlemelerle ilişkilidir. Klasik demokrasi birinci sanayi devrimi (buhar makinesi, tren, dokuma tezgahları) ile ortaya çıkmış, ikinci sanayi devrimi ile (elektrik motoru, patlamalı motor) gelişmiştir. Batı ülkelerin varlığı üçüncü teknik devrim (elektronik, otomatik güç, otomasyon, kamuoyunu kontrol etmek ve saptamak için modern teknikler) aşamasında ilk baştaki oluşumun koşulları değiştiğinden klasik demokrasi için bir takım sorunlar ve güçlükler belirmiştir.

3-Ekonomik Çevre: Klasik demokrasinin doğuşu ve gelişmesi liberal kapitalizmin ortaya çıkması ve gelişmesi ile aynı zamanlıdır. Klasik demokrasinin ekonomik çevresi olarak liberal kapitalizm gösterilmektedir.⁴¹³

Demokrasiyle kapitalizm arasındaki ilişkiyi tanımlarken bunun asimetrik bir ilişki olduğunu söylemekte yarar var. Kapitalizm, demokrasinin zorunlu, ama yeterli olmayan bir şartıysa da, demokrasi kapitalizm bir ön şartı değildir. Niçin kapitalizmin demokrasi için gerekli olduğu sorusuna, kapitalizm, bireylerin, grupların ve tüm kurumsal düzenlerin devlet kontrolünden bağımsız olarak gelişebilecekleri sosyal alanı sağlar. Kapitalizm, sivil toplum için alan ve fırsat yaratır. Fakir köylerin karını tok ve iyi eğitim görmüş çocukları siyasette gözlerine yukarılara dikmeye başlamakta, onların karınlarını doyuran ve eğitim veren sistemin kendisinde bunların yeni siyasi özlemleri için alan yaratmaktadır.

⁴¹³ Çam, Esat; Siyaset Bilimine Giriş, Der yy, (4. baskı), İst, 1995, s. 391-393

Sosyalizm içinde yapılan eleştiride, sosyalizm bir yandan demokrasinin içinde gelişebileceği sosyal alanı kapatırken, yaygın bir refahı da daha az olması kılmaktadır.⁴¹⁴

4-Sosyal ve Tarihsel Çevre: Ortaçağda, feodalite ile başlayan ve burjuvazi ile devam eden tarihsel süreç feodalizmin yıkılışı ve güçlü merkezi ulusal devletlerin kurulmasıyla sonuçlandı. Merkezi mutlak monarşilere geçildiğinde iktidara ağırlığını koymak isteyen burjuvaziyle, sınırsız iktidar olmak isteyen krallar arasında mücadele başladı. Bütün bu etkenler nedeniyle oluşan değişimler toplumdaki sosyal değer ve yapıların sarsılmasına yol açmış ve bununda klasik demokrasiye varan sonuçları oluşmuştur.⁴¹⁵

Günümüz çağdaş batı demokrasilerinin iki ayırıcı özelliği ön plana çıkmaktadır. Bunlar;

1. Çoğulculuk: Çoğulculuktan amaç, ülkeyi yönetmek için siyasi iktidarı ele geçirmek yarışına, her türlü düşünce ve ideolojinin kısıtlanmaksızın örgütlenerek katılabilmesi ve her türlü düşüncenin ve tüm toplumsal katmanların parlamentoda ve demokratik platformda temsil edilebilmeleri, seslerini duyurabilmeleri, temsil ettikleri toplumsal kesimlerin her türlü hak ve çıkarlarını koruyabilmeleridir.

2. Katılımcılık: Bu özellik de, halkın kendisini yönetecekleri seçtikten sonra, siyasi iktidarların özellikle uygulama kararlarına örgütleri aracılığıyla zaman zaman katılabilmesi, o kararları etkileyebilmesi, gerektiğinde de değiştirebilme ilkesidir.⁴¹⁶

Çağdaş demokrasiler, modern devlet içinde vücut bulmuş olan hukuki rasyonel meşruluk ilkesini gerçekleştirmek için bazı temel ilkeleri benimsediği görülmektedir. Bu ilkeler,

1. İnsan hak ve özgürlüklerini korumaya yönelik bir anayasa düzeni.
2. Belirli aralıklarla yapılan, genel ve eşit oy ilkesine dayalı, gizli oy, açık sayım usulüne göre yürütülen serbest seçimlerle siyasal iktidarın belirlenmesi ve el değiştirme imkanının sürekliliği.

⁴¹⁴ Diamond, L-Plattner, F.M; Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi, Yeni Değerlendirmeler (Çev: Ergun Özbudun, Levent Köker) TDV yy, Ank, 1994,s. 8-9

⁴¹⁵ Çam, Esat; a.g.e. s. 394-395

⁴¹⁶ Öztekin, Ali; a.g.e. s. 67

Bu ilkeler uyarınca, ifade ve örgütlenme özgürlüklerinin bağımsız yargı güvencesi altında özgürce kullanılabilir olduğu çağdaş demokrasilerde normal siyasal katılımın yolu temsili demokratik kurumlardan (Parlamento, siyasal partiler, baskı ve çıkar grupları vb.) geçmektedir. ⁴¹⁷

Modern demokrasi, köy, kabile, şehir devleti demokrasisinden ibaret değildir. Milli devletlerin demokrasisidir ve ortaya çıkışı, milli devletin gelişmesiyle bağlantılıdır.

Demokratik fikirler ve demokratik hareketler, İngiliz devriminin temel özelliği değilse de, önemli bir özelliği idi. 14 Ocak 1638'de Hartford ve komşu kasabalarının vatandaşları tarafından kabul edilen "Connecticut Temel Düzeni" modern demokrasinin ilk yazılı anayasasıydı. ⁴¹⁸

Batılı demokrasi, tarihi oluş içinde başarılı olarak gerçekleşmiş ve bugüne kadar gelmiştir. Önce merkezîyetçi büyük monarşilerin mutlakîyetini kırmış, sonrada bu monarşileri ortadan kaldırmış ya da onları bir şekilden ibaret kılmıştır. Bütün bu gelişmeleri gerçekleştirirken, batı demokrasileri şu ilkeye dayanmışlardır. İnsan hakları doktrini ve ekonomik serbestlik Keza en iyi toplum içinde hürriyet bulunan toplumdur, en iyi toplum iktidarın bizzat o topluma ait olduğu toplumdur ilkelerine dayanarak gelişmiştir. Ayrıca batı demokrasileri, hürriyeti sağlam bir anayasa rejimine bağlama imkanlarını da gerçekleştirmiştir. ⁴¹⁹

Cemiyet hayatının varlık ilkesi adalettir. İnsanlığın sosyal tarihi bu ilkeyi gerçekleştirebilmek için girişilmiş mücadelelerle doludur. İlk önce, insanların kanun önünde eşitliği ve hürriyeti olarak ortaya çıkan mesele, daha sonra sosyal, iktisadi, siyasi muhtevalar kazanmaya başlamıştır. Aslında batıda, fert üzerindeki baskı ve istismarlara karşı girişilen fikri ve fiili mücadeleler içinde bu ilkeye ulaşılmıştır. Gelişmeler hakimiyeti elinde tutanlara karşı yürütülen mücadeleler çevresinde olmuş, zamanla siyasi ve sosyal müesseselerine kavuşmuştur.

Demokrasilerde, yönetilenlerin çeşitli yollardan yönetime katılmaları ile yeni denetim mekanizmalarının oluştuğu ve yönetimden doğan zulümlerin azaldığı

⁴¹⁷ Köker, Levent; "Devlet, Terör ve Demokrasi" Bülten, TDV yy, sayı: 17, s. 33

⁴¹⁸ Huntington, S.P; a.g.e. s. 10

⁴¹⁹ Kuzu, Burhan; "Demokrasi-Resmi ideoloji-sivil Toplum" Gündüz Ökçün Armağanı, A.Ü.S.B.F. Dergisi, Cilt: 47, Sayı:1-2 Ank, 1992, s. 343

görülmektedir. İşte bunun için demokrasi, insanlığın ortak bir yönelişi olarak gelişmektedir.⁴²⁰

Tarihsel olarak, batı Hristiyanlığıyla demokrasi arasında güçlü bir bağlantı vardır. 1970'lerin başına kadar dünyadaki Protestan ülkelerin çoğu zaten demokratik hale gelmişti. 1970'ler ve 1980'lerdeki 3. dalgada, demokrasiye geçen ülkelerin çoğunluğu ise Katolikti.⁴²¹ Bunun nedenini yine Huntington bir başka eserinde şöyle açıklamaktadır. Demokratikleşmeyi teşvik eden dinsel gelişme, küresel düzeyde ve bir çok ülkelerde Roma Katolik kilisesinin doktrininde, liderliğinde, halk katılımında ve siyasal ilişkilerinde vuku bulan geniş kapsamlı değişimler bakımından söz konusudur. Bir diğer önemli neden, Katolik ülkelerin 1970'lerden başlayarak Protestan ülkelere daha yüksek ekonomik büyüme hızına sahip olmaya başlamalarıdır.⁴²²

Genel olarak demokratikleşme açısından Hristiyan dünya devletleri arasında Protestan ülkelerin Katolik ülkelere oranla ezici üstünlüğü söz konusu idi. Bunun nedeni birkaç nedenle açıklamak mümkündür.

1. Protestanlık, bireysel vicdanı, bireyin kitabı Mukaddeste (İncil) yazılana ulaşılabilmesi ve bireyin Allah'la aracısız ilişkisini vurgulamıştır. Katoliklik ise, papazların aracı rolünü tebarüz (belirleme) etmiştir.

2. Protestan kiliselerinin kendileride cemaatin üstünlüğünü vurgulamaları ve piskoposluk teşkilatına hiç yer vermemeleri veya sınırlı yer vermeleri açısından, daha demokratik şekilde öğütlenmişlerdir. Katolik kilisesi ise, papazlar, piskoposlar, baş piskoposlar ve kardinallerden oluşan Papa'da ve Papanın yanılmazlığı doktrininde doruğa ulaşan tabakaları ile otoriter bir örgüttü.

3. Protestanlık, ekonomik girişimi, bir burjuvazinin, kapitalizmin ve ekonomik zenginliğin gelişimini teşvik eder, bu da demokratik kurumların doğuşunu kolaylaştırır.⁴²³

Batı demokrasinin günümüzde belirgin ilkeleri ve özellikleri olarak ön plana çıkanlarını şöyle sıralayabiliriz.

⁴²⁰ Köseoğlu, Nevzat; Milli Kültür ve Kimlik, ötüken yy, İst, 1992, s. 169-170

⁴²¹ Huntington, S.P; "Üçüncü Demokrasi Dalgası" (Çev: Eralp Yalçın), (Haz: Atilla Yayla) a.g.e. s. 81

⁴²² Huntington, S.P; Üçüncü Dalga (Çev: Ergun Özbudun) Yetkin yy, Ank, 1996, s. 73

⁴²³ Huntington, S.P; a.g.e. s. 72

1. Çoğulculuk: Batı demokrasisinin başta gelen özelliği, toplumda değişik düşüncelerin varlığını ve yaşama hakkını tanımasıdır. Batı demokrasisine çoğulcu demokrasi denmesi de bundan ileri geliyor. Çoğulculuk ilkesinde şu noktalar önemlidir.

a. Düşünceler önce içerik bakımından özgürdür. Hiçbir düşüncenin içeriğine sınır getirilemez.

b. Düşünceler özgürce açıklanmalıdır. Düşünce özgürlüğü, bir iç alem özgürlüğü değildir. Onun bir anlam taşıması için, başkalarına iletilmesi gerekir.

c. Düşünceler özgürce örgütlenmelidir. Bu örgütlenme geçici nitelikteki gösteri ve yürüyüşlerden denekleşmeye ve partileşmeye dek uzanır.

Kısaca, hiçbir düşüncenin ayrıcalığı yoktur. her düşünce özgürdür, özgürce açıklanır, özgürce örgütlenir. Ve her düşüncenin iktidara gelme hakkı vardır.

2. Genel katılma: Katılma hakkı, genel olmalıdır. Bu ise en başta genel oy ilkesini kabul etmekle gerçekleşir.

3. Çoğunluğun yönetme hakkı: Demokraside karar halkındır. Halk kararını, genel bir katılmayla, seçimlerde verecektir.⁴²⁴

G. Almond'a göre, batıda önce uluslar, sonra hükümet otoritesi ve yasaya saygı alışkanlığı oluştu. Zamanla seçim, siyasal partiler, baskı grupları ve iletişim araçları gelişti. Bunların sonucu olarak uyruklar, yurttaş'a dönüştü. Sonunda da sıra refah isteklerinin gerçekleşmesine geldi. Ancak gelişmiş ülkelerin aşama aşama geldikleri bu duruma, yeni ulusların devlet adamları, bu problemlerin hepsiyle aynı anda karşı karşıya kalarak zorluk çekmektedirler.⁴²⁵

Günümüzde gelişmekte olan ülkelerde demokrasinin karşı karşıya olduğu problemleri açıklamakta yarar vardır. Bu problemler gerçekte demokrasinin doğasında bulunan üç gerilimden veya paradokstan kaynaklanmaktadır.

1. İlk gerilim anlaşmazlık ve oydaşma arasındadır. Demokrasi doğası gereği iktidar için kurumsallaşmış bir yarışma sistemidir. Yarışma ve çekişme olmadan demokrasi olmaz. Fakat siyasal çekişmeyi onaylayan her toplum, bu çekişmenin çok

⁴²⁴ Tanilli, Server; Devlet ve Demokrasi, (7. basım), Cem yy, İst, 1993, s. 38-42

⁴²⁵ Kışlalı, A. Taner; a.g.e. s. 250

yoğun olması sivil barış ve siyasal istikrarın tehlikeye girdiği anlaşmazlık ve uyuşmazlık içinde bir toplum yaratma riskini de taşır.

2. İkinci gerilim, çelişki veya çelişme temsilliliği (bu birbirleriyle çelişen menfaatler adına ve onlar için onların adına konuşacak partileri zorunlu kılar) yönetebilirliğe (bu ise, bunların üzerine çıkabilecek yeterli özerkliğe sahip siyasal partileri gerekli kılar) yerleştirmekten doğmaktadır. Demokrasi iktidarın azınlıkta toplanmasında ki isteksizliği belirtmektedir ve bu nedenle liderleri ve onların oluşturduğu politikaları halkın temsili ve halka karşı sorumlu olma mekanizmalarına bağımlı kılar. Fakat demokrasinin istikrarlı olabilmesi için, sistem her zaman hareket edebilme yeteneğine sahip olmalı, bazen de çok çabuk ve kararlı bir biçimde hareket edebilmelidir.

3. Üçüncü çelişki, rıza ile etkililik. Demokrasi sözlük anlamında halk tarafından yönetim veya en azından yönetilenleri rızasına dayanan yönetim anlamına gelir. Bu sağlanmalı ve daha etkin hale getirilmelidir.⁴²⁶

Geri kalmış ülkelerin hızla sanayileşmek zorunda olmalarını gerektirdiği özverilerin demokrasi içinde sağlanması kolay değildir. Halkın çoğunluğunun okuma-yazma bile bilmemesi, açlık yada yarı-açlık içinde olması da demokrasiyi zorlaştırır. En az insanca hayat koşullarına sahip bulunmayan toplum kesimleri açısından anlamsızlaştırır. Seçme ve seçilme hakkı bu insanlar için ancak yoğun yoksulluğu değiştirme umudu verebildiği ölçüde önem taşıyabilir yoksa seçimler anlamını yitirir.

Demokrasinin araç olarak görülmekten çıkıp amaç olabilmesi, halk kitlelerinin belirli bir eğitim ve hayat düzeyine ulaşmış olmasına bağlıdır. Geri kalmış ülkelerin, demokrasinin özünden çok biçiminden yararlandıklarını söylemek de yanlış olmaz.⁴²⁷

Az gelişmiş ülkelerde demokrasinin yaşayamamasının nedenlerini ise bir kaç madde şu şekilde açıklayabiliriz.

1. Çeşitli din, dil, ırk, kültür gibi faktörlerin homojen bir durumda olmamasının milli bütünleşmenin gerçekleşmesine engel olması.

⁴²⁶ Diamond, Lery; "Demokrasinin üç paradoksu" (Çev: Mehmet Turhan) Bülten, TDV yy, Sayı: 10, Ank 1991, s. 31-32

⁴²⁷ Kışlalı, A. Taner; a.g.e. s. 250

2. Cehaletten ötürü geniş kitlelerin siyasete katılmayışı ve bunun bir küçük elitin tekelinde kalması

3. Yarı feodal ve oligarşik sosyal yapılardan ötürü gerçek tercihin ortaya çıkmaması ve politik iktidarın, sosyo-ekonomik iktidara sahip bir azınlık sınıfının elinde toplanması.

4. Siyasal kültür düşük olduğu için, kitlelerin özgürlük bilincine varmamış olmaları.

5. İktidarı elinde bulunduran kadronun bunu vermeye yanaşmaması ve oyunun kuralına uymaması.⁴²⁸

Günümüz gelişmiş ülkeleri iki önemli sorunla karşı karşıyadır. Bunlardan biri teknik gelişmenin insanları makineleştirmesi, diğeri de bürokratlaşmadır.

Aşırı bürokratlaşma Weber'e göre, özgürlük ve demokrasi için bir tehlike olmakta ve devletin aşırı büyümesi, hukuk devleti kavramını tehlikeye sokmaktadır.

Teknik gelişmenin insanları robotlaştırmasının yanı sıra gelişmiş batı demokrasilerinin ekonomik düzeni de insanların ruhsal dengesini de bozmaktadır. Rekabetçi bir ekonomik düzen, sosyal yaşantının her aşama ve biçimine rekabetçi damgasını vurmuştur. Daha ilkokul çağında başlayan yarış, batı toplumun insanını (belki de bizde de) yalnızlığa itmekte bencilliğini arttırmaktadır.⁴²⁹

Bu yüzyıl (XX. yy), önce başlangıcında, sonra 1918 de ve sonra tekrar 1945'de, son olarak da, 1989-90'daki diktatörlük karşıtı devrimlerden sonra, tekrar tüm dünyada demokrasinin yayıldığı bir dönem olarak açıklandı. Fakat bu yüzyıl aynı zamanda en güçlü ve en çok sayıdaki diktatörlerin ve totaliter sistemlerinde yüzyılıydı. Hem Faşizmin, Nasyonal sosyalizmin, Leninizmin ve Stalinizmin, Kastroizmin, Maoizmin, Brejnevizmin dönemi vardı. Hem de bu yüzyıl milli ve gelişmeci diktatörlüklerin modernleştirme fikirlerinin ve despotik uygulamalarının devam ettiği bir yüzyıl olmuştur. Bu yönetimler her ne kadar kendilerini halk yönetimleri, halk topluluğu ve totolojik olarak halk demokrasileri biçiminde tanımlamış olsalar da, söz konusu

⁴²⁸ Ateş, Toktamış; Demokrasi, ümit yy (5. baskı), Ank, 1994, s. 195

⁴²⁹ Ateş, Toktamış; a.g.e., s. 203

yönetimler muhalefet düşmanlığı yapan ve insan haklarına karşı olan sahte demokrasilerdir.⁴³⁰

Demokrasinin geçmişi ve geleceği için genel bir değerlendirme yapmak gerekirse; Tarih, hem iyimserlerin hem de kötümserlerin demokrasi hakkında yanıldığını göstermiştir. Muhtemelen gelecekteki olaylarda bunu yapacaktır. Bir çok toplumda demokrasinin yayılmasına engel olan aşılması zor engeller vardır. 3. dalga yani 20. yy sonlarında oluşan evrensel demokratik devrim sonsuza kadar sürmeyecektir. Bunu bir 3. ters yönde dalga oluşturan yeni bir otoriterlik dalgası izleyebilir. Bununla beraber, bu 21. yy'ın her hangi bir zamanında oluşacak 4. bir demokratizasyon dalgasını önlemeyecektir. Geçmişin kayıtlarına bakıp karar verirken, gelecekte demokrasinin kuvvetlenmesini ve yayılmasını etkileyecek iki kesin faktör vardır.

1. Ekonomik gelişme

2. Siyasi gelişme⁴³¹

⁴³⁰ Bracher, D. Karl; a.g.m. s. 70-71

⁴³¹ Huntington, P.S; "Üçüncü Demokrasi Dalgası" (Çev: Eralp Yalçın), (Haaz: Atilla Yayla) a.g.e. s. 97

I- DEMOKRATİKLEŞME DALGALARI

Bir demokratlaşma dalgası, belli bir zaman dönemi içinde demokratik olmayan rejimlerden demokratik rejimlere doğru gerçekleşen ve aynı zaman içinde aksi yöndeki geçişlerden çok daha fazla sayıda olan bir grup geçiştir.

Modern dünyada üç demokratlaşma dalgası gerçekleşmiştir.

1828-1926 —————> 1. uzun demokratlaşma dalgası

1922-1942 —————> 1. ters yönde dalga

1943-1962 —————> 2. kısa demokratlaşma dalgası

1958-1975 —————> 2. ters yönde dalga

1974-..... —————> 3. demokratlaşma dalgası. ⁴³²

1. Demokratlaşma Dalgası.

Birinci dalganın kökleri Amerika ve Fransız devrimleridir. Bununla birlikte, ulusal demokratik kurumların fiilen ortaya çıkması bir 19. yy olgusudur. Bu dönemde 29 tane ülke demokrasiye geçti A.B.D, Fransız, Büyük Britanya, bazı küçük Avrupa ülkeleri, birinci dünya savaşından önce İtalya, Arjantin’de az çok demokratik rejimler kuruldu. Savaşın sonunda İzlanda ve İrlanda. Kısaca söyleyebiliriz ki, hemen hemen bir yüz yıl boyunca bu ülkeler hiç değilse asgari düzeyde ulusal demokratik kurumları kurdular. ⁴³³

İlk demokratlaşma dalgasını doğuran başlıca faktörlere de bakacak olursak,

Ekonomik gelişme, sanayileşme, şehirleşme, burjuvazi ve orta sınıfın ortaya çıkması, işçi sınıfının gelişmesi ve erken bir tarihte örgütlenmesi, ekonomik eşitsizliğin tedricen azalması, 19. yy da K. Avrupa ülkelerinde demokratlaşma hareketlerinde belli roller oynamış görünmektedir. Protestanlığın da demokratlaşmayı teşvik ettiği düşünülebilir.

Batılı müttefiklerin birinci Dünya savaşındaki zaferi ve savaştan sonra imparatorlukların parçalanışı, demokratlaşmayı önemli ölçüde etkiledi. ⁴³⁴

⁴³² Huntington, S.P; Üçüncü Dalga (Çev. Ergun Özbudun) yetkin yy, Ank, 1996 s. 11

⁴³³ Huntington, S.P; a.g.e., s. 13-14

⁴³⁴ Huntington, S.P; a.g.e., s. 38

1. Ters Yönde Dalga:

1920'lerin ve 1930'ların hakim siyasal gelişimi, demokrasiden uzaklaşarak, ya geleneksel otoriter yönetim biçimlerine dönme, ya da yeni kitle tabanına dayanan daha sert totalitarizm biçimlerinin oluşması yönündeydi. Geri dönüşler, daha çok demokratik biçimleri 1. Dünya savaşından hemen önce veya hemen sonra kabul etmiş ve sadece demokrasinin değil, çoğu durumda milletinde yeni olduğu ülkelerde gerçekleşti.

1. ters dalgadaki ülkelere bakacak olursak; Yunanistan, İtalya, Polonya, Letonya, Estonya, Almanya, Portekiz, Avusturya, Çekoslovakya, Brezilya, Arjantin, İspanya, Japonya vb. Bu rejim değişiklikleri, komünist, faşist, militarist ideolojilerin yükselişinin sonucuydu.⁴³⁵

Demokrasinin 1930-33 yılları arasındaki çöküşünün tipik özelliği, demokrasinin siyasi bakımdan aşırı sağ ve sol tarafından baskı altında tutulması ve büyük bir güç boşluğuna dönüşmesidir. Demokrasi ile ilgili olarak bir düşünce boşluğu ortaya çıkmıştı. Bu boşluk köktenci, hoş görüsüz bir ideolojinin tekeli elinde bulunduran ve topyekun bir halk iktidarını, gerçek olmayan, başarısızlığa uğrayan parlamenter demokrasiyi ortadan kaldırarak kurmayı vaad eden ve her şeyi yapacağına söz veren bir diktatörlük ile doldurulacaktı.⁴³⁶

2. Demokratlaşma Dalgası

İkinci dünya savaşından başlayarak, ikinci kısa bir demokratlaşma dalgası gerçekleşti. II. Dünya savaşında müttefiklerin elde ettiği zafer 1962 yılında 36 ülkenin demokratik olarak yönetilmesiyle doruğuna ulaşan bu dalgayı doğurdu. Bu demokratlaşma dalgasında dikkatimizi çeken ülkemizin de bu ülkeler arasında yer almasıdır. Diğer ülkelere bakacak olursak; Yunanistan, Uruguay, Brezilya, Kostarika, Kolombiya, Arjantin, Venezüella, Peru.⁴³⁷

⁴³⁵ Huntington, S.P; a.g.e., s. 14-15

⁴³⁶ Bracher, D. Karl; "Demokrasi Ahlakı Üzerine Düşünceler" (Çev: Hüseyin Bağcı), Sosyal ve Siyasal Teori, Seçme Yazılar, (Haz: Atilla Yayla), Siyasal kitabevi, Ank, 1993, s. 75

⁴³⁷ Huntington, S.P; a.g.e., s. 15-16

II. Dünya savaşı sonrasında alınan kararlarda, hayalcilikten ve siyasi iktidar sinizminden sıyrılan, batı medeniyetinin temel değerleri üzerine kurulu bir yeni anlayış gelişmeye başladı. Özürlüğe, sosyal adalete ve insan şerefine dayalı yeniden yapılanma ve düzen ⁴³⁸ ortaya çıkıyordu.

İkinci demokratlaşma dalgasında açıkça siyasal ve askeri faktörlerin egemen olduğunu görmekteyiz. Üç kategori belirgindir. Bunlar;

- Savaşı kazanan muzaffer batılı müttefikler bir çok ülkelere demokrasiyi empoze etmişlerdir.
- Bir çok ülke, batılı müttefikler savaşı kazandıkları için demokrasiye yönelmişti.
- Batılı devletlerin savaştan zayıflayarak çıkmaları ve deniz aşırı sömürgelerde güçlenen milliyetçilik, bunların sömürgeleri tasfiye sürecini başlatmalarına yol açmıştır.⁴³⁹

2. Ters Yönde Dalga

1960'ların başlarına gelindiğinde, 2. demokratlaşma dalgası kendisini tüketmiştir. 1950'lerin sonlarından itibaren sosyal gelişme ve rejim değişimleri açıkça otoriter bir görünüm almıştır. Değişimin en dramatik görünümü Latin Amerika'daydı. Otoritazime yönelik 1962'de Peru'da başladı. Brezilya, Bolivya (1964), Arjantin (1966) ve Ekvator (1972)'la devam etti.

Asya'da, Pakistan (1958), Kore (1959), Endonezya (1957) Filipinler (1972), Hindistan (1975).

Akdeniz bölgesinde, Türkiye (1960), Yunanistan (1965). Afrika da Nijerya (1966).⁴⁴⁰

Birinci ve ikinci ters dalgaya neden olan faktörleri ortak olarak sıralıyacak olursak,

1. Belli başlı elit grupları ve genel olarak halk arasında demokratik değerlerin zayıflığı.

⁴³⁸ Bracher, D.Karl; a.g.m., s. 76

⁴³⁹ Huntington, S.P; a.g.e., s. 38-39

⁴⁴⁰ Huntington, S.P.; a.g.e., s. 16-18

2. Sosyal çatışmayı yoğunlaştırmış ve ancak otoriter yönetimlerce dayatılabilecek çözümlerin popülerliği arttırmış olan ekonomik kriz veya çöküntü
3. Çoğu zaman, pek çok temel sosyo-ekonomik reformu çok hızlı olarak başlatan ya da başlatmış görünen solcu yönetimlerin doğurduğu sosyal ve siyasal kutuplaşma
4. Muhafazakar orta ve üst sınıf gruplarının, halkçı ve solcu hareketlerle, alt-sınıf gruplarını siyasal iktidardan dışlama konusundaki kararlılıkları.
5. Terörizm veya ayaklanma sonucu olarak, kamu düzeninin yıkılması
6. Demokratik olmayan bir yabancı devletin müdahalesi veya işgali
7. Başka ülkelerdeki demokratik sistemlerin çöküşünün veya devrilişinin gösteri etkileri biçiminde bir çığışma ⁴⁴¹

3. Demokratlaşma Dalgası

Tarihin diyalektiği bir kere daha sosyal bilim teorilerini tersine çevirdi. Portekiz diktatörlüğün 1974'te sona erişini izleyen on beş yıl içinde otuz ülkede demokratik rejimler, otoriter rejimlerin yerini aldılar. Bu demokrasi dalgası, kendisini ilkin Güney Avrupa da gösterdi. Portekiz (1975), Yunanistan (1974), İspanya (1975) 1970 lerin sonlarında Latin Amerikada da demokrasi dalgası görüldü. Ekvator, Peru, Arjantin, Bolivya, Uruguay. Demokrasi akımı Asya'da da belirtilerini gösterdi. Hindistan (1977), Kore (1987), Tayvan (1988), Pakistan (1988). Ülkemizde de 1980 askeri darbesinden sonra 1983 seçimleriyle tekrar demokratik yönetime kavuştu.

Bu dalgada dikkati çeken, 1990'ların başlarında Sovyetler Birliğindeki gelişmelere bağlı olarak, çok partili sistemler Baltık Cumhuriyetlerinde gelişiyor ve Sovyetler Birliği Komünist partisi öncü rolünden vazgeçiyordu. Polonya, Romanya, Doğu Almanya, Çekoslovakya, Bulgaristan ve Macaristan'da komünist rejim liberalleşmeye başladı. ⁴⁴²

Üçüncü dalga geçişlerin gerçekleştikleri ülkelerde ve gerçekleştikleri zamanda ortaya çıkmasında şu tür beş değişim önemli roller oynamış görünmektedir.

⁴⁴¹ Huntington, S.P; a.g.e., s. 285

⁴⁴² Huntington, S.P; a.g.e. , s. 18-20

1. Demokratik değerlerin geniş ölçüde benimsendiği bir dünyada otoriter sistemlerin derinleşen meşruluk sorunları bu rejimlerin performans (icraat) meşruluğuna dayanmakta olmaları ve bu meşruluğun çıkarı yenilgiler, ekonomik başarısızlıklar ve 1973-74 ve 1978-79'daki petrol şoklarıyla aşınması.

2. 1960'lar bir çok ülkelerde hayat standartlarını yükseltmiş, eğitimi geliştirmiş ve şehirselleşen orta-sınıfı büyük ölçüde genişletmiş olan, görülmemiş küresel ekonomik büyüme.

3. 1963-65'teki ikinci Vatikan konseyinde görüldüğü gibi Katolik kilisesinin doktrin ve faaliyetlerindeki çarpıcı değişim ve milli kiliselerin, statükonun savunuculuğunda otoritarizm muhalifliğine sosyal, ekonomik ve siyasal reformların destekleyicilerine dönüşmüş olması

4. Dış aktörlerin politikalarındaki değişiklikler. Bunlar;

a. 1960'ların sonları Avrupa Topluluğunun, üyeliğini genişletme konusunda aldığı yeni tutum

b. 1974'ten başlayarak ABD politikalarında, diğer ülkelerde insan haklarının ve demokrasinin desteklenmesi yolunda meydana gelen önemli değişim

c. 1980'lerin sonunda Gorbachev'un Sovyet imparatorluğunun sürdürülmesi konusundaki Sovyet politikasında yaptığı dramatik değişiklik

5. Üçüncü dalgadaki ilk demokrasiye geçişlerin, diğer ülkelerdeki rejim değişimine uyarıcılık etmek ve daha sonraki çabalara modeller oluşmak suretiyle icra ettikleri, yeni uluslararası iletişim araçlarıyla da güçlenen "çılgışma" veya gösteri etkileri.⁴⁴³

Bütün bu açıklamalardan sonra üçüncü ters yönde bir dalga olabilir mi vede bunun gerçekleşebileceğinin bazı potansiyel sebepleri de gözükmetedir.

1. Demokratik rejimlerin etkin işlemelerine engel olan sistemsel başarısızlıklar bunların meşruluklarına zayıflatabilir. Refah, zenginlik, hakkaniyet, adalet, iç düzen veya dış güvenlik sağlamada sürekli başarısızlık zaman içerisinde demokratik yönetimlerin bile meşruluklarını zayıflatabilir.

⁴⁴³ Huntington, P,S; a.g.e. , s. 43-44

2. Daha özel düzeyde 1929-30 modeline benzer bir genel uluslararası ekonomik çöküntü, birçok ülkede demokrasinin meşruluğunu zayıflatabilir.

3. Demokratik ya da demokratlaşmakta olan herhangi büyük bir devletin otoritarizme geçmesi, diğer ülkelerde çık etkilerini harekete geçirebilir.

4. Büyük bir ülke otoritarizme dönmesi bile, yeni demokratlaşan ülkelerden bir kaçının demokrasinin alışılmış ön şartlarından bir çoğundan yoksun bulunmaları nedeniyle diktatörlüğe dönmeleri muhtemelen bu ön şartların güçlü olduğu diğer ülkelerde demokrasiyi zayıflatabilir.

5. Demokratik olmayan bir devlet, gücünü büyük ölçüde geliştirir ve sınırlarının ötesine yayılmaya başlarsa bu da, diğer ülkelerde otoriter hareketleri tahrik edebilir.

6. 1920'lerde 1960'larda olduğu gibi günün ihtiyaçlarına uygun görünen çeşitli otoritarizm biçimleri tekrar ortaya çıkabilir.⁴⁴⁴

⁴⁴⁴ Huntington, P,S; a.g.e., s.287-288

İKİNCİ BÖLÜM
TÜRKİYE'DE DEMOKRASİNİN
TARİHİ GELİŞİMİ VE
DEMOKRATİKLEŞME
MESELESİNİN SOSYOLOJİK
TAHLİLİ

I- TÜRKİYEDE DEMOKRASİNİN GELİŞİMİ

Günümüz Türkiye'si'nin sosyal, iktisadi, siyasi ve idari sistemlerini belirleyen temel dönüşümlerin kaynakları Tanzimat yıllarına çok az olarak da (özellikle askeri dönüşümler söz konusu olduğunda) II. Mahmut ve hatta III. Selim devirlerine kadar geri götürülebilir. Aşağı yukarı iki yüz yıllık bir zaman dilimi içerisinde merhale merhale gerçekleştirilen değişiklikler, günümüzün Türkiye'si'ne devredilen toplumsal dinamikliklerin ipuçlarını da vermektedir. ¹ Bu sebeple bizde bugünkü Türkiye anlayabilmek için iki yüz yıla aşkın süredir adım adım devam eden bu değişim basamaklarını incelemeye çalışacağız. Bu değişime damgasını vuran (ve hala günümüzde de devam eden batılılaşma ve batıcılık düşüncesine kısaca bakmak gerekirse

Genel olarak Osmanlı imparatorluğunun batıya bakışı ve batıcılık düşüncesini değerlendiren Ş. Mardin, Osmanlının batı uygarlığı adını verebileceğimiz kültür bütünüyle hiçbir zaman ilişkisini kesmemiştir. Yükselme devrinde Osmanlılar, kendi uygarlıklarını batıninkinden üstün saymışlardır. Batının bir model olarak izlenmesi bir sorun olarak ortaya çıkmamıştır. İmparatorluğun gerilemeye başlamasıyla niçin gerilediği sorusuna, önce devlet yönetiminin bozulduğu ileri sürülerek, daha sonra, belki de yüzeyleşen bir tutumla batının askeri üstünlüğü gösterilerek cevaplandırılmıştır.

Özellik 1860'lerden sonra, batıcılığı bir felsefe ve iktisat sistemi olarak görmeyip onu daha çok yüzeysel yönleri, adabı muaşeret usulleri ve batıda hakim olan modalar açısından değerlendirenler ve kullananlar olmuştur. ²

Şer-i Hüccet:

Osmanlı imparatorluğunda anayasal dönüşümlerin başlangıcı olarak karşımıza çıkan bir sözleşmedir. Bu şer'i sözleşme, padişah IV. Mustafa'nın tahta çıkmasında Nizam-ı Cedit'in kaldırılması sırasında Sultanla, kulları arasında kurulacak yeni ilişkilerin ana koşullarını belirleyen bir and niteliğindedir. Bu sözleşme, egemenliğin paylaşımına yönelik ilk adımlardan biri olduğunu görmekteyiz.

¹ Ünal, Oğuz; Türkiye'de Demokrasinin Doğuşu, Milliyet yy, İst, 1994, s. 15

² Mardin, Şerif; Türk Modernleşmesi, İletişim yy, (3. baskı), İst, 1994, s. 15

Bu sözleşme incelendiğinde, sultan'ın kullarına karşı egemenliğin paylaşılmasına yönelik bazı ciddi sözler verdiği görülmektedir. Dikkat çekici maddeleri, ulemanın eylemlerine ilişkin düzenlemeler ve ordunun devlet işlerine karışmayacağına dair maddeleridir.³

A- SENED-İ İTTİFAK

1215 yılında İngiltere de Magnacarta'ya benzer bir fermanı, Osmanlı İmparatorluğunda 1808 yılında II. Mahmut imzalamıştır.

1699 Karlofca ve 1718'deki Pasarofca antlaşmaları ile alınan ağır yenilgi ve keybedilen geniş toprakların acısı Osmanlı toplumunu bir çare aramaya doğru itince, ilk yenileşme çalışmaları orduda başlatıldı.

1792'de Padişah Islahat hareketinin garantisini her şeyden önce devlet adamlarının fikir birliğinde gördüğü için başta sadrazam olmak üzere 22 kişiye düşüncelerini tam bir özgürlük içinde bildirmeleri emrini verdi. Sunulan projelerin hemen hemen hepsi orduda yapılması istenen değişiklikler üzerineydi. Demokratik yaşamın gereği olan parlamento, seçimler ve halkın yönetimine katılmaları gibi konularda en küçük bir görüş önerilmediği gibi temas dahi edilmemişti.

III. Selim bir takım çalışmalar yapmasına karşın, ulema ve yeniçerilerin kanlı mücadelelerine karşı koyamadı ve yaşamını yitirdi.

Ortaya çıkan karışık siyasi durumu düzeltmek görevini üstlenen askeri komutan Alemdar Mustafa Paşa, bir çözüm arayışı içinde Sarayla, Ayan'ı (yeni bir güç) İstanbul'da bir araya getirince, görüşmeler sonunda yeni bir belge ortaya çıktı.⁴

Bir başka değerlendirmeye de bakacak olursak; 17. yy hareketli ayaklanma yıllarından sonra, Anadolu ve Rumeli de ağalar, beyler vb. bir anlamda otonom beylikler kurmuşlardı.

Ayan, ağalar ve beylerin, daha genel bir deyimle Osmanlı toprakları içindeki hanedanların yetki ve hakları ile merkezi hükümet arasındaki ilişkilerini belirlemek

³ Çavdar, Tevfik; Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, cilt I, imge yy, Ank, 1995, s. 20-21

⁴ Baysan, M. Galip; Milli Mücadele Dönemi ve Sonrasında Atatürk ve Demokrasi, TDV yy, Ank, 1997, s. 45-50

amacıyla bir meşveret (danışma) meclisinin toplanmasına karar verildi. Tartışmalar sonunda Sened-i ittifak adlı belge imzalanmıştır.⁵

Sened-i ittifak yedi maddeden teşekkül etmiştir. Bunlar;

1. Padişah emirleri mutlaka yerine getirilecektir.
2. Padişah'ın mutlak vekili olan Sadrazam emirleri aynen hükümdar emri gibi sayılacak, ancak sadrazam kanun ve taahhüt edilenler dışında emir verecek olursa, elbirliği yapılarak bu emre karşı konacak
3. Ayanlar, eyaletlerinde devletin asker almasına karşı gelmeyecekler. Böyle hareket edenlerden bütün ayan davacı olacaktır.
4. Her yerde hazine gelirinin, devletin koyduğu kanun ve hükümlerine göre toplanması sağlanacak
5. Ayandan hiç biri anlaşma esaslarına karşı gelmeyecek, karşı gelen olursa, bütün ayanlar birleşerek, onun hakkından geleceklerdir.
6. İstanbul'daki ocaklarda fesat çıkarsa, ayanlar emir beklemeksizin İstanbul'a gelerek isyan eden ocağı kaldıracaklardır.
7. Fukaranın ve halkın gözetilip korunması, temel ilke olduğu ve fukaranın ve hristiyan uyrukların vereceği verginin adil olması, baskı, adaletsizlik ve vergiler konularında dikkatli olunması.⁶

Sened-i ittifak ile Türk siyasi hayatında ilk kez yeni bir gücün farkına varılıyor ve onunla anlaşma yapılarak ülkeyi daha iyi yönetmek imkanı araştırılıyordu. Ayrıca güçler arasında bir denge kurulacak, tarafların hak ve menfaatlerini bağdaştıracak ve garanti altına alacak bir haklar ve görevler belgesinin de kabulü sağlandı.⁷

Kısaca tüm eksiklerine rağmen bu sened, anayasal düzene yönelik atılmış bir adımdır ve Osmanlı padişahının egemenliğinin paylaşılacağı bu senedle belgelenmiştir.⁸

⁵ Çavdar, Tevfik; a.g.e., s. 21

⁶ Baysan, M. Galip; a.g.e. s. 50-51

⁷ Baysan, M. Galip; a.g.e., s. 50

⁸ Çavdar, Tevfik; a.g.e. , s. 21

Burada belirtilmesi gereken diğ er önemli bir konuda, bu belgeyi II. Mahmut kendi isteğiyle değil, Anadolu ve Rumeli beylerbeyinin g   lenmesi ve h  k mdarı zorlamaları ile imzalanmış ve ilan edilmiş olmasıdır.⁹

⁹  ztekin, Ali; Siyaset Bilimine Giriş, Yeni Malatya Gazetesi Basımı, Malatya, 1993, s. 51

B- TANZİMAT DÖNEMİ

Tanzimat 3 Kasım 1839 tarihinde ilan edilen Gülhane Hattı Hümayunu ile 18 Şubat 1856'da yayınlanan Islahat Fermanının hüküm ve uygulamalarını anlatan bir kavramdır. Bu bakımdan Tanzimat 1839 yılında başlayarak, 1876 yılına kadar olan 37 yıllık bir dönemi kapsar.¹⁰

Tanzimat, aradan bu kadar zaman geçmesine rağmen canlı münakaşa edilmesinin sebebi, o zaman büyük ehemmiyet kazanan batılılaşma hareketinin hala devam etmesi ve bir türlü tamamlanamadığı içinde her an günün konusu olmuştur.¹¹

Orduda başlayan ilk reformlar az çok kök salınca, bunları başka alanlarda reformlarla tamamlayıp kuvvetlendirmek üzere teşebbüslere girişildi. Tanzimat, o zaman kadar doğrudan doğruya dokunulmamış bulunan siyasi ve kültürel alanlarda reformların yapılması hareketi idi.¹²

Tanzimat belgesini, 1838 tarihli İngiliz ticaret anlaşmasını tamamlayan, Avrupa burjuvasının Osmanlı ülkesi içerisinde ki eylemlerini güvence altına alan bir yasal çerçeve gibi kabul etmek de yanlış olmaz.¹³

Sultan II. Mahmut'un ölümünden sonra, yerine geçen genç padişah Abdülmecid, Mustafa Reşit Paşanın uyarısına uyarak, onun tarafından hazırlanan "Gülhane Hattı Hümayun" diye anılan Tanzimat fermanını Gülhane meydanında padişahın ve memleketin büyükleri ve yabancı devlet erkani önünde düzenlenen büyük bir merasimde 3 Kasım 1839 da okudu.

Tanzimat devri, devleti sosyal, siyasi, hukuki yeni bir düzen ile donatma konusunda teşkilat ve fikir yönünde bir olgunlaşma ve çabalama devri olmuştur.¹⁴

Tanzimat, Sened-i ittifaktan oldukça farklı bir belge olup hükümdarla halk arasın da yapılmış ve resmen kamuoyuna açıklanmış bir belgedir ve tamamen sultanın kendi halkına verdiği sözleri içermektedir. Bazı yenilikler getiriyorsa da, devlet iktidarının ve yetkilerinin sınırları konusunda hiçbir değişiklik yapılmıyordu. Asıl amaç idari

¹⁰ Eryılmaz, Bilal; Osmanlı Devletinde Millet sistemi, Ağaçyy, İst, 1992, s. 55

¹¹ Güngör, Erol; Dünden, Bugünden, Tarih, Kültür, Milliyetçilik, ötügen yy (6. basım) İst, 1993, s. 17

¹² Karpat, Kemal; Türk Demokrasi Tarihi, Afa yy, İst, 1996, s. 34

¹³ Çavdar, Tevfik; Türkiyenin Demokrasi Tarihi, cilt I, imge yy, Ank 1995, s. 22

¹⁴ Eroğlu, Hamza; Türk İnkılap Tarihi, savaş yy, Ank, 1990, s. 56

mekanizmaydı. Tanzimat aynı zamanda Osmanlı devletini ortaçağ hükümdarlık sisteminden çıkıp modern bir devlet olmaya doğru yönlendiriyordu.

Dikkati çeken husus, egemenlik güçlerinden yasama ve yürütme de hafif olumlu kıpırdanmalar görülüyorsa da, yargı gücü öne çıkmaya başlamış, her kuvvetin üstünde yasa bulunduğu ve bu gücün müslüman olan olmayan bütün uyruklar için eşit şekilde uygulanması gerektiği fikri yayılmaya başlamıştır.¹⁵

Mısır sorunu, Balkanlardaki milliyetçilik hareketleri, Avrupa devletlerinin baskısı, Tanzimat'ın ilan edilmesi gereğini doğurdu. Hükümet, Tanzimat'ın ilan etmekle Avrupa'yı yanına çekmek, bu vesile ile Mısır sorununu çözmek, iç ve dış baskıları reform görüntüsü altında hafifletmek istiyordu.

Bu dönem, Türk siyasi idari kurumlarıyla, toplum hayatının, batıya resmen açıldığı ve ondan etkilenmeye başladığı bir sürecin en önemli dönemini oluşturur.¹⁶

Tanzimat bildirgesinde üç temel nokta vardır.

1. Padişahın kendi egemenlik hakkını sınırlaması.
2. Kişiye bağlı can, mal, onur korurluğu haklarının padişahın egemenlik alanından çıkartılıp yasal düzenlemelere bağlanması.
3. Yürütmenin "Mevad-ı Esasiye" olarak nitelenen ilkeler uyarınca düzenlenecek yasalarla çalışması.

Ayrıca, yasama görevini yerine getirerek sürekli meclislerin kurulması da getirilmiştir. Bu meclislerin üyeleri asker, sivil bürokrasi ve ulema'dır.¹⁷

Tanzimat fermanının yayınlanmasıyla birlikte kanun üstünlüğü sağlanmış, padişah yetkilerinin bir kısmından kendi isteğiyle vazgeçmiştir. Bu durum başta hükümdar olmak üzere batı tarzında ıslahat yapma isteğinin ve gerekliliğinin her alandaki etkilerinden biri olarak görülür.

Tanzimat döneminde merkezi düzeyde, yürütme ve yönetim görevleri ve vekaletler (bakanlıklar) arasında dağılmıştır. Ayrıca Tanzimat döneminde, sadrazamın yönetiminde yasama ve yürütme de görev yapan başlıca meclisleri şöyle sıralayabiliriz.

¹⁵ Baysan, M. Galip; a.g.e. s. 52-53

¹⁶ Eryılmaz, Bilal; a.g.e. s.55

¹⁷ Çavdar, Tefik; Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, cilt I, imge yy, Ank, 1995, s. 22-23

Meclis-i Vükela veya Meclis-i Hars: Bakanlar kurulu niteliğindeki bu meclis, en üst yürütme ve yasama organıydı.

Meclis-i Ali-i Tanzimat: 1854 yılında kurulan bu meclisin esas amacı, tanzimat reformlarını yaymak ve geliştirmektir.

Şurayı Devlet ve Divan-ı Adliye: 1867 yılında yasama işlerine bakmak ve bir çeşit temyiz mahkemesi niteliğinde adalet işlerine bakmak üzere kuruldu.¹⁸

Osmanlı nazırları Mısır paşasının ki kadar liberal ve modern rejim kurabileceğini Avrupa'ya göstermek amacıyla ünlü Gülhane Hat-ı şerifini hazırlayıp 3 Kasım 1839'da ilan ettiler. Kanunların uygulanmasında her dindeki kişilerin eşitliği ilkesi, eski İslam geleneğinden en köklü ayrılığı temsil eden ve bu yüzden müslüman ilkelerini ve duygusunu en çok inciten bu ilkesi fermanın dikkate değer yönünü oluşturuyordu.¹⁹

Tanzimat fermanıyla laik devlet düzeni için ilk adım atılıyordu. Bu fermanla, İslam dininin üstünlüğü vurgulanıyor, müslümanların menfaat ve refahın sağlanması için yapılması gerekenler, sıralanıyor ise de, devletin dini gruplara dayanan ve homojen olmayan yönetiminin ılımlı bir tasfiyesi de göze çarpıyordu.

Açık yargı, tebanın eşitliği, gayri müslimlere daha fazla kamusal hak ve ödevler verilmesi, askerlik ve memuriyet de fermanının belirgin bir niteliğidir. Şeri karakterine rağmen ferman sayesinde batı hukukunun bazı temel kanunları ilk defadır ki İslam toplumunun içine giriyordu.²⁰

Tanzimat fermanı, devlet hayatımızda belki de en çok tartışılan belgedir. Kimileri bunu batıya resmi yöneliş olarak değerlendirmektedir. Fakat fermanın gerekçesinde, devletin kuruluşundan itibaren şeriatın hükümlerine riayet edilmekle Devlet-i Aliyyenin büyük gelişmeye mazhar olduğu ve son birkaç yüzyıldır buna riayetsizliğin sonucunda kuvvet ve refahın yerine zaaf ve fakirliğin aldığı belirtilmektedir.²¹

¹⁸ Şirin, Veli; Siyasi ve Kültürel Osmanlı Tarihi, Marifet yy, İst, 1996, s. 216

¹⁹ Lewis, Bernard; Modern Türkiyenin Doğuşu, Türk Tarih Kurum yy, Ank, 1996, s. 107

²⁰ Ortaylı, İlber; "Osmanlı Devletinde Laiklik Hareketleri Üzerine" Türkiyede Siyaset, (Der: Kalaycıoğlu, Ersin- Sarıbay, Y. Ali) Der yy, İst, tarihsiz, s. 181-182

²¹ Niyazi, Mehmet; Türk Devlet Felsefesi, Ötüken yy, İst, 1995, s. 163-164

Batının, bilhassa İngilizlerin tesiri ile Tanzimat ilan edilmişti. Aslında bu harekete Reşit Paşa'nın mecburen baş vurduğunu Ahmet Cevdet Paşa yazmakta, Mısır'daki M. Ali Paşa'ya ve her geçen gün hayati tehlike haline gelen Rusya'ya karşı batının yardımını almak için bir manevra olduğundan ulemanın karşı çıkmadığını belirtmektedir.²² Sonuçlara bakılırsa bu tespit doğrudur. Çünkü hem M. Ali Paşa meselesi çözüldü hem de tarihimizde ilk defa batı ittifakı sağlanarak Rusya'ya karşı Sivastopol zaferi kazanıldı.

Bu ferman tebaanın eşitliğini getirdi. Din esasına dayalı millet kavramının yerine "Osmanlılık" fikrini ikame etti ve hakim millet anlayışını değiştirdi. Bütün devlet makamları ve rütbeleri gayrimüslimlere açıldı. Böylece gayrimüslimler siyasi bakımdan müslümanlara eşit hale geldiler. Türk unsuru, idari, askeri ve ilmi sahada daima etkin olmuştu. Ancak, Tanzimat fermanıyla Türk unsuru dikkate alınmadığı gibi, inanç ve düşünce özgürlüğü faktörü de ihmal edildi.²³

Tanzimat dönemi hem yönetim yapısı, hem de yönetim zihniyeti veya stili üzerinde etkisi büyük çaplı olmuştur. Mutlakiyetçi bir yönetimin keyfi uygulama ve cezalandırma sistemi yerine, yasalara ve mümkün olduğunca keyfi olmayan ve hukuktan kaynaklanan temellere dayalı bir yönetim oluşturma çabaları böylece başlamış olmaktadır. Kısaca Tanzimat, Osmanlı devletinde o zamana kadar hüküm sürmüş olan keyfilikten hukukîliğe, kanunsuzluktan meşruiyete, emniyetsizlikten emniyete geçişi ifade eder.

Ayrıca, Tanzimatın Osmanlı siyasal sistemine olan büyük katkılarından birisi, siyasal katılmanın temellerini oluşturan öğeleri Osmanlı siyasal kültürüne dahil edilmesine bu yolla siyasal fırsat yapısının köklü bir değişime uğratmasıdır.²⁴

Tanzimatçılar, 19. yy ortalarında reformlarını geleneksel bir devletin kadrolarıyla çeşitli dil ve dinden grupların çalıştığı bir ortamda yürütmek zorundaydılar. Muhalifleri çoktur ama hiç kimsenin burnunu kanatmadan, özgürlüğünü kısıtlamadan eski bir imparatorluğu çağdaşlaşma yoluna çıkardılar.

²² Niyazi, Mehmet; Türk Devlet Felsefesi, Ötüken yy, İst. 1995, s. 163-164

²³ Eryılmaz, Bilal, a.g.e. s. 56

²⁴ Kalaycıoğlu, Ersin – Sarıbay, Y. Ali; "Tanzimat: Modernleşme Arayışı ve Siyasal Değişme" Türkiye'de Siyaset (Der: Kalaycıoğlu, Ersin- Sarıbay, Y. Ali) Der yy, İst, tarihsiz, s. 21-36

Tanzimat hareketi, kanun egemenliğini kurma ve yönetimi yeniden düzenleme olarak görülüyor ve anlaşıyordu.

Tanzimat yöneticileri, kişiliklerinde tutuculuk ve pragmatik reformculuğu birleştirmiş, dünya görüşleri, davranış biçimleri ve politikalarıyla 19. yy Osmanlı toplumundaki yeni insanın tipik temsilcileri veya öncüleri olmuşlardır.

Tanzimat aydını, Avrupa'ya açılmıştı. Batının edebiyatına, düşüncesine, müziğine yönelirken, doğu kültürünü de geçmiş yüzyıllardan sonra daha sistematik ve ciddi bir ilgiyle incelemekteydi.²⁵

Tanzimat'ın en genel ve ayırıcı niteliği, teokrasiyle bütünleşmiş olan mutlak monarşinin yetkilerinin, belli hukuk ilkeleri ve yasalarla sınırlandırılmak istenmesidir.

Bu fermanla, mal, ırz, namus, yasal güvence altına alınırken, vergilenmeyle askerlik hükümlülüğü ve süresinin adalet ilkelerine ve yasalara uygun olması öngörülmüştür. Söz konusu haklardan tüm uyrukların aynı ölçüde yararlanacakları belirtilerek eşitlik ilkesi gerçekleştirmek istenmiştir.

Padişah ferman hükümlerine uyacağına söz vererek bir anlamda kendisini bağlamıştır. Ancak, padişahın mutlak yetkisini sınırlayacak ve onu yasalara uymaya zorlayacak hiçbir denetim sistemi ya da organı getirilmemişti.²⁶

Erol Güngör, Tanzimat hareketini ve kadrosunu değerlendirirken, şu fikirleri ileri sürmüştür.

Batılılaşma zarureti hissedişimiz Tanzimattan daha önce başlamıştır. Tanzimatçılar, bu kaçınılmaz gidişin belli bir halkasını teşkil eder. Tanzimatçılar gerçekten batılı büyük devletlerin hatta bu devletlere bağlı rejimlerin çok zaman oyuncağı haline gelmişler, onlar ne istemişlerse yapmışlardır. Bu durum ağırdır. Tanzimatçıların batıyı anlamakta, kendi şahsiyetlerinde bir takım kusurları olduğu söylenebilir. Fakat genel siyaset ve istikametleri hususunda onlar ağır bir şekilde suçlamanın hiçbir manası yoktur. Çünkü batının bir medeniyet olarak, ilimde teknoloji de, siyasi ve idari organizasyon tekniğinde yaptığı dayanılmaz tazyik vardır. Tanzimat

²⁵ Ortaylı, İlber; "Tanzimat Adamı ve Tanzimat Toplumu" Türkiye'de siyaset (Der: Kalaycıoğlu, Ersin – Sarıbay, Y. Ali) Der yy, İst, tarihsiz, s. 83-91

²⁶ Sencer, Muzaffer; Türkiye'nin Yönetim Yapısı, Alan yy, İst, 1986, s. 71

adamı, bütün bunlar karşısında ezilmiş, ülkesini kurtarabilmek için onları benimsemek ve onların sahipleriyle bir arada olmaktan başka çare görememiştir.²⁷

Şerif Mardin'de Tanzimat için yaptığı değerlendirme de, bu hareket büyük çapta Avrupa'dan esinlediği görüşündedir.

Osmanlı devlet adamları, milli çapta idari, hukuksal ve iktisadi tedbirlerle Osmanlı imparatorluğunda yüksek sayıda yer alan kültür birimlerini eritebileceklerini, bir Osmanlı şuurunu yaratabileceklerini sanıyorlardı. Uzun vadede bu amaç gerçekleşemedi. Fakat batılı milli devletin bir çok kurumu bazen özünü yitirmiş olarak imparatorluğa yerleşti.

Tanzimatla birlikte batının askeri ve idari yapısı Osmanlı imparatorluğunun aktarılırken, batının günlük kültürü de etkin bir biçimde imparatorluğa girmişti. Giyim, ev eşyası paranın kullanışı, evlerin stili, insanlar arası ilişkiler "Avrupai" olmuştu.²⁸

Ziya Gökalp, tanzimatçıların batı medeniyetini yarım yamalak alarak, memlekette bir sürü ikiliklere yol açtıklarını söylüyordu. Mektebin yanında medrese, batı hukukunun yanında eski hukuk, batı müziği yanında, doğu müziği ile tanzimat tam bir karışıklık getirmişti. Tanzimatçıların Osmanlı ülkesini parçalamadan koruyabilmek için bir Osmanlılık icat ederek Türklüğü ihmal ettiklerini, ancak bütün yabancı uyruklar milli kültürlerine sarılmalarına karşılık sadece Türkler Osmanlılık kavramını benimsediler.²⁹

Tanzimatçı Osmanlı yazarlarında imparatorluğun ayakta kalması ve yükselmesinin başlıca amili olarak Avrupa ilim ve fenni görülüyor, bu esaslara göre memleketin gelişebilmesi için de siyasi reform ön planda tutuluyordu. Onlar için "İttihad-ı İslam" dan önce, "İttihad-ı anasır" veya "İmtizac-ı ahvam" davası vardı. Yani imparatorluk içinde ki çeşitli din ve mezhepten çeşitli soylardan olan toplulukları birbiriyle kaynaştırarak onları aynı devletin eşit ve sadık tebaası haline getirmek.³⁰

Tanzimat Türkiyesinde batıya karşı bir tepkinin ortaya çıkması, (bu tavır ve düşünce aynen günümüzde de kendisi koruyor.) Avrupa devletlerinin dış politikalarının

²⁷ Güngör, Erol; Düünden Bugünden, tarih, kültür, milliyetçilik, ötüken yy, (6. basım) İst, 1993, s. 21

²⁸ Mardin, Şerif; Türk Modernleşmesi, iletişim yy, İst, 1994, s. 12-13

²⁹ Güngör, Erol; a.g.e. s. 19

³⁰ Güngör, Erol; İslamın Bugünkü Meseleleri, ötüken yy, (10. basım), İst, 1996, s. 136

çok zaman Osmanlı imparatorluğunu sömürdüğü ya da kendi menfaatleri için bir araç olarak kullandığı algısının doğurduğu hayal kırıklığına bağlanabilir.³¹

³¹ Mardin, Şerif; Türk Modernleşmesi, iletişim yy, İst, 1994. s. 13

C-ISLAHAT FERMANI

1854'de yeni bir evre başladı. Yeni stil ordunun Ruslar karşısındaki zayıflığı reformların içinin boşluğunu ortaya çıkardı ve Avrupa'yı Osmanlı hükümetinin ciddiyet ve iyi niyetlerine inandırma zorunluluğu bir kere daha belirdi.³²

Tanzimat sonrası gelişmeler, 1850'lerde şekillenen bu eleştirilerin ortaya çıkmasında belki en etkili gelişme, Islahat fermanı adını verdiğimiz anayasal belgenin ilanıydı. Tanzimatı başlatan Gülhane Hattı-ı Hümayunun ikinci bir aşaması görünümünde olan bu ferman, devletin güttüğü politikaya karşı önemli tepkiler yarattı.

Islahat fermanı, o zamana kadar "millet-i hakime" olan müslümalardan bu imtiyazlı durumu alıyor, din farkı gözetmeksizin bir Osmanlı vatandaşlığı kurmaya çalışıyordu. Ancak amaçlanan beraberliğin tersine, gayrimüslimlerle, yabacıların kendilerine sağlanan hukuksal imkanları, müslüman tebayı çok geride bırakır şekilde kullandıkları görüldü.³³

Islahat fermanı 1853-1856 Kırım savaşı sonunda Paris Barış antlaşmasından (15.4.1856) hemen önceki günlerde, hristiyan dünyayı memnun etmek için ilan edilmiştir. Amaç savaş nedenlerinden birini (Osmanlı toplumundaki hristiyan tebanın haklarının korunması) ortadan kaldırıp Rusya'yı barışa ikna etmek ve batı Avrupa'nın en fazla hassasiyet gösterdiği konuda Hristiyanlar için daha iyi hayat şartları elde etmektir.

Yine bu belge Tanzimatla getirilen ilkeleri yeniden teyid etmiş ve ondan özel ve kesin ifadelerle dine bakılmaksızın bütün Osmanlı tebaasının tam eşitliğini vurgulamıştır.³⁴

1856 Islahat fermanı sadrazam, dışişleri bakanı, Şeyhül İslam ve batı Avrupa devletlerinin (İngiliz, Fransız, Avusturya) temsilcilerinin katıldığı bir dizi tartışmalı toplantı sonunda yayınlandı. (18 Şubat 1856). Bu ferman, yerel yönetimler, cemaat meclislerinde halkın temsil edilmesi düşüncesini tartışmaya başlayan ilk resmi belgedir. Ayrıca bu ferman Tanzimat bildirgesinden bağımsız düşünülemez. Bu bildirmede ileri sürülen vaatlerin gerçekleşmesine ilişkin bir dizi somut tedbirleri içerir. Örneğin;

³² Lewis, Bernard; a.g.e., s. 115

³³ Mardin, Şerif; Türk Modernleşme, iletişim yy, İst, 1994, s. 14

³⁴ Baysan, M. Galip; a.g.e. s. 53-54

- Bütçe yapılması
- Bir bankanın kurulması
- Ekonomik kalkınma için Avrupa sermayesi ile o ülkelerin yetkili uzmanlarının çağırılması.
- Karma mahkemelerin kurulması.³⁵

Bu ferman yirmi maddeden oluşuyordu. Burada özellikle “haklar” yönünden getirdiği yeniliklere de bakacak olursak;

Bütün tebaa için can, namus ve mal emniyeti, kanun önünde eşitlik, kişi ve kurumlara ait mülkiyete saygı bütün tebaaların kamu ve askerlik hizmetlerine kabulü bazı idari kayıtlarla din ve eğitim hürriyeti, vergilerde eşitlik, iltizamın kaldırılması vergilerin doğrudan devletçe tahsili, yargılamada açıklık, adalet önünde tanıklık etmede eşitlik, cezalandırma ile ilgili insancıl hükümleri içerir.³⁶

Bu fermanla gayrimüslimler tarım, ticaret ve sanatta kendilerini daha da geliştirmek imkanını elde ettiler. Ayrıca gayrimüslimler askerlik yapmak ve savaşa katılmak gibi serbest çalışma düzenlerini aksatacak bir durumla karşılaşmadığından, nüfus ve ekonomi bakımından bir kayba uğramadı. Bu nedenlerle onların kentlisi ve köylüsü müslümanlardan zengin görünürdü.

Bu durumu en iyi yansıtan Namık Kemal’in şikayeti idi. “Memur olmak bize ne fayda sağladı. Biz sıkıntılar içindeyken hristiyanlar ticaretle sanatla uğraşıp Avrupa seviyesine geldiler” diyerek haklı olarak şikayet etmekteydi.³⁷

Islahat fermanına karşı en sert tepki, Tanzimatın mimarı Mustafa Reşit Paşadan geldi. Fermanı öğrencileri Ali ve Fuat Paşalar hazırlamışlardı. Öğrencilerine aşırı gitmekle suçladı ve hristiyanların bu kadar imtiyazı hak etmediğini söyledi. Bunu teyit eden olay ise, Fransız elçisi, “Osmanlı yönetiminin bu kadar fedakarlık yapmasından duyduğu şaşkınlığı belirtmekten kendini alamadığını” söylemesidir.

Gayrimüslimler fermanı, kendilerini yönetilen toplum statüsünden kurtardığı için siyasi bir berat olarak gördüler. Ancak patrikler ve ruhani reisler, fermanla görev ve

³⁵ Çavdar, Tevfik; Türkiye’nin Demokrasi Tarihi, cilt I, imge yy, Ank, 1995, s. 23

³⁶ Baysan, M. Galip; a.g.e., s. 54-55

³⁷ Eryılmaz, Bilal; a.g.e. s. 64

maaşlarının belirlenmesi ön görüldüğü için tepki gösterdiler. Bu kişiler cemaatlarından bundan böyle keyfi olarak vergi alamayacaklar ve maaşlarını yükseltmeyeceklerdi.³⁸

Bu iki fermanla (Tanzimat, Islahat) Osmanlı imparatorluğu da yeni bir siyasal görüş şekil almaya başladı. İmparatorluk toprakları üzerinde yaşayan herkese tek vatandaşlık sıfatı altında, fakat imparatorluğun İslami geleneklerine helal gelmeksizin eşit hak ve vazifeler tanımak. Bu fikir azınlıkları imparatorluğa bağlamak ve onları bağımsızlık emellerine yatıştırmak gayesini gerçekleştirebilirdi.³⁹

³⁸ Eryılmaz, Bilal; a.g.e. s. 67

³⁹ Karpaz, Kemal; a.g.e., s. 36

D- I. MEŞRUTİYET DÖNEMİ VE KANUN-İ ESASİ

Meşrutiyet, hükümdarlıkla yönetilen bir ülkede hükümdarı başkanlığı altında parlamento yönetimine dayanan hükümet biçimi. Meşrutiyet bir hükümet ya da yönetim biçimi olarak hükümdarın keyfi yönetimini engellemek ve halkı da belirli ölçüde yönetime katmak özelliğine sahiptir. Bu yönetim biçiminde bir parlamento ve seçilmiş millet vekilleri bulunur. Ancak hükümdar parlamentonun başkanıdır.⁴⁰

İlk ve ikinci kuşak Tazminatçılara karşı sistematik eleştiri ancak 1860'larda başladı. Namık Kemal ve Ziya Paşa önderliğinde ki bu eleştirciler grubuna “Yeni Osmanlılar” adı verilmiştir. 1865’e doğru şekillenen Yeni Osmanlılar hareketi, esas itibarıyla Tanzimat’ın Reşit Paşadan sonraki uygulayıcıları Ali ve Fuat Paşalara karşı bir baş kaldırma olarak belirmiştir.

Yeni Osmanlılar, Tanzimatçıların sömürü olayını anlayamadıklarını, bir üst tabaka meydana getirdiklerini, kendi kültürlerini (Şeriatı unuttuklarını) ve ancak yüzeysel anlamda batılı olduklarını ileri sürdüler. Tanzimatçıların batını ruhunu oluşturan hürriyetçi ve parlamenter eğilimleri anlamadıkları da yüzlerine vuruluyordu.

Yeni Osmanlıların düşüncesinde devleti kurtarmanın yolu, Tanzimatçıların yaptığı gibi tebaya aşırı bir hürriyet vermekle değil, hürriyet ve anayasaya dayalı bir parlamento ile sağlanacağı fikrindeydiler.⁴¹

Mutlakiyete karşı Türk hürriyetçi hareketinin tarihine, 1859 tarihli Kuleli vakası diye bilinen olayla başlamak gelenek olmuştur. Küçük bir tertipçi grup Sultan Abdulmecit’in tahtan indirilmesini ve gerekirse öldürülmesini planlamıştı. Suikast meydana çıkarıldı ve liderleri Asya’ya sürüldü.

Bir çok Avrupalı yazarlar bu başarısız suikastı, meşruti ve parlamenter hükümetin kabul ettirilmesi için ilk teşebbüs olarak tanımlarlar. Ancak yeni araştırmacılar, tertipçilerin kafasında böyle bir amaç veya program bulunmadığını, aksine hristiyanlara verilmiş bulunan tavizlere karşı olduklarını belirttikleri düşüncesindedirler⁴²

⁴⁰ Kızılcılık, Sezgin- Erdem, Yaşar; Açıklamalı Sosyoloji Sözlüğü, Saray kitabevi (6. Bbsım), İzmir, 1996, s. 377

⁴¹ Mardin, Şerif; Türk Modernleşmesi, iletişim yy, İst, 1994, s. 86-87

⁴² Lewis, Bernard; a.g.e., s. 150

İlber Ortaylı ise Kuleli vakasını değerlendirirken; Tanzimatçı devlet adamlarının ilk kuşağının pragmatik reformculuğu, bir kuşak sonra siyasal ideolojiye grup ve kişi çekişmesi programlı bir siyasal muhalefete dönüştü.

Sultan Abdülmecit yönetimine karşı bir darbe girişimi bastırılmıştı. Tarihimizde Kuleli vakası olarak bilinen bu olayı gerçek bir hükümet darbesi girişimi olup olmadığı henüz bilinmemektedir. İkinci bir darbe girişimi 1865’lerde oluşan “İttifak-ı Hamiyyet” adlı bir gruptan geldi.⁴³

Meşrutiyet düşüncesi Osmanlı aydınları tarafından 1860’lı yıllarda açıkça tartışılmaya başlandı. 15. yüzyılın son çeyreğinden itibaren bazı Osmanlı devlet adamları Avrupa ülkelerinde ki meşruti yönetime yönelik gelişmeleri görerek bu biçimdeki bir yönetimi Osmanlı imparatorluğunun yeniden canlanabilmesi için gerekli koşul olarak nitelemeye başlamışlardır. Özellikle Tanzimattan sonra meşruti hükümdarlık fikrinin benimsenmeye başladığını söyleyebiliriz.

1860’lı yıllar içerisindeki “Yeni Osmanlılar” hareketi, Osmanlı aydınının anayasal bir devlet yaklaşımını pekiştirmiştir.⁴⁴

19. yy ikinci yarısında N. Kemal, Ali Suavi, Ziya Paşa, Agah Efendi, Şinasi gibi yeni nesillerin başlattıkları Yeni Osmanlı akımı büyük önem kazanmış ve “hasta adam” olarak nitelenen Osmanlı Devletinin kurtarılmasının meşrutiyetle mümkün olacağını ileri sürüyorlardı. Mithat Paşa ve Süleyman Paşa gibi önemli devlet adamlarının da onlara katılması üzerine meşrutiyet akımı güçlendi ve 1876 yılında onların öncülüğünde bir ihtilal ile Sultan Abdülmecit tahtan indirilerek, V. Murat padişah yapıldı. Ancak, onun hükümdarlık yapamayacak kadar hasta olduğu anlaşıncaya Mithat paşa, II. Abdülhamit ile görüşerek meşrutiyeti ve Kanun-ı Esasiyi kabul ve ilan etmesi şartı ile tahta çıkardılar.⁴⁵

Aydınların, siyasi alanda reform, yani meşruti idare isteği, padişahla maiyetinin yeni Osmanlılık siyasetini gerçekleştirmek arzusu ve yabancı devletlerin baskısı birleşerek nihayet tahta yeni çıkmış bulunan II. Abdülhamit’in 23 Aralık 1876 tarihinde ilk Osmanlı Kanun-ı Esasini ilan etmesine sebep oldu.

⁴³ Ortaylı, İlber; “Tanzimat Adamı ve Tanzimat Toplumu” Türkiye’de Siyaset (Der: Kalaycıoğlu, Ersin-Sarıbay, Y. Ali) Der yy, İst, tarihsiz, s. 91-99

⁴⁴ Çavdar, Tevfik; Türkiye’nin Demokrasi Tarihi I, imge yy, Ank, 1995, s. 25

⁴⁵ Şirin, Veli; Siyasi ve Kültürel Osmanlı Tarihi, Marifet yy, İst, 1996, s. 217

Osmanlı imparatorluğunda yenileşme hareketi esas itibariyle küçük bir aydınlar zümresinde tutunmuştur. Halk yığınlarına inememiş ve bunun içinde kültürel reformlardan öteye geçememiştir.⁴⁶

II. Abdülhamit tahta çıkarıldıktan sonra, Yeni Osmanlılar'ın içinde bulunduğu bir heyet, 119 maddelik bir anayasa hazırlayarak 23 Aralık 1876 tarihinde kabul ve ilan edildi.

20 Mart 1877 tarihinde seçimler neticelenmiş meşruti bir rejim içinde ilk Osmanlı parlamentosu toplanmıştı. İlk meclis, Osmanlı devletini oluşturan çeşitli din, kavim ve milletlerden seçilen mebuslardan meydana gelmişti.

O tarihlerde çıkan Osmanlı-Rus savaşının kötü gidişatı meclis ile padişah arasında bir anlaşmazlık çıkardı Padişah meclis açılalı bir yıl dolmadan 14 Şubat 1878'de meclisi tatil etti, Kanun-ı Esasiyi askıya aldı ve bütün yetkileri kendinde ve sarayda topladı.⁴⁷

19 Mart 1877 tarihinde İstanbul da ilk kez bir Osmanlı parlamentosunun toplanmasının arkasında batının aksine, arkasında çok değişik etkilerin bulunduğu ve bunların sonuçta söz konusu yapıyı ortaya çıkarttıkları görülür.

İlk olarak, Osmanlı ülkesinde parlamento şeklinde bir yapının kurulması kuşkusuz elli yıllık bir süre içerisinde açıklık kazanmaya başlayan, bir zihniye değişikliğinin ürünüydü.

İkinci olarak parlamentonun ortaya çıkışında etkili olan faktör, Avrupa'dakine benzer (kralın yetkilerini sınırlamak isteyen aristokratların çabaları) yeni yetişen aydınların sultan'ın yetkisini sınırlamak olarak belirleyebiliriz.

Bir diğer etkide, parlamentonun İslam da var olan Meclis-i meşveret'in eşi olduğu fikrinin benimsetilmesinden sonra ortaya çıktığını görmekteyiz.⁴⁸

Anayasa, bir devletin şeklini, işleyişini, yapısını, yasama, yürütme ve yargı güçlerinin nasıl kullanılabileceğini, devletin vatandaşlara, vatandaşın devlete karşı olan

⁴⁶ Karpaz, Kemal; a.g.e., s. 48

⁴⁷ Şirin, Veli; a.g.e. s. 217-218

⁴⁸ Hanioglu, Şükrü; "Siyasal temsil olayının Osmanlı İmparatorluğundaki Yeri" Türkiye Siyaset (Der: Kalaycioğlu, Ersin- Sarıbay, Y. Ali) Der yy, İst, tarihsiz, s. 319-322

hak ve ödevlerini belirleyen temel yazılı ya da yazısız hukuk kurallarıdır. Anayasa aynı zamanda siyasi iktidarları hareket alanlarının sınırlarını da belirleyen temel yasadır.⁴⁹

1876 anayasası ne ölçüde çağdaşlaşma gereklerine ve çağdaşlaşma sorunlarına eğildiği, bu nedenlerle siyasal sistemin çağdaşlaşmasına ne oranda etken olduğu tartışılabilir.

Bu anayasa sistemli bir düşünce akımının, bir doktriner çalışmanın ürünü değildir. Tanzimat ortamında yetişen, Tanzimatın getirdiği yenilikleri ve uygulamaları yeterli bulmayan ve ülkenin kurtuluşunu meşruti bir sistemin getirilmesini de gören başta Mithat Paşa, N. Kemal, Ziya Paşa olmak üzere küçük bir grubun uğraşlarının ürünüdür.

1876 anayasasını hazırlayanlar demokrasiyi ve dolayısıyla anayasayı yığınların seçeneklerini, özlemlerini yansıtan nitelikler taşıması gereken bir belge olarak görmekten çok, meclisi kurmak, yasama faaliyetine halkın da bir ölçüde katılmasını sağlamak, Padişahın bazı temel hakları tanınması ile iktidarını bir ölçüde kısıtlamaktan ibaret görmüşlerdir.⁵⁰

Anayasa ile, rejimin temel kuralı olan bütün kurum ve organların ve bunların yetkilerinin sınırlanabileceği, denetlenebileceği ilkesi tamamen ihlal edilmiş olmaktadır.

Padişah etken bir şekilde sınırlama, denetleme yetkisine sahiptir. Yasama-yürütme faaliyetleri tamamen padişahın arzusuna tabi olmaktadır. Yani padişahın üstünlüğü bu anayasanın en önde genel özelliğidir.

Bu anayasada;

- Kişiye eğitim özgürlüğü
- Kişi dokunulmazlığı
- Mal güvencesi
- Angarya ve işkence yasağı

⁴⁹ Öztekin, Ali; a.g.e. s. 49

⁵⁰ Kili, Suna; "1876 Anayasasının Çağdaşlaşma Sorunları Açısından Değerlendirilmesi" Türkiye Siyaset (Der: Kalaycıoğlu, Ersin- Sarıbay, Y. Ali) Der yy, tarihsiz, s. 104-105

- Yasalar önünde eşitlik gibi bazı klasik hak ve özgürlükler tanınmıştır. Ama bunları koruyan bir güvence mekanizması getirilmemiştir.⁵¹

Hukuk açısından I. Meşrutiyet ve Kanuni Esasiye'nin değerlendirilmesini yapacak olursak; 1876 Anayasası ile hukuki bakımdan bir meşruti rejim kabul edilmiş olmakla beraber, hükümdarın seçtiği ayan ile birlikte seçimle oluşan Meclis Mebusanın yaşama kuvvetine sahip olması söz konusu değildir. Halife-Sultanın geleneksel kişiliğinde yasama, yürütme ve yargı kuvvetleri birleşmiştir. Bu rejimde son söz padişahındır ve padişahın yetki ve imtiyazları karşısında ne meclislerin ne vekillerin ne de doğrudan doğruya anayasanın gerçek bir kuvveti ve değeri vardır. Padişah meclisi dağıtabileceği gibi, toplantıya davet de ona ait bir haktır. Padişahın müsaade etmediği kanun tekliflerinde dahi bulunulamaz. Vekiller sadece padişaha karşı sorunludurlar.⁵²

1876 anayasası yürürlükte olduğu dönemden çok, II. Abdülhamit'in parlamentoyu kapatıp, meşruti düzene otuz yıllık bir süreyle ara verdiği bir dönemde bir özgürlük simgesi olmuş, bu anayasayı tekrar yürürlüğe koymak için verilen uğraşı halkın gittikçe artan bir oranda siyasalaşmasını sağlamıştır. 1876 anayasasının tekrar yürürlüğe girmesinin "hürriyet ilanı" olarak tanımlanması onun bir özgürlük uğraşının gerçek bir simgesi olduğunu kanıtlamaktadır.⁵³

I. Meşrutiyet için, çok kısa süren bu devre, meşrutiyet rejiminin bir imparatorluk bünyesinde gerçekleştirilmesi için yapılan, tarihin bir başka benzerini yazmadığı büyük bir hareket olarak nitelenir.

Kabul edilen ilkeler, din ve mezhep farkına bakılmaksızın bütün teba için vatan düşüncesi ve Osmanlı soyunun temsil ettiği devlet yönetimine parlamenter bir sistemle halkın katılmasını sağlamak içindi. Meclis çalışmaları hem içte hem de dışta şaşkınlıkla karşılandı. Böylece;

- Yönetimin zayıflıkları giderildi.
- Çıkarlarını ülkenin zayıflığına bağlayanlar büyük korkuya düştüler.
- Meşrutiyet yönetimi çeşitli çıkar sınıflarının sonu olduğundan bu sınıflar birleşmekte gecikmediler.

⁵¹ Kili, Suna; a.g.e. s. 105-106

⁵² Meydan Larousse, cilt 8, s. 669

⁵³ Kili, Suna; a.g.m. s. 115

- Meşrutiyet bir parti düzeniyle sağlanmadığı için bunu korumak da güç oldu. Genç Osmanlıların sözde bir cemiyeti vardı. Ülkede kuvvetli bir merkez teşkilatları ve şubeleri yoktu. Az sayıda insan, meşrutî düzeni korumakta güçlük çekti.⁵⁴

I. meşrutiyet devri özellikle, daha sonraki olaylara öncülük etmesi ve yeni fikirleri olgunlaştırması bakımından büyük bir önem arz etmektedir. Bu devir, sonucu itibariyle mutlakîyet ve istibdadın yıkılmasını mümkün kılarak, memleketimize 1909 anayasasını vermiş ve böylece milletin haklarını daha fazla genişleten ve onları esaslı bir teminata bağlayan yeni bir sistemin yaratılmasını mümkün kılmıştır.⁵⁵

Batı fikirlerinin iyice anlaşılmaya başlandığı bir devre Sultan II. Abdülhamit (1876-1909) devridir. Bunun sebebi, yeni kurulan okullarda okuyanların ve yabancı dil bilenlerin artması olduğu kadar, padişahın kendisinin batıyı bir bakıma model olarak almış olmasıdır.

II. Abdülhamit batıcılığı, batının tekniğini, idari sistemini ve bilhassa askeri teşkilatını ve eğitimini alma şeklinde anlıyor, bunun yanında Müslümanlığı tebası arasında güçlendirmeye çalışıyordu. Bu amaçla harbiye, mülkiye, askeri tıbbiyenin programları geliştirilmiş, okullarda bilgili bir kuşak yetişmiştir.⁵⁶

1878-1908 döneminde, Tanzimattan itibaren ortaya çıkmış olan bir çok kurum tamamen ortadan kaldırılmadı ise de etkileri azaldı. Bu dönemde daha çok, ülkenin kaldırılması, eğitimin geliştirilmesi, yeni okulların açılması, demiryolları yapılması gibi konular öne çıktı.⁵⁷

⁵⁴ Meydan Larousse, cilt 8, s. 669

⁵⁵ Eroğlu, Hamza; a.g.e. s. 59

⁵⁶ Mardin, Şerif; Türk Modernleşmesi, İletişim yy, (3. basım), İst, 1994, s. 15-16

⁵⁷ Şirin, Veli; a.g.e. s. 218

E- II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ VE İTTİHAT VE TERAKKİ

İkinci meşrutiyet, Osmanlı devletinde ülke yönetimi batılı anlamda ikinci defa düzenleme dönemidir. 23 Temmuz 1908 başlayıp 21 Aralık 1918’de VI. Mehmet Vahdettin’in meclisi dağıtmasıyla sona erdi. İkinci meşrutiyet hukuk açısından son bulması 1922’de saltanatın kaldırılmasıyla oldu. Fiili olarak ise, 1920’de T.B.M.M. açılmasıyla oldu.⁵⁸

23 Temmuz 1908’de Genç Türkler (Jön Türkler)’in ihtilali ile Abdülhamit, Kanun-i Esasinin tekrar yürürlüğe girmesini kabul etmiştir. Böylece II. Meşrutiyet dönemi başlamış oldu.

Meşruti rejimin ilanı üzerinden bir yıl geçmeden Nisan 1909’da meydana gelen olay (31 Mart olayı) Hareket ordusunun müdahalesi ile bastırıldı. II. Abdülhamit hadiseyi hazırlamakla itham olunarak tahttan indirildi.

Kanun-ı Esaside önemli değişiklikler yapılarak tekrar yürürlüğe kondu. Buna göre;

- Padişahın yetkileri sınırlandırıldı.
- Meclisin üstünlüğüne dayanan yeni bir sistem kuruldu.
- Meclis karşısında hükümetin selahiyeti genişletilmiştir.
- Fertlerin hürriyetleri ile ilgili olmak üzere, 1876’da dikkate alınmayan toplanma ve cemiyet kurma hakları kabul edilmiş, fertlerin hak ve hürriyetleri bakımından tehlikeli olan maddeler anayasasında çıkarılmıştır.⁵⁹

İkinci meşrutiyetin getirdiği yenilikler, siyasi partilerin tutumu fikir ayrılıklar ve dış olaylar yüzünden kağıt üzerinde kaldı. Meşrutiyetin parlamentolu hayatı ancak 7 yıl kadar sürdü. 1908-1920 döneminde meclis dört defa fes edildi ve yirmi dört hükümet değişimi oldu. Yinede bunlara rağmen, bu dönem ülkemiz açısından siyasi, sosyal, hukuki yönden hazırlayıcısı sayılabilecek gelişmelere de sahne oldu.

- Siyasetle ilgilenenlerin sayısı önemli ölçüde arttı.

⁵⁸ Meydan Larousse, cilt 8, s. 669-671

⁵⁹ Eroğlu, Hamza; a.g.e. s. 60

- Kişiler ilk defa olarak devletin hayatıyla kendileri arasında yakın bir bağlantı bulunduğunu sezdiler. Siyasi iktidarın kullanışını izleyerek çeşitli tavsiye, tenkit, telkinlerde bulunmayı bir görev saydılar.⁶⁰

İkinci meşrutiyeti hukuk açısından da değerlendirebiliriz. Saltanatın meşrutiyetçi yanı padişah iktidarını frenleyici karakteri bu dönemde kuvvetlendi. Adalet, meşveret, eşitlik, hürriyet, kardeşlik gibi ilkelere en önemli yerin verilmesinin amaç edinildiği ikinci meşrutiyet büyük halk kitlesine her şeyden çok manevi ve ahlaki ıslahat şeklinde tanıtılmak istendi. Hükümdarlarla halk arasındaki engellerin ortadan kaldırılması gerektiği belirtildi.

Siyasi ve kişisel haklar alanında bazı önemli yenilikler getirildi.

- Kişi hürriyeti ve dokunulmazlığı daha teminatlı hale getirildi.
- Meclisin kapatılması için padişaha yetki veren 1876 anayasasının 113. maddesi kaldırıldı.
- Toplanma ve dernek kurma hakkı tanındı.
- Oy hakkı genişletildi.
- Meclislere de kanun teklifi ve padişahın iznine lüzum olmaksızın müzakeresi yetkisi tanındı.
- Meclisce kabul edilen bir kanunun padişah tarafından tastiki meselesi, yasama organı lehine çözüme kavuşturuldu.
- Vekillerin meclis önünde sorumlu olmaları ilkesine yer verildi.⁶¹

İkinci meşrutiyetle, ilk anayasanın bazı maddeleri değiştirilerek yürürlüğe konan bu yeni anayasa icrayı ön plana çıkardı. Ancak bu anayasa hayatiyet bulamadı. Hakimiyet iktidarda bulunan siyasi partinin liderlerine intikal etti. Meşruti idari yerine, örfi idare dönemi başladı. İç ve dış şartlarda elverişli değildi. Balkan ve 1. Dünya savaşları da demokrasiye müsait ortam bırakmamışlardır.⁶²

Meşrutiyet döneminde yetişen genç nesiller, batıyı aynı zamanda güçlü olmaya prim veren bir uygarlık olarak görmeye başladı. Batıcılığın güçlülükle bir sayılması eski

⁶⁰ Meydan Larousse, cilt 8, s. 671

⁶¹ Meydan Larousse, cilt 8, s. 671

⁶² Niyazi, Mehmet; Türk devlet felsefesi, ötüken yy, İst, 1995, s. 165

dinsel değerlerin en çok milli gücü artırdıkları oranda önemli oldukları kanısını yerleştirdi. Bu fikirler padişaha karşı muhalefeti Avrupa da sürdüren Jön Türkler arasında etkili olduğu için hürriyetin ilanından sonra (1908) da Jön Türkler politikasında izini sürdürdü.⁶³

İttihat ve Terakki cemiyeti önce ittihad-ı Osmanı adıyla Mayıs 1889'da askeri tıbbiyede kuruldu. 1894'te ittihat ve Terakki adını almıştır.

1905'e kadar cemiyet, kendini Namık Kemal'in hürriyet fikirlerinin varisi olarak gösterirken oldukça düzensiz bir çalışma yapmış ve de Avrupa'ya kaçan idarecilerinin bir kısmının 1897 yılında padişahla işbirliğini kabul etmesi örgütü çok zayıflatmıştır. Cemiyetin bütün bu ideolojilerinin arkasında Osmanlı devletini kurtarma fikri yatmaktadır.⁶⁴

İttihat ve Terakki 1908'e kadar sadece Sultan 1876 anayasasına riayete zorlamak amacını güden bir siyasi dernekti. Ancak II. Meşrutiyetten sonra birden bire kendisini memleketi idare etme vazifesiyle yükümlü buldu. İlk olarak iktidara geçmemek (hükümet devralmada hazırlıksız olduğunu bilen cemiyet) sadece bir dernek olma kararını verdi. Ancak 1908 seçimlerinde kendi namzetlerini öne sürerek, meclisi kontrolü altına almakta da çekinmedi.⁶⁵

II. Meşrutiyetin cadı kazanı içinde, her şeyi karıştıran ve her şeye egemen olmak isteyen en büyük siyasal kuvvet ittihat ve Terakki Cemiyeti adlı partidir.

1908'in 23 Temmuzundan Mondros mütarekesine kadar (birkaç aylık muhalefeti bir yana) on yıla yakın sürekli iktidarda kalmıştır. 5 yıl çoğulcu, 5 yılda tek parti olarak Osmanlı alın yazısının sorumluluğunu elinde bulundurmuş olan ittihatçılar, memleketi kurtaracak tek güç oldukları kanısındaydılar. Çoğulcu, parlamentolu, sıkı yönetimsiz ve ordu desteğinden yoksun bir yönetimi benimsememişlerdir. Bu açıdan kuvvetler ayrılığı ilkesini benimsedikleri düşüncesi gerçeğe aykırı düşer. İttihatçılar (bir kısmı Müdafai Hukuk örgütü içinde yer aldıkları halde) M. Kemal Paşa ve ekibi ile hiç anlaşamamışlardır.⁶⁶

⁶³ Mardin, Şerif; Türk Modernleşmesi, iletişim yy, İst, 1994, s. 16

⁶⁴ Mardin, Şerif; a.g.e. s. 98

⁶⁵ Karpas, Kemal; a.g.e. s. 38

⁶⁶ Tunaya, Z. Tarık; "Türkiyede Siyasal Rejimin Meşruluğunun Dayandığı Temeller" Türkiyede Siyaset, (Der: Kalaycıoğlu, Ersin- Sarıbay, Y. Ali) Der yy, İst, tarihsiz, s. 222

İttihat ve Terakki hükümeti, hukuksal düzenin laikleşmesi ve kadın hakları alanlarında adımlar atmıştır. Kurumsal açıdan ise, İttihat Terakki partisinin taşradaki yerel örgütü 1919 ikinci ulusal kurtuluş hareketini ve daha sonrada Halk fıkрасının örgütlenmesini kolaylaştırmıştır.⁶⁷

Jön Türkler ve İttihatçılar, her ikisi de imparatorluktaki birliği sağlama meselesinde prensip olarak Tanzimat politikasına dönmeyi düşünüyorlardı. Abdülhamid'e karşı mücadelelerinde Türkler ve Müslüman kadar gayrimüslim unsurları da etraflarında topladıklarına bakılınca, bunların kuvvet toplamak için geniş cephe stratejisi uyguladıkları akla gelebilir. Fakat "Osmanlılık" fikrini samimiyetle inandıkları ve meşrutiyetin getirdiği hürriyet sayesinde bütün bu unsurların barış içinde bir arada yaşayacaklarını düşündükleri anlaşılıyor. İttihatçıların esas kuvvetini teşkil eden genç subay ve aydın kitlesi esas itibariyle Türkçü fikirlerle yetişmişti. Ülke savaşa girince halifenin nüfusunu da kullanarak, bütün Müslümanların İslam dünyasının düşmanlarına karşı silaha sarılmaya davet eden meşhur "Cihad fetvasını" çıkardılar.⁶⁸

İkinci meşrutiyetin bitişı ve Yeni Türkiye Cumhuriyetine doğru giden değişimi incelemeden son olarak, Osmanlı imparatorluğunun kısa değerlendirmesini yapmak istiyoruz. Daha doğrusu çok tartışılan birkaç soruya açıklık getirerek bu kısmı bitireceğiz.

Osmanlı yönetiminin en önemli siyaset ve idare ilkesi adaletti. Osman bey oğlu Orhan'a "Bütün tebaanı eşitlik üzere koru, sana itaat edenleri hoş tut" yolundaki vasiyeti, Osmanlı yönetiminin Müslüman olsun, olmasın bütün halkına karşı izleyeceği siyasetin temellerini oluşturdu.⁶⁹

Osmanlı devletinin toplumsal ve siyasal düzeni çok tartışılan bir konudur. Düşünce hayatının yüksek düzeyinde bulunan aydınlar bile onun tanımlarken kimi kez feodal, kimi kez teokratik bir düzen olarak, kimi kez de ikisi birlikte tanımlarlar. Gerçekte bu tanımlamaların ikisi de Osmanlı geleneğine, onun geleneksel niteliğine

⁶⁷ Kazancıgil, Ali; "Türkiye'de Modern Devletin Oluşumu ve Kemalizm" Türkiye'de Siyaset (Der: Kalaycıoğlu, Ersin- Sarıbay, Y. Ali) Der yy, İst, tarihsiz s. 197

⁶⁸ Güngör, Erol; İslamın Bugünkü Meseleleri, ötüken yy, (10. basım), İst, 1996 s. 139

⁶⁹ Eryılmaz, Bilal; a.g.e. s. 19

hem yabancı hem de aykırıdır. Osmanlı rejimi ne feodaldır, ne de teokratiktir, hele hem feodal hem teokratik hiç değildir.⁷⁰

Osmanlı imparatorluğunun nasıl bir toplum ve yönetim düzeni vardı, sorusuna ya da daha özel olarak Osmanlı laik mi değil mi sorusuna cevap arayan İlber Ortaylıda farklı birkaç görüşten yola çıkmıştır.

1. Bazı yazarlar devletin dini, İslamdır. Kanunlar İslam dininin kaynaklarıdır diye tezlerini özetlerler ve bununla Osmanlıyı şeriata dayalı devlet olarak nitelerler.

2. Buna karşılık bazı yazarlar, Osmanlı toplumunda gayrimüslim gruplara da tolerans gösterildiğini belirterek, bunun laikliğin ta kendisi demek olduğunu ileri sürerler.

3. Ö.L. Barkan da, Osmanlı devlet ve toplum hayatındaki uygulamada şeri mevzuattan çok, dünyevi otorite tarafından konan kuralların, örf ve adetlerin hakim olduğunu, bu nedenle Osmanlı devletine şeri devlet demenin pek kolay olmadığını belirtir.⁷¹

Osmanlı devleti, çeşitli din, mezhep, ırklara mensup toplulukları bünyesinde toplayan çok milletli bir yapıya sahipti. Devletin toplumsal, siyasal, yönetsel yapısı ırk esasına değil, düşünce ve inanç temeline göre örgütlenmişti.

Devlet asimilasyon ya da kültürel sindirme ve eritme politikası izlemiş olsaydı, bu toplumsal yapısının değişmesi kaçınılmazdı. Oysa devlet, böyle bir politika yerine, her inanç topluluğuna kendi içinde serbest bırakarak onlara belirli özerklik tanımıştı.⁷²

Osmanlı-Türk geleneksel özelliklerinin demokratikleşmeyi engelliyici özellikler taşıdığı görüşü yaygın hale gelmiştir. Bunlar;

1. Kültürde büyük ve küçük gelenek ayrımından hareket eden Şerif Mardin, Osmanlıda ki büyük geleneği oluşturan devlet İslamında ve küçük geleneği oluşturan halk İslamında demokratik bir kültürün öğelerinin bulunmadığını belirtmektedir.

⁷⁰ Berkes, Niyazi; “Türkiyede Çağdaşlaşma olgusu” Türkiyede Siyaset (Der: Kalaycıoğlu, Ersin- Sarıbay, Y. Ali) Der yy, İst, tarihsiz, s. 57

⁷¹ Ortaylı, İlber; “Osmanlı Devletinde Laiklik Hareketleri Üzerine” (Der: Kalaycıoğlu, Ersin- Sarıbay, Y. Ali) Der yy, İst tarihsiz, s. 175-176

⁷² Eryılmaz, Bilal; Osmanlı Devletinde Millet Sistemi, Ağaç yy, İst, 1992, s. 10

2. Türk toplumundaki geleneksel örgütlenmenin mahiyeti insanlar arasındaki ilişkilerinin karşılıklı anlaşma yoluyla kurduğu rıza (consensus) ögesine dayalı bir örgütlenme değildir. Ayrıca toplumda merkezin-çevre (devlet-halk) üzerinde mutlak egemenliği ve denetimi söz konusudur. Geleneksel örgütlenmesi böyle olan bir toplumda, demokrasinin asli öğelerinden olan consensusun yani toplumsal sözleşme düşüncesinin temellenmesi hemen hemen imkansızdır. Batı demokrasilerinde devlete karşı halktan gelen başkaldırı ve muhalefet hareketlerinin sistemleşmiş ve kurumlaşmış bir muhalefet geleneğini yaratmış olmasına karşın, özünde otoriteye boyun eğmeyi vurgulayan İslam geleneğinin egemen olduğu Osmanlı-Türk toplumunda böyle bir şey gerçekleşmemiştir.

3. Kültür düzeyinde yapılan bu çözümlemelerin yanında, batı demokrasisinin tarihsel gelişimi içinde, bu demokrasinin kuruluşunda baş rolü oynayan bir toplumsal güç olarak burjuvazinin batıda devletin dışında gelişmiş olması buna karşılık Türkiye’de ise devlet eliyle gerçekleştirilmesi ülkemizde demokrasinin kurulup yerleşmesi açısından olumsuz bir etken olarak kabul edilmektedir.⁷³

⁷³ Köker, Levent; Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi, iletişim yy, İst, 1990, s. 11-12

F- 1920-1945 DÖNEMİ

Türkiye’de demokrasinin gelişimi bir çok kaynakta çeşitli evrelere ayrılarak incelenmiştir. Bundan önce incelediğimiz dönem (1808-1920) birinci dönem olarak nitelendirilmektedir. Şimdi inceleyeceğimiz dönem yirmi beş yıllık ikinci dönemi kapsamaktadır. Bu döneme damgasını vuran gelişmeler pek çoktur. Bağımsızlık savaşı ile başlayan, yeni bir devletin dünya kabul ettirildiği, yeni bir rejimin ilanı ile devam eden, bir çok değişimin yaşandığı bir dönemdir. Başka bir ifadeyle o kısacık yıllara rağmen çok renkli değişmelerin olduğu bir tarih kesitidir.

Özellikle Cumhuriyetin ilanından sonra ülkeye ve siyasete damgasını vuran tek parti yönetimi ve uygulamaları da bu döneme rastlamaktadır.

M. Kemal ve arkadaşlarının öncülüğünde başlatılan ulusal kurtuluş hareketinin temelinde, devlet seçkinlerinden bir grubun Osmanlı devletinin çöküntüsüne gösterdikleri tepki yatmaktadır.

Türkiye’nin önündeki tek seçeneğin, batıda gelişmiş olan vatandaşlık, ulusçuluk ve laiklik ilkelerine dayanan modern devleti kurmak olduğuna, bu başarılmazsa siyasal bağımsızlığın tamamen yok olacağına inanmışlardı. Bu açıdan Kemalizm, 1631’de Mustafa Koçi Beyin IV Murat’a sunduğu Risaleden beri sordukları “bu devlet nasıl kurtarılabilir.” sorusuna verilen, son ve en başarılı cevap olarak yorumlanabilir.⁷⁴

Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasına giden yol bağımsızlık savaşıyla başlamıştır. Ülkenin durumunu kısaca özetlemek gerekirse; 1. Dünya savaşı boyunca bir çok cephede savaşmak zorunda kalan ülke barış antlaşmasını bile imzalamadan topraklarının paylaşılmasına girildi. Ülkenin bir çok bölgesi düşman kuvvetlerince işgal edildi. Yönetim etkisiz, halk perişan bir durumda yinede bu gelişmeler karşısında topraklarının haksız yere işgal edildiğini gören Türk halkı, haklarını korumak için harekete geçti ve ülkenin çeşitli yörelerinde “Müdafaa-i Hukuk” cemiyetleri kurmaya başladı. Bu cemiyetler bir yandan bölgelerinin Türklüğünü dünyaya yaymak için çeşitli propaganda çalışmalarına girişirken, diğer yandan gönüllüler silah ve her çeşit savaş

⁷⁴ Kazancıgil, Ali; “Türkiyede Modern Devletin Oluşumu ve Kemalizm” Türkiyede Siyaset, (Der: Kalaycıoğlu, Ersin-Sarıbay, Y. Ali) Der yy, İst, tarihsiz, s. 186-vd.

malzemesini toplayarak, devlete ait yurt savunması görevini, ulus kendi üzerine almış oluyordu.⁷⁵

Türkiye Cumhuriyeti tarihi aslında M. Kemal Paşa'nın hayatıyla direk bağlantılıdır.

19 Mayıs 1919'da Atatürk'ün Samsun'a 9. Ordu Müfettişi olarak ayak basmasıyla yeni bir dönem başlıyordu. Ülkenin dört yanında başlayan bağımsızlık mücadelesi artık yöneticisini bulmuştu. Bir sürü kongrelerle ve yayınlanan genelgelerle milli mücadelenin ağırlık merkezi olarak Anadolu olarak gösterilmektedir. Ülkede kurulan Müdafai Hukuk cemiyeti Sivas kongresinde alınan kararla "Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk cemiyeti" adı altında birleştiriliyordu. Cemiyetin amacı, Osmanlı vatanının bütünlüğünün, yüce halifelik ve sultanlık makamlarının ve milli bağımsızlığın dokunulmazlığını sağlamak için milli güçleri etken ve milli iradeyi egemen kılmaktı. Cemiyetin başkanlığına M. Kemal Paşa seçildi.

16 Mart 1920'de İstanbulun işgali ve 18 Martta Mebusan Meclisinin itilaf devletlerince kapatılması üzerine bu cemiyet, artık yurt yönetimine el koymakta, neredeyse devlet olmakta, dernek başkanı padişahın anayasal yetkilerini kullanmaktadır.⁷⁶

M. Kemal Paşa Sivas'tan Ankara'ya geldi. (27 Aralık 1919) ve bir meclis toplanması için hazırlıklara başladı. Bu amaçla 19 Mart 1920 tarihli genelge ile bütün ülkede seçimlerin yapılmasını istedi. Bu arada İstanbul'daki Damat Ferit Paşa hükümeti Anadolu'daki bu gelişmeleri önlemek için her çareye başvurdu. Ancak bir sonuç alamadı.⁷⁷

Meclisin Açılışı: (23 Nisan 1920)

Yapılan seçimler sonunda, tüm hazırlıklar yapılarak 23 Nisan 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldı ve Türk milletinin tek temsilcisi olduğunu bütün dünyaya duyurdu. T.B.M.M'i Misak-ı Milli sınırları içindeki toprakların bir bütün olduğunu kabul ediyor ve bunu gerçekleştirmek için harekete geçiyordu. Meclis, başkanlığına M. Kemal'i seçti.

⁷⁵ Büyük İslam Tarihi (doğuştan günümüze), cilt 12, çağ yy, İst, 1993, s. 284

⁷⁶ Tuncay, Mete; T.C'de Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931), (3. basım), Cem yy, İst, 1992, s. 40-41

Meclis ilk kararı ile kendi kuruluşunu düzenlemiştir. Bu meclis, sadece yasama yetkisini değil, aynı zamanda yürütme yetkisini de milli iradenin merkezini teşkil eden Mecliste toplamaktadır. Bu meclis, milletin tek temsilcisi sıfatıyla kuvvetler birliği sistemini benimsemişti. 29 Nisan 1920’de çıkardığı Hiyanet-i Vataniye Kanunu ile meclisin meşruluğuna isyanı, karşı gelmeyi vatan hainliği olarak ilan etmiştir.

Aslında bu meclis, fiilen kurucu Meclisten başka bir şey değildi. Görevi yeni Türk devletinin esaslarını hazırlamak ve istiklal mücadelesini sevk ve irade etmektir.⁷⁸

Birinci Mecliste hakimiyete dayalı yürütme yetkisinin doğrudan doğruya millet meclisi tarafında kullanılmasındaki güçlük dikkate alınarak, “İcra Vekillerince” kullanılması yoluna gidilmiştir. İcra vekilleri heyetini kuran kanuna göre, hakimiyete dahil yetkiler yine T.B.M.M’de toplanıyor, ama 11 kişilik icra vekilleri heyeti, T.B.M.M adına bu yetkileri kullanıyordu.

İcra vekilleri heyetini, T.B.M.M’nin üyeleri kendi aralarından mutlak çoğunlukla seçiyor, vekillerin arasındaki anlaşmazlıkların çözümü de yine T.B.M.M’ne bırakıyordu. Heyet kendisine bir başkan seçebileceğini ama, T.B.M.M’nin başkanında icra vekilleri heyetinin tabi başkanı olduğunu kayıt altına alıyordu. Bütün bunlar saf bir meclis hükümeti kurulduğunu göstermektedir.⁷⁹

1921 Anayasası: (20 Ocak 1921)

1921 anyasası, M. Kemal’in 19 Mart 1920’de yayınladığı ilk tamimden, 1924 anayasasına kadar geçen sürede çıkarılan yirmi kadar anayasa hükmü niteliğindeki yasa ve kararnameleri içerir.⁸⁰

T.B.M.M’in kabul ettiği yeni Türk devletinin ilk ve geçici anayasası olan Teşkilat-ı Esasiye kanunu yeni meşruiyetin içeriğini “hakimiyet bila kayd-i şart milletindir” şeklinde tanımlıyordu. Bu yeni içerik ulusçuluk anlayışını da öngörüyordu.⁸¹

T.B.M.M’in yürürlüğe koyduğu Teşkilat-ı Esasiye Kanunu “Meclis hükümeti” dediğimiz ve devrim dönemlerinde başka ülkelerde örneklerini gördüğümüz sistemin

⁷⁷ Büyük İslam Tarihi, cilt 12, s. 285

⁷⁸ Eroğlu, Hamza; a.g.e., s. 140-142

⁷⁹ Niyazi, Mehmet; Türk Devlet Felsefesi, ötüken yy, İst, 1995, s. 166-167

⁸⁰ Öztekin, Ali; a.g.e. s. 57

⁸¹ Kazancıgil, Ali; a.g.m. s. 198

veciz bir yansımasıdır. Tüm yetkileri T.B.M.M'ne veren bu anayasa sistemi içinde dahi rejimin işleyişinin kısmen parlamentonizmin iktidar-muhalefet ikililiğine dayalı işleyiş biçimine yaklaştığını da belirtmek gerekir. Çünkü T.B.M.M'nin 1. grup ve 2. grup biçiminde ikiye bölündüğü bu dönem içinde, icra vekilleri heyeti, parlamenter sistemin çoğunluğuna dayalı bir bakanlar kurulu gibi çalışır olmuştur.⁸²

Bu anayasanın en büyük özelliği ve öncekilerden farkı, padişahlık yerine meclis hükümeti sistemini getirmiş olmasıdır. Bu anayasaya göre T.B.M.M'nin üstünde bir güç yoktu. Bu anlamda devletin üç büyük gücünde tek mecliste toplanmıştı. Bu anayasanın dikkati çeken bir noktası da kişi hak ve özgürlüklerinden söz etmemiş olmasıdır.⁸³

Tüm bu yenilikler yaşanırken, bir yandan ulusal bağımsızlık savaşı bütün hızıyla devam ediyordu. Özellikle Yunanlılarla batı cephesinde yoğun çarpışmalar oluyordu. 1. ve 2. İnönü zaferleri ardından Sakarya zaferi ve son olarak 30 Ağustos 1922 tarihinde gerçekleşen Büyük Taarruz ile düşman kuvvetleri yok edildi. 11 Ekim 1922 tarihinde imzalanan Mudanya Mütarekesi ile savaş sona erdi. Sıra barışın yapılmasına gelmişti. Bu amaçla Lozan'da 23 Temmuz 1923 tarihinde 20. yüzyılın en önemli barış antlaşmalarında biri olan Lozan antlaşması imzalanarak yeni Türk devleti dünyaca tanıyor (Çünkü antlaşmayı T.B.M.M hükümeti adına ismet Paşa imzalamıştı) ve sınırları saptanıyordu.⁸⁴

Saltanatın Kaldırılması; (1 Kasım 1922)

M. Kemal'in 24 Nisan 1920 tarihli önergesinde ve 20 Ocak 1921 tarihli anayasada egemenlik milletin malı olarak ilan edilmişti. Kayıtsız şartsız millete ait olan egemenlik, Sultan-halifeye bırakılamazdı. Bu amaçla karma komisyonda hazırlanan kanun tasarısı kabul edilmiş ve ivedilikte Mecliste görüşülerek 1 Kasım 1922'de kanunlaşmıştır. Böylece milli egemenliği ebedileştiren ve milletin kendi hakkının ifadesi olan bu kanunla hilafet ve saltanat birbirinden ayrılmış, saltanat kaldırılmış ve Türk inkılabı da en önemli bir gelişmesini sağlamıştır.⁸⁵

⁸² Şıvgın, Halil; "İslam ve Demokrasi Paneli tartışması" İslam ve Demokrasi, TDV yy, Ank, 1998, s. 495

⁸³ Öztekin Ali; a.g.e. s. 57

⁸⁴ Büyük İslam Tarihi, cilt 12, s. 286

Cumhuriyetin İlanı; (29 Ekim 1923)

Kurtuluş Savaşı kazanılmış, barış antlaşması imzalanmış ve sıra yeni Türk Devleti'nin yönetimi biçimini tespiti gelmişti. 1 Kasım 1922 de saltanatın kaldırılması yönetim biçiminin ne olacağına ilişkin bir fikir veriyordu. Belki de bundan daha önemlisi 1920'de açılan T.B.M.M.'i bunun daha veciz bir göstergesi idi.

10 Nisan 1923'te M. Kemal Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin dernek başkanı sıfatıyla, Meclisteki grubunun "Halk Fırkası"na dönüşeceğini açıklayan dokuz umde (ilke, prensip) bildirisini yayınladı. (Halk fıkrasının başına 10 Kasım 1924'te Cumhuriyet ifadesi eklendi). Bu bildirinin maddeleri şöyledir.

1. Ulusal egemenliğe bağlılık
2. Saltanatın kaldırılması kararının değişmezliği. Halifeliğin İslamlar arası yüksek bir makam olduğu.
3. İç güvenlik ve asayişin sağlanması
4. Mahkemelerin hızlı işlemesi, yeni yasaların yapılması.
5. Alınacak ekonomik ve toplumsal önlemlerde on madde halinde sıralandı.
 - Aşarın sakıncaların düzeltilmesi.
 - Tütün, tarım ve ticaretin desteklenmesi.
 - Tarım, endüstri, ticaret kredileri.
 - Ziraat bankasının sermayesinin arttırılması.
 - Tarım makinaları.
 - Endüstrinin teşviki.
 - Demir yolları yapımı.
 - İlkokullarda öğretimin birleştirilmesi ve bütün okulların geliştirilmesi
 - Genel sağlık ve toplumsal yardımlaşma.
 - Ormancılık, madencilik, hayvancılığın geliştirilmesi.
6. Zorunlu askerlik süresinin kısaltılması, okuryazarlığa göre daha azaltılması

⁸⁵ Eroğlu, Hamza; a.g.e. s. 210-211

7. Yedek subaylara, gazilere, emeklilere, dul ve yetimlere yardım
8. Bürokrasinin düzeltilmesi, aydınlardan kamu görevinde yararlanılması.
9. Bayındırlık işleri için ortaklıklar kurulmasının sağlanması ve kişisel girişimlerin kurulması.

Halk Fıkrası resmen 11 Eylül 1923'te kuruldu. Fıkranın amacı olarak, demokrasi, çağdaşlaşma ve hukuk devleti olarak belirlenmişti.⁸⁶

1 Nisan 1923 de seçimin yenilenmesine karar veren meclis, Cumhuriyeti resmen ilan etmemekle birlikte, tarihi görevini büyük bir sorumlukla yapan tarihi meclis olmuştur.

Meclis kapandıktan sonra M. Kemal yeni meclis toplanıncaya kadar uzman arkadaşlarını yeni bir anayasa taslağı hazırlamakla görevlendirmişti. Kendisinde ara sıra çalışmalara katılıyor, fikirlerini söylüyordu. Özellikle, milli hükümetin mahiyetinin Cumhuriyet olduğu halde onu kesin olarak ifade ve ilan etmemenin devlet iradesinde zaaf oluşturduğunu, ilk fırsatta cumhuriyeti ilan ederek bu zaafı ortadan kaldırmanın gereğini belirtmiştir.⁸⁷

1 Nisan da meclisin seçim kararı almasının ardından 3 Nisan 1923'de seçim yasasında değişiklik yapılarak seçime gidildi. Buna göre yapılan değişiklikler,

1. Elli bin yerine, yirmi bin erkek nüfus başına bir millet vekilinin çıkarılması.
2. Seçmenlik yaşının yirmi beşten on sekize indirilmesi.
3. Seçmenlik için aranan vergi ödeme koşulunun kaldırılması.⁸⁸ Bu değişiklikleri o günün şartlarında düşünerek değerlendirmeliyiz. Kadınlara seçme seçilme hakkı henüz verilmediği için erkek nüfus dikkate alınmış. Son değişiklik ise iyi bir gelişme olarak değerlendirmek gerekir. Oy kullanabilmek için belli miktarda vergi ödeme şartının kaldırılması ve tüm 18 yaşındaki erkek nüfusa bunun sağlanması seçimlerin demokratik olma yönündeki adımı olarak kabul edilebiliriz.

Seçimler sonucunda ikinci meclis 11 Ağustos 1923'te toplanmıştı. M. Kemal'in hazırladığı anayasa değişikliği teklifi tasarısı 29 Ekim 1923 P.tesi günü öğleden sonraki

⁸⁶ Tuncay, Mete; a.g.e. s. 51-58

⁸⁷ Eroğlu, Hamza; a.g.e. s. 212-213

⁸⁸ Tuncay, Mete; a.g.e. s. 51

oturumda görüşülerek, anayasanın 1,2,4,10,11,12, maddeleri değiştirilmesini ve hükümetin şeklini Cumhuriyet olduğunu kabul ve ilan ediyordu.⁸⁹

Cumhuriyet, Tanzimattan, daha doğrusu II. Mahmuttan beri gelen değişmelerin tabii bir sonucu sayılabilir. Fakat Cumhuriyet modernleşme yerine batılı olmayı kesinlikle tercih ederek, Tanzimatın geleneğini reddetmiştir. Modernleşme ve batılı olma basit bir kelime farkından ibaret değildir, tamamen değişik dünya görüşlerini ifade eden kavramlardır.

Cumhuriyet devrindeki radikal değişmeler Tanzimatla açılan modernleşme çığırını o güne kadar anlaşılandan tamamiyle değişik bir maceraya sokmuştur.⁹⁰

Cumhuriyet rejimi, Türk toplumunu Osmanlı rejiminin tam tersi olan bir yöne çevirmenin kesin başlangıçtır. Bunun ön dönemi olarak 18. yy başları ile 20. yy başlarına kadar süren iki yüzyıl boyunca, Osmanlı sisteminin ilkelerinin birer birer aşıldığını görmekteyiz, Mesela;

- Tanrı düzeni kavramı yerine tabiat düzeni.
- Toplum dışında ve üstünde devlet anlayışı yerine sınıflara ve onların arasındaki çatışmalara ve uzlaşmalara dayanan yasal devlet, hukuk devleti kavramı, gelenek yerine ilerleme, denge kavramı yerine devrim kavramı gelecekti.⁹¹

T.C'nin ilk dönem resmi söylemi ilk bakışta cumhuriyetçi gibi görünebilir. Ama gerçek böyle olmadığı gösterilebilir. Türkiye'nin yüzeysel cumhuriyetçiliğini ele veren bir çok kanıt bulunmaktadır.

1. Bu yüzeyselliğin birincisi, cumhuriyetin, monarşik olmayan rejimle özdeşleştirilmesiyle ilgilidir. Türkiye de öteden beri padişahlığın kaldırılmış ve son padişahın sürgün edilmiş olmasıyla övünüle gelinmiştir. Genellikle zannedilmiştir ki, devlet başkanının irsi yoldan başa gelmemesi cumhuriyet olmak için yeterlidir.

2. T.C'deki cumhuriyetle övünmenin arkasında başka bir şey daha eski rejimde sembolleşen siyasi değerlere toptan karşı çıkış da vardır. Yani padişahlık derken reddedilen sadece devlet başkanının irsi yoldan göreve gelmesi olmayıp,

⁸⁹ Eroğlu, Hamza; a.g.e. s. 213-220

⁹⁰ Güngör, Erol, Dünden Bugünden-Tarih-Kültür, Milliyetçilik, ötüken yy, (6. basım), İst, 1993, s. 21-22

⁹¹ Berkes, Niyazi; "Türkiyede Çağdaşlaşma Olgusu" Türkiyede Siyaset (Der: Kalaycıoğlu, Ersin-Sarıbay, Y. Ali) Der yy, İst, tarihsiz, s. 165

Osmanlı döneminde hakim olduğu düşünülen genel zihniyetti. Türkiye de cumhuriyete geçişle birlikte eski dönemin devlet toplum ilişkisi ve hükümet etme anlayışı (özellikle de hükümet felsefesi ve bürokratik tahakkümcülük) ciddi bir değişime uğramış değildir. Değişme sadece söylemde gerçekleşmiş ama özler korunmuştur.⁹²

Ülkemizde tartışılan konulardan biride, cumhuriyet düşüncesi mi? önce geliştii yoksa demokrasi düşüncesi mi? Böyle bir tartışmanın odağında, ülkede bir takım değişimlere girişenlerin cumhuriyet düşüncesi ile ortaya çıktığıdır. Diğer tarafta ise bu işe girişenlerin cumhuriyeti düşünmedikleri onların zihninde demokrasi ve demokratik düşüncelerin olduğu söylenmektedir.

Türkiye de cumhuriyet ile demokrasinin tarihsel gelişiminin paralel seyrettiği kesitler olmasına rağmen, demokrasi ile cumhuriyet düşüncesinin farklı tarihlerde nüvelendiğini görmekteyiz.

Türkiye de büyük yanlış olarak demokrasi sanki cumhuriyetin doğal bir sonucu olarak gelişmiş ve demokrasi adeta cumhuriyetle birlikte var olmuş gibi bir yanlış söz konusudur. Bu yanlışın ortaya çıkmasında resmi ideolojinin, dünyada yükselen değerlere göre iyi olan her şeyi cumhuriyetin bir eseri ve kazanımı şeklinde takdim etmesinin önemli bir rolü vardır. Ancak tarihsel gerçekler göz önünde bulundurulduğunda demokrasinin cumhuriyetin bir kazanımı olmadığını, aksine cumhuriyet döneminde siyasal sistemin temelinde oturtulan resmi ideolojinin demokrasinin kamil manada gelişmesine engel teşkil ettiğini görürüz.

Kısaca şunu belirleyebiliriz ki, Türkiye de demokrasi düşüncesi, cumhuriyetin bir eseri değil, cumhuriyet düşüncesi, Genç Osmanlılarla başlayan demokratik arayış içinde nüvelenen bir düşünce olmuştur.⁹³ Gerçekten daha önce başlayan ve Tanzimat fermanının ilanı ile doruğa ulaşan gelişmelere baktığımızda insanların zihninde demokratik düşüncelerin daha ağır bastığı gözden kaçmayacaktır. Bu harekete girişenlerde cumhuriyet düşüncesi yoktu ve ya ön planda değildi. Elde edilen demokratik düşüncelerle cumhuriyet fikrine ulaşıldığı bir gerçektir.

⁹² Erdoğan, Mustafa; "Cumhuriyet ve Demokrasi Arasında Türkiye" Yeni Türkiye, Cumhuriyet özel sayısı II, sayı: 23-24, s. 1050

⁹³ Çaha, Ömer; "Cumhuriyet ve Demokrasi" Yeni Türkiye, Cumhuriyet özel sayısı II, sayı: 23-24, Eylül-Aralık-1998, s. 1074

Türklerin tarih boyunca medeniyetler ve imparatorluklar kuran bir millet iken sonradan Anadolu yarımadası sıkışıp kalmış, fakir ve ilkel bir hayat yaşamaya başlamışlardır. Bunun sebebi ne olabilir?

Cumhuriyet inkılapçılarının kanaatine göre, Türklerin Osmanlılar zamanında ilim ve fen yolunu bırakıp dinle uğraşmaları, softaların ve cahil padişahların elinde esir olmalarıdır. Türk milleti artık onlardan kurtulduğuna göre, artık medeniyet ve irfan yolunda büyük adımlar atmanın zamanı gelmiştir. Bu adımlar neler olmalıdır.?

- Her şeyden önce din devlet hayatından ve sosyal hayatımızdan çekilmelidir. Din bir vicdan işidir dolayısıyla ferdin kendine ait bir meseledir.

- Dinin bu şekilde ele alınması, her şeyden önce dinle ilgili kurumların ve kişilerin millet hayatında etkili olmasını önlemek demektir. Özellikle bu konuda milletimizi uyandırmak üzere, geçmişteki kötülüklerin hep din adamlarının din namına yaptıkları hareketlerden ileri geldiği anlatılmaktadır.

- Geçmişte softaların ve padişahların idaresi Türk milletini gerilik yoluna sokmakla kalmamış, onun hakimiyet hakkını da elinden almıştır. Halbuki milletimizin karakterinde cumhuriyet rejimi vardır.

- Eğitimin mutlak surette laik, yani dini unsurlardan temizlenmiş olması lazımdır.

- Kısaca belirleyecek olursak, bu dönemde yapılanların en büyük sebebi, cumhuriyet ile Hilafet ve Saltanat zıtlaşmasında yatmaktadır. Cumhuriyet Osmanlı siyasi ve sosyal rejimine karşı bir hareket olarak ortaya çıktı. Bu yeni hareketin yerleştirilmesi ve kabul ettirilmesi her şeyden önce kendi zıddı veya rakibi olanı tamamen saf dışı etmesine bağlı görünüyordu. Cumhuriyetçiler kendilerinden öncekilerin dayandığı veya öyle zannedilen müesseselere karşı şiddetle cephe almayı, eski rejimin dayanaklarını ortadan kaldırmayı denediler. Din bunlardan biri ve belki de başlıcası idi.⁹⁴

Halifeliğin Kaldırılması: (3 Mart 1924)

Cumhuriyetin ilanı, hilafet meselesini tekrar bütün canlılığı ile ortaya çıkarmıştır.

⁹⁴ Güngör, Erol; Düünden,Bugünden-Tarih, kültür, Milliyetçilik, (6. basım) Ötüken yy, İst, 1993, s. 92-94

14 Şubat 1924 tarihinde hem M. Kemal hem de İsmet Paşa hilafetin kaldırılması ile ilgili konuşmaları ve bir gün sonra, M. Kemal başkanlığında, İsmet Paşa, ordu, kolordu komutanları ve genel kurmay başkanının hazır bulduğu toplantıda hilafetin kaldırılması kararı alındı.⁹⁵ Ayrıca M. Kemal 1 Mart 1924'te meclisi açış nutkunda dinin siyasetten ayrılması, öğretim ve eğitimin birleştirilmesi konusunda işaretler vermişti. 2 Mart 1924'te Halk fırkası grubunda karara bağlanan hilafetin kaldırılması meselesi 3 Mart 1924 'te meclis genel kurulunda görüşülerek kanunlaştı.⁹⁶

Aynı kanunla beraber, hanedan yurt dışına çıkarıldı. Tevhid-i Tedrisat kanunu kabul edildi. Şer'îye ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye vekaletleri de kaldırıldı.

4 Mart 1924 tarihinde İstanbul müftülüğü yayınladığı bir bildiri ile, bundan böyle Cuma namazlarında okunan hutbede, Halifenin adı yerine millet ve cumhuriyetten söz edilmesi ve milletle cumhuriyetin saadet ve yüceliği için dua edilmesini istedi.⁹⁷

Halifeliğin kaldırılma kararının görünüşteki siyasi gayesinden çok daha önemli kültürel ve tarihi manası vardır. 19 yy'ın başından beri sürüp gelen mücadelede laik-yenilikçi grubun, dinci-muhafazakarlara karşı zaferini ifade ediyordu. Bu zafer ancak 1920-24 yılları arasında laik-yenilikçi grubun bir daha asla tekrarlanmayacak müsait siyasi durumda bulunmasıyla mümkün olmuştu. Devrimcilere göre, halifeliğin kaldırılması ile laikliği ve dolayısıyla, yenileşmeyi önleyen baş engelde ortadan kaldırılmış oluyordu.⁹⁸

Burada şu soru akla gelebilir. Niçin halifelik saltanatla birlikte kaldırılmadı? Buna cevap veren Mete Tuncay şunları belirlemiştir.

1. Dış politikaya ilişkin olarak, Lozan barış görüşmeleri sırasında halifeliğin varlığının gerekli görülmesi.

2. İç politikaya ilişkin olarak ise, devrimleri birden bire değil, adım adım gerçekleştirme taktiğinin izlenmesi. Fakat bunları da halifeliğin kaldırılışının değil, kaldırmanın erdelenişinin nedenleri olarak belirtmektedir.⁹⁹

⁹⁵ Aksiyon, sayı: 203, Ekim 1998, s. 8

⁹⁶ Eroğlu, Hamza; a.g.e. s. 229-231

⁹⁷ Aksiyon, sayı: 203, Ekim 1998, s. 9

⁹⁸ Karpat, Kemal; a.g.e. s. 58

⁹⁹ Tuncay, Mete; a.g.e., s. 69

1924 Anayasası. (20 Nisan 1924)

İlk anayasa, devrin olağan üstü şartların içinde çıkarılmış bir dinamik dönem anayasası idi. Daha sonra şartlar değişmiş, Cumhuriyet ilan edilmiş, Türk inkılabı aksiyon devresinden yeniden düzenleme, reformlar devresine yönelmişti. Yeni bir anayasa ihtiyacı vardı. T.B.M.M'deki çalışmalar ve müzakereler sonunda, 20 Nisan 1924'de yeni bir anayasa kabul edildi.

Bu anayasada 1928, 31, 34, 37 yıllarında değişiklikler yapılmıştı.¹⁰⁰

1924 anayasası, hem hazırlanış tekniği, hem de kabul edilmiş şekliyle öncekilere göre mükemmel anayasa sayılmalıdır. T.C. devleti kurulduktan sonra, 23 Nisan 1920'den itibaren çıkarılan yasalar bir sistem halinde yeniden gözden geçirilmiş, Polonya anayasasından örnek alınarak yeni bir anayasa hazırlanmıştır.

Bu anayasanın önemli bir özelliği, 68-88. maddeleri arası yirmi maddesi kişi hak ve özgürlükleriyle ilgili olmasıdır.¹⁰¹

1924 anayasasıyla, Türkiye devletinin cumhuriyet olduğu belirtilmiş (daha önce açıklandığı gibi cumhuriyetin ilanına esas olan değişiklik kanununda “Türkiye devletinin şekli hükümeti cumhuriyettir” ifadesi yer almıştı. Bunun nedenini ilgili bölümde (Cumhuriyet-Demokrasi) açıklanmıştır.) meclis hükümeti ile parlamentarizm arasında bir sistem benimsenmiş, hatta daha çok meclis sistemine ağırlık verilmiştir.

3 Şubat 1924'te anayasa encümeninde “devlet reisinin” meclisi feshedebileceği yönündeki kararını 23 Marttaki Meclis toplantısında reddedilmesi, meclisin ağırlıkta olduğunu gösteren güzel bir örnektir.

Meclisin yetkisinde bulunan yürütme yetkisini doğrudan doğruya değil, meclis içinden teşekkül eden bakanlar kurulu ve başbakanla kullanılabileceği belirtilmiştir. Yine bundan da anlaşılacağı gibi, meclise tabi bir hükümet vardı.¹⁰²

1924 anayasası, meclis üstünlüğü anlayışı ile parlamenter mekanizmayı bağdaştırmaya çalışan bir anayasadır. Meclis üstünlüğü anlayışı, meclisin egemenliğini kullanan tek organ olarak tanımlanmasında kendini gösterir. Bunun kanıtları arasında, cumhurbaşkanının görev süresinin meclisin görev süresine bağlanması, meclisin yasaları

¹⁰⁰ Eroğlu, Hamza; a.g.e. s. 133-135

¹⁰¹ Öztekin, Ali; a.g.e. s. 57

yorumlama yetkisine sahip olması, yasaların anayasa uygunluğunun yargı yoluyla denetlenmesine imkan verilmesi ve T.B.M.M seçimlerin yürütme işlemiyle yenilenmesi (bilindiği gibi günümüzde seçimleri hakimler yani yargı yürütmektedir.) imkanının tanınmamış olmaması gibi hususlar bu bağlamda sayılabilir.¹⁰³

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası: (17 Kasım 1924)

Ülkede yapılan laikci reformların yarattığı derin tepki memleket ekonomisinin kötü durumu ve hükümetin dış ticaret üzerine koyduğu sınırlamalar dolayısıyla da ağırlaştı. İsmet Paşayı şiddetle tenkit edilmesi şeklinde beliriyordu. Halk fırkası içinde ayrılık baş gösterdi ve tanınmış üyeler partiden çekildiler. 17 kısımda yeni partiyi kurdular. Bu partinin dayandığı esas fikir, muhalefet kontrolü olmaksızın bütün kuvvetlerin millet meclisinde toplanmasının otoriter bir idare doğuracağı düşüncesi idi. Bunun için parti, birkaç kişinin oligarşik gayelerine karşı koyarak ferdi hürriyetleri korumak amacıyla idi.¹⁰⁴

İktidarı elinde bulunduran Cumhuriyet Halk fırkasına karşı bir muhalefet havası esmeye başlamış, çeşitli yönleriyle şikayetler muhalifler tarafından ortaya çıkarılmıştır. Fırkanın meclis üzerinde baskı yaptığı iddia ediliyor, bunun kaldırılması isteniyordu.¹⁰⁵

Bu fırkanın oluşmasına yol açan siyasal olay, 20 ekim 1924 günü Muğla Mebusunun, İskan vekiline (bakanı) yönelttiği soru önergesidir. Bu önerge mübadil (değiş-tokuş) ve muhacirlerin yerleştirilmesinde görülen becerisizlik ve yolsuzluklar eleştiriliyordu. Gensoru kabul edilmemiş hükümet güvenoyu almıştı. Ancak istifalar başladı. 9 kasımda 10 Mebus istifa etti. 17 Kasım 1924'te fırka resmen kuruldu.¹⁰⁶

Fırkanın açıklanan programında şunlar vardı.

- Fırkanın inandığı sistem liberalizm ve halkın hakimiyetidir.
- İdari yönden yerinden yönetimin gerçekleşmesine çalışacaktır.
- Cumhurbaşkanlığının seçiminden sonra milletvekilliği ile ilgisi kesilir.

¹⁰² Niyazi, Mehmet; a.g.e. s. 167

¹⁰³ Şıvgın, Halil; a.g.y. s. 496

¹⁰⁴ Karpat, Kemal; a.g.e. s. 59-60

¹⁰⁵ Eroğlu, Hamza; a.g.e. s. 241

¹⁰⁶ Tuncay, Mete; a.g.e. s. 100-104

- Hürriyetlere taraftır. Din düşüncesine ve inançlara saygılıdır.¹⁰⁷

Fırkanın kurulmasından sonra onlara karşı takınılan tavır çok ilgi çekicidir. Başta Cumhurbaşkanı M. Kemal Paşa, yeni fırkaya kesinlikle cephe almıştır. Cumhuriyet Halk fırkası heyeti M. Kemal'in başkanlığında toplanmıştır. Toplantıda, dinsel gericiliğin bir karşı devrim tehlikesi yarattığına işaret eden bir konuşma yapmış ve kendisinin başvekil İsmet Paşanın istediği, yürütme organının durumunu güçlendirecek bazı yasal değişikliklerden yana olduğunu hissettirdikten sonra, üyelerinin görüşlerini sormuştur. Üyelerinin çoğu olağanüstü önlemlere gerek olmadığını söyleyince, M. Kemal Paşa “Benim burnuma barut ve kan kokusu geliyor inşallah ben yanılmışım” diyerek yapılacak hükümet değişikliğini açıklamıştır.¹⁰⁸

Mecliste hareketli tartışmalara sebep oldu. hatta bir milletvekilinin vurulmasına (kurtuluş savaşı komutanlarından Halit Paşa, Mecliste Ali Çetinkaya tarafından vuruldu) sebep oldu. Hükümet, Şeyh Sait olayı ilede fırkayı ilişkilendirerek, Takrir-i Sükun kanuna dayanarak Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını 3 Haziran 1925'te kapattı.

Böylece meclisin kendi içinden çıkan muhalefet hareketi, daha gerçekçi bir ifadeyle çok partili bir siyaset hayali başlamadan kısa bir sürede bitmiş oldu.

Şeyh Sait Ayaklanması: (13 Şubat 1925)

Ayaklanma 13 Şubat 1925 Cuma günü Bingöl ilinin genç ilçesinde başladı. Bu ayaklanmanın niteliği hakkında ağırlık kazanan resmi görüş, irtica ve karşı-devrim kuramlarına yakın olmuş ve sonradan bu konuda yapılan belli başlı incelemelere de yansımıştır.

Ayaklanmanın geniş çaplı bir olay olduğunun anlaşılması üzerine Fethi Bey (Okyar) hükümeti gerekli gördüğü önlemleri almıştı. Ordu seferber edilerek doğuya yığılması, bunun için bütçeye ek ödenek kondu.¹⁰⁹ İsyanla başa çıkabilmek için 4 Mart 1925'te Takrir-i Sükun kanunu kabul edildi. Ayrıca örfi idare ilan edilerek vatana ihanet

¹⁰⁷ Eroğlu, Hamza; a.g.e. s. 241

¹⁰⁸ Tuncay, Mete; a.g.e. s. 105-106

¹⁰⁹ Tuncay, Mete; a.g.e. s. 134-135

suçlarıyla, rejime karşı işlenen diğer bütün suçları yargılamak üzere 1920’de kurulmuş olan istiklal mahkemeleri geniş yetkilerle tekrar harekete geçirildi.¹¹⁰

M.Kemal Atatürk Demokrasi Hakkındaki Düşünceleri

M.Kemal daha harp okulunda iken ve sonrasında arkadaşları ile birlikte ülke yönetimi hakkında pek çok düşünceler ileri sürmüşlerdi. O dönemde saray ve hükümet erkanına karşı büyük bir hoşnutsuzluk vardı. Çözüm için tek çare halkında sesini özgürce duyurabileceği meşruti düzene (çünkü II.Abdulhamit meclisi kapatmış anayasayı da askıya almıştı.) dönmektir. Bu dönüşün kendiliğinden halkın veya sarayın isteği ile oluşması imkansızdır. Onun için zorla yaptırılmalıdır. Meşruti düzene geçmek yeterli değildir. Asıl olan devlet düzenin çöküntüden kurtarılması daha sağlam ve adil bir düzene oturtulması halkın özgürlük, mutluluk, gelişme ve refahı için köklü reformların yapılmasıdır.

M.Kemal’in demokrasi adına zamanın en ileri adımlarından birini 31 Marttan sonra İttihat ve Terakki cemiyetinin Ekim 1909’da yapılan kongresinde atmıştır. Bu kongrede ordunun siyasetten ayrılması (cumhuriyet döneminde bu durum daha büyük sıkıntı ortaya çıkardı ve M.Kemal 3 Ekim 1924 tarihinde ordu komutanlarından T.B.M.M’deki görevlerinden yada ordudan istifa etmeleri yönündeki kanunu çıkardı.) tezini savunması ve bazı hoşnutsuzluklara rağmen önemli bir karar almış olmasıdır¹¹¹

Atatürk’e göre demokrasi, laik eğitim görmüş kişilerin tartışarak ülke yararına en iyiyi bulmaları rejimidir. O rasyonalist demokrasi raftır. Bu yüzden o, cumhuriyetçi bir rejimi vurgulamış, cumhuriyetin bir fazilet rejimi olduğunu ifade etmiş ve partilerin adi sokak politikası yapmamasını istemiştir. O, siyasi katılımında artmasını istemiştir. Ancak burada bir şart vardır. Katılanlar eğitilmiş, dolayısıyla mantıki düşünen ve bunun sonucu olarak ülke yararını ön plana alan kişiler olacaktır.¹¹²

M.Kemal Paşa ve çevresinin kafasındaki çağdaşlaşma modeli, amaçladıkları ve amaçlarına erişmenin biçimi yönünden laikliğe demokrasiden daha büyük bir yer vermekteydi.

¹¹⁰ Karpat, Kemal; a.g.e. s. 60

¹¹¹ Baysan, M.Galip; a.g.e., s.72 v.d

¹¹² Heper, Metin; “II. Cumhuriyet Tartışmaları Üzerine”, Bülten, TDV yy, Sayı:13, s.9-10

Halifelik kaldırılması M.Kemal Paşa bazı destekler ararken basınla yaptığı görüşmelerde basın için “milletin ses ve iradesinin bir tezahürü olarak cumhuriyetin etrafında çelikten bir kale vücuda getirmeli” söylediği belirtiliyor. Buna karşılık gazeteci Hüseyin Cahit Bey ise, M. Kemal’e verdiği cevapta “Hürriyet cebir ve şiddetle kurulur, fakat korunması ancak karşılıklı ve geniş bir müsamaha ile ve darılmamakla mümkün olur.” cevabını vermiştir.¹¹³

Atatürk için, Cumhuriyetçilik ilkesi ile demokrasi eş anlamlı idi. Onun için demokrasi her şeyden önce bir özgürlük sorunu idi. İrade ve egemenlik milletin tümüne aittir ve ait olmalıdır. Demokrasi sosyal yardım ve iktisadi teşkilat sistemi değildir. Demokrasi maddi refah meselesi de değildir böyle bir görüş vatandaşların siyasi hürriyet ihtiyaçlarını unutmayı amaçlar. Bir ulusu oluşturan bireyleri o ulus içinde her çeşit özgürlüğü, yaşam, çalışma, düşünce ve vicdan özgürlüğü güven altında bulunmalıdır.

Atatürk, özgürlük düşüncesini topluma yaymak için büyük çaba gösterdi. Baskı rejimlerinin hepsini eleştirmiştir. Faşist, komünist mesleklerinin temsiline dayalı sistemlerin Türkiye açısından özenilir olmadığını vurgulamıştır.¹¹⁴

Atatürk Türkiye’de ulusal, laik ve çağdaş devlet kurmak istemiştir. Onun kurmak istediği çağdaş devlet ayı zamanda demokratik bir devlettir.

O demokrasi konusundaki düşüncelerini çoğu kez cumhuriyetçilik, ulusal egemenlik, halkçılık ilkeleriyle bağlantılı olarak açıklamıştır. Çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma ise, bütün bu ilkelerin temelinde yatmaktadır. Demokrasi kavramında bu nedenle çağdaş uygarlık anlayışı içinde ele alınmalıdır. Yani ona göre, demokrasinin çağdaş bir demokrasi olması gerekir.¹¹⁵

Atatürk’e göre, demokrasi prensibinin en asri ve mantıki tatbikini temin eden hükümet şekli, cumhuriyettir.¹¹⁶ Bu manada cumhuriyet rejiminden ne anladığını şöyle ifade etmektedir. Cumhuriyet rejimi demek, demokrasi sistemi ile devlet şekli demektir. Biz cumhuriyeti kurduk, on yaşını doldururken demokrasinin bütün gereklerini sırası

¹¹³ Tuncay, Mete; a.g.e., s.84-85

¹¹⁴ Kışlalı, A.Taner; Kemalizim, Laiklik, Demokrasi, İmge yy, (2.basım), Ank, 1994, s.18-20

¹¹⁵ Turan, Mehmet; “Anayasamız ve Demokratik Toplum Düzeninin Gerekleri”, Bülten, TDV yy, Sayı:10, s.28

¹¹⁶ Eroğlu, Hamza; a.g.e., s.372

geldikçe uygulamaya koymalıdır. Milli egemenlik esasına dayanan memleketlerde siyasi partilerin var olması tabiidir. Ülkemizde birbirini denetleyen partilerin doğacağına şüphe yoktur.¹¹⁷ Bu düşüncesiyle çok partili siyasi hayatı demokrasinin özelliği olarak belirtmesinin yanında ülkemiz içinde bunun gerçekleşmesini beklediği açıktır.

Devrimler ve Tepkiler:

Hilafetin kaldırılması ve hemen ardından Şeriye ve Evkaf vekaletinin kaldırılması, sonrada eğitimde ve yargıda birlik sağlanması, laikleşmenin yasallaşması açısından en önemli ilk adımlarıdır. Bunların ardından, şapka kanunu, tekke ve zaviyelerin kapatılması, medeni kanun, ceza kanunu izledi. Bu kanunların çoğu ise çeviri yasalarla gerçekleştirilmesi dikkat çekicidir.

- Medeni, Borçlar Kanunu - İsviçre'den
- Ceza Kanunu - İtalya'dan
- Ticaret Kanunu - Almanya ve İtalya'dan alındı.

Bütün bunlara karşın devletin islamlığı kaydının 1928 yılına kadar sürdü. Laikliğin bir anayasa ilkesi olması 5 Şubat 1937 gerçekleşti.

Burada genel devrimler ve inkılaplar özelde ise şapka devrimi ile ilgili ilginç bir tespiti vermek gerekir. 25 Kasım 1925'te çıkarılan şapka kanunu sonrası yurttaki tepkiler yoğunluğunda. İdamla sonuçlanan şekillerde tepkiler bastırıldı. Bunun sonucunda artık hiç kimse şapka giymenin pahalı olabileceğini v.b. sözleri söyleyecek bir hal kalmamıştı. Çünkü görülmüştür ki artık sorun fes yada şapka değil, onlardan birinin giyileceği kafayı yerinde tutabilmektir.¹¹⁸

Serbest Cumhuriyet Fırkası: (12 AĞUSTOS 1930)

4 Mart 1929'da olağanüstü yetkiler veren, Takrir-i sükun Kanunu yürürlükten kaldırıldı. Ülkedeki ılımlı hava ikinci kez hoş görülen muhalefet denemesini haber veriyordu.

Fethi Bey, M.Kemal'e hükümetin mali ve iktisadi politikalarındaki başarısızlığından, mecliste serbest eleştirinin yokluğundan ve bunun sonucu olarak

¹¹⁷ Kışlalı, A.Taner; Siyasal Çatışma ve Uzlaşma, İmge Kitapevi, (3.baskı), Ank, 1995, s.122

kabinenin sorumsuzluğundan yakınan bir mektup yazdı. (9.8.1930) M.Kemal'de ona cevabı mektubunda, hürriyet ve tartışmaya inancını tekrar teyit ederek, Fethi Bey'in laik cumhuriyetin temel ilkelerini kabul etmesini memnuniyetini bildirmişti.

Böylece 12 Ağustos 1930 fırka kuruldu. Programında daha fazla hürriyet, daha az vergi, daha iyi ve daha az hükümet ilkelerini içine alıyordu.¹¹⁹

Cumhurbaşkanı M.Kemal kız kardeşini ve kendisine yakın olan CHF milletvekillerini Serbest Cumhuriyet Fırkasına sokarak, ülkede çok partili hayatın başlaması arzusunda olduğunu göstermek istemişti. Ancak, cumhuriyetin ilk yıllarındaki Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası denemesi hala akıllardaydı. Ama, aradan yıllar geçmiş, inkılaplar artık yerleşmişti.

Bu deneme, “devletçi-seçkinlerin” güdümlü bir demokrasi yoluyla “geleneği-liberal” düşünceleri denetleme çabasıydı. M.Kemal ülkenin içinde bulunduğu ekonomik ve toplumsal sorunların hükümetin mecliste eleştirisiz ve denetimsiz bir konumda kalmasından kaynaklandığını düşünmüştü. Bu açıdan muhalefet partisi siyasi bakımdan yararlı olabilirdi. Böyle bir parti mecliste eleştiri ve tartışma içinde hükümeti uyarabilir ve onu harekete geçirebilirdi.

Bütün bu istenen ve görünenlere rağmen aslında istenen çok partili demokrasi değil, CHF'nin iktidar olduğu bir mecliste siyasal muhalefet görevi yapacak icazetli bir parti yani "güdümlü demokrasi".¹²⁰

Serbest Cumhuriyet Fırkası ilgili olarak yapılması gereken ilk saptama beş yıl önce sona eren Terakki Perver Cumhuriyet Fırkasının tersine bunun “yapay” bir girişim olmasıdır. Baskısı duyulan nedenler, Cumhuriyet Halk Fırkası içinde bir çözüme kavuşturulamayacak nitelikte görülmüş olmalı ki, tek parti yönetimi dışında bir seçeneğe başvurulmuştur. Böyle bir girişimin nedenleri iç ve dış nedenler olarak bir ayrımla sunan Mete Tuncay, bunları şöyle belirtmektedir.

¹¹⁸ Tuncay, Mete; a.g.e., s.149-152

¹¹⁹ Lewis, Bernard; Modern Türkiye'nin Doğuşu, (Çev: Metin Kırıatlı), Türk Tarih Kurumu yy, Ank, 1996, s.278-279

¹²⁰ Ünal, Oğuz; Türkiye'de Demokrasinin Doğuşu, Milliyet yy, İst, 1994, s.30-38

Dış Nedenler:

- 1- Dış dünyanın doğrudan ve dolaylı etkileri vardı. Hem de SCF önderinin (F. Okyar) yurt dışından gelmesi. (Paris büyükelçiliğinden)
- 2- Dış dünyaya kendimizi beğendirmek isteğinin bir rolü olduğu açıktır.
- 3- Duyun-u umumiyenin temizlenmesiyle ilgili
- 4- Dolaylı bir dış neden de 1929 dünya ekonomi bunalımının yurdumuzdaki yansıması.

İç Nedenler:

- 1- Ekonomik sıkıntı, yoksulluk
- 2- Umulan gelişmeye erişilememesi ve genel bir hoşnutsuzluk
- 3- Bunların gerisinde, Doğuda sürüp giden kürt ayaklanmalarının da etkisi olduğu açıktır.

Bunların yanında, M.Kemal Paşa, muhtemelen mecliste CHF icraatının eleştirilmesini, hatta İsmat Paşa'nın biraz hırpalanmasını istiyordu. Hatta kendi partisinin o sıradaki yöneticilerine “onlarsız olmaz” olmadıklarını sezdirecek, dolayısıyla parti içindeki gücünü arttırmış olacaktı.¹²¹

Fırka, liberalizmi savunan bir muhalefet partisi olarak siyasi mücadeleye girdi. Programına göre, cumhuriyetçilik, milliyetçilik, laik esaslarına bağlı kalacaktı. Parti, ayrıca seçimlerin tek dereceli olmasını ve kadınların siyasi haklara sahip olmasını da savunmuştur.

Fırka, büyük bir suretle geliyordu. Olaylar öyle gelişti ki Fethi Bey'in kontrolünden dahi çıktı. O dönemde mahalli seçimler yapılmıştı. Fırka pek bir başarı kazanamadı. Cumhuriyet Halk Fırkası kazanmıştı. Mecliste bu seçimlerde baskı yapıldığı iddia edilerek hükümet tenkit konusu olmuştu. Sert mücadele ve karşılıklı ithamlar aynı zamanda ikinci defa girilmiş çok partili rejimin sonunu getirmiştir.¹²²

Serbest firkanın programı liberalizme kaçan birkaç genel prensipten ibaretti. Partinin esas siyaseti, Halk partisine karşı koymak, ekonomi alanındaki başarısızlığı

¹²¹ Tuncay, Mete; a.g.e., s.246-254

¹²² Eroğlu, Hamza; a.g.e., s.242-243

tenkit etmekti. Bu tutum partinin etrafında hemen çok sayıda muhalif grupların toplanmasına sebep oldu. Bunlar Fethi Bey'in İzmir'e gidişinde taraftarların hükümete karşı yaptığı gösterilerden (çıkan olaylarda bir çocuk jandarma kurşunu ile öldürüldü. Halk çocuğun cesedini Fethi Bey'in önüne getirerek, işte size bir kurban, başkalarını da veririz yalnız sen bizi kurtar diye feryat etmiş) de belli olduğu gibi, iktidardaki partiye cesaretle meydan okuyordu. Gerginlik, hükümet baskısı altında yapılan belediye seçimlerinden sonra, son haddine ulaştı. Özellikle, Fethi Bey'in partiler arası kavgada M.Kemal'in tarafsız kalmasını istemesi gerginliği daha da artırdı.

Fırkanın gördüğü rağbetin artışı (yerel seçimlerde yeni bir parti için büyük sayılabilecek başarı ve bu rağbet ona genel seçimleri kazandırabilirdi.) ve onun hükümeti tenkit edişini Halk partililer sadece ve kendi parti iktidarına değil, rejimi tenkit eden bir tehlike olarak yorumladılar.¹²³ Sonunda M.Kemal Fethi beyle görüşerek endişelerini söyledi. Fethi bey Ekimde yapılan yerel seçimlerdeki fesat ve yolsuzluklar için içişleri bakanı hakkında gensoru vermişti. 15 Kasım 1930'da yapılan ateşli görüşmelerde gensoru kabul edilmedi. Ardından 17 Kasım 1930'da Fethi Bey dilekçe vererek SCF'i kapattığını bildirdi.¹²⁴

1930'da Atatürk'ün isteği üzerine Fethi beyin kurduğu SCF T.B.M.M içinde var olan, siyasal kadrolar arasındaki bir ayrımlaşmayla kurulan bir "kontrol ve tenkit" organı olarak tasarlanmış ve iktidar adayı olmayacağı öngörülmüştü. Ancak parti, kurulduktan sonra Fethi Bey SCF'nin doğal olarak iktidar için mücadele vereceğini açıklayınca ilişkiler gerginleşti ve üç ay sonunda parti kendini feshetmişti.¹²⁵

Fırkanın kısa ve mutsuz ömrü Türkiye Cumhuriyeti tarihinde karanlık bir olay olarak durmaktadır ve bir çok farklı açıklamalara yol açmıştır.

1- Bazıları M. Kemal'in çok partili demokrasiyi Türkiye'de kurmayı gerçekten istediğine, yalnız gerici hareketler bunun erken olduğunu gösterince teşebbüsten vazgeçtiğine inanır.

¹²³ Karpat, Kemal; a.g.e., s.73-74

¹²⁴ Tuncay, Mete; a.g.e., s.273

¹²⁵ Kara-İncioğlu, Nihal; "Türkiye'de Çok Parti Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları" Tarih ve Demokrasi, Tarık Z. Tunaya Armağan, Üniversite Öğretim Üye. Derneği, Cem yy, İst, 1992, s.69-86

2- Diğerleri, onun iktisadi bunalım sırasında gerginliği yatıştırmak için uslu, idare edilebilir bir muhalefet kurmak amacı olduğunu, bu muhalefet şirazedenden (esas, düzen, nizam) çıkıyor görününce de onu ezdiğini söylemişlerdir.

3- Diğer bazıları da M. Kemal ile İsmet Paşa arasında bir fikir ayrılığı olarak yorumlanmış, M. Kemal'in İsmet Paşaya ve Halk Fırkasına bir karşı ağırlık aradığını, İsmet Paşanın da bu denemenin tehlikeli olduğundan M. Kemal'i ikna ettiğini ileri sürmüştür.¹²⁶

Halk partisi, dinci gericilerin serbest fırkayı kendi maksatları için bir kalkan gibi kullanmış olduklarını ileri sürerek, bu partinin kapanışını isabetli buluyor, buna delil olarak da Serbest fırkanın kapanışından altı hafta sonra patlak veren Menemen ayaklanmasını gösteriyordu. Ama bu iddianın doğruluğunu ispat eden kesin bir delil henüz yoktur.^{p*p2765Y127}

Menemen Olayı: (23 Aralık 1930)

Bu olay 23 Aralık 1930'da Menemen'de çıktı. O gün altı kişiden oluşan bir gruptan bir tanesi "Mehdi" olduğunu söyleyerek bir ayaklanmayı çıkardılar. Bunlara engel olmaya çalışan askeri birliklere ateş açarak asteğmen olan öğretmen Kubilay ile iki bekçiyi öldürdüler, olay, yerinde şiddetle bastırılmakla kalmamış, uzaktan yakında ilgili görünenler hakkında hemen kovuşturma yapılmıştır. O yörede hemen bir ay süreyle idare-i örfiye ilan edildi.

M. Kemal, olayın siyasal kaynaklarının aranmasını (özellikle Kazım Karabekir gibi eski Terakkiperver C. Fırka üyelerinin parmaklarının araştırılması) cezalarda sert davranılmasını, Menemen halkının başka yerlere göç ettirilmesini, muhalif basına gözdağı verilmesini istemişti. Bu olay sonunda 35 kişi idam edildi.¹²⁸

Tek Parti Yönetimi Ve İsmet İnönü

Türkiye'de tek parti rejiminin temelleri 1.TBMM dönemindeki muhalefetin (2. Grup) 1923 seçimleriyle elenmesi ve Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'nin Halk Fırkasına dönüşmesiyle atılmış ve yönetimin arayışları 1930'lu yıllara kadar

¹²⁶ Lewis, Bernard; a.g.e., s.279

¹²⁷ Karpas, Kemal; a.g.e., s.74

¹²⁸ Tuncay, Mete; a.g.e., s. 293-294.

devam etmiştir. Partinin yapısı ve ideolojisi 1935 tarihli tüzük ve programında temel biçimini kazanmıştır.¹²⁹

Cumhuriyetin ilanıyla başlayan tek partili yıllar, sadece siyasi muhalefete izin vermemekle kalmamış, yeni devletin yapısını ve dayandığı esasları değiştiren bir dizi radikal kararlarla da sahne olmuştur. Bu kararların üretilmesi ve uygulanması sürecinde idare edilen kitlenin hemen hiçbir konuda fikrinin alınmaması çok önemli bir noktadır.

Meclisteki bütün milletvekilleri Cumhuriyet Halk Fırkasına mensup idiler ve mecliste bütün tartışmalar aynı partinin mensupları arasında cereyan etmekteydi. Bu bağlamda, CHF'nin meclis grubu ile TBMM arasında pratikte hiçbir fark kalmıyor ve CHF, parti yöneticilerinin siyasetini meşrulaştıran bir mekanizma haline geliyordu.¹³⁰

1930'da Serbest Fırka denemesinin başarısızlığı ve 1929-30 yıllarında baş gösteren dünya ekonomik buhranı, siyasi ve ekonomik liberalizmi ülkemizde itibardan düşürdü. Bu yıllardan sonra yeni bir yol tutuldu. Bunun başlıca özelliği tek parti idaresinin kuvvetlendirilmesi ve laik-milliyetçi reformların derinleştirilerek genişletilmesi yolundan topyekün yapılacak gayretlerdi.

1923-30 yılları arasında kabul edilen altı ilke önce 1931 yılında Halk Partisi programına, 1937'de ise anayasaya kondu.

1935 yılında CHP genel sekreterini iç işleri bakanı olarak tayin etme, valileri de illerin parti teşkilatının başına getirdiler. Nihayet, millet Halk Partisi üyesi sayıldı.¹³¹

Ülkemizde tek parti döneminin hakim olduğu yıllarda dikkatimizi çeken bir diğer konuda sivil toplum örgütlenmesine hiç önem verilmediğidir. Tek parti dönemi, Osmanlı'dan sönük de olsa bir sivil toplum mirası devr almıştı. Osmanlının son döneminde medrese, tarikatlar, vakıflar gibi geleneksel sivil toplum kurumlarının yanında, özel teşebbüs, ekonomik gruplar, siyasi partiler, dernekler işçi hareketleri, medya , siyasal ideolojiler gibi modern sivil toplum unsurlarının da önemli ölçüde geliştiğini görmekteyiz.

¹²⁹ Öz, Esat; "Tek Parti Döneminde Çok Adaylı Seçimler ve Demokrasiye Geçiş", Bülten, TDV Yy, Sayı: 9, Nisan-1991, s. 37

¹³⁰ Alkan, T. Ahmet; "Türkiye'de Sağ Gelenegın Kısa Tarihi", Türkiye Günlüğü, Sayı: 51, s.20

¹³¹ Karpat, Kemal; a.g.e., s.75-79

Ne var ki tek parti dönemi boyunca, tek tipleştirme, homojenleştirme politikaları karşısında sivil toplum unsurlarının bir işlevi kalmamıştır. Bunun yanında yapılan reformların hiç birinde sivil toplum unsurlarını yaşatacak bir uygulama söz konusu olmamış, aksine sivil toplum dinamiğini tamamen yok edici uygulamalar söz konusu olmuştur.¹³²

Sivil toplum örgütlenmesine imkan tanımayan, var olanları da tasfiye eden tek parti döneminin yönetimi, Türk ocaklarını da halk evlerine çevirmişti. Bilindiği üzere Türk ocakları, İttihat ve Terakki Türkçülüğün cumhuriyet döneminde çalışmaya devam eden en önemli örgütüydü.

1927 yılında CHF'nin büyük kongresinde kabul edilen yeni parti tüzüğü'nün 40.maddesiyle Türk ocakları da partinin denetimi altında bir kuruluş sayılmıştı. M. Kemal, Türk ocaklarını kendi iktidarına karşı bir çeşit muhalefet merkezi diye görmüş ve geleneksel taktiğiyle bölerek bir kısmını etkisiz bırakmayı bir kısmını da tamamıyla kendine bağlamayı tasarlamıştı. Sonunda 10 Nisan 1931 günü Türk ocakları olağanüstü kongresinde tasfiye kararı olarak CHF ile birleşmiştir. Ocak başkanı Hamdullah Suphi de Bükreş elçiliğine atanarak yurttan uzaklaştırılmıştır.¹³³

Tek parti dönemindeki incelen okul kitaplarında demokrasi sözcüğü'nün bir kez bile geçmediği görülmüştür. “Bir hükümetin iyi idare edilmesi ve yaşayabilmesi için milletin ileri gelenlerinden fikir sorulmak lazımdır” ifadesi yer alırken, iyi bir yönetim için halkın çoğunluğuna danışılması gerektiği görüşü henüz akla gelmiyordu. Demokrasi ögesi, incelenen kitaplar içinde ilk kullanıldığı yıl 1953'tür.¹³⁴

Rejim katılaşmış, hükümet kendi siyasetinden memnun ve bu siyasetin doğruluğundan emin görünüyordu. Ancak bu katılaşmış, sıkı kontrol altına alınmış, bütün kudreti elinde toplanmış görünen rejimde alttan alta, kültürel siyasi, ekonomik, toplumsal evrim devam etmişti.

¹³² Çaha, Ömer; “1980 sonrası Türkiye’inde Sivil Toplum Arayışları” Yeni Türkiye, Cumhuriyet Özel sayısı II, Sayı:23-24, Eylül-Aralık, 1998 , s.866

¹³³ Tuncay, Mete; a.g.e., s.295-298

¹³⁴ Alkan, Türker; “Demokrasinin Denetim Mekanizması ve Siyasal Toplumsallaşma” A.Ü.S.B.F. Dergisi, Cilt 33, Sevinç Matbaası, Ank, 1979, s.154-155

Cumhuriyet rejimi, hayatta kalabilmek ve yeni bir rejim olarak varlığını gösterebilmek için bir takım toplumsal ve ekonomik kuvvetler ortaya çıkarak bunları harekete geçirmişti.¹³⁵

Atatürk'ün ölümü üzerine 11 Kasım 1938'de toplanan T.B.M.M.'i İsmet İnönü'yü T.C'nin ikinci cumhurbaşkanı seçti. İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanı olmasıyla birlikte Dr.Refik Saydam başbakanlığa getirildi. Bir süre sonra 2.Dünya savaşı patlak verdi. Bu dönemde İnönü tarafsızlık siyaseti gütmüş ve Türkiye'nin savaş dışında kalmasını sağlamıştır. Savaşın son döneminde bitime iki ay kala Türkiye, A.B.D. Sovyetler Birliği ve İngiltere'nin yanında yer alarak Almanya'ya savaş açtı. Ancak bu durum askeri bakımdan değil, Birleşmiş Milletlere giriş ve sonrasındaki dış siyasi olaylarda etkili olmuştur.¹³⁶

Atatürk'ün ölümünün ertesi günü 11 Kasım 1938'de cumhurbaşkanı seçilen İnönü, hemen ardında Aralık 1938'de CHP'nin tüzüğü değiştirilerek, partinin sürekli genel başkanı oluyor, aynı zamanda "Milli şef" ilan edildi ve bu ünvanı aldı.

Böylelikle o dönemde Avrupa'da hakim olan totaliter rejimlere benzeyecek bir biçimde yetkiler hem parti hem devlet başkanı olan tek kişide, Milli şef'te toplanmıştır.

II.Dünya savaşı yılları boyunca özellikle dış politikayı elinde toplamış ve rejimin tekçi ve otoriter niteliği daha da artmıştır. Savaş döneminin bir ilginç özelliği de iç politikanın dış politikaya göre belirlenmesidir. Örneğin, Almanya'nın üstün olduğu 1941-43 döneminde ülke içinde ırkçı(!)- Turancı akımın gelişmesine izin verilmiş, ancak 1944 yılında müttefiklere yaklaşma çabası içinde bu akım bastırılmıştır.¹³⁷

İnönü, kamuya açık yerlere kendi heykelinin dikilmesine, kağıt paralar ve posta pullarına kendi fotoğrafının konulmasına. cadde, meydan ve okullara kendi adının verilmesine izin verdi.¹³⁸ Böyle davranması onun bir dönemle veya kişilerle hesaplaşması olabilirdi.

¹³⁵ Karpas, Kemal; a.g.e., s.81

¹³⁶ Büyük İslam Tarihi, Cilt 12, s.288

¹³⁷ Kara-İncioğlu, Nihal; "Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları" Tarih ve Demokrasi, T.Zafer Tunaya'ya Armağan Üni.Öğr.Üye.Der., Cem yy, İst, 1992, s.69-86

¹³⁸ Ahmad, Feroz; Demokrasi Sürecinde Türkiye, Cilt II, (Çev: Ahmed Fethi) Nil yy, (2.Baskı), İst, 1996, s.57

Onun ülkeyi otoriter, baskıcı bir rejimle yönetme isteğini gösteren şu tutumu düşüncemize güzel bir örnek teşkil edecektir. Daha cumhuriyet ilk yıllarında, “Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kurulmasının hemen ardından O, ülkeyi sıkı yönetimle yönetme önerisini Cumhuriyet Halk Fırkası grubunun reddi üzerine, başvekillikten (başbakanlık) istifa etmiştir.” (22-11-1924) ¹³⁹

CHP’ne göre, İsmet İnönü daha 1938 yılı sonbaharında Cumhurbaşkanlığına seçildiğinde, çok partili demokratik rejimi kurmak niyet ve kararındaydı. İnönü, bu kararını o tarihte yürürlüğe koydu ise de, başlayan 2.Dünya savaşı bu hareketi ister istemez durdurdu. Savaş sona erer ermez o, yeniden aynı yolda yürüyerek çok-partili demokratik rejimi kurmaya muvaffak oldu.

Bu tezi savunanların öne sürdükleri tek delil 6 Mart 1939 tarihinde İstanbul üniversitesinde yaptığı konuşmadır. Bu konuşmada gerçekte halkçı bir idareden, millet murakabesinden (bakma, göz altında tutma, kontrol) söz edilmekte ve hatta millet murakabesinin idare üzerinde hakiki ve fiili olması gerektiği noktasında durulmaktadır. Böyle olunca da bu sözleri, girişilecek olan bir liberalleşme ve demokratikleşme hareketinin müjdecisi gibi yorumlamak imkanı vardır. ¹⁴⁰

Ancak konuşmadaki şu cümlelere daha dikkatlice bakacak olursak durumun bambaşka olduğu görülür.

“..... CHP, şimdiden memleketin bütün menfaatlerini ve bütün evlatlarını kucaklayan bir siyasi aile haline gelmiştir. Vatandaşlar büyük partinin teşkilatı içinde her türlü hizmet ve inkişaf imkanını bulmaktadır.....”

“.....Partinin bu mahiyeti, istikbalde daha ziyade kendini gösterecektir.....”

“.....evvela, Halkevlerinde memleketin içtimai ve kültürel sahalarında, memlekete hizmet etmek için istidatlı vatandaşlardan geniş mikyasta hizmet isteyeceğiz. Sonra parti teşkilatında, memleketin siyasi terbiyesi ve inkişafı için vatandaşlarımız geniş hizmet sahaları bulacaklardır.....”

Bu sözlerden çıkan sonuçlara bakacak olursak

¹³⁹ Tuncay, Mete; a.g.e., s.90

¹⁴⁰ Ünal, Oğuz; Türkiye’de Demokrasinin Doğuşu, Milliyet yy, İst, 1994, s.138-142

Birinci alıntıda Parti-devlet birliği ilkesinin ve tek parti rejiminin parlak cümlelerle ifadesidir. CHP'nin bütün memleketi ve milleti kucaklayan bir siyasi aile olduğundan bahsederken, diğer partilerden niçin söz etmiyor.

İkinci alıntıda, tek parti rejiminin devam ettirileceğini çok açık bir şekilde vurguluyor.

Üçüncü alıntıda ise, bırakınız başka partileri, diğer dernek ve kuruluşlara bile yaşama hakkı tanımayan totaliter tek parti rejiminin devam edebileceğini açık açık söylüyordu.¹⁴¹

¹⁴¹ Ünal, Oğuz; a.g.e. s. 142

G- 1945-1950 GEÇİŞ DÖNEMİ

Ülkemizde, 1945 yılına gelindiğinde hem dış faktörler hem de iç dinamiklerin etkisiyle yeni bir dönemin açılacağına işaretleri görülmeye başladı. Bu dönemi (1946-50) bir geçiş süreci olarak adlandırmak, 1950 yılını ise tek parti sisteminden, çok partili sisteme geçişin kesin dönüşünün başladığı yıl olarak belirlemek daha gerçekçidir.

Öncelikle geçiş süreci ile ne ifade edilmekte ve geçiş problemlerinin neler olabileceğini irdelemek gerekir.

Geçiş süreci; genellikle otoriter veya geleneksel bir rejimin ortadan kalkmaya doğru değişmesi ile, demokrasinin gelişmesi arasında geçen süreyi kapsayan olgu olarak anlaşılmaktadır. Bu ülkeden ülkeye farklı süreleri içermekte ve hatta birkaç kuşağın yaşamı gibi uzun sürecide kapsayabilmektedir.

1945-1946 döneminde Türkiye’de başlamış olan gelişmeler geçiş sürecinin başlangıcı olarak düşünülebilir.¹⁴² Bu başlangıç nihayet serbest, demokratik seçimler sonunda 1950 yılında iktidarın el değiştirmesiyle tamamlanmıştır.

Daha öncede belirttiğimiz gibi bir ülkede demokratik siyasal sistemleri geliştirip pekiştirirken ortaya problemler çıkmaktadır. Türkiye’de 1946-50 dönemini geçiş dönemi olarak nitelendirdiğimiz için bu dönemde ortaya çıkabilecek geçiş problemlerinin genel olarak neler olduğuna bakmalıyız.

Geçiş problemleri, doğrudan doğruya rejimin otoritarizimden demokrasiye dönüştürülmesi olgusundan kaynaklanır. Bunlar arasında, yeni anayasa ve seçim sistemlerin kurulması, otoritarizm yanlısı devlet görevlilerinin ayıklanarak yerlerine demokratik görüşlerin getirilmesi demokrasiye uygun olmayan kanunların kaldırılması veya kökten değiştirilmesi, gizli polis gibi otoriter kurumların kaldırılması, eski tek parti sisteminde parti ile devletin mallarının, fonksiyonlarının personelinin birbirinden ayrılması¹⁴³ sayılabilir. Ülkemize açısından baktığımızda da hemen hemen bu problemlerle bire bir karşı karşıya gelinmiştir.

1945-50 arasındaki döneme, çok partili hayata, demokrasiye kısaca demokratikleşmeye doğru bir geçiş dönemi olarak nitelendirmenin daha gerçekçi

¹⁴² Kalaycıoğlu, Ersin; “Demokratik Konsolidasyon ve Türk Siyasal Hayatı” Bülten, Temmuz-Ekim 1989, TDV yy, s.9

¹⁴³ Huntington, P.Samuel; Üçüncü Dalga, (Çev: Ergun Özbudan) yetkin yy, Ank, 1996, s.202

olacağını söyledik. Böyle nitelendirmemizi haklı çıkaracak nedenler vardır. Daha gerçekçi bir tarih olarak 1950 yılını kabul etmemiz gerekiyor.

1- Bir kere geçiş kararında dış nedenlerin doğrudan ve dolaylı etkileri var. Neden 1938 değil de, 1945 ve sonrası

2- Bu yıllarda tek parti idaresinin izleri devam etmiştir.

3- CHP içinde beliren muhalefete, ayrı parti kurmama şartıyla izin verildiği, bunu başaramayınca bu kişilerin partiden ihraç edilmeleri

4- Kurulan siyasi parti (DP) 'nin Cumhurbaşkanı İnönü'den izin alındıktan sonra kurulması

5- Kurulan muhalefet partisi DP ile, yada genel ifade ile çok partili hayata geçiş modeli tamamen "hegomanyacı" bir parti sistemi ile işin geçirileceği

6- Ülkenin 1948 yılı başına kadar sıkı yönetimle yönetilmesi.

7- Demokrasinin olmazsa olmaz şartı olan seçimler için, dört yıl boyunca bir sistem oluşturulup demokratik bir seçim yapılamaması, 1946 seçimlerinde uygulanan yöntemin (açık oy, gizli sayım) demokratik seçimlerle hiçbir tutarlı yanının olmadığı

8- Muhalefet partilerin kurulması için anayasada hiçbir değişiklik yapıp güvence sağlanmaması

9- İktidar-muhalefet ilişkileri bir kurala bağlı kalınarak sürdürülmemesi. Unutulmaması gereken demokrasi için tüm partiler iktidarda olsun muhalefette olsun vazgeçilmez unsurlardır.

10- Kişilerin hak ve özgürlükleri, dernek ve sendikal haklarla ilgili düzenlemelerin ihmal edilmesi

11- Son olarak kurulan bir parti ile (kurulan bir çok parti kapatıldı) çoğulculuğun ne adar sağlanabileceği . Çünkü seçimin amacı çok farklı alternatiflerin içinden tercih yapmayı gerektirir.

Dış Faktörlerin Etkisi:

Öncelikle şunu belirtmeliyiz ki; Dış dünyanın demokrasi yönünde ülkemize yaptığı baskının tesirini her ne kadar küçümsenemez ise de, bunu, Türkiye'nin çok partili rejime geçişinin biricik amili olarak görmek yanlış olur. Ayrıca böyle bir görüş

Türkiye’de mevcut sosyal ve kültürel kuvvetlerin inkarı ve bu geçişin sadece oportunist maksatlarla yapıldığı manasını taşır.¹⁴⁴

Türkiye’nin 1945’de çok partili düzene geçişinde o sırada demokrasinin uluslar arası saygınlığının artmış olmasının etkisinin de olduğunu söyleyebiliriz. O tarihlerde demokrasinin kitlelerde genel bir saygınlık kazanması bu yönde uluslar arası bir kamuoyu yaratmış sayılabilir. Çünkü Türkiye’nin Avrupalı sayılmak çabası, Avrupa kamuoyunun genel eğilimlerine uyulmasını gerektirmiştir.¹⁴⁵

Türkiye’nin siyasal rekabete açılmasında dış etkenlerin rolüne dikkati çeken İlder Turan, Türkiye’nin kendisini en yakın ilişki içinde bulduğu toplumlar ve uluslararası örgütlenmeler, demokrasiye en fazla önem veren ülkeler olmuşlardır.

Avrupa Konseyi: Avrupanın demokratik vicdanı olmayı üstlenen bir kuruluş olarak her zaman Türkiye’de demokrasinin bir kuruluş olarak her zaman Türkiye’de demokrasinin daha iyi işlemesi, özellikle bireysel özgürlüklerin gözetilmesi için Türkiye’yi izlemiştir.

Avrupa Birliği isminin son aldığı şekliyle Avrupa birliği de Türkiye ile olan ilişkisinin her aşamasında Türkiye’nin demokrasi normlarına ve uygulamalarına bağlı kalmasını sağlamaya çalışmıştır.

Türk demokrasisine gösterilen ilgi hükümet ve devlet yetkililerini rahatsız edecek düzeylere varmış olmakla birlikte, Türkiye’de demokrasinin işlerliğinin korunmasında, demokratik anlayış ve uygulamaların yaygınlaşmasında bu bağlantıların katkısı olduğu inkar edilemez.¹⁴⁶

Türkiye’deki demokrasi hareketini, batılılaşmayla genellikle eş anlamlı tutulan modernleşme (çağdaşlaşma) ile yakın ilişkisi açıktır. Nasıl 19.yy ortalarındaki anayasal gelişmelerde genellikle dış etkiler rol oynamışsa, 1945’teki değişimde de dış etkilerin rolü oldu.

- 1945 yılında demokrasi cephesi savaşı kazanmıştır. Askeri zafer, demokrasinin de siyasal zaferi oldu, saygınlığını artırdı. Batının siyasal ve düşünsel

¹⁴⁴ Karpat, Kemal; a.g.e., s.129

¹⁴⁵ Kürkçüoğlu, Ömer; “Türk Demokrasinin Kuruluş ve İşleyişinde Dış Etkiler” A.Ü.S.B.F. Dergisi, Cilt 33, Sevinç Mat, Ank, 1979, s.234

¹⁴⁶ Turan, İlder; “Cumhuriyetin 75.yılında Türkiye’de Siyasal Kültür” Yeni Türkiye, Cumhuriyet Özel sayısı II, Sayı: 23-24, s.829

etkilerine önemli ölçüde açık olan ülkemiz için, 1945 dünyasında yoğunlaşan demokrasi yanlısı ortam, yankısız kalamazdı.

- Amerikan kongresinde (12 Mart 1947) Türkiye'ye yapılacak yardım tartışmalarında, Türkiye'nin siyasal sistemi üzerinde sert eleştiriler yapılmıştı. Yardımın amacının demokrasiyi istibdada (keyfi idare) karşı korumak olduğu, Türkiye'nin ise demokrasiye sahip bulunmadığı savunulmuştu.

Öte yandan, dışarıdaki demokrasi gelişmeleri özellikle İtalya ve Almanya'daki tek parti rejiminin çöküşü, Türkiye'deki muhalefet önderlerine örnek oluşturarak, Türk demokrasisinin kurulmasına etkide bulundu.¹⁴⁷

Türkiye'nin tek parti rejiminden, çok partili sisteme geçişini sosyal, siyasi, ekonomik iç gelişmelerle, cumhuriyetin temelinde var olan liberal fikirler hazırlandı. BM anayasanın imzalanması, 2.Dünya harbini demokrasi cephesinin kazanması ile dünyada hakim duruma geçen demokratik ideolojilere Türkiye'nin kendi siyasi rejimini uydurması zarureti gibi dış amiller bu gerçeği hızlandırmıştır.¹⁴⁸

1945 yılında Türkiye'de çok partili hayata geçilmesinde, SSCB'den duyduğu kuşkular içinde bulunmasının ve uluslararası yapının bloklaşmaya doğru gitmekte olması yüzünden Sovyet karşıtı blokla ittifak aranması gereksiniminin de rolü vardır.

1945 Martında SSCB, 1925 tarihli Türk Sovyet dostluk ve saldırmazlık anlaşmasını yenilemeyeceğini, Türkiye'nin yeni bir antlaşma için şartları sorduğunda, SSCB bir takım isteklerde ve bu arada toprak talebinde bulundu.

Öte yandan II. Dünya savaşı bittiğinde yeni belirmeğe başlayan iki blok arasında A.B.D'nin başını çektiği batının stratejik üstünlüğü, Türkiye'nin tercihini bat yönünde yapmasını etkilemiş olmasıdır.¹⁴⁹

II.Dünya savaşının sonunda Türkiye'nin siyasi ve ekonomik menfaatlerinin kesinlikle batının tarafında olduğu görünüyordu ve bu menfaatleri geliştirmenin en iyi yolu, batıya daha fazla yaklaşmaktı. İtalya ile Almanya'da tek parti idarelerinin ortadan kalkması, Türkiye'nin BM'e girişi ve batıya yaklaşması Türkiye'de tek parti rejiminin temellerini sarstı.

¹⁴⁷ Kürkçüoğlu, Ömer; a.g.m. s.229-232

¹⁴⁸ Karpat, Kemal; a.g.e., s.125

¹⁴⁹ Kürkçüoğlu, Ömer; a.g.m. s.225

Bundan başka, dış memleketlerde özellikle A.B.D’de esen hava, politik sistemini daha demokratik bir hale getirmedikçe Türkiye’nin batıda kazanmak istediği ve ihtiyacını duyduğu manevi itibarı gerektiği derecede elde edemeyeceğini gösteriyordu. Diğer yandan savaş yıllarında alınan çeşitli toplumsal, siyasi, ekonomik tedbirlerin memleket içinde doğurduğu hoşnutsuzluk o derece ciddi bir hal almıştı ki, genel bir karışıklığa meydan vermemek için bir “emniyet subabı”nın açılması zaruri gözükiyordu.¹⁵⁰

Türkiye’nin 1945’te çok partili düzene geçiş sürecinde uluslar arası örgütlere üye olmasının etkisi büyüktür. Birleşmiş Milletler örgütünün ikinci dünya savaşı sonunda 25.4.1945’te yapılan ilk toplantısına kurucu üye olarak katılan Türkiye’nin, o sırada Sovyet tehdidi karşısında batı desteğini elde edebilmek için batının ilgisini çekmeğe çalışması dikkat çekicidir.

Türkiye’nin 5 Mayıs 1949 oluşturulan Avrupa Konseyine 8 Ağustos 1949’da katılırken de Avrupalı sayılmak ve batının bu işbirliği çerçevesinin dışında kalmamak istemiştir. Türkiye’nin Avrupa Konseyine girmesi, batıyla şbirliğine yönelen dış politikasını pekiştirerek, içeride de batılı siyasal değişim üzerinde etkide bulunmuştur. Buna örnek olarak, 1971 askeri muhtırasından sonra, Türkiye’deki anti-demokratik uygulamaların Avrupa kongresinde Türk aleyhtarı bir hava doğurup, Türkiye’nin konseyden çıkarılması olasılığını yaratması, 1973 seçimlerinin zamanında yapılmasını etkilemiş olmalıdır.¹⁵¹

1945 sonrası dünyasında hızla bağımsızlığını elde etmeye başlayan az gelişmiş ülkeler için iki iktisadi kalkınma modeli vardı.

- Batı tipi kapitalist kalkınma yolu
- Sosyalist Sovyet modeli

Türkiye’nin bu dönemde batı ittifakını aramaya başlaması. II.Dünya savaşı döneminde devlet himayesi altında güçlenen ve artık devletin koruyuculuğunu bir ayak bağı olarak görmeye başlayan ticaret burjuvasisinin batı tipi liberal bir iktisadi yapı isteğine cesaret kazandırdı. Bunun yanında 1930’lardan beri uygulanan devletçilik

¹⁵⁰ Karpas, Kemal; a.g.e., s.127-128

¹⁵¹ Kürküoğlu, Ömer; a.g.m., s.243-244

politikası da dış eleştirilerle karşılaşmıştı. Özellikle A.B.D, ekonomisini yeterince serbestliğe kavuşturmadığı için Türkiye'yi eleştiriyordu.

1960'lardan sonra Türkiye'nin planlı kalkınma ve karma ekonomiye girmesi, A.B.D'nin kendi problemlerinden dolayı yardımda kesintiye girmesi, Türkiye'yi yeni alternatiflere itti. AET ile ilişkilerin kurulmasını ortaya çıkardı. Kısaca iktisadi alandaki çok yönlülük, dış siyasal alandaki çok yönlülük koşutluk gösterdi.¹⁵²

Anglo-Sakson dünyasıyla kurulan temaslar, Türkiye'deki çok partili sistemin Anglo-Amerikan modeline benzemesi yolundaki bir takım görüşlere de ön ayak oldu. İki temel partiye dayalı bir siyasal sistemin kurulması ve bu partilerin sırayla iktidara gelmesi yolunda görüşler ortaya atıldı.¹⁵³

Çok partili sisteme geçiş kararında İnönü ve çevresinin öngördüğü model çok ilgi çekici olmanın yanında onların zihniyetini yansıtmaları bakımından önemlidir. Onlara göre, T.B.M.M ve dolayısıyla var olan kadrolar içinden çıkacak kişiler ikinci bir parti kuracak ve böylelikle hem geçmişteki tek parti rejiminin meşruluğu sorgulanmayacak hem de muhalif parti cumhuriyetin temel ilkelerine uyacaktır. Toplumun katılması yine arzu edilmiyordu. Böyle bir tür muhalefet partisiyle demokratik görünüş tamamlanmış olacaktı.

Kısaca bu model, rekabetçi ve çoğulcu bir parti sistemi değil, muhalefet partilerinin sadece görünüşte var olduğu bir "hegomanyacı parti" rejimidir.¹⁵⁴

Türkiye'de çok partili sisteme geçiş toplumdan gelen hareketlerle ve baskılarla olmamıştır. Parti ile devletin özdeşleştiği tek parti rejiminde Milli Şef konumunda bulunan Cumhurbaşkanı İnönü tarafından 1945 yılı başlarında geçiş kararı verilmiş ve bu doğrultuda liberalleşme girişimlerine başlanmıştır. Şunu da belirtmek gerekir. İnönü Cumhurbaşkanı seçildiği Kasım 1938 den II.Dünya savaşının sonlarına kadar siyasal rejimde niçin herhangi bir liberalleşme belirtisi görülmemiştir. İşte burada İnönü'nün kararında en önemli etken olan S.S.C.B'nin tehdidine karşı batılı devletlerin desteğini kazanmak gibi bir dış politika kaygısını da vurgulamak gerekir.¹⁵⁵

¹⁵² Kürkçüoğlu, Ömer; a.g.m., s.227-229

¹⁵³ Kürkçüoğlu, Ömer; a.g.m., s.232-233

¹⁵⁴ Kara-İncioğlu, Nihal; "Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları" Tarih ve Demokrasi, T.Zafer Tunaya'ya Armağan Üni.Öğr.Üye.Der, Cem yy, İst, 1992, s.69-86

¹⁵⁵ Kara-İncioğlu, Nihal; a.g.m., s.69-86

İç Siyasetteki Değişmeler Ve DP'nin Kuruluşu:

Ülkemizde iç siyasette ortaya çıkan değişmeler 1945-46 döneminde hız kazanarak yol ayrımına girdi ve bir partinin kurulmasıyla doruğa ulaşmıştır.

Yıllarca hükümete karşı birikmiş olan muhalefet “Çiftçiye Topraklandırma Kanunu” nun mecliste görüşülmesi sırasında ortaya çıktı (Ocak 1945). Ardından BM antlaşmasının tastik için meclise getirilişinde muhalefet ilk defa olarak kendini açığa vurdu. Adnan Menderes, sözünü hiç sakınmadan tenkit ederek, BM şartlarının, memleket idaresinde halk egemenliğinin sağlanmasını gerektirdiğini, bunun devlet ve kişiye ait siyasi ve toplumsal hakların uygulanmasında karşılıklı saygı gösterme ve serbest seçim yolu ile mümkün olabileceğini belirterek, halk idaresini sınırlayan engellerin ortadan kaldırılması ile milletlerin hürriyet ve bağımsızlığının kuvvetlendirilmiş olacağını söyledi.

1945'te Ticaret Bakanlığı bütçesinin görüşülmesinde yapılan şiddetli tenkitler ve aleyhte verilen yedi oy, hükümete karşı gittikçe büyüyen teşkilatlı muhalefetin başlangıç noktası idi.¹⁵⁶

Bu arada İnönü'nün 19 Mayıs 1945 törenlerinde, cumhuriyet rejiminde meydana gelmiş bulunan siyasi sistemle, halk hükümeti şeklinin her cephesiyle gelişeceğini ve harbin zorunlu kıldığı şartlar ortadan kalktıkça, memleketin siyasal ve kültürel hayatında demokrasi prensiplerinin gittikçe daha fazla yer tutacağını tekrarlıyordu.¹⁵⁷

1 Kasım 1945'te meclisin yeni toplantısını açış konuşmasında İnönü, bir çok önemli değişiklikler yapılmasını tavsiye etti. Bunlar;

- İki dereceli seçim yerine, doğrudan doğruya tek dereceli ve gizli oyla seçim.
- Vatandaşın, anayasal hürriyetlerini kısıtlayan kanunlar, özellikle basın, dernek, polisin yetkileriyle ilgili kanunların kaldırılması.¹⁵⁸ Bütün bu fikirlerin acaba neden Ocak 1945'te başlayan parti içi muhalefetten sonra ortaya konulduğu düşünülebilir.

1945 yıllarında, T.B.M.M'de bütçe görüşmelerinde hayli hareketlilik oldu ve CHP içinde hükümete karşı yaygın bir hoşnutsuzluk var olduğu ortaya çıkmıştır. CHP

¹⁵⁶ Karpat, Kemal; a.g.e., s.125-129

¹⁵⁷ Karpat, Kemal; a.g.e., s.129

meclis grup başkanlığına verilen “Dörtlü Takrir” ile parti içi muhalif hizip kendini ortaya koymuştur. Bu önerge ile uluslararası ortamdaki demokratik eğilimlere atıfta bulunularak Türk vatandaşlarının artık “siyasi hürriyetlerini şuurla kullanacak bir seviyede” bulundukları belirtilmekte ve demokratikleşme yönünde taleplerde bulunulmaktaydı.

Bu kişilerin parti içinde iktidar mücadelesine girecekleri düşüncesiyle önerge reddedilmiş ve İnönü “bunu parti içinde yapsınlar, ayrı bir parti olarak mücadeleye girişmesinler” söylemişti.¹⁵⁹

7 Haziran 1945’te Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan “Dörtlü Takrir” olarak bilinen bir önerge vererek şu önlemlerin alınmasını istediler.

1- Ulusal egemenliğin en doğal sonucu ve aynı zamanda da dayanağı olan Meclis denetiminin, anayasamızın şekline değil, ruhuna tam uygun olarak belirlenmesini sağlayacak önlemlerin alınması.

2- Vatandaşların siyasal hak ve özgürlüklerini daha ilk anayasamızın gerektirdiği genişlikte kullanabilmeleri imkanının sağlanması.

3- Bütün parti çalışmalarının, yukarıdaki esaslara uygun bir şekilde, yeniden düzenlenmesi.¹⁶⁰

Tüm bu olaylardan sonra, A.Menderes, F.Köprülü, R.Koraltan 21 Eylül 1945’te partiden ihraç edildi. Celal Bayar ise 21 Eylül 1945 tarihinde milletvekilliğinden, 3 Aralık 1945’te ise CHP’den istifa etmiştir. Artık yeni partinin kurulmasına doğru giden yol açılmıştı.

Türkiye 1946 yılında çok partili rejime, anayasada her hangi bir değişiklik yapmadan geçmişti. Bugün bir hata olarak değerlendirilen bu durum, demokratik geleneklerin gelişmediği ülkede, tek parti anlayışına dayalı değerlerin etkilerinin azalmasını sağlayamamış ve iktidar-muhalefet geriliminin arzu edilmeyen boyutlarda ortaya çıkmasına engel olmamıştır.¹⁶¹

¹⁵⁸ Lewis, Bernard; a.g.e., s.303-306

¹⁵⁹ Kara-İncioğlu, Nihal; a.g.m., s.69-86

¹⁶⁰ Aydın, Turgay; a.g.e., s.147

¹⁶¹ Şıvgın, Halil; a.g.y., s.496-497

7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'nin kuruluşu resmen ilan edildi ve Türkiye yeni demokrasi deneyimine başladı. DP'liler anti demokratik yasaların değiştirilmesi dahil, seçimlerin dürüstlüğü, özellikle sıkıyönetime son verilmesini ve bürokrasinin tarafsızlığını güvenceye alacak önlemlerinin alınmasını istiyordu.¹⁶²

7 Ocak 1946'da resmen kurulan DP, informal güvencelerle, (çünkü mevcut anayasada ve yasalarda siyasi partilerin kurulması yönünde bir değişiklik yapılmamıştı.)adeta ruhsatlı bir parti olarak siyasal yaşama girmişti. Partinin kuruluşundan önce C.Bayar parti programını İnönü'ye götürerek onun onayını almış ve kuruluşa hemen izin verilmişti.

DP'nin kuruluşu CHP yanlısı basın organlarında sevinçle karşılanmış ve istenilen tipte bir parti kurulmuş olmasından duyulan ferahlık dile getirilmiştir. DP için yapılan değerlendirmeler bir kontrol partisi olacağıdır.¹⁶³

DP'nin örgütlenmesi başlangıçta yavaş gitmişse de birkaç ay sonra topluma verdiği ciddi iktidar alması imajı etkili olmuş ve uzun yıllar süren CHP iktidarına karşı birikmiş hoşnutsuzluklar DP'ye kanallize olmuştu.

Buna paralel olarak zaten tüm denetimi elinde tutan iktidar ile ilişkiler gerginleşmiş ve istenilen türde bir muhalefet partisi olmaktan uzaklaşan DP'ye karşı baskı arttırılmıştır. Bu dönemde DP'nin gölge muhalefet olmaya zorlandığı Celal Bayar tarafından ifade edilmişti. Fakat bütün yasal güvence yokluğuna rağmen DP gerçek bir muhalefet partisi gibi davranmıştı.¹⁶⁴

1947 yılı içinde yapılması gereken genel seçimler, Nisan 1946'da CHP kurultayı, belli bir şekilde yeni parti seçime hazır olmadan önce davranmak amacıyla seçim tarihini öne alarak, seçimlerin Temmuz 1946'da yapılmasına karar verdi. Bu arada ise yerel seçimler yapıldı ancak DP seçimlere katılmadı. (26.5.1946)

Genel seçimlere DP tabandan genel istekler doğrultusunda katılma kararı aldı. Seçim kampanyaları hızlı bir tempo ile geçti. DP'nin "Artık Yeter" afişi ülkedeki halin veciz bir ifadesiydi.¹⁶⁵

¹⁶² Ahmad, Feroz; a.g.e., s.28

¹⁶³ Kara-İncioğlu, Nihal; a.g.m., s.69-86

¹⁶⁴ Kara-İncioğlu, Nihal; a.g.m., s.69-86

¹⁶⁵ Karpat, Kemal; a.g.e., s.305-306

DP seçimlerde 465 sandalye için 273 aday gösterdi. Seçim sonucunda CHP-396 DP-61 milletvekili çıkarmıştı. Eğer parti ve hükümet memurları ülkenin çeşitli yörelerinde seçmenleri korkutmak ve oyları düzenlemek teşvikine karşı koyabilselerdi, bir çok yerde şüphesiz daha çok kazanacaklardı. Ayrıca seçimde uygulanan “açık oy gizli sayım” yöntemi CHP’nin başarısını sağlamıştır. Seçimlerde yapılan usulsüzlükler ve yolsuzluklar iktidar ile muhalefet arasında büyük tartışmalara sebep olmuştur.

Seçimin İstanbul sonuçlarını burada vermek gerekir. Çünkü CHP tüm yurttta yaptığı uygulamaları burada yapamamıştır. İstanbul’daki denetimin fazla olması bunu engellemiştir. Seçim sonucunda İstanbul’da CHP 5, DP ise 18 milletvekili kazanması bunun göstergesidir.

1946 genel seçimlerinin sonrasındaki genel inanca göre, seçimler dürüst olmamıştı ve bu durum daha sert ve talihsiz bir siyasi mirasın tohumlarını ekti. İnönü’nün liderliğinde kendi partilerinden dürüst olmayı bekleyen çok sayıda CHP’li de partiden uzaklaştı. Ordu içindeki subaylar bile CHP’lilerden soğuyup DP’lilere sempati duymaya başladı.¹⁶⁶

İktidar ile muhalefet arasında gerginlik 1947 yılında tıkanma noktasına geldi. Bunun aşılabilmesi için liderler arasında görüşmeler yapıldıktan sonra Cumhurbaşkanı İnönü’nün DP’nin yasal bir siyasi parti olduğunu ve bundan sonra idare mekanizmasının baskısı olmaksızın iktidar partisinin şartları içerisinde çalışacağına söz vererek kendisinin her iki partiye eşit derecede görevli olduğunu belirten 12 Temmuz beyannamesini yayımladı. Bu dönüm noktası sayılabilir.¹⁶⁷

1946 seçimleri ile İnönü’nün 12 Temmuz 1947 tarihli beyannamesi arasındaki dönemin, Türkiye’de çok partili sistemin kurulması açısından en önemli dönemdir. CHP’deki ılımlılarla, aşırılar arasındaki mücadele bu dönemdeydi. ılımlılar yarışmaya dayalı hayatta ısrar ediyor, aşırılar ise tek parti sisteminin devam etmesini ve yukardan uygulanacak radikal bir değişim politikası istiyordu. Sonuçta kazananlar ılımlılar oldu.¹⁶⁸

CHP’nin yaptığı uygulamalardan dolayı huzursuzluk istifalara kadar ulaşmıştır. Özellikle Behçet Kemal Çağlar’ın hem CHP’den hem de milletvekilliğinden istifa

¹⁶⁶ Ahmad, Feroz; a.g.e., s.32-33

¹⁶⁷ Kara-İncioğlu, Nihal; a.g.m., s.69-86

ederken söyledikleri partinin uygulamalarının güzel bir kanıtı idi. “.....En iyimseriniz, en taşkın savunucunuz olan ben artık inancımı kaybetmiş bulunuyorum...”¹⁶⁹

1946-50 yılları arasındaki siyasi mücadelesi gerçekte siyaset alanında batılılaşmayı, yani çok partili demokrasi rejimini hedef tutan yeni bir reform hareketi idi. Memleketimizin kendi şartlarına ve geçmişine göre tarif edilip kısmen de yeni bir yorumdan geçirilen bu demokrasi anlayışının batı demokrasisiyle ortak bir amacı vardır. Bu siyasi hürriyetin ve emniyetin kurulması idi.

Bunun yanında 1946’da başlayan siyasi mücadelenin iki yakın pratik gayesi de vardır.

- İlk olarak, tek parti idaresinin kurulmasını ve yürütülmesini kolaylaştıran ideolojiyi ve siyasi vasıtaları tesirsiz bırakmak.

- İkinci olarak, muhalefet partilerinin kurulmasını sağlamak ve halkın muayyen bir siyasi partiyi tercih ettiğini serbestçe belirtmesine imkan verecek tarafsız bir seçim mekanizmasını kurmak.¹⁷⁰

1946-50 döneminin en önemli sorunu, genel ve eşit oya dayanan özgür ve adil bir seçimin gerçekleşmesine zemin oluşturacak seçim kanunudur.¹⁷¹ Dört yılın sonunda nihayet Şubat 1950’de çok büyük tartışmalar sonunda demokratik nitelikte bir seçim kanunu hazırlanıp kabul edilerek Mayıs 1950’de seçimler yapılmıştır.

¹⁶⁸ Ahmed, Feraz; a.g.e., s.33

¹⁶⁹ Aksiyon, Sayı:203, s.28

¹⁷⁰ Karpat, Kemal; a.g.e. s. 205

¹⁷¹ Kara-İncioğlu, Nihal; a.g.m., s.69-86

H- 1950-1960 DÖNEMİ

14 Mayıs 1950 seçimi, demokrasi tarihimizde önemli bir dönüm noktasıdır. O gün halkımız sandıklara giderek, özgür iradesiyle CHP iktidarına, tek parti diktasına son vermiştir. Bu seçim seçmenin serbest iradesinin, oyunun tercihinin sandığa yansıdığı ilk seçim olarak tarihimizde yer almıştır.

1950 seçim kampanyaları özgürlük, demokrasi çağlıkları ile doludur. Her iki parti iktidara geldiklerinde demokrasiyi tüm kurum ve kurallarıyla işleteceklerini söylüyorlardı.

14 Mayıs 1950’de yapılan ve katılımın %89,3 olduğu seçim sonuçları ise şöyledir.¹⁷²

DP : 4.241.393 (%53.3) → 408 milletvekili.

CHP : 3.176.561 (%39.9) → 69 milletvekili

MP : 250.414 → 1 milletvekili

Bağımsızlar : 383.282 → 9 milletvekili

22 Mayıs 1950 de toplanan T.B.M.M’i başkanını ve Cumhurbaşkanı (Celal Bayar) seçti. Adnan Menderes’in başkanlığında da hükümet kuruldu.¹⁷³

Bu sonuçlar, yirmi yedi yıl boyunca CHP’nin tek başına sürdürdüğü iktidarın devrilişinin tescili idi.

Bernard Lewis, 1950 seçimlerinin öncesi ve sonrasını değerlendirirken ülkede yaşanan değişimi net bir şekilde ortaya koymuştur.

Seçimlerden önce büyük tartışmalarla çıkarılan seçim kanunundan sonra, partiler radyoda eşit konuşma zamanı, toplantılar için salonlardan yararlanma ve bütün basın kolaylıklarıyla seçim kampanyaları yaptılar.

CHP, tarım reformundan, özel teşebbüs imkanlarından bahsediyor ve daha fazla demokrasi vaad ediyordu.

DP, CHP’nin yavaşlığına hücum ediyor ve hem siyasal hem de ekonomik daha fazla hürriyet istiyordu.

¹⁷² Türkiye istatistik yılı, 1994; DİE Matbaası, Ank, 1995, s.204

¹⁷³ Çavdar, Tevfik; Türkiye’nin Demokrasi Tarihi, Cilt II, İmge yy, Ank, 1996, s.15-22

Millet partisi (DP'den ayrılanlar kurmuşlardı.) laikliğin gevşetilmesi ve İslamlığın canlandırılması ile daha çok ilgiliydiler.¹⁷⁴

İktidarın ilk kez halkın özgür iradesiyle gerçekleştirdiği seçimler, 16 Şubat 1950 de kabul edilen, tek dereceli, genel, eşit, gizli oy ve açık tasnifi öngören, adli teminatı sağlayan ve çoğunluk sistemine dayanan bir seçim sistemi ile yapılmıştır.

II.Meşrutiyet döneminden itibaren ilk kez halkın oylarıyla iktidar değişmiş ve el değiştirme sarsıntısız bir biçimde gerçekleşmiştir.

Seçimleri kaybeden CHP, bu dönemde “iktidarı gasp etmiş” olarak gördüğü DP'ye karşı adeta bir devlet partisi olarak muhalefet yürütmüştür.

İktidara gelen DP ise, asker ve sivil bürokrasiyle özdeşleşmiş olan CHP karşısında başlangıçtan itibaren kendisini tehdit altında hissetmiş ve muhalefete karşı bir baskı politikası izlemiştir.¹⁷⁵

Seçim sonunda CHP, iktidarı sakince galiplere devretmişti. Niçin böyle yaptığı düşünülebilir. Bunun için çeşitli açıklamalar ileri sürülmüştür.

- CHP liderleri serbest bir seçimde zaferden emin idiler ve yalnız bu nedenle seçimin serbest olmasına müsaade ettiler. Olacağı anlasalardı, gerekli tedbiri alırlardı. Böyle bir açıklama kısmi ve yetersiz gözüküyor. Seçimden önceki aylarda ülkedeki gözlemcilerin çoğu gerçekten serbest bir seçimde ülkenin her tarafında DP'nin kazanacağına tanık idiler. Ancak yeni seçim kanunundan sonra bile, serbest seçimin gerçekten yapılacağına inanmıyorlardı.

- Bazıları ise böyle bir davranışı, batıyı ve özellikle Amerikalıları hoşnut etmek arzusuna atfettiler.

Bütün bunların yanında, halk partisi savunucuları, demokrasi ideallerine daima bağlı kaldıklarını ve sadece savaş yıllarının çetin şartlarının kendilerinin bunları daha önceden gerçekleştirmekten alıkoyduğunu öne sürdüler.

Cumhurbaşkanı İnönü, izinli ve sınırlı bir muhalefete bir emniyet subabı açmak istemiş olabilir. DP çevrelerinde bazen, İnönü'nün bundan daha öte bir niyeti olmadığı, fakat muhalefet bir kere başlayınca, hükümetin tasarladığı sınırlı rolün çok ötesine

¹⁷⁴ Lewis, Bernard; a.g.e., s.311-v.d

¹⁷⁵ Kara-İncioğlu, Nihal; a.g.m., s.69-86

gittiği ve köklü değişiklikleri zorlayacak kadar kuvvetlendiği iddiası ileri sürülmüştür.¹⁷⁶

DP gerek yerel seçkinler, gerek yığınlar arasında olumlu karşılanmıştı. Özellikle ülkenin iktisaden gelişmiş kesimlerinde ilgi ve destek görüyordu.

1950 seçimlerinde DP'nin üstün bir çoğunluk elde etmesi, Türkiye'de rekabetçi sistem tam bir işlerlik kazanıyordu. Fakat, siyasal rekabetin nasıl yürütüleceğine, muhalefet iktidar ilişkilerinin nasıl düzenleneceğine, muhalefete karşı iktidarın nasıl davranacağına ilişkin olarak anlayışlar ve davranış kuralları gelişmemişti.

1950 seçimleri, topluma, iktidarın seçmenlerin oylarıyla değiştirilebileceğini göstermiştir. Bu deneyim Türk toplumunda siyaset olgusunun nasıl algılandığını derinden etkilenmiştir. Bu etkiye her iki kesim açısından (seçilenler ve seçmenler) bakacak olursak;

- Seçilenler açısından, seçmenlerin oyları onların olumlu karşıladığı faaliyetin gerçekleştirilmesi ve siyasalların izlenmesiyle bağlantılı olduğu da anlaşılmıştır.
- Seçmenler açısından da, iktidarın ve siyasal partilerin oy desteğine bağımlı olduğunu kavramışlardır.¹⁷⁷

DP'nin zaferinin arkasındaki desteğinin gücüne ve çeşitliliğine rağmen, gerçek olan zafer herkese sürpriz oldu. Özellikle, Türklerin ve yabancıların, bu kadar uzun süre (27 yıl) iktidar tekelden yararlanmış bir partinin yenilgiye uğramağa müsaade edeceğine veya yenilse bile, sükunetle galiplere boyun eğeceğine açıkça inanmaması sebebiyle sürpriz oldu.¹⁷⁸

DP'ye yönelişin sebepleri ve zaferinin arkasında yatan nedenleri belirleyen B.Lewis, şu nedenleri sıralamıştır.

- 1950'deki DP zaferi bir parti değişikliğinden daha fazla bir şeydi. CHP'den hoşnutsuz olan herkes ona karşı şikayetini tescil etmek fırsatını buldu ve kullandı.
- DP'nin destekleyici kitleleri arasında, partinin ve politikacının şekillenmesin de rol oynayan bazı önemli çıkarlar ve gruplar ayırt edilebilir. Bunlardan

¹⁷⁶ Lewis, Bernard; a.g.e., s.313-314

¹⁷⁷ Turan, İlder; "Türkiye'de Siyasal Kültürün Oluşumu", Türkiye'de Siyaset (Der: Kalaycıoğlu, Ersin-Sarıbay, Y. Ali) Der yy, İst. Tarihsiz, s. 451-452

¹⁷⁸ Lewis, Bernard; a.g.e., s.317

biri, özellikle Anadolu ağaları büyük ve orta toprak sahipleridir. Yapılan uygulamalar ağaların kızgınlıkları DP'ye yönelişi sağladı.

- Birkaç yıldan beri güç ve çap bakımından büyümekte olan dini canlanmanın liderleri de bu değişiklik lehindeydi.

- DP yanlısı kampta oldukça farklı diğer bir unsur, son on yıllarda yetişmiş olan ticari ve sınai orta sınıf idi.

- Gayri müslim azınlıklar, savaş sonrası yıllarda çok daha liberal politikadan yararlanmış olmakla beraber, 1942 yılının mali katliamından sorumlu partiye karşı pek yakınlık duymadılar ve ticari çıkarlarına olan sempatik tutumundan dolayı DP'yi daha istekli desteklediler.

- Ordu ve bürokrasi mensupları

- Halk kitlesi ¹⁷⁹

1950 ve sonrası yaşanan değişimler çok köklü ve önemlidir. Şahısları putlaştırıp onlara tapma alışkanlığı öldürücü bir darbe yemiştir. Diktatörlük, gerek iktidar gerekse muhalefet partilerinin reddettiği, itibarını kaybeden bir müessese haline gelmiştir. Görüşlerini cesaretle belirten muhalif bir basın vardır. Bütün bunların altında da Türk demokrasisini teminata alan çok daha sağlam bir temel vardır. Yıllardır süren mücadeleleri sonunda olgunlaşmış büyük bir vatandaş kitlesi vardır. Artık zor kazanılmış hürriyetlerini muhafaza edebilmek için canlı şekilde politika hayatına katılmaktadırlar.

Bütün bu olumlu gelişmelere rağmen, demokrasinin kuruluşu henüz tamamlanmış değildir. Şahsiyetlerinden, ideolojilere kadar uzanan bir sürü hususlar bu demokrasinin kurulmasını engellemektedir.¹⁸⁰

Ülkemizde çok partili demokratik hayata geçmeden önce politika yapmak, devlet ve millet problemleri hakkında söz söyleme hakkı, belli şahıs ve çevrelere verilmiştir. Halk, devlet adamlarının kafalarında varolduğunu sandığı bir hikmetin umuduyla teselli olmaya çalışırdı. Eleştiri ve şikayet tenhalarda yapılırdı.

¹⁷⁹ Lewis, Bernard; a.g.e., s.314-316

¹⁸⁰ Karpat, Kemal; a.g.e., s.23

Çok partili demokratik hayat, herkese, her sınıf ve meslekten insana politika yapma hakkını tanıdı ve giderek politika yapmak iştahı o kadar kabardı ki, hem öğretmenliği hem politikacılığı birlikte götürmek, hem imamlık hem politikacılık yapmaya kadar çerçeve genişledi.¹⁸¹

1950'den günümüze seçimler ve çok partili hayat Türk siyasal hayatında çok önemli izler bıraktı. Bu bağlamda 1950 seçimlerinin yol açtığı sonuçlar üç başlık altında toplanabilir.

- Laiklik uygulamasının gevşemesi
- Kırsal kesime ekonomik destek politikalarına ağırlık verilmesi
- Parti teşkilatlarının geleneksel bürokrasi karşısında önem kazanması

1950'li seçimlerini izleyen dönemde kitleler ilk defa kendilerini güçlü hissetmeye ve merkez üzerinde etkili olmaya başladılar. Böylece çevrenin merkezle bütünleşmesi süreci hızlandı ve toplumdan bağımsız güçlü devlet geleneğinin bazı aşırı yönleri törpülenmeye başladı. Seçmen düzeyinde pragmatik hizmet talebine yönelik, ideolojik katılıktan uzak eğilimleri ortaya koydu.¹⁸²

1950'li sonrasını Türk siyasal kültürü açısından değerlendiren İlder Turan; bu dönemde seçmenlerin zihnine oy kullanmak ile vatandaşların isteklerine duyarlı yönetimin ilişkili olduğu düşüncesi yerleşmiş görünüyordu. Bu anlayış zaman zaman vatandaşların iktidarın abartmalı bekleyişler içine girmesine neden oluyor, verilen oyların hemen ve somut karşılık görmesi isteniyordu. Seçmenlerin siyasete bakışları pragmatikti, hizmet bekliyordu.

1957 seçimlerinden sonra, seçmenler arasındaki kutuplaşma eğilimlerinde bir artış görülmüş, siyasal dünyayı biz-onlar ikiliği içinde görme eğilimleri yaygınlaşmıştır. 1950'li yıllarının sonuna gelindiğinde, iktidarın seçim sonucu belirlenebileceği Türk siyasal geleneğine köklüce yerleşmişti.¹⁸³

¹⁸¹ Bozbeyli, Ferruh; "Günümüz Siyaset Anlayışının Milli Bütünlüğe Yansımaları" Tartışılan Değerler Açısından Türkiye, T.Diyaret Vak yy, Ank, 1996, s.228

¹⁸² Ergüder, Üstün; "Türkiye'de Demokrasi, Seçimler ve Siyasal Kültür" Bülten TDV yy, Sayı: Temmuz-Ekim 1988, s.6

¹⁸³ Turan, İlder; "Türkiye'de Siyasal Kültürün Oluşumu" Türkiye'de Siyaset (Der: Kalaycıoğlu, Ersin-Sarıbay, Y.Ali) Der yy, İst, tarihsiz, s.453

Türkiye’de çok partili bir sisteme geçilmesinin yakın bir sonucu seçkinler arasındaki Kemalist birliğin parçalanması ve seçkinler içinde yoğun bir çatışmanın yeniden canlanması olmuştur. Artık, DP’nin temsil ettiği siyasal seçkinlerle CHP ile güçlü ideolojik ve duygusal bağları olan resmi seçkinler arasında birlikten söz etmeye imkan kalmamıştır.¹⁸⁴

DP dönemi,(1950-60) Türk toplumunda bürokrasinin ağırlığının azaltıldığı bir dönem olarak tanımlanabilir. Devlet seçkinleri, parlamentodaki hakim konumlarını ve siyasal seçkinlerle olan güçlü bağlarını kaybettikleri gibi, genel olarak nitelikleri, statüleri, itibarları, güvenilirlikleri ve gelirleri de büyük ölçüde azalmıştır.¹⁸⁵

1950-60 dönemi rekabetçi ve çoğulcu bir politik sistemin kurumsallaşması doğrultusunda gerekli olan dönüşümlerin gerçekleştirilemediği, muhalefetin kurumsallaşmadığı bir dönemdir. Dönemin sonlarına doğru güçler birliğine dayanan 1924 anayasasının değiştirilmesi, iktidarın baskısı karşısında güvencesiz kalan muhalefetin talepleri arasında yer almıştır. Ancak bu kez de, devlet mekanizması içinde, meclis çoğunluğunun başka bir güvencesi olmadığı kaygısıyla hareket eden iktidar partisi direnmiş ve böylelikle 1960 darbesine giden yol açılmıştır.¹⁸⁶

Rekabete dayalı parti sistemine 1946-50 döneminde geçişten itibaren iki partinin egemenliği Türk parti sisteminin en belirgin özelliği olmuştur.

1950-60 arasında DP-CHP, 1960’tan sonra ise AP-CHP

1961 seçimleri, 1960 askeri yönetimi ve DP’nin fes edilmesinden sonra yapıldı. 1969 seçimleri ülkemizde partilere yönelen destek örüntülerindeki belli başlı değişikliğe işaret eden önemli seçimlerdir. Ama yinede iki partinin egemenliği altında, Türk parti sistemi sürmüştür.

1973 seçimleri ise Türk seçim tarihi için önemlidir. Çünkü bu seçimler iki büyük partinin egemenliğinin son bulduğunu işaret eden seçimler oldu. Bu seçimlerden sonra koalisyon hükümetleri olağan uygulamalar haline geldi.¹⁸⁷

¹⁸⁴ Özbudun, Ergun-Kalaycıoğlu, Ersin-Köker, Levent; Türkiye’de Demokratik Siyasal Kültür, 11/11 yy, Ank, 1995, s.16

¹⁸⁵ Özbudun, Ergun-Kalaycıoğlu, Ersin- Köker, Levent; a.g.e., s.17

¹⁸⁶ Kara-İncioğlu, Nihal; a.g.m., s.69-86

¹⁸⁷ Ergüder, Üstün; “Türkiye’de Değişen Seçmen Davranış Örüntüleri” Türkiye’de Siyaset (Der. Kalaycıoğlu, Ersin-Sarıbay, Y.Ali) Der yy, İst, tarihsiz, s.363

1950 sonrası CHP'nin sürekli eleştiri politikası, DP'nin demokrasi yorumuna uymuyordu. Başbakan yardımcı Samet Ağaoğlu'nun şu sözleri bunu gösteriyordu. "Demokrasi bir sayı rejimidir, bu rejimde yığınlar ne isterse o olur. Biz, iktidar mesulleri sıfatıyla bir avuç aydının tenkidine ve gürültüsüne değil, halk yığınlarının belirlediği isteklere uymak zorundayız."¹⁸⁸

1950 yılında başlayan çok partili dönem, sivil toplum konusunda yeni bir dönem başlatmıştır. DP'nin iktidara gelmesiyle birlikte tek parti döneminde yasaklanmış olan sivil toplum unsurlarının tekrar sahneye çıktığını görmekteyiz. Dini gruplar, işveren kesimi, işçi sendikaları, köylü grupları, farklılaşan medya gibi unsurlar sayılabilir.

Toplumsal alanda bu tür sivil toplum unsurlarının geliştirdiği canlanma söz konusu iken, iktisadi alanda, Türkiye kendi etrafındaki duvarları aşarak, batıyla bütünleşme yoluna gitmiş, siyasi alanda ise, çok sayıda siyasal partinin yanında farklı sosyal grupların gelişmesi söz konusu olmuştur.¹⁸⁹

2 Mayıs 1954'te ülkede genel seçimler yapıldı. Seçim sonuçları yine beklenen gibi oldu. Katılımın %88.6 olduğu seçimlerde;

DP	: 5.151.350 oyla 490 milletvekili	
CHP	: 3.161.696 oyla 30 milletvekili	
KP	: 57.011 oyla 5 milletvekili	
Bağımsızlar	: 137.318 oyla 10 milletvekili	çıkardılar. ¹⁹⁰

1954 seçimlerini her iki parti ve ülkemiz açısından değerlendirecek olursak; Partilerin, bu seçime girerken, seçmen gözündeki yerlerinde pek bir değişiklik olmamıştı. DP ilk dört yıllık iktidar döneminde kendisine destek veren yığınların beklediği yönde kararlar almış ve programlar uygulamıştı. Bu seçimler CHP'de tam bir çöküntü ve dağılma yaratmıştı.

Cumhuriyet tarihinde ilk kez meclis üyeleri ile seçmen barışmıştı. Anadolu'nun herhangi bir yöresinden gelen kişi, yöre milletvekillerini bulabiliyor, derdini

¹⁸⁸ Ahmad, Feroz; a.g.e., s.56

¹⁸⁹ Çaha, Ömer; "1980 Sonrası Türkiyesinde Sivil Toplum Arayışları" Yeni Türkiye, Cumhuriyet Özel Sayısı II, Sayı: 23-24, Eylül-Aralık 19998, s.866

¹⁹⁰ DİE; a.g.e., s.204

anlatabiliyor, nihayet T.B.M.M'ne girebiliyordu. Tek parti devrinin seçkinci halkı, köylüyü, küçük gören tavrını hatırlayanlar için olanlar adete bir devrimdi.¹⁹¹

1957 seçimleri, 1954 seçimlerinden üç yıl gibi uzun sayılamayacak bir süre geçtikten sonra yapıldı. Katılımın %76.6 olduğu seçim sonuçları şöyledir.¹⁹²

DP	: 4.372.621	(%47.26)	→	419 milletvekili
CHP	: 3.753.136	(%40.5)	→	173 milletvekili
CMP	: 652.064		→	4 milletvekili
HP	: 350.597		→	4 milletvekili
Bağımsızlar	: 4.994		→	2 milletvekili çıkardılar.

1957 seçimleri DP'nin iktidarı altında, gittikçe sertleşen bir siyasal ortamda yapıldı. Bu seçimler önemli ve ilginçtir. Şöyle ki;

- Türkiye tarihinde, 1912 Hürriyet ve itilaf birleşmesinden sonra ilk kez geniş bir muhalefet cephesinin oluştuğunu görmekteyiz.

- Yine ilk kez bu seçimle, iki meclisli parlamento, anayasa mahkemesi, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) gibi bir dizi yeni düşünce ve oluşumlar ortaya atılmıştır.¹⁹³

Bu dönem, DP iktidarının çok tartışılmaya başlandığı dönemdir. Yaptığı uygulamalar, aldığı kararlar ağır bir şekilde eleştirilmektedir. Bu durum seçim sonuçlarından da anlaşılmaktadır. 1950 ve 1954 seçimlerine göre CHP'nin oylarında ve çıkardığı milletvekili sayılarında artış gözlenmektedir.

DP muhalefet yıllarında çok yakındığı anti-demokratik yollara kendi başvurmaya başlamıştır. Bir yandan kamu personeline özellikle yargıçlara ve öğretim üyelerine yönelik sindirme politikasını yürütmeye çalışırken, bir yandan da basını mevcut yasaları daha da ağırlaştırarak baskı altında tutmaya çalışıyordu.¹⁹⁴

1950-60 dönemi demokratikleşme açısından ele geçmez bir fırsattı. Ancak bu fırsat kaçırılmıştı. 1908 den beri ilk kez sivil diye nitelenebilecek bir iktidar gelmiş ve

¹⁹¹ Çavdar, Tevfik; Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, Cilt II, İmge yy, Ank, 1996, s.46-49

¹⁹² DİE; a.g.e., s.204

¹⁹³ Çavdar, Tevfik; a.g.e., s.65-70

¹⁹⁴ Çavdar, Tevfik; a.g.e., s.63

bu iktidar muhalefet yıllarında seçim meydanlarında vaatettiği demokratik kuralları, kurumları hayata geçirememişti. O dönemde demokrasi anlayışına iki öge egemendi.

- Dört yılda bir seçim yapmak.
- Seçimde çoğunluğu kazanan partinin kayıtsız şartsız egemenliği

Bu dönem için iyi yönde değerlendirmelerin yapılması yanında olumsuz yönleriyle de ön plana çıkan düşünceler var. Bu olumsuz değerlendirmeyi maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz.

1) Düşüncece çoğulculuk reddedilince, basın özgürlüğünden söz etmek mümkün olmayacaktır.

2) Örgütlenme özgürlüğünden de söz etmek mümkün değildir.

3) Temel insan hakları kağıt üzerinde kalmıştır.

4) İşçiler ve sendikalar her zaman olduğu gibi baskı altındadır.

5) Ülkenin ekonomiden askeri alana kadar her yönüyle dışa bağımlılığının arttığı bir dönemdir.

6) Çoğulcu, katılımcı bir yapı bu dönemde hayata geçirilememiştir. Halk ülke yönetiminde, sadece seçimden seçime biçimsel olarak söz sahibi olabiliyordu.¹⁹⁵ Böyle bir değerlendirme 1950-60 döneminde ortaya çıkan durumu pek yansıtmamaktadır. Bunun yanında bu değerlendirmede ortaya atılan problemler günümüzde de pek çoğunun devam ettiği dikkate alınır, sağlıklı bir saptama olmayacağı açıktır.

14 Mayıs 1950 de modernleşme yolunda bir toplum olan Türkiye'de 27 yıllık tek parti yönetimine halkın oyları ile son verildi ve demokratik rejimin üzerinden sadece dört yıl (1946) geçmiş olmasına rağmen çeşitli baskı yasalarıyla tahkim edilmiş bulunan bir iktidar, muhalefete devredildi.

Toplumun siyasal yaşamındaki olgunlaşmanın ilk örneği sayılması gereken ve gelecek için umutlar beslenmesine yol açtığından şüphe edilemeyecek olan bu dönem (1950-60) ne yazık ki, 1960 ta beklenmedik bir askeri müdahaleyle kesintiye uğradı ve Türkiye'de darbeler dönemi açıldı.¹⁹⁶

¹⁹⁵ Çavdar, Tevfik; a.g.e. s. 81-83

¹⁹⁶ Oktay, Ahmet; Türkiye'de Popüler Kültür, Yapı Kredi Bank. yy, İst., 1993, s.11

I-1960-1971 DÖNEMİ

27 Mayıs 1960 sabahı Türkiye, radyoda yayınlanan marşlar ve silahlı kuvvetlerin yönetime el koyduğu anonsu ile uyandı. Darbeyi gerçekleştirenlerin ilk bildirilerinde üzerinde ısrarla durdukları iki nokta vardı.

- TSK, ülkede kardeş kavgasını engellemek için yönetime el koymuş bulunmaktadır.

- Türkiye dış politikası açısından Nota'ya ve Cento'ya bağlıdır.

İlk bildiride silahlı kuvvetler imzası varken, daha sonrakilerde ise “Milli Birlik Komitesi” imzası yer almaya başladı.

Darbenin başlangıcından, 7 Temmuz 1961’de kabul edilen anayasaya kadar ülkede cereyan eden gelişmelere kısaca bakacak olursak.

- İlk olarak geçici bir anayasa hazırlamak üzere profesörler çağrıldı.
- Büyük çoğunluğu sivillerden oluşan bir hükümet atandı.
- Komisyonun hazırladığı geçici anayasa 12 Haziran 1960’da resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girdi. Ağustos ayında “geçici” ifadesi kaldırıldı.

- Milli Birlik Komitesi (MBK)’nın aldığı iki karar, (dört bin subayın emekli edilmesi ve G.Doğu’daki 55 toprak ağasının batı illerine sürülmesi) büyük yankı uyandırdı.

- Darbeyi gerçekleştiren subaylar arasında 14’er olarak adlandırılan grubun tasfiyesinden sonra geriye kalan üyelerin oluşturdukları MBK, kurucu meclisle ilgili Turhan Feyzioğlu tarafından hazırlanan kurucu Meclis Anayasası Aralık 1960’da kabul edildi. 9 Temmuz 1961’de yapılan halk oylamasında %61.7 oranla yeni anayasa kabul edildi.¹⁹⁷

27 Mayıs hareketinin tüm çalışan sınıf ve kesimlerin değilse de aydınların ve bürokrasinin desteğine sahip olduğu ve özgürlük vaadiyle gelen DP’nin özellikle, ekonomik düzeyin zorlanmasıyla sonunda bir baskı düzenine yöneldiği yolundaki

¹⁹⁷ Çavdar, Tefvik; a.g.e., s.87-102

haklılık ve doğruluk payı taşıyan yorumlar, müdahalenin başlamış bir süreci durduğu gerçeğinin görmezden gelmesini gerektirmez.¹⁹⁸

Menderes hükümetini deviren 1960 askeri müdahalesi asker ve sivil resmi seçkinlerin, Türk toplumundaki iktidar, statü ve itibarlarının gerileyişine karşı bir tepkisi olarak görülebilir.

Daha sonraki yıllarda AP'nin kazandığı seçimlerden ümitsizliğe kapılan radikal subaylar, köklü sosyal reformları gerçekleştirmek için, uzun süreli bir askeri rejim kurmayı dahi planlıyorlardı. Aslında AP hükümetini istifaya zorlayan 12 Mart 1971 muhtırası, yüksek komutanların radikal bir darbeyi önleyebilmek amacıyla son dakikada giriştikleri bir eylemdi.¹⁹⁹

1961 Anayasası

Bu anayasa, önceki anayasalardan hazırlanış ve içerik gibi yönlerden büyük farklılıklar gösterir. Anayasa, Türk toplumuna batı demokrasileri anlamında çoğulculuk ve katılımcılık gibi çağdaş batı demokrasilerinin temel ilkelerini kazandırmak istemiştir.

1924 Anayasası meclisin üstünlüğü ilkesini benimsediği halde 1961 anayasası egemenliğin kayıtsız şartsız millette olduğunu ve bu egemenliği yine milletin anayasa kuralları içinde yetkili organlar aracılığı ile kullanacağını hükme bağlamıştır.

1961 anayasasının bir diğer özelliği, anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcı ilkesidir. Yine bir başka özelliği, kişi hak ve özgürlüklerine 1924 anayasasından çok daha geniş yer vermiş olmasıdır.

Bu anayasanın da 1971 ve 1973 değişiklikleriyle üçte biri değiştirilmiştir.²⁰⁰

1961 anayasası Türk demokrasisine şu esasları getirmiştir.

1- Batı demokrasisi ilkelerine dayanan ve demokratik ve sosyal hukuk devleti düzenini korumak ve yerleştirmek başlıca gayedir.

2- Devlet idaresi parlamenter sistem esaslarına dayanır.

3- Temel haklar ve ödevler mümkün olan genişlikte sağlanacaktır.

4- Kalkınma, hürriyet ve demokrasi düzeni içinde gerçekleşecektir.

¹⁹⁸ Oktay, Ahmet; a.g.e., s.11

¹⁹⁹ Özbudun, Ergun-Kalaycıoğlu, Ersin-Köker-Levent; a.g.e., s.18-23

5- Yasama ve yürütme ilişkilerinde “İstikrarlı hükümet ve tesirli denetim esastır;”

6- Parlamento, birbirini tamamlayacak şekilde çift meclisle faaliyette bulunur.

7- Seçimlerin, yönetim ve denetimi hakimlere aittir.

8- Siyasi partiler iktidarda veya muhalefette olsunlar, siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır ve denetlenmeleri konusunda anayasa mahkemesi yetkilidir.

9- Mahkemelerin bağımsızlığı ve hakim teminatı sağlanmıştır.

10- Türk milletinin bu günkü ve yarınki medeni varlığının vazgeçilmez unsuru olarak Atatürk devrinin bir bütün halinde korunması fikri teminata bağlanmıştır.²⁰¹

1961 anayasasıyla Türk demokrasisine yada yürütme mekanizmasına çeşitli yenilikler girmiştir. Bunlar;

- Milli Güvenlik Kurulu
- Anayasa Mahkemesi
- Çift Meclis
- Devlet Planlama Teşkilatı

27 Mayıs darbesi Türkiye’de ordunun siyaset içerisinde belirleyici rol oynamaya başladığı bir dönüm noktasıdır. Askerin siyasette etkin olma, bir anlamda bir çeşit örtülü iktidar olma dönemi başlamıştır.

Milli Güvenlik Kurulu;

1961 anayasası (Madde 111) “MGK, milli güvenlik ile ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında yardımcılık etmek üzere gerekli temel görüşleri bakanlar kuruluna bildirir.”²⁰²

Milli güvenlik kurulu 1961 anayasası ile Türk devlet örgütüne girmiştir. Ancak, bu kurulun anayasal düzeyde olmayan bir benzeri 1949 yılında bir kanunla kurulmuş bulunuyordu. ABD’de 1947’de oluşturulmuş olan milli güvenlik konseyinden

²⁰⁰ Öztekin, Ali; a.g.e., s.58

²⁰¹ Aydın, Turgay; a.g.e., s.119

²⁰² Çavdar, Tevfik; a.g.e., s.109.vd.

esinlenerek kurulmuşa benzeyen “Milli Savunma Yüksek Kurulu” ile günümüzün MGK arasında benzerlik görülüyor.

MGK, milli güvenliğin sağlanmasından T.B.M.M’ne karşı sorumlu olan bakanlar kuruluna bu konuda yardımcı olması ön görülmüş anayasal bir organdır. Kurulun bağlayıcı, emredici kararlar alması söz konusu olmayan işlevi bakanlar kuruluna tavsiye edilecek görüşleri geliştirmekten ibaret bulunan danışmacı bir kuruluştur.

MGK’nın Türk siyasal hayatında tartışmalara yol açmış özellikle bakanlar kurulunun üstüne çıkarılması, kurula atfen kamuya yapılan açıklamalar ve çıkarılan bildiriler. Bunlar hem anayasaya aykırı hem de sakıncalı uygulamalardır. Çünkü kurulun işlevi bakanlar kuruluna tavsiyede bulunmaktır.²⁰³

Çift Meclis: 1961 anayasası ile hayata geçirilmiştir. Millet Meclisi; nisbi temsil yönetimiyle seçilen 450 üyeden oluşur. Senato ise; çoğunluk sistemi ile seçilen 150 üye ile eski Milli Birlik Komitesi üyelerinin ve eski Cumhurbaşkanlarının tabii senatör olarak katılmasıyla ve de C. Başkanınca atanan on beş üyeden oluşmaktaydı. 6 yıllık bir dönem için seçilirlerdi. Üyelerin üçte biri iki yılda bir yenilenmesi, kamu oyunun nabzını tutma açısında olumluydu.

Yasalar önce mecliste görüşülürdü. Daha sonra senatoya sevk edilirdi. İki meclisli sisteme DP’nin çoğunluk diktası nedeniyle ihtiyaç duyulmuştu. Böylece meclisin kararlarının irdelenmesinin sağlayacağı düşünülüyordu. Unutulan bir konu, meclisin alacağı bazı radikal kararları senatonun engelleyebileceğidir.²⁰⁴

1961 anayasası, geniş halk kitlesinin kısa bir sürede kavuştuğu refahın kendisine sağladığı güvenle devlet hayatına ağırlık koymasına tepki ile yeni bir anayasa yapıldı.

Parlamento, “Millet Meclisi” ve “Cumhuriyet Senatosun”dan oluşmaktaydı. Senatörlük batı toplumunda aristokrat zümrenin koruyucusu olarak ortaya çıkmıştır. Türk toplumunda ise böyle bir zümre yoktur. Buraya seçilmek için getirilen yüksek öğrenim yapmak, kırk yaşını doldurmak şartlarına bakılırsa Cumhuriyet senatosunun, hakimiyetin kullanılmasında aydın zümrenin ağırlığını sağlamak için kurulmuş suni bir

²⁰³ Aybay, Rona; “Milli Güvenlik Kavramı ve Milli Güvenlik Kurulu” A.Ü.S.B.F. Dergisi, Cilt 33, Sevinç Mat., Ank, 1979, s.73-81

²⁰⁴ Çavdar, Tevfik; a.g.e., s.103 v.d.

müessese olduğu anlaşılır. Cumhuriyet senatosunun oluşturulmasında bazı yöntemlerin demokratik düzenin espirisiyle bağdaşmasa da, devlet tecrübesi bakımından yararlı olabilir ve Türk devlet geleneğine ters düşmezdi. Ancak tabi senatörlüğün Milli Birlik Komitesi, üyelerinden de oluşması, demokratik devlet geleneğiyle hiçbir suretle bağdaşması mümkün değildi.²⁰⁵

Anayasa Mahkemesi:

DP iktidarı, CHP'nin iddiasına göre çoğunluk baskısı kurarak anayasayı ihlal etmesi, anayasa mahkemesini gündeme getirdi.

1961 anayasasının (147. Maddesi) “anayasa mahkemesi, kanunların ve T.B.M.M’i iç tüzüğünün anayasaya uygunluğunu denetler.”

Bu mahkeme özellikle sağ iktidarlar tarafından eleştirilmiş ve ulusal egemenliği kısıtlayan bir kurum olarak görülmüştür. Aslında mahkemenin verdiği kararlarda tek sınırlayıcı unsur anayasa olduğu için engelleyici unsur bizzat anayasanın kendisidir.²⁰⁶

Türk siyasal sisteminde anayasanın üstünlüğü ilkesi öteden beri benimsenmiş bir ilke olmakla beraber, yasama alanı üzerinde yargı denetiminin kurulması oldukça yeni bir deneme olarak 1961 anayasasıyla kuruldu.

İtalya ve Almanya anayasa mahkemelerinin örnek alındığı Türk anayasa mahkemesi ile, anayasa taslağını hazırlayanlar anayasadaki, demokratik, laik ve cumhuriyetçi ilkeleri güvenceye almayı amaçlamıştır. Bu ilkelerin yargı organı aracılığıyla korunmasında siyasal kadrolara karşı duyulan güvensizlik önemli bir etken olmuştur.

Demokrasinin çoğunluk egemenliğe dayanan, mutlak bir yönetim kurmak demek olmadığı, siyaseti oluşturan organların karşılıklı bir denetim süreci içinde işlemeleri gereği yeni anayasanın temel tanımlarından biridir. İşte oluşturulan mahkemede bu genel tanımlama içinde açıklığa kavuşmaktadır.²⁰⁷

²⁰⁵ Niyazi, Mehmet; a.g.e., s.168 v.d.

²⁰⁶ Çavdar, Tevfik; a.g.e., s.104 v.d.

²⁰⁷ Oktay, Cemil; “Anayasa Mahkemesi, İdari Yargı, Ferdi Girişim Yolu ile Denetim Deneyleri” A.Ü.S.B.F. Dergisi, Cilt 33, Sevinç. Mat. Ank, 1979, s.142-143

Devlet Planlama Teşkilatı: (DPT)

Planlama kavramı, iktisadi söylemimize 1961 anayasası ile girdi. Kalkınma planlarının ve yıllık programlarının hazırlanması amacıyla DPT bir anayasal kurum olarak oluşturuldu. Kurum iktisadi ve sosyal araştırmalar yapmakla da yükümlüydü.²⁰⁸

1961 Seçimleri:

Askeri darbeden ve 1961 anayasasının kabulünden sonra 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan seçime başlıca 4 parti katılmıştı. Katılımın %81 oranında gerçekleştiği seçim sonuçları şöyledir.

CHP	: 3.724.752	→	%36.7	→	173 milletvekili
AP	: 3.527.435	→	%34.8	→	158 milletvekili
CKMP	: 1.415.390	→	%14.0	→	54 milletvekili
YTP	: 1.391.934	→	%13.7	→	65 milletvekili

çıkarmışlardır.²⁰⁹

1961 anayasası iki meclisli yapı öngörmekteydi. Meclisin yanında bir de senato. Senato sonuçları ise şöyledir;

AP : 70	CKMP : 16
CHP: 36	YTP : 28

Seçim sonuçları herkes tarafından şaşkınlıkla karşılanmıştı. CHP'nin kazanacağını tahmin eden çevrelerde bir panik havası egemendi. 27 Mayıs hareketini gerçekleştirmiş olan askeri çevreler durumdan büyük huzursuzluk duymaktaydılar. Seçimin ertesinde silahlı kuvvetler duruma el konulması doğrultusunda girişimler başlamıştı. Seçimden 6 gün sonra toplanan silahlı kuvvetler birliği bir müdahale kararı aldı. Temel gerekçe seçimlerin umulan sonucu vermemesi idi. Çünkü DP'nin mirasını paylaşmak üzere seçime giren partiler hem oy açısından hem milletvekili sayısı yönünden çoğunluğa sahip olmuşlardı. 23 Ekimde genel kurmayda yapılan toplantıda Org. Cevdet Sunay, liderlere askerin koşullarını kabul ettireceklerini söyleyerek

²⁰⁸ Çavdar, Tefik; a.g.e., s.105

²⁰⁹ DİE, Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları, DİE Matbaası, Ank, 1998, s.6-7

müdahale havasını yumuşattı.²¹⁰ Bütün bunlar göstermektedir ki, darbenin amacı DP'yi ve zihniyetini yok etmektir. Böylece demokrasinin olmazsa olmaz koşullarından biri olan serbest seçimlerin bir kısım kesim tarafından hiçe sayılmasıdır.

Türkiye'nin batılı, Avrupalı sayılmak biçimindeki siyasal amacına öncelik vererek katıldığı bir diğer örgütte Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) idi. Günümüzdeki son şekli ile Avrupa Birliği. AET ile 12 Eylül 1963'de gerçekleştirilen ortaklık anlaşması Türkiye'de özellikle hükümet çevrelerinde iktisadi ve siyasal bir başarı olarak nitelendirilmiştir. Özü itibarı ile batılı liberal düzenlerin bir topluluğu olduğu için Türkiye'nin AET'a katılması iç siyasal yapısının genel çerçevesini belirleyici etki yapmış ve yapmaya da devam etmektedir.²¹¹

1965 Seçimleri

10.10.1965 tarihinde yapılan milletvekili genel seçiminde, 1961 seçimindeki sürprizin daha büyüğü gerçekleşerek, AP'nin tek başına iktidar olma sonucunu kazanmıştır. Katılımın %71.3 olduğu seçim sonuçları şöyledir.²¹²

AP	: 4.921.235	%52.9	————→	240 milletvekili
CHP	: 2.675.785	%28.7	————→	134 milletvekili
MP	: 582.704	%6.3	————→	31 milletvekili
CMKP	: 208.696	%2.2	————→	11 milletvekili
TİP	: 276.101	%3.0	————→	14 milletvekili
YTP	: 346.514	%3.7	————→	19 milletvekili
Bağımsızlar	: 296.523	%	————→	1 milletvekili

Bu seçimler sonucunda tek başına iktidar olan AP ülkeyi dört yıl süre ile 1969 yılına kadar yönetmiştir.

²¹⁰ Çavdar Tevfik; a.g.e., s.115-118

²¹¹ Kürkçüoğlu, Ömer; a.g.m., s.244-245

²¹² DİE; a.g.e., s.6-7

1969 Seçimleri:

12-10-1969 seçimlerinden önce CHP'den Turhan Fevzioğlu ve 47 arkadaşı istifa ederek yeni bir parti kurdular. CHP bu bölünme nedeniyle beklediği başarıyı elde edemedi.²¹³

Katılımın %64.3 oranında düşük bir seviyede gerçekleştiği seçim sonuçları şöyledir.

AP	: 4.229.712	%46.5	→	256 milletvekili
CHP	: 2.487.006	%27.4	→	143 milletvekili
CGP	: 597.818	%6.6	→	15 milletvekili
MP	: 292.961	%3.2	→	6 milletvekili
MHP	: 275.091	%3	→	1 milletvekili
TBP	: 254.695	%2.8	→	8 milletvekili
TİP	: 243.631	%2.7	→	2 milletvekili
YTP	: 197.929	%2.2	→	6 milletvekili
Bağımsızlar:	511.023	%	→	13 milletvekili

çıkarmışlardır.²¹⁴

²¹³ Çavdar, Tefvik; a.g.e., s.161

²¹⁴ DİE; a.g.e., s.6-7

J- 1971-1980 DÖNEMİ

Özellikle 1967 yılından sonra genel bir askeri darbe yada müdahale beklentileri güçlendi. 9 Martta yapılacak darbe çeşitli nedenlerle 12 Martta yapıldı. Başta Genelkurmay başkanı olmak üzere bütün kuvvet komutanlarının katılımı ile hazırlanan bir muhtıra, öğle haberleri sırasında radyodan öncelikle okundu. Üç temel konuyu içeren muhtıra;

1. Parlamento ve hükümet, süregelen tutum, görüş ve icraatı ile yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası sosyal ve ekonomik huzursuzluk içine sokmuş. Atatürk'ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve anayasanın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup T.C'nin geleceği ağır bir tehlike içerisine düşürülmüştür.

2. Türk milletinin sinesinden çıkan silahlı kuvvetlerin bu vehim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çarelerin partiler üstü bir anlayışla meclislerinizce değerlendirerek mevcut anarşik durumu giderecek ve anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılap kanunlarını uygulayacak ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kuralları içinde teşekkülü zaruri görülmektedir.

3. Bu husus süratle tahakkuk ettirilmediği takdirde, TSK'î kanunların kendisine verdiği T.C.'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek idareyi doğrudan doğruya olmaya kararlıdır.²¹⁵

Türk siyasal hayatında "12 Mart Muhtırası" diye bilinen olayın öncesi ve sonrasında "Milli Güvenlik Kurulu" çok tartışılan bir konu olmuştur. Muhtıranın verilmesinden önceki dönemde M.G.K'nın kamuoyunu duyuru niteliğinde bildiri çıkarması da bazı tepkilere yol açmış ve kurulu siyasal tartışmaların konusu haline getirmiştir. Tartışmalar ve tepkiler M.G.K'nın anayasal düzen içinde gerekli bir organ olup olmadığının tartışmasına bile yol açmıştır.²¹⁶ Bu tartışmalar Türk siyasetinde dönem dönem devam etmekte, son dönemde ise 28 Şubat 1997 tarihinde tekrar tartışmaların odağı haline geldi.

²¹⁵ Çavdar, Tevfik; a.g.e. ,s .194-195

²¹⁶ Aybay, Rona; a.g.m. s. 78

1971 Muhtırası da tarihimize enteresan bir askeri darbe olarak geçmiştir. Ordunun alt kademelerinin bir askeri darbe hazırlığını fark eden üst düzey komutanlar mevcut hükümete bir muhtıra vererek istifaya zorlamışlardır. Bunun ardından başbakan S. Demirel istifa etmişti. Meclis fes edilmemişti. Sadece muhtıracıların desteklediği Nihat Erim'in başbakanlığın bir beyin kabinesi teşkil edilmiş ve istedikleri bir takım kanunların mecliste çıkması sağlanmıştır. Nihat Erim de iki başarısız hükümet deneyiminden sonra çekildi.²¹⁷

12 Mart 1971 Muhtırasından sonra kurdurulan Nihat Erim hükümeti sırasında 1961 anayasasında değişiklik gündeme geldi. Bazı değişiklikler yapıldı. Değişiklik problemi üzerine basında çok tartışma oldu. Karşı çıkanlar, suçlanması gereken anayasa değil, onu uygulamayan politikacılar olduğunu ileri sürüyorlardı.

Türk toplumuna yeni ufuklar açan 1961 anayasası dönüm noktasıydı, getirdiği özgürlükler kısıtlamamalıydı. Nihat Erim'in Türk anayasasının bazı Avrupa ülkelerinin anayasalarından daha ilerici olduğuna dair iddiasına karşılık Ecevit, Türk hükümetinin, Türk anayasasını gericileştirerek buna karşılık vermemesi gerektiği yanıtını verdi. Avrupa'daki hak ve özgürlük Türkiye'dekinden çok daha derin köklere sahipti ve bu nedenle garanti edilmesi gerekmiyordu. Türkiye'deki özgürlükler yeni ve kök salmamıştı ve anayasanın bunları güvenceye alıp korumak zorunda olmasının nedeni budur.²¹⁸ Tüm bunlara ek olarak söyleyecek şey yapılan değişiklikler geri adım niteliğindeydi.²¹⁹ Bu tartışmaların 1980 anayasasından sonra da devam etti. Çünkü 1980 anayasası da, 1961 anayasasına göre hak ve özgürlükler açısından daha dar kapsamlı ve bu açıdan verilen hakların geri alınışı olarak değerlendirildi.

1971-73 döneminde Türkiye aleyhinde Avrupa Konseyi çerçevesinde oluşmakta olan tepkiler, belki Türkiye de 1973 genel seçimlerinin zamanında yapılmasını kolaylaştıran bir etken rolü oynadı.

Türkiye'nin birde demokrasiye son vermiş bir ülke durumuna düşüp, uluslararası alanda tam bir yalnızlığa itilmesinde kaygılananlar bulunduğu içindir ki, 1960 ve 1971

²¹⁷ Ünal, A. Ahmet; "Türkiyede Ordu, Bürokrasi ve Demokrasi" Türk yurdu, sayı: 122, Ekim 1997, s. 37

²¹⁸ Ahmad, Feroz; a.g.e. s. 285-286

²¹⁹ Çavdar, Tevfik; a.g.e. s. 211

deki müdahale öncesi ortama benzeyen iç koşulların varlığına rağmen, 1975-77 döneminde demokrasi yine de yaşayabildi. ²²⁰

1973 Seçimleri:

14.10. 1973 tarihinde yapılan ve katılımın %66.8 olduğu seçim sonuçları şöyledir. ²²¹

CHP	:	3.570.583	%33,3	→	185	Milletvekili
AP	:	3.197.897	%29,8	→	149	“
DP	:	1.275.502	%11,9	→	45	“
MSP	:	1.265.771	%11,8	→	48	“
CGP	:	564.343	%5,3	→	13	“
MHP	:	362.208	%6,4	→	3	“
TBP	:	121.759	%	→	1	“
Bağımsızlar	:	303.218	%	→	6	“

1973 seçimleri ile 12 Mart düzeni bir anlamda sona ermişti. Fakat demokrasimiz açısından durumsuz etkileri günümüze kadar sürmüştür.

Seçimlerden sonra ülke yüz günü aşkın bir süre hükümet bunalımı yaşadı. Hiçbir parti çoğunluğu sağlayamadığı için kimse hükümeti kurma başarısını gösteremedi. Sonunda CHP-MSP koalisyonu kuruldu ve 7.2.1974 tarihinde güvenoyu alabildi. Bu koalisyonun 235 günlük yaşamına da üç konudaki karar ve eylemleri dikkat çekti.

- Haş haş ekim yasağının kaldırılması.
- Genel af yasası.
- Kıbrıs hareketi. ²²²

²²⁰ Kürkçüoğlu, Ömer; a.g.m. s. 235

²²¹ DİE, a.g.e. s. 6-7

²²² Çavdar, Tevfik; a.g.e. s. 223-243

1973 seçimlerinden sonra uzun uğraşlardan sonra kurulan CHP-MSP koalisyonu bozuldu.

Türkiye'deki siyasi teamüllere göre istifa eden hükümet, yenisi kuruluncaya kadar görevini sürdürürdü. Ancak Ecevit CHP-MSP koalisyonu bozulup istifa ettikten sonra, yeni hükümetin kurulmasını makul bir süre bekleyeceğini, iş uzarsa bakanlıkları boşaltacağını söyledi.

Partiler arasında uzlaşma olmayınca C. Başkanı (F. Korutürk) kontenjan senatörü Sadi Irmak'a hükümeti kurma görevini verdi. Ancak kurduğu hükümet güvenoyu alamadı.

Bu arada sağ partiler kendi aralarında hükümet oluşturmaya çalıştılar. Müzakereler sonunda 28 Mart 1975'te 1. "Milliyetçi Cephe hükümeti" olarak adlandırılan hükümet kurulmuş oldu. Hükümet, AP, MSP, CGP ve MHP'den oluşmuştu.²²³

1977 Seçimleri

5.6. 1977 tarihinde yapılan ve katılımın 172,4 oranında gerçekleştiği milletvekili genel seçimi sonuçları şöyledir.²²⁴

CHP	: 6.136.171	%41,1	—————▶	213	Milletvekili
AP	: 5.468.202	%36,9	—————▶	189	"
MSP	: 1.269.918	%8,6	—————▶	24	"
MHP	: 951.544	%6,4	—————▶	16	"
CGP	: 277.713	%	—————▶	3	"
DP	: 274.484	%	—————▶	1	"
Bağımsızlar	: 370.035	%	—————▶	4	"

²²³ Çavdar, Tefvik; a.g.e. s. 243-244

²²⁴ DİE; a.g.e. s. 6-7

1977 seçimleri CHP'nin başarısıyla sonuçlandı. Ancak salt çoğunluk için yeterli olmadı. C.başkanı teamüllere uyarak seçimde en çok oyu alan B. Ecevit'e hükümeti kurma görevini verdi. Ecevit, yaptığı görüşmelerde tüm partilerden olumsuz cevap alınca, azınlık hükümeti kurdu. Ancak güvenoyu alamadı.

Bu gelişmelerden sonra, hükümeti kurma görevi S. Demirel'e verildi. Görüşmelerden sonra AP, MSP ve MHP'den oluşan "2. Milliyetçi cephe" diye anılan koalisyon hükümeti kuruldu. (21.7.1977) Bu koalisyonda beş ay gibi kısa bir süre devam edebildi. (31.12.1977)

Hükümet için asıl gelişmeler 11 Aralık 1977 yapılan yerel seçimlerde CHP'nin üstünlük sağlamasıyla oldu. Cumhuriyet tarihinde görülmemiş bir olay "Güneş Motel" diye anılan milletvekili transferiyle Bülent Ecevit hükümeti kuruldu. Bu duruma şöyle gelindi. Yerel seçimlerde CHP'nin başarısı hükümette rahatsızlık yaratınca, AP'den 11 Milletvekili istifa etti. Ecevit istifa eden milletvekilleriyle İstanbul da "Güneş Motel" de bir araya geldi. Yapılan pazarlıklar sonunda, büyük çoğunluğuna ve kendisini destekleyecek diğer milletvekillerine bakanlık vererek 2 Ocak 1978 tarihinde hükümeti kurdu. 17 Ocak'ta güvenoyu aldı.²²⁵

Ülkede anarşi, terör, ekonomik kriz ve kuyruklarda hat safhasına ulaşmıştı. Bu şartlarda olan ülkede 14 Ekim 1979 tarihinde Cumhuriyet Senatosunun üçte biri ve boş bulunan beş milletvekilliği için seçim yapıldı. Seçim sonuçları AP'nin üstünlüğü ile sonuçlandı. Bunun üzerine başbakan B. Ecevit istifa etti. (16 Ekim 1979)

S. Demirel sağ partilerin desteğiyle azınlık hükümetini kurdu. (25 Kasım 1979)

1 Aralık 1979 tarihinde, 1983'ten sonra ülkeye damgasını vuracak olan T. Özal, başbakanlık ve DPT müsteşarı olarak atandı. Özal, 24 Ocak 1980 tarihinde açıkladığı ekonomik bir reçeteyle ortaya çıktı. Türk parası devalüe edildi. Bundan sonra ki altı ay içinde sekiz kez bu tekrarlandı.

Bu yılların bir sorunu da Cumhurbaşkanlığı seçimidir. Görev süresi 7 Nisan 1980 tarihinde dolan F. Korutürk'ten sonra bir türlü uzlaşma sağlanıp bir aday seçilemedi.²²⁶

²²⁵ Çavdar, Tefvik; a.g.e. s. 248-253

²²⁶ Çavdar, Tefvik; a.g.e. s. 258-261

Bu dönemden sonra, 1977'ye kadar belli dar grupları hedefleyen terör, kütleli boyutlara ulaştı. Olaylar artarak 12 Eylül 1980 darbesine kadar devam etti. Kısaca özetlemek gerekirse;

16 Mart 1978'de İstanbul Üniversitesindeki olaylarda 6 kişi öldü.

17 Nisan 1978 de Malatya Belediye başkanı, gelini ve iki torunuyla birlikte evine postayla gönderilen bombanın patlamasıyla öldürüldü.

9 Ekim 1978'de Ankara da TİP üyesi yedi kişi kurşuna dizildi.

23 Aralık 1978 K. Maraş olaylarında 104 kişi öldü.

5 Temmuz 1980 tarihinde Çorum olaylarında 20 kişi öldü.

20 Temmuz 1980 tarihinde Başbakanlıkta yapmış olan Nihat Erim öldürüldü.

Burada verdiğimiz olaylar belli başlılarıdır. O yıllarda ülkede her gün terör olaylarında insanlarımız canını kaybediyordu. Resmi kayıtlara geçen 1977 rakamlarına göre, o yıl anarşi ve terörden 157 kişi ölmüş, 1.667 kişinin yaralandığı açıklanıyordu.²²⁷

Bunlar kayıtlara geçen rakamlar. Diğerlerini de dikkate alırsak durumun çok düşündürücü olduğu açıktır.

²²⁷ Aksiyon, Sayı: 180, s. 49-55

K-1980 VE SONRASI

12 Eylül 1980’de Genelkurmay başkanı Org. Kenan Evren’in de aralarında bulunduğu dört kuvvet komutanı Türk silahlı Kuvvetlerin (TSK) iç hizmet talimatnamesinin kendilerine verdiği yetkiye dayanarak hükümete el koydular.

Milli Güvenlik Konseyi (MGK) diye adlandırılan bu yönetim, ülkede tüm temel insan haklarının, demokratik kurumlarının askıya alınmasıyla işe başladı. T.B.M.M kapatılmış, siyasi parti liderleri, millet vekilleri, önde gelen sendikacılar, meslek örgütlerinin başkanları göz altına alındı.

20 Eylül 1980’de deniz kuvvetleri eski komutanı Bülent Ulusu’yu başbakan olarak atadılar.

MGK, yeni anayasanın hazırlanması görevini profesör ve uzmanlara verdiler. Danışma Meclisi oluşturuldu.

Hazırlanan anayasa, halkoyuna sunuldu. Bu arada anayasaya hayır yönünde yapılacak propagandalara izin verilmemişti. Anayasa oylama sonunda % 92 evet oyla kabul edildi. Kenan Evren T.C.’nin 7. Cumhurbaşkanı oldu.²²⁸

Çok partili sisteme geçildikten sonra, ülkemizde demokrasinin üç kez kesintiye uğraması, bu sistemin sorunlarını da ortaya çıkarmış ve sorunların önemli ölçüde tek parti rejiminin kurumları ve aktörleri değişmeksizin gerçekleşen çok partili sisteme geçişin biçiminden kaynaklandığı ileri sürülmüştür.²²⁹

12 Eylül askeri cuntasının, siyasi alanın sınırlarını son derece daraltan ve sınırlı sayıda olması öngörülen siyasi aktörleri denetim altında tutmak üzere dizayn edilmiş anayasası 1982 anayasası Kasım’da yürürlüğe girdi. ,

Siyasal süreci kontrol altında tutmak ve istenmedik aktörleri devre dışı bırakmak için işletilen başta veto mekanizması sayesinde, 1983 Kasım seçimlerinden sonra siyasal sistem askeri vesayet altında işlemeye başladı. Bu vesayetin bir takım yasal ve kurumsal temelleri bazı siyasi yasakların kaldırılmasından ve Kenan Evren’le arkadaşlarının görev süresinin 1989’da bitmesinden sonra kalktıysa da, anayasanın temel çatısı ve ideolojik devlet öngörüsü varlığını korudu.

²²⁸ Çavdar, Tefvik; a.g.e. s. 265-272

1989'dan sonra özellikle T. Özal'ın C.başkanı olmasıyla Türkiye siyasetinde bir açılım başladı. Bir yandan düşünce ve vicdan özgürlüğünü kısıtlayan bazı yasal düzenlemelerin ve bir kısım vatandaşların ana dilini kullanma hakkı üstündeki yasanın kaldırılması, diğer yandan C.başkanının himayesi altında resmi sansürden masum bir tartışma ortamının temini Türkiye'nin ufkunu açtı. Öyle ki bu dönemde, sistem üzerindeki askeri vesayetten, etnik sorunlara, hatta Kemalizme kadar tartışmaya açılmayan hemen hemen hiçbir konu kalmadı.²³⁰

1982 Anayasası:

1982 Anayasası, Cumhuriyet Senatosu, tabi senatörlük demokratik idare ile bağdaşmayacak diğer hususlar kaldırılarak parlamento tek meclisli hale getirildi. Bürokratik ağırlık azaltılıp, tabii sınırlarına çekildi. Devlet başkanlığı (C.başkanı) bazı yetkilerle donatılarak rejimde düzenleyici bir duruma kavuşturuldu.²³¹

1982 anayasası bir önceki dönemde ortaya çıkan yada çıktığı sanılan bütün problemlere cevap verme mantığı içinde hazırlanmıştı.

1961 öncesinde devletin otorite zaafını içine düşmesinde başlıca payın sahibi olarak anayasayı gören anayasa yapıcılar, 1982 anayasası ile, bireysel özgürlükleri sınırlayıcı bir tutum sergilemişlerdir.

Bir diğer önemli düzenleme de, yürütmeyi güçlendirici olacağına inandıkları düzenlemeler getirmeleridir.²³²

1982 anayasası, 1961 anayasasına bir tepki olarak hazırlanmıştır. 1961 anayasası, siyasal iktidarlara büyük sınırlar getirip keyfi yönetimleri önlemeye çalışarak, kişi hak ve özgürlüklerine büyük kısıtlamalar getirerek, siyasi iktidarların hareket alanlarını alabildiğine genişletmişti.

Yeni anayasa ile politika ile ilgilenmek ve uğraşmak siyasi partiler dışında tüm toplumsal örgütlere ve her düzeydeki katmanlara yasaklanmıştır.²³³

²²⁹ Kara-İncioğlu, Nihal; a.g.m. s. 69-86

²³⁰ Erdoğan, Mustafa; "Türkiyede Siyasal Sistem ve Demokrasi" Yeni Türkiye, Cumhuriyet Özel Sayısı II, Sayı: 23-24, s. 803

²³¹ Niyazi, Mehmet; a.g.e. s. 169

²³² Şıvgın, Halil; a.g.y. , s. 498

²³³ Öztekin, Ali; a.g.e. s. 59

MGK Mayıs 1983'te siyasi parti kurulmasını serbest bıraktı. Yasağın kalkmasının ardından ilk parti, Org. Turgut Sunalp'ın kurduğu "Milliyetçi Demokrasi Partisi" oldu.

MGK'nın izin verdiği ikinci parti ise, başbakanlık müsteşarlığı ve İsmet İnönü'nün özel kalem müdürlüğünü de yapan Nejdettin Calp'ın kurduğu Halkçı ,partidir.

Diğer partide 1980'den sonra ekonomiye damgasını vuran (24 Ocak kararları) Turgut Özal'ın önderi olduğu Anavatan partisidir.

Bunun yanında bir çok partide kuruldu. Ama MGK bunları onaylamayarak kapattı. Hatta parti kurucuları listesindeki kişileri tek tek inceleyip istemedikleri kişileri listeden çıkarttılar.²³⁴

MGK incelemesinden geçtikten sonra, Kasım 1983'te yapılan seçime üç parti katılabildi.

1983 Seçimleri

6. 11. 1983 tarihinde askeri darbenin ardından yapılan Milletvekili genel seçiminde katılımın çok yüksek olduğu bir seçimdir. Katılımın %92.3 oranında gerçekleştiği seçim sonuçları şöyledir.²³⁵

ANAP	: 7.833.148	% 45.1	—————>	211	Milletvekili
HP	: 5.285.804	%30.5	—————>	117	"
MDP	: 4.036.970	%23.3	—————>	71	"

Seçim sonunda, 24 Ocak 1980 kararları ile ön plana çıkan T. Özal'ın önderliğindeki ANAP tek başına iktidar olabilecek şekilde başarı kazanmıştı. Artık bu dönemden sonra bu kararların hayata geçirilmesi mümkün olabilecekti ve de öyle oldu.

1982 anayasasında, 1987 yılında yapılan değişiklikler demokratikleşme yönünde önemli gelişmelerdi. Bu değişiklikler şöyledir.

- Siyasi yasakların kaldırılması yönünde bir referandum yapılması.

²³⁴ Çavdar, Tevfik; a.g.e. s. 273-278

- Anayasa değiştirme ve usulünün değiştirilmesi ve anayasa değişikliklerinin kolaylaştırılması yolundaki değişiklikler.
- Seçme yaşının dūřūrılması, T.B.M.M üye sayısının 400'den 450'ye çıkarılması.
- Televizyon yayınları alanında devlet tekeline kaldıran, serbest yayıncılığa mūsaade eden değişiklikler.²³⁶

1987'de demokratikleşme sūreci açısından meydana gelen dikkate değer gelişmelerden biride, anayasa gereğince 5-10 yıl sūre ile politik faaliyette bulunmaları yasaklanan kişilere yōnelik yasakların kaldırılması amacıyla yapılan halk oylamasıdır.

6 Eylūl 1987'de yapılan oylama sonucunda;

Evet	11.711.461	% 50.16
Hayır	11.636.395	%49.84

Bu sonuçla yasakların kalkmasını sağlayan 75 bin oyluk fark, belki de demokraside ve inançlı olanların sağladığı farktı.²³⁷

ANAP'ın iktidarında geçen dōrt yılın ardından ūlkede yeni bir seçime gidilmesi gūndeme geldi. Bu bir bakıma ANAP'ın uygulamalarının ve yaptıklarının bir değerlendirilmesi şeklinde olacaktı.

1987 Seçimleri

29.11.1987 tarihinde yapılan ve katılımın 93. 3 oranında gerçekleştiği seçim sonuçları řōyledir.²³⁸

²³⁵ DİE, Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları, DİE Matbaası, Ank, 1998, s. 2-3

²³⁶ Őzbudun, Ergun; "Anayasa deęiřiklikleri ve Demokratikleřme" Gūndem, TDV yy sayı: 18, s. 66

²³⁷ avdar, Tefik; a.g.e., s. 279. v.d.

²³⁸ DİE; a.g.e., s. 2-3

ANAP	:	8.704.335	%36,3	→	292	Milletvekili
SHP	:	5.931.000	%24,8	→	99	“
DYP	:	4.587.062	%19,1	→	59	“
DSP	:	2.044.576	%8,5			
RP	:	1.717.425	%7,2			
MÇP	:	701.538	%2,9			

Seçimin galibi yine ANAP olmuştı. Mecliste üç partiden oluşmuştu. Bir çok parti yine seçim barajına uğrayarak meclis dışında kalmıştı.

29 Kasım 1987 genel seçimlerine, seçim yasasındaki yeni değişlikle gidildi. Ülke ve her il için barajların uygulanması bunlar arasındadır.

Seçim sonucunda ANAP’ın oylarında düşme olmasına rağmen, seçim kanununda ve diğer partilerin barajı aşamamasından dolayı mecliste neredeyse üçte iki çoğunluğu elde etti. Bu sonuç ona ileride parti lideri T. Özal C.başkanlığı seçiminde avantaj sağladı.

ANAP iktidarına ilk tepki 26 Mart 1989 yerel seçimlerinde geldi. Seçim sonucunda ANAP ancak % 19.5 oyla üçüncü olabildi. SHP % 28.7 oyla birinci, DYP % 25.7 oyla ikinci oldu. ANAP il belediyelerinde Türkiye genelinde sadece Malatya’da kazanması bu düşüşün açık belirtisidir.²³⁹

Turgut Özal’ın Cumhurbaşkanı olmasından sonra izlediğı yöntem, C.başkanı imajına, ülkemiz kolayca alışamadı. Olması gereken tarafsızlık görüntüsüne hiç uymayan ve aynı zamanda başbakan gibi sürdürdüğü C.başkanlığı tartışmalara yol açmış ve bu bağlamda ANAP’a duyulan hoşnutsuzluk daha da arttı.

Özal’ın C.başkanı seçilmesinden sonra Haziran 1991 de Mesut Yılmaz genel başkan oldu. Muhalefetin baskısıyla erken seçim kararı alındı ve seçimlerin Ekim ayında yapılmasına karar verildi. Seçim kampanyaları çok renkli geçti. Bunda kurulan

²³⁹ Çavdar, Tevfik; a.g.e. s. 281-283

özel TV'lerin çok büyük rolü vardır. Bazı partilerin açık (RP-MÇP-IDP) ve bazılarının gizli (SHP-HEP) olarak ittifak yaptıkları seçimler 20 Ekim 1991'de yapıldı.²⁴⁰

1991 Seçimleri:

20.10.1991 tarihinde yapılan ve katılımın %83.9 oranında gerçekleştiği milletvekili genel seçimi sonuçları şöyledir.²⁴¹

DYP	: 6.600.726	%27	→	178	Milletvekili
ANAP	: 5.862.623	%24	→	115	"
SHP	: 5.066.571	%20,8	→	88	"
RP	: 4.121.355	%16,9	→	62	"
DSP	: 2.624.301	%10,8	→	7	"

Bu seçimlerden sonra ülke yönetimine tekrar koalisyonların görülmeye başladığı bir dönemdir. Artık bu ve bundan sonraki seçimlerde hiçbir parti çoğunluk sağlayıp iktidar olamamıştır. Tıpkı 1973 seçimlerinden sonraki dönem geri geldi.

Ülkemiz, 1991 seçimlerinden sonra kurulan DYP-SHP koalisyonu ile yönetilmeye devam ediyordu. 1993 yılında C.başkanı Özal'ın ani ölümü ülke gündemini değiştirdi. DYP genel başkanı S. Demirel, Özal'ın C.başkanı olma yöntemini eleştirirken, onun ölümünden sonra aynı yöntemle kendisi T.C'nin 9. Cumhurbaşkanı oldu.

S. Demirel'in Çankaya'ya çıkmasının ardından DYP genel başkanlığına Tansu Çiller seçildi. Bu sefer koalisyon hükümeti T. Çiller'in başbakanlığında kuruldu. Bu dönemde SHP dende E. İnönü ayrıldı. SHP ile CHP birleşti. Artık bundan sonra 1995 seçimlerine kadar, "tabiri caizse" her genel başkanla birlikte koalisyon hükümeti yeniden kuruldu.

Bu dönemde, T. Çiller'in başbakan olmasından sonra Türk siyasetinde liderler savaşı başladı. Ülke artık T. Çiller, M. Yılmaz, D. Baykal mücadelelerine sahne

²⁴⁰ Çavdar, Tefvik; a.g.e., s. 312-314

²⁴¹ DİE, a.g.e. s. 2-3

oluyordu. Bu durum hem siyasetimizi hem demokrasimizi daha da önemlisi ülkemizi kökten etkiledi.

Ülke ve Türk siyaseti bu durumda iken 1995 seçimlerine kadar verildi. Bu seçimler üç liderin hesaplaşmasının sonucunu gösterecekti ve de öyle oldu.

1995 Seçimleri:

24. 12. 1995 tarihinde yapılan ve katılım %85.2 oranında gerçekleştiği seçim sonuçları şu şekilde gerçekleşmiştir. ²⁴²

RP	: 6.012.450	→	%21,4	158 Milletvekili
ANAP	: 5.527.288	→	%19,6	132 "
DYP	: 5.396.009	→	%19,2	135 "
DSP	: 4.118.025	→	%14,6	76 "
CHP	: 3.011.076	→	%10,7	49 "
MHP	: 2.301.343	→	%8,2	

Seçim sonuçları, üç liderinde uyguladıklarını, savaşlarını onaylamadıklarını gösterdi. Bu seçimler, o zamana kadar ülke siyasetinde yavaş yavaş ilerleyen Refah Partisinin galibiyeti ile ön plana çıktı. Gerçek olan bir diğer konuda, yine tek başına iktidar çoğunluğu elde edilebilecek bir partinin kazanamadığıdır.

Seçim sonuçlarının şaşkınlığı ortadan kalkınca hükümetin nasıl kurulacağı gündeme geldi. C.başkanı teamüllere uyup hükümeti kurma görevini seçimden birinci parti çıkan RP genel başkanı N. Erbakan'a verip vermeyeceği tartışılmaya başlandı. Bu arada böyle bir hükümete imkan vermemek için T. Çiller ile M. Yılmaz'ın bütün olumsuzlukları bir tarafa bırakıp hükümeti kurmaları için çalışmalar yapılmaya başlandı. Nihayet C.başkanı teamülleri yerine getirerek hükümeti kurma görevini N. Erbakan'a verdi.

²⁴² DİE, a.g.e., s. 2-3

Görevi alan Erbakan'ın çalışmaları hükümeti kurma ile sonuçlanamadı. Ardından görev ikinci parti genel başkanı olarak M. Yılmaz verildi. Ülkedeki belli çevrelerinde baskısıyla ANA-YOL olarak bilinen koalisyon hükümeti kuruldu. (6 Mart 1996)

Kurulan koalisyon hükümeti, liderlerin çekişmeleri ve bununda diğer üyelere yansımasıyla ancak üç ay kadar sürebildi ve 28 Haziranda da RP-DYP nin oluşturduğu koalisyon hükümetinin kurulmasıyla son buldu.

Otuz yılı aşkın bir süredir Türk siyasetinde yer alan (bazen) partinin kapatılmasına rağmen N. Erbakan başbakan olmuştu. Bu koalisyon da tartışmalar içinde görevini yürütüyordu. Ülke tartışmalar içinde 28 Şubat 1997 tarihindeki Milli Güvenlik Kurulunun toplantısına kadar geldi. Bu toplantıda alınan kararlar bir muhtıra olarak değerlendirildi.

Bu gelişmelerden sonra, ülke siyaseti bir türlü kendini toparlayamadı. Koalisyon hükümetinin başbakanı N. Erbakan görevi T. Çiller'e vermek üzere ayrıldığında, C.başbakanı görevi T. Çiller'e vermedi. ANAP genel başkanı M. Yılmaz'ı görevlendirdi. M. Yılmaz 30 Haziran 1997'de azınlık hükümetini kurdu. Daha sonra ise DYP'den istifa eden ve bağımsızların kurduğu DTP ve DSP ile koalisyon hükümeti kurdu. Bu hükümette Ocak 1999 da son buldu. Ardından DSP lideri B. Ecevit'in başbakanlığında azınlık hükümeti kurulup ülke Nisan 1999'da genel seçimlere kadar yönetilmiş oldu.

1999 Seçimleri:

Milletvekili genel seçimleri ile yerel seçimler birleştirilerek 18.4.1999 tarihinde yapıldı. Katılımın %87 .1 oranında gerçekleştiği seçim sonuçları şöyledir.

DSP	: 6.919.670	%22,2	—————→	136	Milletvekili
MHP	: 5.606.583	%18,0	—————→	129	“
FP	: 4.805.381	%15,4	—————→	111	“
ANAP	: 4.122.229	%13,2	—————→	86	“
DYP	: 3.745.417	%12,0	—————→	85	“
CHP	: 2.716.094	%8,7			

çıkardılar.²⁴³

Bu seçimlere gidilirken umulan amaç; ülke siyasetindeki parçalı yapının son bulması ve ülkenin güçlü bir iktidara kavuşacağı beklentisi vardı. Ne yazık ki umulan olmadı. Yine hiçbir parti tek başına bir çoğunluk sağlayıp iktidar olmayı başaramadı.

Bu seçimin dikkati çeken sonuçları;

- MHP'nin yükselişi
- ANAP ve DYP'nin neredeyse silinişi
- Refah partisinin kapatılması ardından yeni parti ve genel başkanı ile seçime giren Fazilet partisinin de düşüşü.
- Son olarak da, seçimden çok umutlu olan Deniz Baykal liderliğindeki CHP'nin meclise dahi girememesi.

Bir takım uğraşlardan sonra kurulan DSP-MHP-ANAP üçlü koalisyon hükümeti ile ülke yönetilmeye başlandı. Ve bu koalisyon devam etmektedir.

Türkiye'nin 1980'lerdeki yaşadığı demokrasiye yeniden geçiş süreci, bazı gözlemcilerin, demokrasinin küresel yükselişi diye niteledikleri uluslar arası konjonktüre tesadüf (3. demokratikleşme dalgası) ettiği düşüncesindedir.

Bu dönemde (1980 ve sonrası) Türkiye'deki geçiş sürecinin başlıca öğelerini şöyle sıralayabiliriz.

- Cumhuriyetin devletçi ekonomik kurumlaşmasını tasfiye etmeye yönelik, piyasa yönelimli bir ekonomik reform programı.
- Gelecekteki çok partili siyasi hayatı düzenleyecek olan yeni bir anayasa ile diğer siyasi mevzuatın hazırlanması
- Katı laiklik ilkesinin yumuşatılmasını içeren yeni bir kültür politikasını içeren yeni bir kültür politikasının belirlenmesini ihtiva ediyordu.²⁴⁴

İlk askeri müdahaleyi izleyen yirmi yıl süresinde Türkiye de demokrasi kurumları gelişme göstermiş, siyasal kültürün içeriği demokratik bir siyasal yapıyla daha fazla uyum içine girmiştir.

²⁴³ DİE, 1999 Genel Milletvekili Seçimi Sonuçları, DİE Matbaası, Ank, 1999, s. 2-3

²⁴⁴ Özbudun, Ergun- Kalaycıoğlu, Ersin-Köker, Levent; a.g.e. s. 71

Bu dönem içinde, düşünce özgürlüğünün sınırları genişlemiş yapılabilecek siyasal tercihler çoğalmıştır. Siyasal katılmayı uyaran gönüllü kuruluşlar yaygınlaşmış, çıkarların birleşmesi ve ifadesi kolaylaşmıştır.

Türkiye barışçıl yöntemlerle demokrasiye geçmeyi başaran örnek bir ülke olarak görünmeye başlanmıştır. Vatandaşların inanç, değer yargıları, tutum ve duygularında işleyen bir rekabetçi siyasal sistemle uyum içinde olduğu yapılan araştırmalarda görülmüştür.²⁴⁵

Demokrasi, Türk toplumunun siyasal tartışma gündemindeki en temel sorunlardan biri olmayı sürdürürken, 1980 sonrasında demokrasiye geçiş platformunda yer alan tartışmalarında daha çok, 24 Ocak kararlarında kendisini bulan liberal iktisat politikaları ile demokrasi arasındaki ilişkilerin niteliği üzerinde yoğunlaştığı gözleniyor. Bu bağlamda ortaya atılan görüşlerde genel olarak, iki karşıt kutuptan oluşan bir çizgi üzerinde yerlerini alıyordu.

- Bir yanda 24 Ocak kararlarının simgelediği düşünülen “liberal” iktisat politikalarının demokrasi için vazgeçilmez bir ön koşul niteliğinde olduğu düşüncesi.

- Diğer tarafta, iktisadi liberalizmin özellikle az gelişmiş ülkelerde demokratik olmayan otoriter, baskıcı hatta anti-demokratik siyasal yapılanmalarla birlikte bulunduğu yolundaki düşünce tarzı.²⁴⁶

Türk demokrasisinin çok partili hayata geçtiğinden bugüne kadar ele alındığında, Kara Avrupası, Latin Amerika, Orta Doğu ve diğer üçüncü dünya ülkelerinden önemli farklar gösterdiği ortaya çıkar.

- Türkiye de sınıf esasına (Kara Avrupasında olduğu gibi) dayalı uzun süreli otoriteren bir rejim.

- Latin Amerika ve Ortadoğu da rastlanıldığı gibi gitmemek amacıyla iktidarı ele geçiren askeri bir rejim.

- Üçüncü dünya ülkelerinde görüldüğü gibi, kişi iktidarına dayalı bir yönetim biçimi oluşmuş değildir.

²⁴⁵ Turan, İlder; “Türkiyede Siyasal Kültürün Oluşumu” Türkiyede Siyaset (Der: Kalaycıoğlu, Ersin-Sarıbay, Y. Ali) Der yy, İst, tarihsiz, s. 454

²⁴⁶ Köker, Levent; Demokrasi Üzerine Yazılar, imge kitabevi, Ank, 1992, s. 27

Bütün bunların yanında denilebilir ki Türkiye de demokrasinin zaman zaman askıya alınması nasıl açıklanabilir? Fakat dikkat edilmesi gereken Türkiye de bir rejim olarak demokrasi hiçbir zaman sorgulanmamış, demokrasiye uzun bir süre için son vermek düşünülmemiştir.²⁴⁷

1950-80 döneminde Türkiye de hem siyasal alanda hem de sosyal alanda bir farklılaşma temayülünün ortaya çıktığını görmekteyiz. Siyasal alanda tek parti döneminde devlet politikalarının yegane belirleyicisi kamunun da olan devletçi-elitten oluşan blok, (asker, bürokrat, aydın) karşısına bu kez seçilmiş olarak gelen siyasi elitten bir blok çıkmıştır.

Bu çerçevede serbest piyasa ekonomisi, ılımlı laiklik politikası, özgürlükçü bir siyasal model ve demokratik dünya ile bütünleşme siyasal elitin Türkiye'ye taşıdığı temel yenilikleri olmuştur.²⁴⁸

1945 sonrası Türk siyasal hayatında iki yeni ve büyük dönüşümsel olay ortaya çıkmıştır.

- Demokratikleşme
- Toplumsal hareketlilik.

Türkiye de belirli aralıklarla çok partili bir demokratik rejimi yerleştirmek için siyasal seçkinleri ile olsun, kitleleriyle olsun yoğun bir çaba sergilenmiştir. Bu amaçla, siyasal rejimin diğer kurallarında yeni anayasa ve seçim yasaları, partiler yasası ve siyasal hayat etkisi olacak yasalarda büyük çaplı değişikliklere gidilmiştir. Böylece, çoğulcu, insan haklarına dayalı serbest ve adil seçimlerle kurulan ve değişen hükümetler ve T.B.M.M. tarafından yönetilen bir ülke haline geldiği ve dolayısıyla dünyada demokrasi ile yönetilen az sayıdaki ülke arasına katıldığı ilan olmuştu.²⁴⁹

²⁴⁷ Heper, Metin; "Türk Demokrasisi üzerine Düşünceler" Bülten, TDV yy, sayı. Temmuz-Ekim 1989, s. 7

²⁴⁸ Çaha, ömer; a.g.m. , s. 866

²⁴⁹ Kalaycıoğlu, Ersin; "1960 sonrası Türk Siyasal Hayatına Bir bakış" Tarih ve Demokrasi, T. Zafer Tunaya'ya Armağan, Üniversite öğr. Üyeleri Derneği, cem yy, İst, 1992, s. 87-122

II. DEMOKRATİKLEŞME MESELESİ VE TÜRKİYE

A-DEMOKRATİKLEŞME

Demokratikleşmeyi, yeni yaklaşım ve arayışları sadece kişi hak ve hürriyetlerini bireysel anlamda kullanılmasının ötesinde toplumun örgütlenme hakları önündeki sınırlarının kaldırılması ve insanın çeşitli insiyatiflerinin toplumda ortak kullanılması şeklinde algılamalıyız.²⁵⁰

Demokratikleşmeyi salt bazı kurumların, süreçlerin ve biçim koşullarının yerine getirilmesiyle gerçekleşecek bir hedef sayanlar fena halde aldanıyorlar. Yasaların, kurumların örgütlerin değiştirilmesi, yaşanan sürecin en kolay, fakat aynı zamanda en yüzeysel yanıdır.

Asıl sorun, ahlak ve kültür anlayışının, yani toplumda genel kabul gören insan modelinin değişebilmesidir. Siyasal ahlak ve kültür değişmediği sürece demokratikleşme girişimleri yüzeysel ve geçici başarılar olarak kalacak, ilk sıkıntı ve bunalımda otoriter yönetime dönme eğilimi patlak verecektir.²⁵¹

Sosyal yapının bir üyesi olan her bir insanın katılım tarzı, mevki ve itibardan oluşan üçlü temellenme ve bunların üzerine kurulan müesseseler konusunda fikir ve irade beyanı meselesi, sosyal yapıyı da, sosyal vakıayı da tarih içinde şekillendirdi, çeşitlendirdi. Fikir ve irade beyanının insana uygun usullerle ifadelendirilmesi süreci ise, demokratikleşme süreci demektir.

Demokratikleşme bir süreçtir ve bu sürecin en tehlikeli engeli “ben ve bizimkiler haklı” imanlaştırmış aydın gruplarıdır.²⁵²

Demokratikleşme, yetkilerinin halka devredildiği bir süreçtir. Bu sürecin sonunda halk iradesinin önünde ve üstünde hiçbir iradeye yer kalmaz. Bu süreçte devlet giderek buyurgan olmaktan çıkar, buyurulan bir kuruma dönüşür. Böyle bir toplumda ne tabular vardır, ne de devletin dayattığı bir ideoloji.²⁵³

²⁵⁰ Kuzu, Burhan; “Cumhuriyet 75.yılında Siyasi Sistemdeki Tıkanıklıklar” Yeni Türkiye, Cumhuriyet Özel Sayısı II, Sayı:23-24, s.905

²⁵¹ Alkan, Türker; Siyasi Ahlak ve Siyasal Ahlaksızlık, Bilgi yy, Ank, 1993, s.36

²⁵² Tural, Sadık; Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler, Ecdad yy (2.Baskı), Ank, 1992, s.19-21

²⁵³ Zengin, Bahri; Özgürleşerek Birlikte Yaşamak, Birleşik yy, İst, 1995, s.118

Demokratikleşmede başarı, adalet şuurunun kökleşmesine bağlıdır. Adalet bütün fertlerde temel ilke olarak yerleştirilmeli ve geliştirilmelidir. Bu bir eğitim ve kültür meselesidir. Bu maksada yönelik bir eğitim ve kültür hareketi, ahlakilik ve hukuka bağlılık şuurunu geliştirecektir.²⁵⁴

Demokratikleşmeyi etkileyen faktörleri şu şekilde sıralayabiliriz;

- 1- Otoriter / geleneksel rejimin meşruluğunu yitirmesi
- 2- Otoriter / geleneksel rejim yerine geçebilecek bir alternatifin örgütlenerek ortaya çıkması.
- 3- Sivil toplumun oluşmasına zemin hazırlayacak gelişmeler.
- 4- Uluslararası koşulların elverişliliği.
- 5- Siyasal elitlerin iç dayanışmasının bozulması veya zihniyet değiştirmeleri.
- 6- Halkın etkisine dayanarak iktidara geçme maliyetini, otoriter rejim içi hesaplaşmayla iktidara gelmenin maliyetinden daha az olduğunu hesaplayan bir elit grubunun mevcudiyeti.²⁵⁵

Demokrasi ve demokratikleşmeye katkıda bulunduğu söylenen değişkenlerle ilgili olarak uzun bir liste veren Huntington bunları şöyle belirtmektedir. Ancak buradaki bazı değişkenler kendi ülkemiz açısından ilgili değildir.

- Yüksek bir genel ekonomik refah düzeyi
- Gelir ve/veya servetin nisbeten eşit dağılımı
- Piyasa ekonomisi
- Ekonomik gelişme ve sosyal modernleşme
- Toplumun tarihinin belli bir dönemde bir feodal aristokrasi
- Toplumda feodalizmin olmayışı
- Güçlü bir burjuvazi
- Güçlü bir orta sınıf

²⁵⁴ Köseoğlu, Nevzat; Milli Kültür ve Kimlik, Ötüken yy, İstanbul, 1992, s.174

²⁵⁵ Kalaycıoğlu, Ersin; "Demokratik Konsolidasyon ve Türk Siyasal Hayatı", Demokrasi Bülteni, TDV yy, Sayı: Temmuz-Ekim 1989, s.10

- Yüksek okur yazarlık ve eğitim düzeyi
- Amaçsal değil, araçsal bir kültür
- Sosyal çoğulculuk ve güçlü ara gruplar
- Siyasal katılmanın genişlemesinden önce siyasal yarışmanın gelişmesi
- Sosyal gruplar özellikle siyasete yakından bağlantılı olanlar içerisinde demokratik otorite yapıları
- Toplum içi şiddetin aşağı düzeyde olması
- Siyasal kutuplaşma ve aşırılığın alt düzeylerde olması
- Demokrasiye bağlı liderler
- Hoşgörü ve uzlaşma gelenekleri
- Elitlerin, demokratik milletleri taklit etme arzusu
- Hukuka ve bireysel haklara saygı gelenekleri
- Protestanlık²⁵⁶

Demokratikleşmeye devlet noktasından değil, vatandaş nazarından bakılması gerektiğini söyleyerek farklı görüş ileri süren Mustafa Erdoğan, bununda işin teorisine daha uygun olacağını söylüyor. O, “nasıl hareket edersek devleti kayba daha az uğratarız” dan çok “nasıl hareket edersek devlet demokratikleştirilir ve denetim altına alınır” kaygısından hareket edilmesinden yanadır. Bu bakımdan demokratikleşme girişimi, vatandaşın özgürlüklerini kısıtlamakla ilgili değildir. Bu ise bir yandan siyasi özgürlüklerin genişletilmesini gerektiriyor, bir yandan da devletin örgütlenme tarzının belirli bir doğrultuda değiştirilmesini veya dönüştürülmesini gerektiriyor.

Bu bağlamda demokratikleşme için neler yapılabilir.

- Öncelikle temel hak ve özgürlüklerin hem özgürlükçü hem de katılımı artıracak doğrultuda yeniden düzenlenmesi gerekiyor.

²⁵⁶ Huntington, P.Samuel; Üçüncü Dalga (Çev: Ergun Özbudun), Yetkin yy, Ank, 1996, s.35-36

- Ardından yukarı ki maddenin bir sonucu olarak, vatandaşların özgürlük alanının genişletilerek, devletin ve onun adına hareket edenleri daha rahat ve korkusuzca denetleyebilmelerini mümkün kılınmalıdır.²⁵⁷

Herhangi bir ülkedeki demokratikleşme, belki de kesin olarak o ülkenin dışındaki devlet veya kurumların eylemlerinden etkilenebilir. Dış aktörler, üçüncü dalgadaki demokratlaşmalara büyük ölçüde yardımcı oldular. 1980'lerin sonlarına gelindiğinde dünyadaki başlıca iktidar ve etki kaynakları olarak, Vatikan, Avrupa Topluluğu, ABD, Sovyetler Birliği aktif olarak liberalleşme ve demokratlaşma lehinde çalışıyorlardı.

1- Roma Vatikan kilisesi; Katolik ülkelerdeki otoriter rejimlere 1960'lardan sonraki dönemde kendi değişimleri sonucunda meşruluklarını kaybettirmeye başladı. Yani bu rejimleri dinden alabilecekleri herhangi bir meşruluktan yoksun bıraktı ve demokrasi yanlısı muhalefet hareketlerine korunma, destek, kaynak ve liderlik sağladı.

2- Avrupa topluluğuna üyelik, ekonomik nedenlerle istenen, hatta zorunlu bir şeydi ancak üye olabilmek için bir ülkenin demokratik olması gerekiyordu. Aynı zamanda topluluğa üyelik demokrasiye bağlılığı güçlendirecek ve otoritarizme yeniden dönüşe karşı bir dış çapa oluşturacaktı.

3- Uluslararası sözleşmelerde, demokratikleşme yönünde etkisini göstermiştir. Avrupa güvenlik ve işbirliği konferansı Helsinki Nihai senedi bunlardan yalnızca bir tanesidir. Doğu Avrupa'da insan haklarının ve demokrasinin gelişmesini etkilemiştir. Çünkü bu ve benzeri sözleşmeler, düşünce, vicdan, din, inanç hürriyeti gibi temel hak ve hürriyetlere saygıyı belirtmiştir. Bunun yanında hukuk devletini, demokrasiyi, siyasal çoğulculuğu, siyasal partiler kurma hakkını ve serbest ve dürüst seçimleri de destekleyen kapsamlı sözleşmelerdir.

4- Sovyetler Birliği; 1980 lerin sonlarında Doğu Avrupada ki demokratikleşme Sovyet politikasında meydana gelen değişikliklerin sonucudur. M. Gorbachev, Brezhnev doktrinini kaldırarak doğu Avrupa hükümetlerine ve aynı zamanda muhalefet gruplarına Sovyet yönetiminin mevcut komünist diktatörleri devam ettirmek için

²⁵⁷ Erdoğan, Mustafa; "Anayasa Değişiklikleri ve Demokratikleşme" Demokrasi Gündemi, TDV yy, Sayı:18, s.18-19

harekete geçmeyeceği, hatta ekonomik liberalleşme ve siyasal reformdan yana olduğu konusunda açık bir mesaj vermişti.

5- Dünyadaki demokratikleşmeyi teşvik etmek üzere, çeşitli araçlarla (siyasal, ekonomik, diplomatik, askeri) etkide bulunan dünyanın süper gücü olan ABD'nin politikaları.

6- Son olarak da, gösteri etkisi, bulaşma, yayılma, taklit, çığlaşma olarak adlandırılan, bir ülkedeki başarılı bir demokratikleşmenin, diğer ülkenin de kendi problemlerine bir çare olacağını akla getirdiği yada demokratikleşen ülke güçlü olduğu veya siyasal ve kültürel bir model olarak görüldüğü için, demokratikleşmeyi teşvik eder.

Sosyal bünyenin bütün kesimlerinin varlık göstergesi sayılan hürriyetçi parlamenter düzende, sosyal hayat için verilecek kararlarda sosyal bünyenin arzularına sırt çevirmiş bir “özel irade” ortaya çıkması ortadan kalkmıştır böylece özel irade ve “özel kuvvetler” karşısında halk tenkit, tercih ve değiştirme hakkını kullanmada ısrarlı ise, o toplumda demokratikleşme yoluna girilmiş demektir.²⁵⁹

Demokrasinin henüz bulunmadığı ülkelerde demokratikleşmeye engel olan faktörlerin neler olabileceğini belirlemek gerekir. Bu bağlamda o ülkenin şansının ne oranda olacağını bilmek demokrasinin geleceği hakkında da fikir yürütmemizi sağlayacaktır.

1- Demokratikleşmenin geleceği için potansiyel politik bir engel, hala otoriter bir idare olarak kalmış ülkelerin çoğunda demokrasi tecrübesinin eksikliğidir. Bu kesin bir engel olmadığı açıktır. Çünkü öyle olsaydı, şimdi hiçbir ülkede demokratik olamazdı. Bu engel demokratikleşmeyi daha fazla zorlaştırdığı bir gerçektir.

2- Bazı ülkelerde bulunan ancak ortadan kaybolmaya devam eden ama yinede bir faktör olarak otoriter rejimleri kuran veya onları uzun süre idare eden liderlerdir.

²⁵⁸ Huntington, P. S.; Üçüncü Dalga, (Çev: Ergun Özbudun), Yetkin yy, Ank., 1996, s. 74-96

²⁵⁹ Tural, Sadık; Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler, Ecdad yy (2.Baskı), Ank, 1992, s.20

3- Demokratikleşmenin ciddi bir engeli de, Asya, Afrika, Orta Doğudaki siyasi liderler arasında demokratik değerlere gerçek bağlılığın olmaması yada zayıf olmasıdır.²⁶⁰

Kentleşme demokrasileşmeyi kolaylaştıran bir süreçtir. Kentler çok karmaşık bir iktisadi iş bölümü yapısı ve bundan kaynaklanan çoklu bir sosyolojik yapı sergilerler, bu yapının sonucu olarak kentteki siyasal kaynaklarda çeşitlidir. Kent çoğulculuğa yatkın bir sosyo-ekonomik ve demografik ortamdır. Bu ortam bireyide özgürleştirir. Kentteki kişinin eylemlerinin izlenmesi imkansız gibidir. Dolayısıyla bireylerin siyasal tercihlerini kırsal yörelere kıyasla toplumsal baskılardan daha korunmuş olarak ifade etmeleri kolaydır. Kentteki zengin iletişim imkanları siyasal dahil her türlü örgütlenmeye de elverişli ortam sağlar. Ayrıca kentlerin büyüklüğü hemen her tür siyasal tercihi ve talebi destekleyecek sayıda bireylerin bulunmasını da kolaylaştırır.²⁶¹

²⁶⁰ Huntington, P.S.; “Üçüncü Demokrasi Dalgası” (Çev: Eralp Yalçın) Sosyal ve Siyasal Teori Seçme Yazılar (Haz: Atilla Yayla), Siyasal Kitabevi, Ank, 1993, s.87-88

²⁶¹ Turan, İlter; “Cumhuriyetin 75.yılında Türkiye’de Siyasal Kültür”, Yeni Türkiye, Cumhuriyet Özel Sayısı II, Sayı: 23-24, Eylül-Aralık-1998, s.828

B-SİYASAL KÜLTÜR-DEMOKRATİKLEŞME

Siyasal kültür kavramını açıklamadan önce kısaca kültür kavramını tahlil etmeliyiz.

Kültürü, batı sosyolojisinin görüşü açısından tarif etmek gerekirse, kültür; insanın kendisinden evvelki nesiller ve kendi nesli tarafından yaratılmış olan sosyal nitelikli her şeydir. Şu halde kültürün (örfler, adetler, kollektif davranışlar gibi) manevi veçhesi de, (teknikler, bina inşa tarzları, giyim kuşam gibi) maddi veçhesi de sosyaldır, yani cemiyet tarafından yaratılır ve sosyal anlamda nesilden nesile intikal eder.

Kültürün kendi kültür temelimize uygun bir sosyolojik tarifini yapmak istersek, kültür, zaman içinde cemiyetimizin kendi tecrübelerinden elde ettiği ve İslamiyetin bazı hallerde bu tecrübelerle lüzüm bırakmaksızın bize hazır olarak verdiği manevi değerlerle, maddi değerlerimizin bütünüdür.²⁶²

Kültür; bilgiyi, imanı, sanatı, ahlakı, hukuku, örf ve adeti ve insanın cemiyetin bir üyesi olması dolayısıyla kazandığı diğer bütün maharet ve itiyatları (alışkanlıkları) ihtiva eden mürekkep bir bütündür.²⁶³

Kültür, toplumsal hayatın diğer olguları gibi, sürekli bir değişim içindedir. Toplumsal değişme kültürü de etkisi altına alır. İktisat, teknoloji ve siyaset alanında bir ülkenin içinde ve dışında meydana gelen değişmelerin kültür alanında da yansımaları olur. Diğer yandan değişmelerin hangi yöntemlerle ve hangi alanlarda gerçekleşeceğinin ve ne yönde ilerleyeceğinin belirlenmesinde kültürün güçlü bir etkisi vardır.²⁶⁴

Demokrasi, sadece bazı kurumların ve hukuk normlarının uygulanmasıyla gerçekleşen bir sistem değildir. İngiltere’de demokratik gelişme sağlayan bir hukuk kuralı bir başka ülkede diktatörlüğün aracı olabilmektedir. Demokrasi, mekanik, kurumsal ve hukuksal düzenlemelerin yanında, büyük ölçüde siyasal kültüre ve ahlaka dayanmaktadır.²⁶⁵ Bu bağlamda siyasal kültürün ne olduğuna bakmalıyız.

²⁶² Bilgiseven, K.Amiran; Sosyolojik Açıdan İslamiyet ve İslami Kavramlar, Filiz Kitabevi, İst, 1992, s.6

²⁶³ Kafesoğlu, İbrahim; Türk Milli Kültürü, Boğaziçi yy, İst, 1991, s.15

²⁶⁴ Turan, İlter; a.g.m., s.826

²⁶⁵ Alkan, Türker; a.g.e., s.32 vd.

Bir toplumun üyelerinin siyasete ilişkin tutum, inanç, duygu ve değer yargılarının oluşturduğu bütüne siyasal kültür denilmektedir.

Zaman içinde sosyal, iktisadi, siyasal alanda gerçekleşen değişimler siyasal kültürün içeriğini de değiştirir. Buna karşılık siyasal kültürün içeriği de, söz konusu alanlardaki değişimler üzerinde biçimlendirici bir etkide bulunur.²⁶⁶

Siyasal kültürden genellikle, kültürün siyasal yönleri anlaşılmakta ve bunların kendi içerisinde sistemli bir bütün oluşturduğu düşünülmektedir.²⁶⁷

Siyasal kültür, halkın siyaset, hükümet, özellikle hükümetin meşruluğu ve kendilerin hükümetle olan ilişkileri konusundaki değerleri, tutumları, yönelimleri, mitleri ve inançlarıdır.

Bir toplumun siyasal kültürü, toplum üyelerinin siyasal nesneler karşısındaki değerleri ve diğer yönelimleriyle, anlatımsal siyasal semboller hakkındaki ampirik inançlarından oluşur. Siyasal kültür, her siyasal sistemin kolektif tarihi ile, belli bir anda sistemi oluşturan bireylerin hayat tarihçelerinin ürünüdür.²⁶⁸

Siyasal kültür denildiğinde, bazen bir ulusun siyasal gelenekleri veya kamu kurumlarına ruh veren özellikleri anlatılmaktadır. Bunun yanında, siyasal damgasını vuran resmi olmayan kurallara, o toplumda hakim olan siyasal ideolojinin dile getirdiği amaçlar da siyasal kültür kavramı içinde düşünülmektedir. Bu bağlamda, siyasal ön yargılardan siyasal üsluba, siyasal ruh halinden, neyin meşru olup, neyin meşru olmadığına varıncaya kadar bir çok özellik siyasal kültüre atfedilmektedir.²⁶⁹

Siyasal kültürün, siyasal süreç açısından iki temel işlevi olduğunu söyleyebiliriz.

1- Kültür, bazı inanç ve davranış kurallarının standartlaşması yoluyla, siyasal sürecin işleyişini kolaylaştırır.

2- Siyasal kültür, mevcut siyasal sistemin benimsenmesini yönetmekte haklı görülmesini ve dolayısıyla devamlılığını sağlayabilen bir araçtır.²⁷⁰

²⁶⁶ Turan, İlter; "Türkiyede Siyasal Kültürün Oluşumu" Türkiyede Siyaset (Der: Kalaycıoğlu, Ersin-Sarıbey, Y.Ali) Der yy, İst, tarihsiz, s.439

²⁶⁷ Duverger, Maurice; Siyaset Sosyolojisi, (Çev: Şirin Tekeli), Varlık yy, (4.baskı), İst, 1995, s.88

²⁶⁸ Huntington, P.Samuel-Dominquez, I.Jorge; Siyasal Gelişme (Çev: E.Özbudun), Siyasi İlimler Der yy, Ank, tarihsiz, s.13-20

²⁶⁹ Sarıbay, A.Yaşar; Siyasal Sosyoloji, Der yy, (4.baskı), İst, 1998, s.47

²⁷⁰ Turan, İlter; Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış, Der yy, (3.basım), İst, 1986, s.33

Günümüzde pek çok ülkenin siyasi rejimi, demokrasi kavramı ile ifade edilmekle birlikte, demokrasi kavramının içini dolduran kültürün farklı mahiyette olduğu görülmektedir. Çünkü kültür, uzun bir tarihi süreç içinden süzülerek adeta damıtılarak meydana gelmektedir.²⁷¹

Demokrasiyi öğrenmenin yolu, demokrasiye sahip olmaktır. İşleyen bir siyasal rekabetçi sistemin ve onunla uyum gösteren bir siyasal kültürün gelişmesinin tek yolu, böyle bir sistemin altında edinilen deneyimden geçmektedir. Siyasal demokrasiyi destekleyen siyasal kültür, siyasal rekabete imkan veren bir ortamda oluşur. Bununla birlikte, siyasal rekabetçi bir sisteme geçilmeden önce var olan kültür öğeleri, rekabetin başlamasından sonra oluşan kültürün içeriğini etkiler, biçimlendirir.²⁷²

Dünyanın, insanların davranışlarına, değerlerine, inançlarına ve bunlara bağlı davranış biçimlerine göre önemli ölçüde değişen büyük tarihi kültürel geleneklerin, demokrasinin gelişmesine yardımcı oldukları ileri sürülmüştür.

Son derece anti-demokratik bir kültür toplumunda demokratik kuralların yayılmasına engel olacak demokratik kurumların meşruiyetini tanımayacak ve böylece bu kurumların ortaya çıkmasını ve etkili bir biçimde işlemesini engellemesi de büyük ölçüde karmaşıktır.

Kültürel tez iki şekilde ortaya çıkar.

1- Daha sınırlayıcı olanını üçüncü dalga'nın ilk yıllarında G.Kennan ileri sürdü. O, batı kültürünün demokratik kurumların gelişmesi için uygun bir zemin sağladığını ve bunun sonucu olarak demokrasinin batılı olmayan toplumlar için çoğunlukla uygun olmadığını söyler.

2- Daha az sınırlayıcı bir kültürel engel fikri ise, belirli batılı olmayan kültürlerin demokrasiye özellikle düşman olduğu söylenmektedir.²⁷³

Kültür birliği öyle bir harçtır ki, bu olmadan herhangi bir gelişme bir müspet gelişme bunun üzerinde yükselmez. Bu bakımdan demokraside temelde kültür birliğine ihtiyaç hissettirir. Kültür birliği tamamen birbirinin aynı düşünen aydınlar ve

²⁷¹ Tatar, Taner; Siyaset Sosyolojisi, Turan yy, İst, 1997, s.27

²⁷² Turan, İler; a.g.m., s.451

²⁷³ Huntington, P.S; a.g.m., s.89-90

tekçi, kalıpçı fikirler anlamına gelmemektedir. (Zaten bu anlamda olursa, demokrasinin doğasında var olan farklılıklarla, çoğulculukla çelişir.)

Demokrasinin kültürle, toplumun zihniyet dünyasıyla ve tarihi gerçeklerle yakın ilişkisi vardır. Bu bakımdan demokrasiyi güçlendirebilmek, içerden ve dışarıdan milli varlığa yönelecek tehditleri bertaraf edebilmek için toplumun milli mütakabatlar ve kültür birliği yoluyla direnme gücünü kazanması gerekir. Bu direnme ortak mazinin kavranabilmesi, bir millete mensup olma ve tarihten ders alabilmesi ile mümkündür.²⁷⁴

Demokrasinin kurumlarını (meclis, yürütme, yargı, siyasal partileri, gönüllü kuruluşları, genel oy hakkını v.b siyasal hakları) hukuk sistemine uyarlamak kolaydır. Ancak bunları oluşturduktan sonra demokrasi girişimleri kısa süre sonra ya bir dikte rejimi yada askeri darbe ile akamete (neticesizlik, sonuçsuzluk) uğramaktadır. Bu konuda iki görüş var.

1- Demokratik rejimlerin temelini oluşturan kuram ve kurumların iyi seçilmemesi halinde demokrasilerin akamete uğradığını öne sürmektedir.

2- Siyasal yapı ve hukuk kurallarının görece olarak öneme sahip olmadığını, esas olanın siyasal değerler, inanç ve tutumlar yani kültür olduğunu önerenlerin görüşleridir.

Siyasal sistemlerin demokrasiyi yaşatabilme yetenekleri büyük ölçüde siyasal kültüre bağlı olmakta, ancak ender hallerde siyasal kurum ve kurumlardan gelen etkiler bir istikrar unsuru olabilmektedir.²⁷⁵

Siyasal kültür ile alakalı olarak karşımıza çıkan bir diğer kavramda siyasal toplumsallaşma veya siyasal sosyalleşme kavramıdır.

Siyasal toplumsallaşma, bir toplumda siyasi kültürün gelişmesi sonucu, toplumu oluşturan bireylerin içinde bulundukları toplumsal ve siyasal çevre ile, yaşadıkları sürece doğrudan ve dolaylı olarak etkileşimleri sonucu, edindikleri siyasal kültürleri oranında ulusal ve öteki siyasal sistemlerle ilgili görüş,, düşünce, tutum ve davranışların tümüdür.

²⁷⁴ Erkal, Mustafa; İktisadi Kalkınmanın Kültür Temelleri, Kuşak ofset, İst, 1992, s.3-7

²⁷⁵ Özbudun, Ergun-Kalaycıoğlu, Ersin-Köker, Levent; Türkiye’de Demokratik Siyasal Kültür, TDV yy, Ank, 1995, s.47-49

Bir toplumda siyasal kültürün ve siyasal bilincin gelişmesiyle, toplumun siyasallaşması yada siyasal toplumsallaşma olgusu gerçekleşecektir. Bu olgu sonucunda toplum, siyasal olaylara daha duyarlı olacak, siyasal olaylara daha çok ilgi duyacak, ülkeyi yönetenleri daha yakından izleyecek, kendisinin ve toplumun problemlerine daha çok sahip çıkacak, yöneticilerin yanlış ve hatalı uygulamalarına karşı kitlesel olarak tavır alacak, karşı çıkacak ve onları toplumun istekleri doğrultusunda yönlendirmek isteyecektir.²⁷⁶ Bu bağlamda toplumdaki siyasal toplumsallaşma ne kadar yüksek düzeyde gerçekleşirse demokrasinin işlemesi, pekişmesi de o oranda yüksek olacaktır.

Demokrasi ile yönetilmekte kazanılan deneyimler, toplumda demokrasi ile daha uyumlu anlayışlar ve davranış kalıplarının benimsenmesine ve yaygınlaşmasına sebep olmuştur. Keza demokrasi kurumlarına yönelik toplumsal destek zaman içinde güçlenmiştir. Demokratikleşme kendi kültürünü oluşturmaktadır.²⁷⁷

²⁷⁶ Öztekin, Ali; a.g.e., s.181-182

C-ÜLKEMİZDE DEMOKRASİ VE DEMOKRATİKLEŞME MESELESİNİN SOSYOLOJİK TAHLİLİ

Çalışmamızın bu son bölümünde ülkemizdeki demokrasinin durumunu genel olarak gözden geçireceğiz. Bundan önceki bölümlerde, dönemleri ayrı ayrı olarak incelerken bazı bilgiler vermiştik. Şimdi ise özellikle günümüz açısından durumu inceleyip, problemlerimizi irdelemeye çalışacağız. Ancak bunları incelemeye başlamadan, kısaca biz Türklerin tarihi seyir içindeki demokratik öğelerimize bir göz atalım.

Türkler demokrasinin kılıfından (meclisler, senatolar, seçim kanunları, anayasalar) ziyade, özüne sahip olmuşlar ve İslamiyet'ten öncede bu tip bir demokrasi yaşamışlardır. Çünkü yerde ve gökte tek Tanrı'nın uzvi bir uzantısının varlığına ve hükümlerinin geçerli olduğuna inanmışlardır. Bundan ötürü demokrasinin beş ana şartını da yaşamışlardır. Bu şartlar

- 1- Angaryanın kaldırılması
- 2- Feminizm
- 3- Kurultay toplama
- 4- Doğuştan verilen statülerin değil, ferdi gayretle elde edilen statülerin hakim hale getirilmesi
- 5- Hak kuvvettir prensibinin geçerli kılınması.²⁷⁸

Türkler nizamcı, meşruiyetçi ve adil olma özellikleri dolayısıyla demokrasiyi yüzyıllardır bünyelerinde taşımışlardır. Günümüzdeki çağdaş demokrasi şeklinde olmasa da demokrasinin önemli unsurlarından bazı müesseselere ve geleneklere sahip idiler. Nitekim;

- Hür-Köle ayırımının reddedilmesi.
- Doğuştan asalet ünvanlarına yer verilmemesi.
- Devlet angaryasının batıda servaj rejimindeki gibi görülmemesi.
- Sosyal tabakalaşmanın serf-senyör ikilğine dayanmaması.

²⁷⁷ Turan, İlder, "Cumhuriyetin 75.yılında Türkiye'de Siyasal Kültür" Yeni Türkiye, Cumhuriyet Özel Sayısı II, Sayı: 23-24, Eylül-Aralık 1998, s.828

- Hür köylü tipine yer verilmesi.
- Miri,vakıf, mülk arazi mülkiyetlerinin görülmesi.
- İnsanın insana üstünlüğünü ancak yapılan işle (takva) ölçülmesi.
- Kurultay ve Divan gibi danışma ve meşveret örneklerinin bulunması.
- Devletin bütün halkı, hiçbir ayırım yapmadan korumaya ve adaletle idare etmeye mecbur olduğu töresi.
- Devletin sınıf devleti olmaması.
- İnsanın insanı istismarının kabul edilmemesi.
- “Hak kuvvettir” prensibinin bulunması.
- Adaletle hükmetmenin Allah’ın emri ve adaletin hakimiyet hakkının meşrutiye temel olduğu düşüncesi.
- Zorlamaları değil, ama gerçek farklılıkların reddetmeyen birlik anlayışı.
- Egoist değil, diyergam ahlak anlayışı.
- Refahın yaygınlaştırılması ve gelirin yeniden dağıtımını sağlayan müesseselerin varlığı.
- Osmanlı da saraya, dini azınlıkların dileklerini ulaştıran kapı kethüdalığı.
- Meşveret ve bir danışma kurulu olan "Divan" ve "Kurultay" ın demokratik zihniyetten başka bir şeyle izah edilemez. ²⁷⁹

Demokrasinin sadece hukuki düzenlemeler ve siyasi yapı meselesi olmadığı fark edilebilmelidir. Bunun ötesinde farklı mekanizmalarla işletilen bir rejimdir. Konunun sosyolojik boyutu burada aranmalıdır.

Demokrasi belli kurallardan usullerden oluşan bir sistemdir. Bu bağlamda esasen bir sistem ne kadar basit olursa olsun çalışma kaideleri ve işletme usulü öğrenilmemiş ise, başarı ile uygulanamaz. Aksine çok girift ve karmaşık bir sistemde mekanizması iyi bilindiği takdirde tam bir başarı ile işletilebilir.

²⁷⁸ Bilgiseven, K.Amiran; a.g.e., s.47

²⁷⁹ Erkal, Mustafa; İktisadi Kalkınmanın Kültür Temelleri , kuşak ofset, İst, 1992, s. 9

Bizim demokrasimiz de mahiyeti ve çalışma şartları onu kullananlar tarafından bilinmeyen bir makineye benzemektedir. Bu yüzden de bir türlü işletilememektedir. Bunu birinci kusur olarak kabul edebiliriz. Bizim gözü kapalı ve romantik demokrasi aşıklarında görülen ikinci mühim kusurda, bu sistemin emrettiği kaidelere uymamalarıdır.²⁸⁰

Cumhuriyet rejimleri siyasal yapının formuyla uğraşmaktan kurtulamamaktadır. İçerikten çok biçimi öne çıkarırlar. Oysa demokrasilerde değerler biçimden çok daha önemlidir.

Türkiye'nin yaşamakta olduğu bazı sıkıntılar ciddi biçimde bu tutumdan kaynaklanmaktadır. Örneğin, devletçi elitin gözünde demokrasi, dini, mezhebi, ideolojisi veya etnik kimliği ne olursa olsun, her vatandaşın temel haklarını güvence altına alan bir yönetim düzeni olmaktan çok cumhuriyete çağdaş bir görüntü verdiği için önemlidir.

Devletçi elit demokrasiyi, Türkiye'yi demokratik çağdaş medeniyetler ailesine sokmak için sürdürmekten yanadır. Vatandaşın demokratik ortamda özgürlüğü ve inisiyatifinin artması durumunda bunun cumhuriyeti tehlikeye sokan bir gelişme olduğu düşüncesinden hareketle demokrasinin askıya alınmasına rahatlıkla karar verilebilmektedir.²⁸¹

Demokrasinin yerleşmesi için, halkın, egemenliğin vazgeçilmez haklarının ve özgürlüklerinin sahibi olduğu bilincine ulaşmasıdır. Demokratik ülkülere ve değerlere ancak böylelikle somutluk ve gerçeklik kazandırabiliriz.

Türkiye katılımcı demokrasiyi yaratmak ve yarattıktan sonra sürdürmek zorundadır. Yönetilenler olabildiğince her düzeyde iktidara ortak edilmelidir. Katılım ne denli yaygın ve etkin olursa, oluşturulan politikalara, kararlara, uygulamalara saygıda o denli artacaktır.

Görülüyor ki, demokrasi halkın hakları, özgürlükler ve sorumluluklar konusunda bilinçlenmesine, bilinçlenmesi de katılımın yaygınlığına bağlıdır.²⁸²

²⁸⁰ Hacıeminoğlu, Necmettin; a.g.e., s.264-266

²⁸¹ Çaha, Ömer; "Cumhuriyet ve Demokrasi" Yeni Türkiye, Cumhuriyet özel sayısı II, Sayı 23-24, Eylül-Aralık-1998, s.1073

²⁸² Selçuk, Sami; Temsili ve Katılımcı Demokrasinin Kökeni, Çağdaş yy, İst, 1987, s.11

Türkiye'deki demokratikleşme sürecinde, diğer ülkelerde gördüğümüz türden, önce sosyo-ekonomik ve siyasal rejime ilişkin temel hususlarda uzlaşma, sonra özgül bir demokratik rejimin uygulanmaya konması gibi uzlaşmacı bir yöntem uygulanmamıştır. Tam tersine, önce demokratik mekanizmalar eski dönemin problemlerini çözme esprisi içinde oluşturulmuş, sonra bir referandum ile bunların biçimsel meşruluğu temin edilip, demokratik rejim uygulamaya konma yoluna gidilmiştir. Bu yöntemin demokrasinin yerleşmesini sağlamakta başarılı olduğunu söylemek imkansızdır.²⁸³ Çünkü elli yılı aşkın bir süredir hala bazı sıkıntılarının olması bunu göstermektedir.

İlgi çekici olarak, toplumsal gelişme kuramları genelde, demokratikleşmeyi iktisadi ve sosyal değişimin bir ürünü olarak nitelendirirler de, Türkiye'de demokratikleşme süreci hızlı sosyo-ekonomik değişimden önce gelmiştir.²⁸⁴

Türkiye'nin batı demokrasisiyle geliştirdiği bağlar, kendi yaptığı tercihlerinin sonucudur. Türkiye'nin kendi isteğiyle yakınlaştığı bir ülkeler topluluğunun, Türkiye'de siyasal demokrasinin oluşması ve süreklilik kazanmasının başlıca nedeni olduğunu savunmak pek inandırıcı gözükmemektedir. Eğer ülkemizde rekabetçi bir siyasal sistemi destekleyen ortam ve siyasi güçler olmasaydı, batı bağlantısının kendi başına rejimin niteliğini belirtmekte yeterli olmayacağını önermek daha inandırıcıdır.²⁸⁵

Demokrasi, muhtemelen en iyi, ama muhakkak ki, uygulaması en güç olan yönetim biçimidir. Demokrasi pek az ülkede uzun ve kesintisiz bir evrim sonucunda ulaşılan, köklü ve yerli bir olgudur. Çoğu ülkede ise demokrasi, hayli yeni bir olaydır ve dışarıdan ithal edilmiştir. Bu bağlamda bütün ülkeler kendi tarihsel bağlamlarında, gelenekleri ve deneyimleri ışığı altında ele alınmalı ve incelenmelidir.

Türkiye'ye demokrasi ne yabancılardan miras kaldı, ne de zorla benimsedi. Demokrasi Türklerin kendi özgür tercihleriydi. Büyük ölçüde yabancı modellere dayandığı bir gerçektir. Ancak doğru yada yanlış bu tercih kendilerine aitti ve

²⁸³ Kalaycıoğlu, Ersin; "1960 sonrası Türk Siyasal Hayatına Bir Bakış", Tarih ve Demokrasi, T.Z. Tunaya'ya armağan, Üni. Öğrt. Üye. Der., Cem yy, İst., 1992, s. 87-122

²⁸⁴ Turan, İlter; "Cumhuriyetin 75.yılında Türkiye'de Siyasal Kültür" Yeni Türkiye, Cumhuriyet Özel Sayısı II, Sayı:23-24, Eylül-Aralık 1998, s.827

²⁸⁵ Turan, İlter; "Türkiye'de Siyasal Kültürün Oluşumu" Türkiye'de Siyaset, (Der: Kalaycıoğlu, Ersin-Sarıbay, Y.Ali) Der yy, İst, tarihsiz, s.439-v.d.

demokratik gelişmenin hızı ve biçimi, dış güçlerden çok iç dinamikler tarafından şekillendirildi.

Türkiye’de siyaset geleneği emir ve itaate dayanır. Tarihsel mirasta demokrasiye yatkınlık unsurlarını bulmak kolay değilse de gerek Türk gerekse İslam geleneğinde bunları bulmak zor değildir. Türk demokrasisi deneyiminin başlamasından beri problemlere ve gerilemelere rağmen (ve belki de bunlar sayesinde) Türk demokrasisi bugün, benzer tarihsel deneyime ve kültür geleneklerine sahip ülkeler arasında tartışmasız en başarılı olanıdır. Esas dikkat çekici olan her raydan çıkmadan sonra, demokratik sürecin yeniden işletilmesi ve Türk halkının özgürlüğe doğru yolculuğunu sürdürmesidir.²⁸⁶

Cumhuriyetin ilk kuruluşundan itibaren teorik ve düşünsel olarak 1950’lerden itibaren pratik ve eylemsel olarak toplumumuz demokrasi olgusu ile daha yakından tanışmaya başlamıştır. Ancak birer davranış kodu olarak, başkalarına açık olma, ve farklılıkları kabullenme biçimindeki demokratik tavırların toplumsal hayatımızdaki yerini, bir öz eleştiri yaparak değerlendirdiğimiz vakit, bu konuda çok ciddi çelişki ve tutarsızlıkların olduğu gerçeği ile karşılaşırız. Bir defa “kol kırılır yen içinde kalır” biçimindeki çatışmayı yönetmek yerine, problemleri bastırmayı öngören bir kültür yaklaşımı, demokrasilerdeki başkalarına açık olma, farklılıkları kabullenme, serbest tartışma ve problem çözüme gibi kültür kodlarının doğuşuna çok büyük engel teşkil etmiştir.

Demokrasiyi bir hayat biçimi olarak seçen toplumumuzun bu konuda çok önemli kazanımları vardır. Bu bakımdan ülkemizin demokratikleşmesi hususunda fazla bir komplekse kapılmadan, bunun belirli bir öğrenme döneminin geçirileceği unutulmamalıdır. Doğrudan demokratik kurumsallaşmaya ve yapılanmaya ancak demokrasi kültürü ile ilgili anlayışlara ulaşmakla mümkün olacağı hiç hatırdan çıkartılmamalıdır. Demokrasi kültürü yerleşmeden, demokratikleşme sağlanamaz.²⁸⁷

Türkiye’yi çağdaş bir demokrasiye ulaştırmanın önünde iki büyük engel var. Bunlardan biri, siyasal, hukuksal ve sosyal yaşamdaki toplumu bunaltan yasaklar, diğeri de seçilmişlerin atanmışlara tamamen egemen olamaması.

²⁸⁶ Lewis, Bernard; Milliyet Gazetesi, 14 Aralık 1998

²⁸⁷ Eroğlu, Feyzullah; “Demokrasi Kültürü ve Demokratik Zihniyet” Zaman Gazetesi, 5-4-1997, s.2

Türkiye’de gerçek bir demokrasi arzulayanların temel hak ve özgürlükler kadar, seçilmişlerin egemenliği içinde çaba harcamaları gerekir. Ancak bu sayede, Türk toplumu üzerinde yıllardır süren Harbiye, Mülkiye vesayeti kalkar ve ülkenin tek egemeni oylar ve halk olur. Asker ve sivil bürokratlar olmaz.²⁸⁸

Memleket idaresine seçim günü fiilen katılan halk o andan itibaren bütün icraatın kullandığı rey istikamatinde olmasını istemektedir. Bu husus gerçekleşmemişse halk rejime iştirak ettirilmemiş sayılır. Halktan müspet rey almak demokratik sistemin sadece başlangıcıdır. İcraat ve idare de hep o yönde olmalıdır ki, şartlar tamamlansın. Onun içindir ki, bu şartların tamamına uyulmadıkça demokrasiden bahsedilemez. Böyle bir sisteme “halksız demokrasi” denir ki, bunda demokratik rejimle hiçbir alakası alakası yoktur.²⁸⁹ Ülkemizde bu durumdan farksız değildir. Çünkü seçimler yapıldıktan sonra halkın tercihleri, istekleri unutulup, kendilerince karar vermeye çalışırlar. Bunlardan da öte, verilen oyları dahi kendi kriterlerine (köylü, şehirli, batı-doğu v.b) göre ayrımlara tabi tutarlar.

Demokratikleşme sürecinde karşılaştığımız sıkıntılar yabancı kaynaklı bir demokratikleşmeye, kültürümüzün geriliminin düştüğü bir dönemde başlamış olmamızdan doğmaktadır. Kültürümüz, esasen hiç de yabancı olmadığı, fakat tezahür biçimleri kendisi için farklı olan bu müesseseleri kavramakta, özünü yakalamakta ve ona göre davranış biçimleri belirlemekte zorluk çekmektedir. Ayrıca, kendi demokratik geleneğimizin bozulmuş biçimleri hala tesirlerini devam ettirmektedir.

Bütün bunları belirledikten sonra demokratikleşmede başarı elde etmek için neler yapılmalı sorusuna Köseoğlu, şöyle cevap vermektedir. Kültürümüz yeni bir iman hamlesi ile kendisini yenileyebilseydi, Osmanlı geleneğindeki hukuka bağlılık şuuru ve müesseseleri ile demokratikleşmeyi pekala gerçekleştirebilirdi. Ama bu yapılmadı. Demokrasinin bir başka kültürdeki oluşumu ve müesseseleri örnek alınarak, yeni bir muhteva kazanılıyormuş gibi hukuka bağlılık şuuru oluşturulmaya ve müesseseleri kurulmaya çalışıldı.²⁹⁰

²⁸⁸ Altan, Mehmet; “Siz Halkın oylarına Karşısınız” Türk Basınında Demokrasi, TDV yy, Ank, 1991, s.97

²⁸⁹ Hacıeminoğlu, Necmettin; a.g.e., s.270

²⁹⁰ Köseoğlu, Nevzat; Milli Kültür ve Kimlik, Ötüken yy, İst, 1992, s.172

Sürekli kriz içinde olan Türk siyasal sistemi, öyle görünüyor ki bugün iyice kilitlenmiş durumdadır. Bunun neden böyle olduğu konusunda çeşitli çevrelerce farklı görüşler ileri sürmektedir.

1- Bazıları bunu sırf, teknik bir sorun, bir “yönetim” sorunu olarak görüyor ve “yönetemeyen demokrasiden” şikayet ediyor.

2- Bir diğer kesimde, bugün karşı karşıya bulunduğumuz asıl meselenin “Devlet-Millet” kaynaşmasını gerçekleşmemiş olması meselesi olduğunu düşünüyor.

3- Türk siyasal sisteminin bu bunalımını, devletin ideolojik misyonun sulandırılmasının, hatta laik cumhuriyetin ciddi bir iç tehdit olmasının eseri olarak değerlendirenlerde vardır.²⁹¹

Ülkemizde iki yüz yılı aşkın bir süredir devam eden değişim ve elli yıldır da demokratik sistemin uygulanmaya çalışılmasına rağmen bir türlü belirli bir istikrarı sağlayıp, demokrasimizi güçlendirip geliştiremediğimiz açıktır. Bu bağlamda demokrasimizin istikrarını etkileyen faktörler nelerdir. Bunlar arasında;

1- Demokrasinin pekişmemiş olması. Yani siyasal seçkinlerin üzerinde tam bir uzlaşmaya varmış oldukları kültürel, siyasal ve sosyo-ekonomik temellerin azlığıdır.

2- Siyasal iktidarın nimetleri ve iktidardan uzaklaşmanın kayıplarının azaltılamamış olması.

3- Siyasal parti sisteminin kurumsallaşmaması ve sık sık değişmesi.

4- Hizmet götürme platformuna dayalı pragmatizmin yüksek düzeyde kamu harcamalarının artışı ekonomik büyümenin dengelerinin bozulması hem de seçmen tercihlerinde kaymalar olması sonucu doğmaktadır.

5- Siyasal seçkinlerin muhalefete karşı, kitleye ve diğer seçkin gruplarına oranla daha az hoşgörülü olma eğilimi siyasal iktidar ile muhalefet arasındaki ilişkileri gerginleştirmektedir.

6- Siyasal kurumların yerleşmemiş olmaları nedeniyle kişilerin ve kişiye bağlılığının ön plana çıkması, hem siyasal liderler arasında kişisel ilişkilerin önemini artırmakta, hem de siyasal kurumlaşmayı zorlaştırmaktadır.

7- Bu koşullarda siyasal hayat toplumsal ve ekonomik zorluklar veya bunalımlara karşı aşırı duyarlı bir hale gelmektedir. Her tür problem hem siyasal sisteme yansımakta hem de bir kişiye yöneltlen bir komplo esprisi ile algılanmaktadır.

8- Küçük iyi örgütlenmiş mobilize grupların siyasal sistem üzerindeki etkileri de hem hızlı nüfus artışı hem de hızlı kentleşme nedeniyle büyük sayılara varan beklentileri çok, beceri ve tatminleri az olan kütleleri, seferber edebilmenin kolaylığı ile maksimize olmaktadır.²⁹²

Ülkemizde demokrasinin yerleşmesi, istikrarı açısından etkili olan faktörlerine bir başka bakış açısı da şöyledir.

1- Bu faktörlerden biri, parti içi demokrasi ile ilgilidir. Siyasi partilerimizin demokratik hayatın istediğı kurumlaşma düzeyine henüz gelmemiş olması ortaya çeşitli problemler ve sıkıntılar çıkarıyor.

Siyasi parti saçayağına benzetilmiş ve onunda, üç ayak üzerine oturduğı taktirde sağlıklı olacağı söylenmiştir. Bu ayaklar program, teşkilat ve liderlerden oluşmaktadır. Lider güçlenip, parti içinde ve memlekette nüfuzunu arttırdıkça parti içi müzakere ve müşavere azalmaktadır. Oysa demokrasinin esası meşverettir, müşaveredir.

2- Türkiye’de rejimin itibar ve istikrarını sağlayan ve demokrasimiz üzerine gölge düşüren meselelerden biride devlet nüfuzunun kötüye kullanıldığı yolundaki iddia ve ithamdır. Bu daha çok iktidar partileriyle ilgili bir meseledir.

3- Bir diğeri de, politikanın ve politikacıların devamlı bir surette kötülenmiş olmasıdır. Böyle bir ülkede parlamentonun saygınlığını korumak zordur. Oysa, parlamento, demokratik rejimin temeli ve devlet otoritesinin kaynağıdır. Bu temeli bilerek veya bilmeyerek yıpratıp aşındırdığımız taktirde rejimi ayakta tutamayız.

4- Bir diğeri ise, erken seçim meselesidir. Demokrasilerde erken seçim istikrarsızlığa değil, tersine olarak, istikrara hizmet eder ve zaman zaman bir emniyet subabı olarak kullanılır.²⁹³

²⁹¹ Erdoğan, Mustafa; “Türkiye’de Siyasal Sistem ve Demokrasi” Yeni Türkiye Cumhuriyet Özel Sayısı II, Sayı:23-24, Eylül-Aralık 1998, s.812-813

²⁹² Kalaycıoğlu, Ersin; "Demokratik Konsolidasyon ve Türk Siyasal Hayatı", Demokrasi Bülteni, T.D.V yy, sayı: Temmuz-Ekim- 1989, s.14

²⁹³ Burcak, S.Rıfkı; “Türk Demokrasisinde İstikrar Arayışı” Demokrasi Bülteni, TDV yy, Sayı:10, Aralık 1991, s.6-8

Cumhuriyetimizin 77.yılında önemli sistem sorunlarımızın başında yönetemeyen demokrasi noktasında bulunmamızdır. Bu noktaya gelinmesinde başlıca faktör demokrasinin en temel ilkelerinden biri olan hatta demokrasinin tanımı kabul edilen “milli irade” kavramına gerekli önemin verilmemesidir. Kendisine kurucu iktidar olarak güvenilmeyen millet, kurulu iktidar olma niteliğini de kaybetmek üzere kısacası, genel oya, genel oydan çıkan siyasi organlara karşı tam bir güvensizlik siyasi rejimin önemli tıkanıklıklarından birini oluşturmaktadır. Bu bağlamda cumhuriyet tarihimizin önemli bir kısmı, askeri ve sivil bürokrasinin, sivil iktidara yani milli iradeye müdahalesi ile geçmiştir.

İkinci bir problemde siyasetteki yozlaşmadır. Bugünkü uygulama biçimiyle Türk demokrasisine baktığımızda, siyasi partilerimizin ilköğrenmesi, önümüze lider diye düşen bazı kişilerin capsızlığı ve ciddiyetsizliği bir çoğumuzu siyasetten uzak kalmaya itmektedir.

“Baba-devlet” kültür geleneğinin iktisadi kaynakları kontrol eden “velinimet” devlet yapısı ile birleşmesi de siyasi yozlaşma için fazlasıyla uygun bir zemin oluşturmaktadır.

Sistemimizdeki önemli tıkanıklıklardan biride siyasal istikrarsızlık ve koalisyon çıkmazıdır. Cumhuriyetimizin 77.yılında 57.hükümet görev başındadır. Anayasa gereği seçimlerin dört yıl (şimdi beş) olduğu düşünülürse 57.hükümetin cumhuriyetimizin 228.yılında kurulması gerekirdi.

Son olarak da demokrat kişilik ve yargının siyasallaşması problemlerini de bunlara ilave edebiliriz.²⁹⁴

Türkiye’de demokrasinin yerleştirilmesini engelleyen unsurlardan ilki, meşruluk sorunu diğeri de Türk siyasal sisteminde seçim kaybetmenin zorluğudur. Türk demokrasisinin ilk ve ezeli gibi görünen problemi, siyasal otoritenin meşruluk problemi ve bunalımına çözüm bulunmamasıdır.

Siyasal otoritenin adil olarak, kimler tarafından nasıl ve ne zaman kullanılacağı sorusuna neredeyse her siyasal parti ve gücün farklı bir cevap verdiği ortamda siyasal

²⁹⁴ Kuzu, Burhan; “Cumhuriyetimizin 75.yılında Siyasi Sistemdeki Tıkanıklıklar” Yeni Türkiye, Cumhuriyet Özel Sayısı II, Sayı: 23-24, Eylül-Aralık-1998, s.904-908

meşruluğun bir problem olması kaçınılmazdır. İşte böyle bir ortamda demokrasinin yerleştirilmesi mümkün olabilir mi?²⁹⁵

Türkiye’de demokrasi tartışmalarında ciddi bir değerlendirmeyi hak eden bir faktörde, çoğunluk partisinin genel olarak muhalefetin ve özel olarak da muhalefet partilerinin düşüncelerine yönelik tutumdur. Tarihsel olarak hem yönetenlerin hem de yöneticilerin zihinlerinde her türden muhalefet düşmanlıkla eşit hale gelmiştir.²⁹⁶

Ülkemizin siyasal kültüründe demokrasiyle uyumsuzluk gösteren unsurlarda mevcuttur. Bunlar arasında şunlar bulunmaktadır.

- 1- Siyaset patronaj (himaye) olayı olarak görülmektedir.
- 2- Toplumda dayanışmacı cemaat anlayışı yaygındır.
- 3- Toplumumuzda siyasetin kendine özgü bir alanı bulunmamakta, bunun tabi sonucu olarak her şey siyasetleştirilmektedir.
- 4- Toplumumuzda merkezi devlet karşısında özerkliği olan herhangi bir kurum, topluluk yada yönetim düzeyi bulunmamaktadır.
- 5- Toplumumuzda uzlaşmaya yüksek değer atfedilmemektedir.
- 6- Siyasal liderlerin demokrasiye yaklaşımlarıdır. Problem, demokrasinin bir araç mı yoksa bir amaç mı olduğu ile ilgilidir.²⁹⁷

Türk siyasal kültürünün güçlü gözlemcilerinden Frederic Frey’in önemli bir tespiti demokrasimiz açısından dolayısıyla Türk siyaseti açısından olumsuzluk ortaya koymaktadır. Frey şöyle demektedir. “Türk siyasal yaşamını süregelen ve güncelliğini koruyan başlıca problemlerden bir seçkinciliktir. Yani ayrıcalıklı bir azınlığın topluma egemen olma ve seçkin olmayanların kültürel veya entellektüel yetersizliğini öne sürerek, bilinçli veya bilincinde olmadan egemenliğini isteme ve meşru görme eğilimini kastediyorum”.²⁹⁸ Ülkemizdeki seçkinler politikasının egemenliği büyük ölçüde ülkenin

²⁹⁵ Kalaycıoğlu, Ersin; “1960 Sonrası Siyasal Hayatına Bir bakış” Tarih ve Demokrasi, T.Zafer Tunaya’ya Armağan Üni.Öğr.Üye.Der., Cem yy, İst, 1992, s.87-122

²⁹⁶ Ahmad, Feroz; a.g.e., s.49

²⁹⁷ Turan, İlter; “Cumhuriyetin 75.yılında Türkiye’de Siyasal Kültür” Cumhuriyet Özel Sayısı II, Sayı:23-24, Eylül-Aralık 1998, s.830-832

²⁹⁸ Turan, İlter; “Türkiye’de Siyasal Kültürün Oluşumu” Türkiye’de Siyaset, (Der: Kalaycıoğlu, Ersin-Sarıbay, Y.Ali) Der yy, İst, tarihsiz, s.459

tarihinden ve kültüründen kaynaklanmaktadır.²⁹⁹ Çünkü Osmanlıdan başlayan, Cumhuriyeti kuran ve uygulamalarla devam eden, günümüzde de etkinliğini devam ettiren her şeyin en iyisini biz biliriz anlayışında bir zümre devlet ve siyasal hayatımızda etkinliğini devam ettirmektedir.

1990-1991 yıllarında kırk dört ülkede (Türkiye de dahil) yapılan bir alan araştırmasında, ülkemizdeki siyasal kültürün öğelerine göre demokrasinin gelişmesinin bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Beş kriter açısından yapılan değerlendirme şöyledir.

1- Toplumsal hoşgörü: Bu bölümde, toplumsal hoşgörüyü saptamak için her deneğe komşu olarak kimlerle oturmayı istemeyeceği bir liste halinde sunulmuştur. Verilerin sonucunda, Türkiye'nin hoşgörüsü az toplumlardan birisi olduğu izlenimi doğuran bir manzara sergilediğidir.

Türk toplumu kendisine benzemeyen insanlardan hoşlanmayan, yabancıları sevmeyen, başka dinden olan insanlarla ilişki içinde olmak istemeyen bir görüntü içindedir. Bu derecede hoş görüsüz bir ortamda demokrasinin, zaman zaman partiler arasında savaşa dönüşmesi hiç de yadırganmamalıdır.

2- Başkalarına itimat: Araştırma sonuçları, ülkemizde başkalarına itimatsızlığın had safhada olduğunu göstermektedir.

3- Siyasal toplumsal kurumlara güven: Araştırma sonuçlarına göre Türkiye siyasal ve toplumsal kurum ve kuruluşlarına güven duyulan bir siyasal sisteme sahip gibi görünmektedir. Bu durumda, Türkiye'de demokrasinin kurum ve kuruluşlarınada devlete de yönelik büyük çapta bir desteğin olduğu göze çarpmaktadır. Türkiye'nin tüm aksaklıklara karşı niye demokrasiye dönülme gereği duyulduğunu anlamak biraz daha kolay olmaktadır.

4- Siyasal etkinlik duygusu: Türkiye'deki siyasal etkinlik duygusunun dağılımı demokrasi için engel oluşturacak bir nitelikte görünmemektedir.

5- Siyasete ilgi: Araştırma verilerine göre, ülkemizde siyasete olan ilgi de demokrasi için problem oluşturmayacak boyutlarda bulunmaktadır.³⁰⁰

²⁹⁹ Özbudun, Ergun-Kalaycıoğlu, Ersin-Köker, Levent; a.g.e., s.2

³⁰⁰ Özbudun, Ergun-Kalaycıoğlu, Ersin-Köker, Levent; a.g.e., s.52-64

Cumhuriyet kurulalı beri Türkiye’de rekabetçi bir siyasal sistemin var olması ve süre gelmesini destekleyen duygular, tutumlar ve bir değerler sistemi oluşmuştur. Bunlar sivil ve askeri liderlerinde içinde yer aldığı geniş kadrolar tarafından paylaşılmaktadır. Ancak kültür öğeleri, ülkenin siyasal yaşamını etkileyen etkenlerden yalnız biridir. Bazı siyasal ve iktisadi koşullar altında kültür siyasal davranışları yönlendirmekte yetersiz kalmakta, siyasal rekabetin yerini iktidarın otoriteleşmesi ve çözülmesi almakta, bu durumuda bir askeri müdahale izlemektedir.³⁰¹

Türkiye’de demokrasinin kısada olsa kesintiye uğramasında, yani askeri darbelerle askıya alınmasında ve uzun süreli otoriter rejimlerin görülmemesinin faktörleri nelerdir. Bunlara cevap arayan M.Heper birkaç faktörü belirlemiştir. Bunlar;

1- Osmanlı – Türk devlet geleneği ve bu geleneğin sonucu olarak ortaya çıkan demokrasi anlayışıdır. Osmanlı – Türk siyasal sisteminde toplumun kaderini, sosyal grupların temsilcileri olan siyasal seçkinlerden ziyade devletin ve milletin uzun süreli çıkarlarını vurgulayan devlet seçkinleri çizmiştir. Bu bağlamda demokrasi de sosyal grupların baskısı ile değil devlet seçkinlerinin kararı ile benimsenmiştir. Devlet seçkinleri giderek demokrasiyi de bir münazara olarak algılamışlardır. Demokrasi, devlet ve ülke için en doğruyu bulma yöntemi olarak görülmüştür.

2- Türkiye’de demokrasi bir araç değil amaç olmuştur. Bu yaklaşım sahiplerine göre, demokrasi bir araç değildir. Demokrasi siyasal grupların çıkarlarının bağdaştırılmasının mekanizması olarak görülemez. Bu amaçla yapılan askeri müdahalelerde demokrasiyi değil, demokrasiyi amacına uygun olarak işletmediklerini ileri sürerek politikacıları suçlu bulmuşlardır.

3- Türkiye rasyonalist demokrasi anlayışı 1980’lerin başından itibaren zayıflamaya başlamıştır. Pek çok kritik karar artık devlet seçkinleri tarafından değil, siyasal seçkinler tarafından alınmaktadır.³⁰²

Ülkemizde demokratik bir siyasal kültürün güçlenmesine rağmen, Türk demokrasisinin kısa vadeli de olsa, tatil edilmesinin sebebi, İlter Turan’a göre de, kültürümüzde demokrasiyi destekleyen değerlerin yetmezliği ile ilgili olmayıp, siyasal partilerin iktidara gelmeğe ve iktidardan gitmemeğe verdikleri sınırsız önemle ilgilidir.

³⁰¹ Turan, İlter; a.g.m., s.841

Bu durum, iktidardaki iken hem kendileri hem de yandaşları için elde ettiklerini, bir daha ki seçimi kazanamamakla katlanamayacakları kayıplara uğrayacaklarını düşünen siyasal partilerin ve onları oluşturan kadroların izledikleri bilinçli siyasallardan kaynaklanmaktadır.

Bu çözümleme doğru ise, iktidarda uzaklaşmanın kayıpları partilerce kabul edilebilecek düzeylere ininceye kadar, Türk demokrasisinin yeni bunalımlarla karşılaşmalı istense de önlenemez görülmektedir.³⁰³

Ülkenin siyasi organizasyonu konusunda söz sahibi olmak insani ve demokratik haklardandır. Buna rağmen demokrasi geleneği bir çok yeni oluşu yüzünden biz bu hakları kullanmaya iyice alışmamış bulunuyoruz. Yoksullara yardım etmeyi “insanlık görevi” saydığımız halde seçimlerde oy kullanmayı veya çeşitli siyasi organizasyonlarda vazife almayı bir çeşit şahsi tercih meselesi gibi görüyoruz.³⁰⁴

Meşruluk krizinin zaman zaman ön plana çıkması, anayasaların onları uygulayacaklar tarafından yapılması, demokrasinin kökleşmesini güçleştiren problemler olarak görünüyor.

Yine Türkiye’de eski nasihatname geleneğinin bir devamı gibi yorumlanabilecek olan yaygın bir “vatan kurtarma” edebiyatı gözlemleniyor.

Bunlara ek olarak uzlaşmama eğilimi, kimlik krizi, katılma sorunu, entegrasyon sorunu da demokrasimizin gelişmesi açısından olumsuz noktalardır.³⁰⁵

Demokrasi kültürümüzdeki “taraf olma”, “karşı olma” zorunluluğu aşılmalı, kesin doğru, kesin yanlış düşünce ve yaklaşımlardan uzaklaşılmalıdır.

Demokrasi, birlikte yaşam yöntemi değil, farklı yaşam yöntemlerini bir arada tutan yönetimdir.

Türkiye’imizde demokrasi her sorunu çözer anlayışı var. Demokrasi araç değil, amaç durumunda, uygulamada halk yok, halk adına, halkın ne istediğini bilenler var. Yani bir tür dayatma. Türkiye’de halk, demokrasinin oluşması için üzerine düşenleri

³⁰² Heper, Metin; “Türk Demokrasisi Üzerine Düşünceler” Demokrasi Bülteni, TDV yy, Sayı: Temmuz-Ekim-1989, s.7-8

³⁰³ Turan, İlter; a.g.m., s.462-465

³⁰⁴ Güngör, Erol; Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak, Ötüken yy, İst, 1995, s.183

³⁰⁵ Kalaycıoğlu, Ersin; “Türk Siyasal Kültüründe Elitler ve Rejim İstikrarı” Bülten, TDV yy, Sayı: Temmuz-Ekim-1988, s.10

yapmış, fakat bürokrat ve aydınlar halka yabancı gözüyle bakıp, küçük görme alışkanlığını bırakmamışlardır.³⁰⁶

Demokrasimiz, toplumlara değişik çözüm yollarının sunulması farklı tercihlerin önerilmesi özelliğini bir türlü kazanamıyor, çoğulcu anlayışlar bir türlü gelişmiyor, adeta içimize sinmiyor.

Toplumdaki ve kurumlardaki farklılaşmaları birlik beraberliğin katili gibi görmekten bir türlü vazgeçilmedi. Demokrasilerde gelişmenin öncelikli farklılaşmalardan ve onların yarattığı dinamizmden kaynaklandığı da hiç anlaşılamadı. Kendi küçük çevresinde anti-demokrat olan insanlarla ve kendi derneğinde yahut partisinde çoğulculuğu hazmedemeyen anlayışlarla demokrasinin gelişmesi beklendi.³⁰⁷

Demokrasi asgari şartları içerisinde işleyişi şöyledir.

- Ülkeyi, halkın hür iradesi ile seçtiği siyasi kadro yönetir.
- Ülkenin idaresine yön veren en tesirli unsur halkın istek, ihtiyaç, temayülleridir.
- Ferdi hürriyetler hem milli menfaatler aleyhine, hem de başkalarının hakları aleyhine kullanılmayacaktır. Bu üç esastan biri ihmal edildiği takdirde dahi, demokratik sistem işleyemez. Mutlaka soysuzlaşır, çok tehlikeli ve zararlı bir hal alır.

Ülkemizde tam böyle bir tehlikenin içinde kıvranmaktadır. Çünkü Türkiye demokrasiyi getirmek ve yerleştirmek iddiasında olan şahıs ve zümreler (ki bunlara aydın denmektedir.) aşığı oldukları demokrasinin icaplarına hiçbir zaman uymamışlardır.³⁰⁸

Genellikle bilim adamları ve aydınların her türlü baskıya karşı oldukları, her zaman demokrasiden yana tavır koydukları düşünülür.

Türkiye söz konusu olduğunda ne yazık ki, bu durumda değişmektedir. Türkiye'deki akademisyenler büyük çoğunluğu kendilerini resmi ideoloji memuru olarak algıladıkları için Sistemin otoriterleşmesine hizmet etmektedirler. Ülkemizde bilim adamlarını tehlikeli kılan baskıcı devlet politikalarına meşruluk sağlamak üzere

³⁰⁶ Boyacı, H.Ahmet; "Türk Demokrasisine Giriş I-II-II" Zaman Gazatesi 15-16-17-Ağustos-1995

³⁰⁷ Cem, İsmail; "Tekçi Anlayışlarla Çoğulcu Demokrasi" Türk Basınında Demokrasi, TDV yy, Ank, 1991, s.83-84

³⁰⁸ Hacıeminoğlu, Necmettin; a.g.e., s.266

bilimin manevi otoritesini kötüye kullanmak suretiyle "fetvacı ulema" gibi davranmalarındır.³⁰⁹

Türkiye’de aydınların çok kullandıkları ve devlet adamlarının da büyük önem verdikleri iki tabir vardır. Aydın kamuoyu ve baskı grupları. Bunlar ülkemizde birer müessese sayılmakta ve siyasi hadiselerle yön vermektedir. Ancak unutulmamalıdır ki gerçek demokraside, rejimin tabiatı icabı, en büyük baskı grubu halktır, millettir, en tesirli baskı unsuru halkın vicdani kanaatidir.³¹⁰ Gerçekten de ülkemiz açısından baktığımızda, kitle iletişim araçları (özellikle de özel televizyonların kurulmasının ardından daha etkili, basın), güçlü holdinglerin sahipleri, ne istiyorsa o oluyor. Onlar hangi hükümetin kurulacağına, hangi kişinin bakan olacağına, bakanlıktan ayrılması gerektiğine, hangi kararların alınacağına kendi çıkarları uğruna karar veriyorlar. Sonrada Türk kamuoyu böyle istiyordu ve böyle oldu imajı verirler.

Ülkemizin demokratikleşmemesinin nedenlerini ortaya koyan bir çalışmada, özellikle demokrasinin asgari şartlarında görülen eksiklikler üzerinde durulmaktadır. Buna göre;

1- Demokrasi bir kurumlar rejimidir. Türkiye’nin problemlerinin temelinde kurumlaşmamak vardır. Batının kökleşmiş kurumları Türkiye’de sürekli olarak (tabiri caizse) ameliyat masasına yatırılmakta, modernleşme genel anlamda kabul görürken, kurumların modernleşmesine gelince buna kimse yanaşmamakta, değişim yanlış boyutlarda arandığı için gelişme yaşanamazken, yanlış değişimin türevi olan yeni problemlerle uğraşılmamaktadır.

2- Türkiye’de kökleri Osmanlı dönemine kadar uzanan bir siyasal parti geleneği vardır. Fakat gelenekselleşmiş ve süreklilik gösteren siyasal partiler yoktur. Kapatılmadan günümüze kadar yaşatılan siyasal parti örneği gösterilmezken, kapatılan partilerin başka bir isim altında yeniden vucut bulmaları da engellenememiştir.

3- Demokrasilerin vazgeçilmez diğer önemli unsurları sayılan sendika, dernek, basın vb. baskı gruplarına getirilen yasal kısıtlamalar, toplumdaki görüş ve düşüncelerin açık bir şekilde ortaya konulmasında aracı rolü olan bu gibi kanalların esas işlevlerini yerine getirememelerine neden olmaktadır.

³⁰⁹ Erdoğan, Mustafa; a.g.m., s.811

³¹⁰ Hacıeminoğlu, Hacı; a.g.e., s.268

4- Siyasal iktidarın sağlanmasında anayasa tek başına yeterli kabul edilemez ancak önem de inkar edilemez. Bu itibardır ki, ülkede istikrarsızlıklar söz konusu olunca anayasa bir istikrar formülü olarak öngörülmüştür. Ancak ülkemizde olduğu gibi ülkenin temel problemlerinde ve demokrasinin temel ilkelerinde bir uzlaşmaya varılmaksızın anayasa formüle etmek, istikrarı sağlamak bir yana, yeni bir anayasa probleminin gündeme gelişini kaçınılmaz hale getirmiştir.³¹¹ Ülkemizdeki son anayasaların askeri darbelerden sonra hazırlanması ve onların ürünü olması, bir sivil anayasa yapılması tartışmasını gündemden hiç düşmemesine sebep olmaya devam etmektedir.

Bir değişik çalışmada dördü bir sınıflama yaparak demokrasimizin yerleşmemesi ve demokratikleşme açısından problemlerimizi ortaya koymaktadır.

1- Tarihsel ve kültürel problemleri: Osmanlı-Türkiye cumhuriyeti uzmanları, Osmanlı ve Türk toplumlarının çeşitli geleneklerinin Türkiye'nin gerçek anlamda bir siyasal demokrasi haline gelmesini önlediğini ileri sürmektedirler. İleri sürdükleri temel nedenler şunlardır.

a- Osmanlı devletince benimsenen “resmi İslam” ın demokratik kültürle uyum sağlayacak niteliklere sahip olamamıştır.

b- Osmanlı-Türk toplumlarının geleneksel yapısı, consensus üzerine bina edilmiş olmaktan çok uzaktır. Bunun yanında merkez ile çevre kültürleri arasında büyük bir uçurum vardır.

c- Batı toplumlarında ortaya çıkan ve talepleriyle demokratik bir siyasal sisteme geçilmesinde önemli rol oynayan burjuvazinin Osmanlı son dönemi ile T.C'nin ilk dönemlerinde devlet tarafından oluşturulmaya çalışılması olgusudur.³¹²

2- Türk siyasal kültüründen kaynaklanan problemleri genel bir ifade ile, Türkiye’de çoğulcu siyasal yapının oluşturulmasına yönelik çabaların başarılı olduğu ve siyasal sistemin yaşadığı çok sayıda krize karşın, demokratik siyasal kültürün Türkiye’de kökleştiği söylenebilir. Bir çok siyaset bilimcisi, üç askeri müdahale

³¹¹ Özerman, Tülay; “Türkiye’nin Demokratikleşme Sorununun Batı Kurumları Çerçevesinde Analizi” Demokrasi Gündemi, TDV yy, Sayı:22, s.35-36

³¹² Bektaş, Arsev; “Türk Siyasal Demokrasisi, Sorunlar ve Nedenleri” Yeni Türkiye, Cumhuriyet Özel Sayısı II, Sayı:13-24, Eylül-Aralık-1998, s.841-842

sonrasında yeniden demokratik siyasal sisteme dönüşümü Türk demokrasiinin kökleşmişliğinin bir göstergesi olarak göstermektedir.

Bu saptama doğru olmakla birlikte, Türk siyasal kültürünün siyasal demokrasiyi tam anlamıyla içselleştirdiği iddia etmek kolay değildir. Siyasal demokrasi, yalnızca rekabetçi siyasal kültürün geçerli olduğu toplumlarda gerçek anlamıyla varolabilmektedir.³¹³

3- Türk siyasal sisteminden kaynaklanan problemler; Ülkemizde serbest seçimlerin, birden çok partinin ve temsili bir hükümetin varlığı halen demokrasiinin en önemli göstergeleri olarak kabul görmektedir. Bunu uzun zamandır yaşatmış olması bir başarıdır. Ancak batı demokrasilerinde olduğu gibi, kamuoyunun toplumsal belirleyiciliğinde ve farklı çıkarlar ile görüşlerin bağdaştırılmasında işaret edilen niteliklerin, ülkemizde tam anlamıyla sağlanamaması bu alanda idealden hale uzak olduğunu göstermektedir.

Türk demokrasiisinin bir diğer problemi, ülkenin bürokratik seçimlerinin düzenli bir biçimde politikacıları kendi menfaatlerini gözetten bir topluluk olarak görmeleri ve onları ülkelerin gerçek menfaatlerini ihmal etmekle suçlamalarıdır.

Türk demokrasiisinin temel problemlerinden bir diğeri de demokrasiinin yalnızca bir siyasal katılma amacı olarak görülmesidir.

Ayrıca batı demokrasilerinde demokratik siyasal hayatın vazgeçilmez unsurları olarak kabul edilen çıkar grupları ve mesleki kuruluşlar, Türk toplumda adeta zararlı örgütlenmeler olarak görülmesi de bir problem olarak sayılabilir.³¹⁴

4- Ülkemizdeki parti sisteminden kaynaklanan problemler: Partiler demokratik hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır. Ancak Türk demokrasiisinin temel problemlerinden birisi aslında Türk siyasal partilerinin demokratik yapılar olmamalarıdır. Parti içi demokrasiiden söz edebilmenin mümkün olmaması bu partiler aracılığıyla işleyen Türk siyasal sisteminin demokratik olmasını da imkansız hale getirmektedir. Bu bağlamda Türk demokrasiisinin liderler demokrasiisi olduğunu belirtmek abartılmış bir saptama olmaz. Böylesine bir liderler demokrasiisi içinde parti yetkili organlarının milletvekillerinin ve hatta meclisin rolünün ehemmiyetsiz hale geldiğini belirtmek

³¹³ Bektaş, Arsev; a.g.m., s.843-844

³¹⁴ Bektaş, Arsev; a.g.m., s.845

yanlış değildir.³¹⁵ Ülkemizde liderlerin iki dudağı arasında çıkacaklara dikkat etmek zorunda olan (çünkü gelecek seçimde listeye girememek kaygısı) bir anlayışla nelere çözüm bulunacağı karanlıktır. Milletvekillerinin hür iradelerine engel olan grup kararı alınması, oylamanın formaliteden öteye, gitmesine imkan vermemektedir.

Türkiye’de demokrasiyi özellikle 1960’ların sonlarından itibaren dönem dönem etkisi altına alan, doğrudan siyasal ideoloji etnik veya dinsel kimlik esaslarına dayanarak meşruluğunu öne süren terör belası vardır. Terör, Türkiye demokrasisini tehdit eden bir olgu olmaktan çıkarılmak isteniyorsa, pek yaygın hale getirilen “sonuna kadar mücadele etmek” yerine, Türkiye demokrasisinin sınırlarını ve dar meşruluk zeminini, terörün beslediği toplumsal meşruluk zeminlerindeki kapsayacak biçimde genişletmek suretiyle izole edilerek giderilebilir. Yani teröre, demokratikleşmenin ilerletilmesi olmadan son verilemez.³¹⁶

Türkiye’de demokrasiyi güçlendirmek için, siyasal kültür alanında demokrasiyi destekleyecek bir değerler sisteminin gelişmesi lazımdır. Uzlaşma, pazarlık, hoşgörü, siyasal problemlerin çözümünde şiddetin kesinlikle reddi bu değerlerin başlıcalarıdır. Söz konusu değerler sisteminin kurulması ve geliştirilmesinde gönüllü kuruluşlara büyük görev düşmektedir.³¹⁷

Türkiye’de demokrasinin geleceği açısından iyimser olabiliriz. Çünkü;

- Kütüphaneler, ılımlı politikaya eğilim göstermektedir.
- Devlet geleneğinde 1980’lerden sonra önemli değişiklikler olmuş, devlet iktisadi hayatın denetimini daha çok sivil topluma bırakmıştır.
- Liderler arasındaki diyalog yumuşamış
- Sosyo ekonomik gelişme daha çoğulcu bir ortam oluşturmuştur.³¹⁸

Ülkemizde demokrasiye geçiş sürecinin başarılı bir biçimde tamamlanarak demokrasinin konsolide (pekişmesi) edilmesi, bir taraftan siyasal seçkinlerin demokrasinin usulüne ilişkin kuralları üzerinde anlaşma sağlamalarına diğer taraftan da

³¹⁵ Bektaş, Arsev; a.g.m., s.846-847

³¹⁶ Köker, Levent; “Devlet, Terör ve Demokrasi” Bülten, TDV yy, Sayı:7, s.34

³¹⁷ Özbudun, Ergun; “Türk Siyasal Kültüründe Devlet ve Sivil Toplum” Demokrasi Bülteni, TDV yy, Sayı: Temmuz-Ekim-1988, s.6

³¹⁸ Ergüder, Üstün; “Türkiye’de Demokrasi, Seçimler ve Siyasal Kültür”, Demokrasi Bülteni, TDV yy, Sayı:Temmuz-Ekim 1988, s.7

toplumun uzun süreli ihtiyaçlarını göz ardı etmeden sosyal gurupların çıkarlarını dengeli bir biçimde bağdaştırmalarına bağlı görünüyor.³¹⁹

Bu arada milletçe yeni arayışlara yöneldiğimiz ve kurtarıcılar beklediğimiz şu ortamda seçilmişlerle atanmışlar çatışması ve ikiliği ortadan kaldırılmalıdır.³²⁰

³¹⁹ Heper, Metin; a.g.m., s.68

³²⁰ Kuzu, Burhan; a.g.m., s.905

SONUÇ

Demokrasi insan zenginliklerinin en iyi harmanlandığı bir toplumsal örgütlenmedir. Yani demokrasi bir toplumsal yaşam felsefesi, bir yaşam biçimi ve bir kültürdür. Demokrasi bir ilkeli özgürlükler sistemidir.

Demokrasi içtenlik ve özveri ister. Anayasalarda, yasalarda yazılması adının anılması yeterli olmayıp yönetimin her birimince işlerliği sağlanmalı, başta yöneticiler olmak üzere tüm yurttaşlarca da benimsenmelidir.

Demokrasi özgür yurttaşlar olarak barış içinde, mutlu, sağlıklı hayat imkanı veren, insan haklarını her yönüyle hayata geçirilip güçlendirecek daha onurlu hayat amacını gerçekleştiren bir yönetim biçimidir.

Demokrasi bir başı boşluk ve kargaşa ortamı değildir. Herkes istediğini söyler ama istediği gibi davranamaz. Kuşkusuz her toplumda farklı düşünceler, farklılıklar olacaktır. Demokrasinin amacı farklılıkları yok etmek değil, uzlaştırmaktır. Farklılıkların birlikte yaşama biçimidir. Demokrasi zıtların bir arada bulunması zorunluluğundan kaynaklanır, uzlaşmayı zorunlu kılar. Demokrasi bir toplumu oluşturan bireylerin çoğunluğunca istenmesi, bir yaşam biçimi olarak kabul edilmesiyle koşutluk gösterir.

Ülkemizde demokratik yönetim anlayışıyla geçen onca yıllara rağmen hala demokrasimizin bir türlü yerleşip, pekişemediğini görmekteyiz. Demokrasi bir yönetim biçimi olarak bir takım kuralları, ilkeleri olan mekanizmadır. Demokrasiye sahip olmak bütün problemlerin ortadan kalkmasını sağlamaz. Bundan daha önemlisi demokrasi bu problemlere nasıl çare bulunulacağını gösterir. Bizim ülkemizde maalesef bu çok yanlış anlaşılmaktadır. Yönetimin en üst kademesinden, taşradaki en alt yöneticisine kadar ülkemizde batı ülkelerinde olduğu gibi demokrasinin kurum ve kurallarını oluşturulmasıyla her problemin çözüleceği anlayışı vardır. Bu belki işin başıdır. Asıl önemli olan bundan sonra başlıyor yani kurum ve kuralların uygulanması meselesi. Ne yazık ki ülkemiz, kendi partisindeki muhalifliğe dayanamayan, kendi derneğinde, sendikasında, kulübünde ve hatta ailesi içinde farklılığa tahammül edemeyen yöneticilerle yönetilmektedir. Bu yetmiş beş yıl öncede böyle idi şimdi de aynı

Bunun yanında demokrasi için vazgeçilmez olan seçimler ön plana çıkarılarak dört beş yılda yapılan seçimlerle demokrasinin sağlanacağı düşüncesi de yer almaktadır. Bir yazarın dediği gibi tekçi anlayışlarla çoğulcu demokrasi uygulanmaya çalışılıyor.

Demokrasinin bir ülkede yerleşmesinin baş şartı ona sahip olmak, ondan edinilen kazanımların ülkenin siyasal kültürüne yerleşmesiyle olur. Bir diğer önemli şartta demokrasiye inanan kişilerin varlığıdır. Ülkemizde baktığımız zaman demokrasinin hep dış görünüşüyle ilgilenildi, bir türlü muhtevasına, içeriğine eğililmedi. Hep iktidardakilerin diğerlerine bağışladıkları özgürlükler olarak algılatılmaya çalışıldı. Kısaca şunu belirleyebiliriz ki, ülkemizde cumhuriyet ve demokrasi bir yazarında dediği gibi onları hala bir “saltanat” olarak anlayanların yönetimi ve denetimi altındadır.

Bu bağlamda ülkemizdeki demokrasinin ayıpları, kamburları olmasın yada bunların faturası demokrasiye çıkarılmasın. Siyasetimizi güzelleştirip, demokrasimizi geliştirelim. Çünkü demokrasi her zaman, herkes için gereklidir. Zira demokrasi uygarlığın simgesidir. Çağdaş demokrasi insan haklarının anıtı ve güvencesidir, hukukun üstünlüğüdür, eşitliğin kaynağıdır. İşte böyle bir demokrasi hepimizin yegane hedefi olmalıdır. Türk halkına ve Türkiye'mize yakışanda budur. Demokrasi ve demokratik değerleri benimseyip onlara uymakla büyük bir iş başaracağımızı unutmamalıyız. Diyoruz ki demokrasi gösteriş işi değil, özveridir, sahiplenmektir. Çünkü demokrasi us işidir, sevdadır, tutkudur, gönül vermektir. Bunları başardığımız an problem kalmayacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

KİTAPLAR:

AHMAD, Feroz; **Demokrasi Sürecinde Türkiye, Cilt II**, (Çev: Ahmet Feti) Nil yy, (2. baskı) İst, 1996

AHMAD, Feroz; **Modern Türkiyenin Oluşumu**, (Çev: Yavuz Alagan) Sarmal yy, İst, 1995

AKŞİN, Sina; **Jön Türkler ve İttihat Terakki**, Remzi Kitabevi, İst, 1987

ALKAN, Türker; **12 Eylül ve Demokrasi**, Kaynak yy, İst, 1986

ALKAN, Türker; **Siyasal Ahlak ve Siyasal Ahlaksızlık**, Bilgi yy, Ank, 1993

ARI, Tayyar; **Uluslararası İlişkiler**, Alfa yy, (2. baskı) İst, 1997

ARİSTOTALES; **Politika**, (İng. Çev: Mete Tuncay) Remzi Kitabevi (3. basım) İst, 1990

ARMAĞAN, Mustafa; **Gelenek**, Ağaç yy, İst, 1992

ARON, Raymond; **Demokrasi ve Totalitarizm**, (Çev: Vahdi Hatay) Kültür Bak. yy, İst, 1976

ARON, Raymond; **Sınıf Mücadelesi**, (Çev: Erol Güngör) Kültür Bak. yy, Ank, 1973

ARSLAN, Ahmet; **Felsefeye Giriş**, Vadi yy, Ank, 1994

ARVASI, S. Ahmet; **Türk İslam Ülküsü**, Cilt II, Burak yy, İst, 1994

ATEŞ, Toktamış; **Demokrasi**, Ümit yy, (5. baskı) Ank, 1994

ATEŞ, Toktamış; **Laiklik**, Ümit yy, (7. basım) Ank, 1995

AYDIN, Turgay; **Bilgi Toplumu ve Demokrasi**, Efor yy, Trabzon, 1997

BAŞGİL, F. Ali; **Demokrasi Yolunda**, Yağmur yy, İst, 1961

BAŞGİL, F. Ali; **Din ve Laiklik**, Yağmur yy, İst, 1962

BAYRAKTAR, Mehmet; **İslamda Düşünce Özgürlüğü**, TDV yy, Ank, 1995

BAYSAN, M. Galip; **Milli Mücadele Dönemi ve Sonrasında Atatürk ve Demokrasi**, TDV yy, Ank, 1997

- BERKES, Niyazi; **Teokrasi ve Laiklik**, Adam yy, (2. basım) İst, 1997
- BERKES, Niyazi; **Türk Düşününde Batı Sorunu**, Bilgi yy, Ank, 1975
- BİLGİSEVEN, K. Amiran; **Sosyolojik Açıdan İslamiyet ve İslami Kavramlar**, Filiz Kitabevi, İst, 1992
- BOSTANCI, M. Naci; **Toplum, Kültür ve Siyaset**, Vadi yy, (tarih ve yer yok)
- BULAÇ, Ali; **Modern, Ulus-Devlet**, İz yy, İst, 1995
- CLAUDE, Julien; **Demokrasilerin İntiharı**, (Çev: M. A. Kayabal) Milliyet yy, İst, 1974
- ÇAM, Esat; **Batı Demokrasisinde Siyasi İktidar ve İktisadi İktidar**, İ.Ü.İ.F. yy, İst, 1966
- ÇAM, Esat; **Siyaset Bilimine Giriş**, Der yy, (4. baskı) İst, 1995
- ÇAVDAR, Tefik; **Türkiyenin Demokrasi Tarihi, Cilt I**, İmge Kitabevi, Ank, 1995
- ÇAVDAR, Tefik; **Türkiyenin Demokrasi Tarihi, Cilt II**, İmge Kitabevi Ank, 1996
- CELENK, Halit; **Hukuksuz Demokrasi**, Çağdaş yy, (4. basım) İst, 1994
- DAHL, R; **Demokrasi ve Eleştirileri**, (Çev: Levent Köker) Yetkin yy, Ank, 1996
- DAVER, Bülent; **Siyaset Bilimine Giriş**, Siyasal Kitabevi, Ank, 1993
- DIAMOND, L.-Plattner, F.M; **Kapitalizm, Sosyalizm, Demokrasi, Yeni Değerlendirmeler**, (Çev: Ergun Özbudun-Levent Köker) TDV yy, Ank, 1994
- DJILAS, Milovan; **Yeni Sınıf**, (Çev: Sedat Umran), İstanbul Kitabevi, İst, 1982
- DOĞAN, Mehmet; **Halka Karşı Demokrasi**, Rehber yy, (3. baskı) Ank, 1996
- DUVERGER, Maurice; **Seçimle Gelen Krallar**, (Çev: Necati Erkurt) Kelebek yy, İst, 1986
- DUVERGER, Maurice; **Siyasal Rejimler**, (Çev: Teoman Tunçdoğan) Sosyal yy, İst, 1986
- DUVERGER, Maurice; **Siyaset Sosyolojisi**, (Çev: Şirin Tekeli) Varlık yy, (4. baskı) İst, 1995
- DUVERGER, Maurice; **Siyasi Partiler**, (Çev: Ergun Özbudun) Bilgi yy, İst, 1974

- EBENSTEİN, William; **Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri**, (Çev: İsmet Özel) Şule yy, İst, 1996
- ERKAL, Mustafa; **Etnik Tuzak**, Turan Kültür Vakfı yy, İst, 1993
- ERKAL, Mustafa; **İktisadi Kalkınmanın Kültür Temelleri**, Kuşak Ofset yy, İst, 1992
- EROĞLU, Hamza; **Türk İnkılap Tarihi**, Savaş yy, Ank, 1990
- EROL, Ahmet; **Demokrasi, Örgütlenme Özgürlüğü ve İsveç Örneği**, Kültür Bak yy, Ank, 1995
- ERYILMAZ, Bilal; **Osmanlı Devletinde Millet Sistemi**, Ağaç yy, İst, 1992
- G. BINGHAM Powell, J.R; **Çağdaş Demokrasiler**, (Çev: Mehmet Turhan) TDV ve Siyasi İlimler Derneği yy, Ank, 1990
- GÖKBERK, Macit; **Felsefe Tarihi**, Remzi Kitabevi (8. basım) İst, 1996
- GÖRMEZ, Kemal; **Yerel Demokrasi ve Türkiye**, Vadi yy, (2. baskı) Konya, 1997
- GÜNGÖR, Erol; **Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak**, Ötüken yy, İst, 1995
- GÜNGÖR, Erol; **Dünden-Bugünden, Tarih, Kültür, Milliyetçilik**, Ötüken yy, (6. basım) İst, 1993
- GÜNGÖR, Erol; **İslamın Bugünkü Meseleleri**, Ötüken yy, (10 basım) İst, 1996
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin; **Milliyetçilik, Ülkücülük, Aydınlar**, Kamer yy, (4. baskı) İst, 1993
- HUNTINGTON, P. S; **Üçüncü Dalga**, (Çev: Ergun Özbudun) Yetkin yy, Ank, 1996
- HUNTINGTON, P.S-Dominguez, I.J; **Siyasal Gelişme**, (Çev: Ergun Özbudun) Siyasi İlimler Derneği yy, Ank, Tarihsiz
- İSLAM VE DEMOKRASİ; Türkiye Diyanet Vakfı yy, Ank, 1998
- KABACALLI, Alpay; **Türk Basınında Demokrasi**, Kültür Bak. yy, Ank, 1994
- KAFESOĞLU, İbrahim; **Türk Milli Kültürü**, Boğaziçi yy, İst, 1991
- KAHVECİ, Niyazi; **Demokrasi ve İslam**, TDV yy, Ank, 1994
- KAHVECİ, Niyazi; **İnsan Hakları ve İslam**, TDV yy, Ank, 1995

- KALAYCIOĞLU, Ersin-Sarıbay, Y. Ali; **Türkiyede Siyaset**, Der. yy, İst, Tarihsiz
- KAPANİ, Münci; **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi yy, (6 baskı) İst 1992
- KARATEPE, Şükrü; **Tek Parti Dönemi**, İz yy, İst, 1997
- KARPAT, Kemal; **Türk Demokrasi Tarihi**, Alfa yy, İst, 1996
- KIŞLALI, A. Taner; **Kemalizm, Laiklik ve Demokrasi**, İmge Kitabevi (2. basım) Ank, 1994
- KIŞLALI, A. Taner; **Siyasal Çatışma ve Uzlaşma**, İmge Kitabevi (3. basım) Ank, 1995
- KIZILÇELİK, Sezgin; **Post Modernizm Dedikleri**, Saray Kitabevi, İzmir, 1996
- KIZILÇELİK, Sezgin-Erdem, Yaşar; **Açıklamalı Sosyoloji Sözlüğü**, Saray Kitabevi (4. baskı) İzmir, 1996
- KOÇAK, Cemil; **Milli Şef Dönemi**, (1938-1945) Cilt I, İletişim yy, İst, 1996
- KONGAR, Emre; **Demokrasi ve Kültür**, Remzi Kitabevi, İst, 1992
- KONGAR, Emre; **Türkiyenin Toplumsal Yapısı I-II**, Remzi Kitabevi (9. basım) İst, 1995
- KÖKER, Levent; **Demokrasi Üzerine Yazılar**, İmge Kitabevi, Ank, 1992
- KÖKER, Levent; **Modernleşme, Kemalizm, Demokrasi**, İletişim yy, İst, 1990
- KÖSEOĞLU, Nevzat; **Milli Kültür ve Kimlik**, Ötüken yy, İst, 1992
- KURAN, Ercüment; **Türkiye'nin Batılılaşması ve Milli Meseleler**, Tür. Diy. Vakf. yy, Ank, 1994
- KÜÇÜKÖMER, İdris; **Düzenin Yabancılaşması**, Bağlam yy, İst, 1991
- LEWİS, Bernard; **Modern Türkiyenin Doğuşu**, (Çev: Metin Kıratlı) TTK yy, Ank, 1996
- LİPSET, S.M; **Siyasi İnsan**, (Çev: Mete Tuncay), Teori yy, Ank, 1986
- LİPSON, Leslie; **Demokratik Uygarlık**, (Çev: Haldun Gülalp-Türker Alkan) Türkiye İş Bank yy, Ank, 1984
- MARDİN, Şerif; **Türk Modernleşmesi**, İletişim yy, (3. baskı), İst, 1994

- MARDİN, Şerif; **Türkiye’de Toplum ve Siyaset**, İletişim yy, (3. baskı) İst, 1992
- MAYO, H.B; **Demokratik Teoriye Giriş**, (Çev: Emre Kongar), Ayyıldız Matbaası, Ank, 1964
- NİYAZI, Mehmet; **Türk Devlet Felsefesi**, Ötüken yy, İst, 1995
- OKTAY, Ahmet; **Türkiye’de Popüler Kültür**, Yapı Kredi yy, İst, 1993
- OZANKAYA, Özer; **Cumhuriyet Çınarı**, İmge Kitabevi, Ank, 1996
- OZANKAYA, Özer; **Türkiye’de Laiklik**, Cem yy, (5. basım) İst, 1993
- ÖZ, Esat; **Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım**, Gündoğan yy, Ank, 1992
- ÖZBUDUN, Ergun; **Siyasi Partiler**, A.Ü.H. F. yy, (2. baskı) Ank, 1977
- ÖZBUDUN, Ergun-Kalaycıoğlu, Ersin-Köker, Levent; **Türkiye’de Siyasal Kültürün Oluşumu**, TDV yy, Ank, 1995
- ÖZTEKİN, Ali; **Siyaset Bilimine Giriş**, Yeni Malatya Gazetesi Basımı Malatya, 1993
- PARLA, Taha; **Türkiye’de Anayasalar**, İletişim yy, Cep Üni. Yeni Yüzyıl Kitaplığı (Yer ve Tarih Yok)
- SARIBAY, Y. Ali; **Siyasal Sosyoloji**, Gündoğan yy, Ank, 1992
- SARTORI, Giovanni; **Demokrasi Kuramı**, (Çev: Deniz Baykal) Siyasi İlimler Der. yy, Ank, Tarihsiz
- SARTORI, Giovanni; **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, (Çev: T. Karamustafaoğlu-M. Turham) Yetkin yy, Ank, 1996
- SCHUMPETER, J.A; **Kapitalizm, Sosyalizm, Demokrasi**, (Çev: Rasın Tınas) Varlık yy, İst, 1977
- SELÇUK, Sami; **Temsili ve Katılımcı Demokrasinin Kökeni**, Çağdaş yy, İst, 1987
- SENCER, Muzaffer; **Türkiye’nin Yönetim Yapısı**, Alan yy, İst, 1986
- SEZAL, İhsan; **Sosyal Bilimlerde Temel Kavramlar**, Akçağ yy, Ank, 1991
- SEZEN, Saim; **Seçim ve Demokrasi**, Gündoğan yy, Ank, 1994
- ŞENEL, Alaeddin; **Siyasal Düşünceler Tarihi**, Bilim ve Sanat yy, (6. baskı) Ank, 1996

- ŞEYLAN, Gencay; **Çağdaş Siyasal Sistemler**, Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enst. yy, Ank, 1971
- ŞİRİN, Veli; **Siyasi ve Kültürel Osmanlı Tarihi**, Marifet yy, İst, 1996
- TANÖR, Bülent; **Osmanlı İmparatorluğunda Anayasal Gelişmeler**, Der yy, İst, 1991
- TANİLİ, Server; **Devlet ve Demokrasi**, Cem yy, (7. basım) İst, 1993
- TANİLİ, Server; **Nasıl Bir Demokrasi İstiyoruz?**, Say yy, (4. baskı) İst, 1989
- TARİH VE DEMOKRASİ; Tarık Z. Tunaya'ya Armağan, Üni. Öğr. Üye. Der: Cem yy, İst, 1992
- TARTIŞILAN DEĞERLER AÇISINDAN TÜRKİYE; Türkiye Diyanet Vakf. yy, Ank, 1996
- TATAR, Taner; **Siyaset Sosyolojisi**, Turan yy, İst, 1997
- TATAR, Taner; **Türk Yönetim Sistemi**, Turan yy, İst, 1997
- TİMUR, Taner; **Küreselleşme ve Demokrasi Krizi**, İmge Kitabevi, Ank, 1996
- TİMUR, Taner; **Türk Devrimi ve Sonrası**, İmge Kitabevi, Ank, 1997
- TORMEY, Simon; **Totalitarizm**, (Çev: Abdullah Yılmaz, Osman Akınbey) Ayrıntı yy, İst, 1992
- TOURAİNE, Alain; **Demokrasi Nedir?**, (Çev: Olcay Kunan) Yapı Kredi yy, İst, 1997
- TUNVCAY, Mete; **T.C'de Tek Parti Yönetimin Kurulması**, Cem yy, (3. basım) İst, 1992
- TURAL, Sadık; **Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler**, Ecdad yy, (2. Baskı) Ank, 1992
- TURAN, İlter; **Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış**, Der yy, (3. basım) İst, 1986
- TÜRK BASININDA DEMOKRASİ; TDV yy, Ank, 1991
- ÜNAL, Oğuz; **Türkiye'de Demokrasinin Doğuşu**, Milliyet yy, İst, 1994
- YAYLA, Atilla; **Sosyal ve Siyasal Teori, Seçme Yazılar**, Siyasal Kitabevi, Ank, 1993
- ZENGİN, Bahri; **Özgürleşerek Birlikte Yaşamak**, Birleşik yy, İst, 1995

MAKALELER:

AKIN, Erkan; **“Cumhuriyet mi? Yoksa Demokrasi mi?”**, Yeni Türkiye, Cumhuriyet Özel Sayısı II, Sayı: 23-24, Eylül-Aralık- 1998

AKTAN, C.Çoşkun; **“Çoğunlukçu Temsili Demokrasi Bir Fazilet Rejimi Değildir”**, Gündem, TDV yy, Sayı: 18

AKTAN, C.Çoşkun; **“Liberal Demokrasi İçin Değişim Sancıları”**, Diyalog, TDV yy, Sayı: 1 Ank. 1996

ALKAN, T.Ahmet; **“Türkiye’de Sağ Geleneğin Kısa Tarihi”**, Türkiye Günlüğü, Sayı: 51

ALKAN, Türker; **“Demokrasinin Denetim Mekanizması ve Siyasal Toplumsallaşma”**, A.Ü.S.B.F. Dergisi, Cilt: 33, Sevinç Matbaası, Ank. 1979

ALTAN, Mehmet; **“Siz Halkın Oylarına Karşısınız”**, Türk Basınında Demokrasi, TDV yy, Ank. 1991

AYBAY, Rona; **“Milli Güvenlik Kavramı ve Milli Güvenlik Kurumu”**, A.Ü.S.B.F. Dergisi, Cilt: 33, Sevinç Matbaası, Ank. 1979

BAYRAMOĞLU, Ali; **“Cumhuriyet Fikri”**, Yeni Yüzyıl, 29.10.1998

BEKTAŞ, Arsev; **“Türk Siyasal Demokrasisi, Sorunlar, Nedenleri”**, Yeni Türkiye, Cumhuriyet Özel Sayısı II, Sayı: 23-24, Eylül-Aralık- 1998

BERGER, L.P; **“Günümüz Dünyasında Demokrasi”**, (Çev: Cevdet Aykan), Sosyal ve Siyasal Teori, Seçme yazılar, (Haz: Atilla Yayla), Siyasal Kitabevi, Ank. 1993

BERKES, Niyazi; **“Türkiye’de Çağdaşlaşma Olgusu”**, Sosyal ve Siyasal Teori, Seçme yazılar, (Haz: Atilla Yayla), Siyasal Kitabevi, Ank. 1993

BİLGİSEVEN, K.Amiran; **“Manevi Kültürümüz ve Batı Kültürü I”**, Türk Edebiyatı Dergisi, Sayı: Mayıs-1989

BİNİCİ, Ali; **“Eski Yunan’da Demokrasi Anlayışı ve Uygulama Alanları”**, Bülten, TDV yy, Sayı: 12

BOŞNAK, Metin; **“Bunun Adı Memokrasi”**, Aksiyon, Sayı: 180

BOYACI, A.Hamdi; **“Türk Demokrasisine Giriş I-II-III”**, Zaman Gazetesi, 15.16.17.-08-1995

BOZBEYLİ, Ferruh; **“Günümüz Siyaset Anlayışının Milli Bütünlüğe Yansımaları”**, Tartışılan Değerler Açısından Türkiye, Türkiye Diy. Vakf. yy, Ank. 1996

BRACHER, D.Karl; **“Demokrasi Ahlakı Üzerine Düşünceler”**, (Çev: Hüseyin Bağcı), Sosyal ve Siyasal Teori, Seçme yazılar, (Haz: Atilla Yayla), Siyasal Kitabevi, Ank. 1993

BURCAK, S.Rıfkı; **“Türk Demokrasisinin İstikrar Arayışı”**, Bülten, TDV yy, Sayı: 10, Aralık-1991

BÜYÜKKARAGÖZ, Savaş; **“Düşünce Bazında Demokrasi ve İslami Nasslar”**, Bülten, TDV yy, Sayı: 17, Mart-1994

CEM, İsmail; **“Tekçi Anlayışlarla Çoğulcu Demokrasi”**, Türk Basınında Demokrasi, TDV yy, Ank. 1991

CEMAL, Hasan; **“Laiklik Deyince”**, Türk Basınında Demokrasi, TDV yy, Ank. 1991

CEMAL, Hasan; **“Demokrasi, Laiklik, Türban vs.”**, Türk Basınında Demokrasi, TDV yy, Ank. 1991

ÇAHA, Ömer; **“1980 Sonrası Türkiye’de Sivil Toplum Arayışları”**, Yeni Türkiye, Cumhuriyet Özel Sayısı II, Sayı: 23-24, Eylül-Aralık- 1998

ÇAHA, Ömer; **“Cumhuriyet ve Demokrasi”**, Yeni Türkiye, Cumhuriyet Özel Sayısı II, Sayı: 23-24, Eylül-Aralık- 1998

DİAMOND, Lerry; **“Demokrasinin Üç Paradoksu”**, (Çev: Mehmet Turhan), Bülten, TDV yy, Sayı: 10

ERDOĞAN, Mustafa; **“ Cumhuriyet ve Demokrasi Arasında Türkiye”**, Yeni Türkiye, Cumhuriyet Özel Sayısı II, Sayı: 23-24, Eylül-Aralık- 1998

ERDOĞAN, Mustafa; **“Anayasa Değişiklikleri ve Demokratikleşme”**, Gündem, TDV yy, Sayı: 18

ERDOĞAN, Mustafa; **“Demokrasi Felsefesi Üzerine Birkaç Not”**, Sosyal ve Siyasal Teori, Seçme yazılar, (Haz: Atilla Yayla), Siyasal Kitabevi, Ank. 1993

ERDOĞAN, Mustafa; **“Demokrasi, Laiklik, Resmi İdeoloji”**, Türkiye Günlüğü, Sayı: 29, 1994

ERDOĞAN, Mustafa; **“Türkiye’de Siyasal Sistem ve Demokrasi”**, Yeni Türkiye, Cumhuriyet Özel Sayısı II, Sayı: 23-24, Eylül-Aralık- 1998

ERGÜDER, Üstün; **“Türkiye’de Değişen Seçmen Davranışı Örüntüleri”**, Türkiye’de Siyaset, (Der: Kalaycıoğlu, Ersin-Sarıbay, Y.Ali), Der yy, İst. Tarihsiz

ERGÜDER, Üstün; **“Türkiye’de Demokrasi, Seçimler ve Siyasal Kültür”**, Bülten TDV yy, Sayı: Temmuz-Ekim-1998

ERGÜDER, Üstün; **“Türkiye’de Demokrasi, Seçimler ve Siyasal Kültür”**, Bülten, TDV yy, Sayı: Temmuz-Ekim-1988

EROĞLU, Feyzullah; **“Demokrasi Kültürü ve Demokratik Zihniyet”**, Zaman Gazetesi, 04.04.1997

FUKUYAMA, Francis; **“Kapitalizm ve Demokrasi, Gözden Kaçırılan Bağlantı”**, (Çev: D.N. Leblebici), Sosyal ve Siyasal Teori, Seçme yazılar, (Haz: Atilla Yayla), Siyasal Kitabevi, Ank. 1993

HANİOĞLU, Şükrü; **“Siyasal Temsil Olayının Osmanlı İmparatorluğundaki Yeri”**, Türkiye’de Siyaset, (Der: Kalaycıoğlu, Ersin-Sarıbay, Y.Ali), Der yy, İst. Tarihsiz

HEPER, Metin; **“İkinci Cumhuriyet Tartışmaları Üzerine”**, Bülten, TDV yy, Sayı: 13

HEPER, Metin; **“Türk Demokrasisi Üzerine Düşünceler”**, Bülten, TDV yy, Sayı: Temmuz-Ekim-1989

HOCAOĞLU, Durmuş; **“Cumhuriyetin Meşruiyet Kaynağı; Cumhuriyet”**, Aksiyon, Sayı: 203

HUNTINGTON, P.S.; **“Üçüncü Demokrasi Dalgası”**, (Çev: Eralp Yalçın), Sosyal ve Siyasal Teori, Seçme yazılar, (Haz: Atilla Yayla), Siyasal Kitabevi, Ank. 1993

KALAYCIOĞLU, Ersin; **“1960 Sonrası Türk Siyasal Hayatına Bir Bakış”**, Tarih ve Demokrasi, T.Z. Tunaya’ya Armağan, Ü.Öğr.Üye.Der., Cem yy, İst. 1992

KALAYCIOĞLU, Ersin; **“Demokratik Konsolidasyon ve Türk Siyasal Hayat”**, Bülten, TDV yy, Sayı: Temmuz-Ekim-1989

KALAYCIOĞLU, Ersin; **“Türk Siyasal Kültüründe Elitler ve Rejim İstikrarı”**, Bülten, TDV yy, Sayı: Temmuz-Ekim-1988

KALAYCIOĞLU, Ersin-Sarıbay, Y.Ali; **“Tanzimat:Modernleşme Arayışı ve Siyasal Değişme”**, Türkiye’de Siyaset, (Der: Kalaycıoğlu, Ersin-Sarıbay, Y.Ali), Der yy, İst. Tarihsiz

KARA-İNCİOĞLU, Nihal; **“Türkiye’de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları”**, Tarih ve Demokrasi, T.Z. Tunaya’ya Armağan, Ü.Öğr.Üye.Der., Cem yy, İst. 1992

KAZANCIGİL, Ali; **“Türkiye’de Modern Devletin Oluşumu ve Kemalizm”**, Türkiye’de Siyaset, (Der: Kalaycıoğlu, Ersin-Sarıbay, Y.Ali), Der yy, İst. Tarihsiz

KILIÇBAY, M.Ali; **“Cumhuriyet ve Demokrasi”**, Zaman Gazetesi, 06.11.1998

KİLİ, Suna; **“1876 Anayasasının Çağdaşlaşma Sorunları Açısından Değerlendirilmesi”**, Türkiye’de Siyaset, (Der: Kalaycıoğlu, Ersin-Sarıbay, Y.Ali), Der yy, İst. Tarihsiz

KÖKER, Levent; **“Devlet, Terör ve Demokrasi”**, Bülten, TDV yy, Sayı: 17

KUZU, Burhan; **“Cumhuriyetin 75.Yılında Siyasi Sistemdeki Tıkanıklıklar”**, Yeni Türkiye, Cumhuriyet Özel Sayısı II, Sayı: 23-24, Eylül-Aralık- 1998

KUZU, Burhan; **“Demokrasi, Resmi-İdeolojisi-Sivil Toplum”**, A.Ü.S.B.F. Dergisi, Cilt 47, Sayı:1-2, Ank. 1992

KUZU, Burhan; **“Demokrasinin Gerekleri ve Demokrasimizin Çıkmazları”**, Sosyo-Politik Yaklaşım, Sayı: 1, Şubat-Mart-1993

KÜRKÇÜOĞLU, Ömer, **“Türk Demokrasisinin Kuruluş ve İşleyişinde Dış Etkenler”**, A.Ü.S.B.F. Dergisi, Cilt: 33, Sevinç Matbaası, Ank. 1979

LANGGUTH, Gerd; **“Demokrasiler ve Terör”**, Bülten, TDV yy, Sayı: 17

LİPSON, Leslie; **“Demokrasi Felsefesi”**, (Çev: Mustafa Erdoğan), Sosyal ve Siyasal Teori, Seçme Yazılar (Haz: Atilla Yayla), Siyasal Kitabevi, Ank. 1993

MELUCCI, Alberto; **“Toplumsal Hareketler ve Günlük Hayatın Demokratikleşmesi”**, (Çev: Levent Köker), Sivil Toplum ve Devlet, Ayrıntı yy, İst. 1993

NARLI, Nilüfer; **“Demokrasinin Batı Avrupa ve A.B.D.’de Doğuş ve Gelişme Süreci”**, İslam ve Demokrasi, Türkiye Diy. Vakf. yy, Ank. 1998

NODİA, Chia; **“Milliyetçilik ve Demokrasi”**, (Çev: Eralp Yalçın), Sosyal ve Siyasal Teori, Seçme yazılar, (Haz: Atilla Yayla), Siyasal Kitabevi, Ank. 1993

OKTAY, Cemil; **“Anayasa Mahkemesi, İdari Yargı, Ferdi Girişim Yolu ile Denetim Deneyleri”**, A.Ü.S.B.F. Dergisi, Cilt: 33, Sevinç Matbaası, Ank. 1979

ORTAYLI, İlber; **“ Osmanlı Devletinde Laiklik Hareketleri Üzerine”**, Sosyal ve Siyasal Teori, Seçme yazılar, (Haz: Atilla Yayla), Siyasal Kitabevi, Ank. 1993

ORTAYLI, İlber; **“Tanzimat Adamı ve Tanzimat Toplumu”**, Türkiye’de Siyaset, (Der: Kalaycıoğlu, Ersin-Sarıbay, Y.Ali), Der yy, İst. Tarihsiz

ÖZ, Esat; **“Tek Parti Döneminde Çok Adaylı Seçimler ve Demokrasiye Geçiş”**, Bülten, TDV yy, Sayı: 9, Nisan-1991

ÖZBUDUN, Ergun; **“Anayasa Değişiklikleri ve Demokratikleşme”**, Gündem, TDV yy, Ssayı: 18

ÖZBUDUN, Ergun; **“Türk Siyasal Kültüründe Devlet ve Sivil Toplum”**, Bülten, TDV yy, Sayı: Temmuz-Ekim-1988

ÖZDEMİR, N.Mehmet; **“Türkiye’de Devlet Felsefesi”**, Tartışılan Değerler Açısından Türkiye, Türkiye Diyanet Vakfı yy, Ank. 1996

ÖZÜERMAN, Tülay; **“Demokrasi Anlayışında Çağdaş Gelişmeler”**, Demokrasi Gündemi, TDV yy, Sayı: 22,

ÖZÜERMAN, Tülay; **“Türkiye’nin Demokratikleşme Sorunun Batı Kurumları Çerçevesinde Analizi”**, Gündem, TDV yy, Sayı: 22

PHİLİPPE C.S-T.Karl; **“Demokrasi Nedir...Ne Değildir”**, (Çev: Levent Gönenç), Sosyal ve Siyasal Teori, Seçme Yazılar(Haz: Atilla Yayla), Siyasal Kitabevi, Ank. 1993

POPPER, K.R; **“Açık Toplum Düşmanlarına Yeniden Bakış”**, (Çev: İ.Durandağı), Sosyal ve Siyasal Teori, Seçme yazılar, (Haz: Atilla Yayla), Siyasal Kitabevi, Ank. 1993

SAVCI, Bahri; **“Bir Çağcıl Demokrasiyi Arayış”**, A.Ü.S.B.F. Dergisi, Cilt: 29, Yankı Matbaası, Ank. 1976

SAYBAŞILI, Kemali; **“Demokrasi, Türk Demokrasisi ve Demokratikleşme”**, Sosyo-Politik Yaklaşım, Sayı: 1, Şubat-Mart-1993

SELÇUK, Sami; **“Halkın Yargılamaya Katılması”**, Bülten, TDV yy, Sayı: 9, Nisan-1991

SOYSAL, Mümtaz; **“Gerçek Tehlike”**, Türk Basınında Demokrasi, TDV yy, Ank. 1991

ŞENYAPILI, Önder; **“Demokrasi ve Basın”**, A.Ü.S.B.F. Dergisi, Cilt: 33, 1978

ŞIVGIN, Halil; **“İslam ve Demokrasi Paneli Tartışması”**, İslam ve Demokrasi, Türkiye Diy. Vakf. yy, Ank. 1998

TARKAN, Ömer; **“İbrahimi Dinler ve Demokrasi”**, İslam ve Demokrasi, Türkiye Diy. Vakf. yy, Ank. 1998

TORTOP, Nuri; **“Yeni Demokratik Yapılanmada Gözönünde Tutulması Gereken Temel İlkeler”**, Amme İdaresi Dergisi, Cilt: 25, Sayı: 2, Haziran-1996

TUNAYA, Z.Tarık; **“Türkiye’de Rejimin Meşruluğunun Dayandığı Temeller”**, Türkiye’de Siyaset, (Der: Kalaycıoğlu, Ersin-Sarıbay, Y.Ali), Der yy, İst. Tarihsiz

TURAN, İlter; **“Cumhuriyetin 75. Yılında Türkiye’de Siyasal Kültür”**, Yeni Türkiye, Cumhuriyet Özel Sayısı II, Sayı: 23-24, Eylül-Aralık- 1998

TURAN, İlter; **“Türkiye’de Siyasal Kültürün Oluşumu”**, Türkiye’de Siyaset, (Der: Kalaycıoğlu, Ersin-Sarıbay, Y.Ali), Der yy, İst. Tarihsiz

TURHAN, Mehmet; **“Anayasamız ve Demokratik Toplum Düzeninin Gerekleri”**, Demokrasi Bülteni, TDV yy, Sayı: 10, Nisan-1991

ÜNAL, A.Ahmet; **“Türkiye’de Ordu, Bürokrasi ve Demokrasi”**, Türk Yurdu, Sayı: 122, Ekim-1997

DERGİLER

A.Ü.S.B.F. DERGİSİ

AKSİYON

AMME İDARESİ DERGİSİ

DEMOKRASİ BÜLTENİ (BÜLTEN)

DEMOKRASİ GÜNDEMİ (GÜNDEM)

DİYALOG

SOSYO-POLİTİK YAKLAŞIM

TÜRK EDEBİYATI DERGİSİ

TÜRK YURDU

TÜRKİYE GÜNLÜĞÜ

YENİ TÜRKİYE

ANSİKLOPEDİLER:

BÜYÜK İSLAM TARİHİ

BÜYÜK LARAOUSE

MEYDAN LARAOUSE